

*Evet karşılarında yalnız bir avuç insan vardı!
Evet, silahsızdılar, müdafaasızdılar, azdılar, evet
Evet, fakat bir avuç Türktüler !...*

Müfide Ferit Tek

*Ey vatanın saf dilaverleri !... Bizden size
Binlerce minnet ve şükran !... Şahin'ler,
Çavuş'lar Söylemez Mahmut'lar, Karayılan'lar,
Evlik'ler, Mustafa Çavuş'lar !... Yüksek
muhtazara örtülen kanlı kefenlerinizle Allah'ın
huzurunda din-i mübîn uğrunda can verdiğiniz
peygamberinizle beraber sizi şu mukaddes Türk
dünyasının tealiisi için şefaathı kabul ederiz.*

Lohanlızâde Mustafa Nureddin

EREN Tel: (212) 252 05 60 Fax: 243 30 16



41-09227

ISBN 975-569-005-0

MİLLÎ MÜCADELE'DE GAZİANTEP

ç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK



MİLLÎ MÜCADELE'DE GAZİANTEP

Yrd. Doç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

GEÇİT YAYINLARI

FLÜ



MİLLÎ MÜCADELE'DE GAZİANTEP

Yrd. Doç. Dr. AYHAN ÖZTÜRK

GEÇİT

Geçit Yayınları : 8
ISBN : ISBN 975-569-005-0

Dizgi : SEVEN-ER LTD. ŞTİ.
Tel:222 64 25-232 34 87 KAYSERİ
Baskı : Çığır Matbaası
Tel: 222 47 79 KAYSERİ
Baskı Tarihi : Mart 1994

Geçit Yayınları-P.K. 362 KAYSERİ
Tel:0(352) 222 64 25 Faks:320 41 60

Türkler, hürmetle eğiliniz, Antep karşısındasınız. Onu, o aşk-ı vatan timsâlini , kendi ezeli ve fitri kahramanlığınızı selâmlıyorsunuz...

Müfide Ferit Tek

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMALAR.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
KAYNAKLAR.....	XII

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ'Nİ PAYLAŞMA PROJELERİ

A. GİZLİ ANTLAŞMALAR.....	6
a. İstanbul Antlaşması.....	6
b. Londra Antlaşması.....	8
c. Sykes-Picot Antlaşması.....	10
d. Saint Jean de Maurienne Antlaşması.....	12
B. MONDROS MÜTAREKESİ VE TATBİKATI.....	14
a. Mütareke Faaliyetleri.....	14
b. Mondros Mütarekesi.....	18
c. Mütarekenin Tatbikati.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ İŞGALİ DEVRİ

A. ANTEP'İN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGALI.....	26
B. İŞGALLERE KARŞI KUVAY-I MİLLİYE TEŞKİLATI.....	34
I. Antep'de Kuvay-ı Milliye'nin Teşkili.....	39
II. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Antep Şubesinin kurulması.....	40
C. SURIYE İTİLAFNAMESİ.....	43
D. SURIYE İTİLAFNAMESİ VE İŞGALLERE KARŞI TEPKİLER.....	49
I. Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın Faaliyetleri.....	49
II. Antep'lilerin Suriye İtilafnamesi ve İşgallere Tepkileri.....	53
III. Protesto ve Mitingler.....	55

İKİNCİ BÖLÜM FRANSIZ İŞGALİ DEVRİ

A. ANTEP'İN FRANSIZLAR TARAFINDAN İŞGALI	60
I. Antep'in Fransızlar Tarafından İşgaline Tepkiler	63
II. Fransızların Faaliyetleri	66
- <i>İstiklal-i Osmaniye</i> Münasebetiyle Düzenlenen Miting	70
B. ANTEP'TE SAVAŞ TEŞKİLATININ KURULMASI	71
I. Fransızlara Karşı Girişilecek Savaş Stratejisi	74
II. Antep Savaşlarının Başlaması	76
Araplar Vakası	76
Karabıyıklı Vakası	77
Şehit Kamil	78
C. ANTEP-KİLİS YOLU SAVAŞLARI	79
I. Şahin Bey'in Antep-Kilis Yolundaki Faaliyetleri	79
II. 26-28 Mart Savaşları ve Şahin Bey'in Şehadeti	83
III. Şehirde Savaş	90
IV. Antep Ermenilerinin Uyarılması İçin Yapılan Çalışmalar	94
V. Norman Birliklerinin Antep'e Gelişi, Antep'in Fransızlar Tarafından Kuşatılması	96
VI. Mağarabaşı Savaşı (26 Nisan 1920)	98
VII. Kuşatmanın Kaldırılması	99
VIII. Kurbanbaba Taarruzu	100
IX. Kilis Yolu Savaşı	102
X. Kılıç Ali Bey'in Antep'ten Ayrılışı	102
XI. Akbaba Savaşı	103
D. FRANSIZLARLA YAPILAN MÜTAREKE	104
I. Mütarekenin Antep ile İlgili Taraflarının Tanzim ve Tatbiki	108

II. Antep'de Mütareke Günleri	112
III. Adana Cephesi Komutanlığı'nın Kurulması	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ANTEP MÜDAFAASININ İKİNCİ DEVRESİ

A. MÜTAREKEDEN SONRA YAPILAN İLK TÜRK TAARRUZU (29 Temmuz 1920)	117
B. ANDREA KUVVETLERİNİN ANTEP'E GELİŞİ VE ŞEHRİN İKİNCİ KUŞATMASI (NAFAK BOĞAZI ÇARPIŞMALARI)	120
I. Fransız Kuşatmasının Kaldırılması	126
II. Fransız Karşı Taarruzu	130
Göç	133
III. Fransızların Çınarlı Taarruzu	136
C. 2. KOLORDU'NUN KURULUŞU 5. TÜMEN'İN ANTEP'E GELİŞİ ...	137
I. Karaburun ve İkizkuyu Harekatı	138
D. 4. FRANSIZ TÜMENİ'NİN (Goubeau) ANTEP'E GELİŞİ	139
I. Fransızların İkinci Kolorduya Karşı Giriştiği Harekat	140
II. İkinci Mağarabaşı Taarruzu	149
III. 4. Fransız Tümeni'nin (Goubeau Tümeni) Antep'ten Ayrılışı	150
IV. 19-23 Aralık 1920 Savaşları	151
V. Karataş Taarruzu	153
VI. Açlık Devri	155
VII. İkizkuyu Savaşı	155
VIII. Musullu Taarruzu	158
IX. Çıksorut Taarruzu	159

E. ANTEP'İN FRANSIZLARA TESLİMİ	164
. Antep'in Fransızlara Teslim Şartları	165

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM MİLLETLERARASI ANTLAŞMALAR VE TÜRK - FRANSIZ ANTLAŞMALARI

A. LONDRA KONFERANSI (21 Şubat 1921)	168
. Türk-Fransız Antlaşması (Bekir Sami-Briand)	171
B. ANKARA İTİLAFNAMESİ (20 Ekim 1921)	174
I. İtilafnameyi Hazırlayan Sebepler	175
II. Antlaşma	179
III. Neticeleri	183
IV. Tepkiler	188
SONUÇ	191
BİBLİYOGRAFYA	196
İNDEKS	205

KISALTMALAR

ATASE	: Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdları Başkanlığı Arşivi
BTDD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
GKFBD	: Gaziantep Kültür Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi
ÖZDEMİR	: Etraf-ı Şehr Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri
TİH.I	: Türk İstiklal Harbi I. Cilt, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı
TİH.IV	: Türk İstiklal Harbi IV. Cilt, Güney Cephesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.h.	: Adı geçen hatırat
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, İttihad ve Terakki Partisi iktidarı eliyle, girdiği Birinci Dünya Savaşı'nda mağlub olmuş, çok sayıda insan zayıyatı ile birlikte anayurt Anadolu dışında bütün topraklarını kaybetmiş, şartları oldukça ağır, milli haysiyetimizi inciten bir antlaşma imzalamak mecburiyetinde bırakılmıştı. Bütün iş, *bir avuç Türkün barındığı* Anadolu topraklarını da taksim etmekten ibaret olmuştu. Osmanlı Devleti'nin tarihe intikal edeceğini kesin bir gözle bakan memleket aydınları bu durum karşısında alınacak vaziyet konusunda ortak bir tavır ve davranış içinde bulunmamışlar; bir kısmı A.B.D, İngiltere gibi devletlerin himayesine girmemiz gerektiğini, bir kısmı da bulundukları yerlerin, kendi başlarının kurtarılmasını çare olarak düşünmeğe başlamışlardı. Esasen bunlardan hiç biri memleketin bağımsızlığını sağlamaya yeterli olamazdı. *Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi delaleti ortadan kalkmış bir takım anlamsız lafızlardan ibaret kalmıştı (*)*. *İnsaf ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez, Millet ve devlet şeref ve istiklal sağlanamaz. İnsaf ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk Milleti, Türkiye'nin gelecek çocukları bunu bir an hatırlıktan çıkarmamalıdır (**)*.

Ne yapılabilirdi? Galiplerin dikte ettirmek istedikleri zillete rıza mı göstermeliydi, yoksa *barış uğruna da olsa savaşıacak yiğitler bulundukça, hürriyet ve bağımsızlık için* mücadele mi edilmeliydi? Bunun cevabını Milli Mücadele'nin büyük önderinde bulmak mümkündür. *Hakimiyet-i Milliye müstenit, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak... Esas, Türk Milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas, ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, bağımsızlıktan mahrum bir millet, medeni insanlık önünde uşak olma mevkiinden yüksek bir*

*muameleyle liyakât kazanamaz. Yabancı bir devletin himaye ve yardımını kabul etmek, insanlık vasıflarından mahrumiyeti, acz ve miskinliği itirafın başka birşey değildir... Halbu ki Türk'ün haysiyeti, şerefi ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır. Binaenaleyh, ya istiklal ya ölüm (***)*.

Bu çalışmamızda, bu müşterek arzunun güzel bir numunesi olan *Millî Mücadele'de Gaziantep* konusunu ele aldık. Bu konu üzerinde şimdiye kadar yapılan çalışmaları gözden geçirdik. Gaziantep'de yaptığımız araştırmalarda, Gaziantep'in kültür hayatında yeri olan şahıslarla görüştük, Savaş Müzesi'nde incelemeler yaptık. Gaziantep Muharip Gaziler Cemiyeti yetkililerinden bilgi aldık. Genelkurmay ATASE Arşivindeki, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivindeki belgeleri gözden geçirerek konuyu eksiksiz bir şekilde ortaya koymaya çalıştık. Araştırmamız, giriş, dört ayrı bölüm ve sonuçtan ibarettir.

Girişte ; Osmanlı Devleti'ni Paylaşma Projelerini, Birinci Bölümde ; İngiliz İşgali Devrini, İkinci Bölümde ; Fransız İşgali Devrini, Üçüncü Bölümde ; Antep Müdafaasının İkinci Devresi'ni, Dördüncü Bölümde ; Milletlerarası Andlaşmalar ve Türk-Fransız Andlaşmalarını ele alıp değerlendirdik.

Bu çalışmalarımızı yaparken, sıcak ilgi ve yardımlarını esirgemeyen, çalışmalarımızda emeği geçenlere burada teşekkürü bir borç bilirim.

Yrd. Doç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

(*) ATATÜRK, M. Kemal; *Nutuk* C.I, İstanbul, 1975, Sh. 13

(**) ATATÜRK, M. Kemal; *Nutuk* C.I, İstanbul, 1975, Sh. 355

(***) ATATÜRK, M. Kemal; *Nutuk* C.I, İstanbul, 1975, Sh. 13

KAYNAKLAR

Konumuzla ilgili yeterli derecede kaynak mevcuttur. Bu kaynakları tasnif etmek icab edecek olursa, şu şekilde bir sıralamaya tabi tutabiliriz. Kaynaklarımızın en başında devrin yazışmalarını, kayıtlarını ve çeşitli belgelerini ihtiva eden arşiv kayıtları gelmektedir.

A. Arşiv Belgeleri

Arşiv belgelerimiz esas itibariyle Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdleri Dairesi Arşivi ve Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde bulunmaktadır. Bunları kendi arşivlerine göre sıralayacak olursak:

a. **ATASE** (Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdleri Başkanlığı Arşivi) adıyla kısaca bilinen bu arşiv içinde *İstiklal Arşivi* ve ayrıca *Atatürk Arşivi* adı altında arşivler mevcuttur. Her iki arşivde de konumuzla ilgili bir çok belge bulunmaktadır. Arşivdeki belgeler klasör, dosya, fihrist ve arşiv numaralarını taşımaktadır. Dolayısıyla belgeleri değerlendirirken arşivdeki bu tasnife bağlı kaldık. Bu belgeler resmi yazışmalar mahiyetinde olmakla birlikte yer yer Antep savunmasında vazife alan İrfan Bey adlı zatın hatıratını ihtiva etmektedir.

b. **TİTE** (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi) arşivinde bulmuş olduğumuz vesikalar klasör ve belge numaralarına göre tasnif edildiği şekilde kayıtlara bağlı olarak çalışmamız sırasında kullanılmıştır.

Arşiv belgeleri umumiyetle Heyet-i Temsiliye ve TBMM ile mahalli teşkilat arasındaki resmi yazışmalarla birlikte hususi mahiyette olan Antep müdafilerinden Ökkeş Çavuş (Ukkaş Sakar)'ın hatıratını da ihtiva etmektedir. Yine resmi vesikalar arasında Antep Müdafilerinin ilgili kolordularla yazışmaları vardır.

B. Kayıtlar ve Defterler

Kayıtlar Antep Müdafaası sırasında Müdafilerin tutmuş oldukları iâşe defterleri, yazışmalar defteri, müdafilerin sıhhi şartlarıyla ilgili kayıtlar ve defterleri bu tasnif içinde değerlendirdik. Bu defterler Gaziantep Savaş Müzesi'nde bulunmaktadır. Defterlerin muhtevaları incelendiği zaman iâşe ve erzak defterlerinde müdafilere gün gün ne malzemenin ve yiyeceğin verildiğine kadar kayıtlıdır. Hatta son kayıtlarda çok cüz'î miktarda sirke ve tuzun kaldığını bu defterlerde görmek mümkündür. Bu da müdafaanın hangi şartlar içinde cereyan ettiğini anlatmaktadır.

Yine müdafa harbi sırasında vazife gören doktor ve sıhhat ekibinin tutmuş oldukları poliklinik defterleri de yapılan mücadelenin bu manada değerlendirilmesi için çok değerli bilgileri ortaya koymaktadır.

Müdafilerden Hasan Yaman'ın iki defterden meydana gelen hatıra bilgileri Gaziantep Muharip Gaziler Cemiyeti'nden elde edilmiştir. Bu iki defterden meydana gelen hatıraların içinde harbin durumu hakkında güzel bilgiler elde etmekteyiz.

C. Süreli Yayınlar

Antep Müdafaası sırasında Millî Mücadele'ye destek olmaya çalışan gazeteler ve mecmualar süreli yayınlar adı altında değerlendirilmiştir. Bu gazeteler ve mecmuaların bulunabilen koleksiyonları Ankara Millî Kütüphane ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu gazeteler aşağıda sırasıyla gösterilmiştir:

Açıksöz Gazetesi

15 Haziran 1919 tarihinde Kastamonu'da çıkmaya başlamıştır. Önceleri haftada bir defa yayınlanan, vatandaşları, fırkacılık ve şahsi ihtirasların üzerinde kalıp, vatan menfaatleri etrafında birleşmeye davet

eden gazetenin sahibi ve mesul müdürü Ahmed Hamdi Bey'dir.

23 Mayıs 1920 tarihinden itibaren haftada iki defa (pazartesi ve perşembe) günleri çıkarılmaya başlanıyor.

Kastamonu Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı durumundaki Açıksöz 9 Mart 1921 tarihinden itibaren cuma günleri hariç, hergün çıkmaya başlamıştır. Bazı aksamalarla 12 yıl yayın hayatını sürdüren gazete 2681 sayı çıkmıştır.

Albayrak Gazetesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kurulan gazete 1913 yılının Mart ayında Erzurum'da çıkmaya başlamıştır. Mesul Müdürü Süleyman Necati Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Erzurum milletvekili olarak gidince yerine Sıtkı ve Cevat (Dursunoğlu) kardeşler geçmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin zihniyetine karşı savaşmak gayesi ile çıktığı günden beri bu gazete vatanın tüm menfaatlerini her türlü şahsi ve mevzii menfaatlerinin üzerinde tutmaya bilhassa itina etmiştir. 1920 yılının sonbaharına doğru gazetenin başına Süleyman Necati'nin kardeşi Mithat Bey geçtikten sonra, gazetenin yıllardır müdafaa ettiği *Türkiye Türklerine* parolasının yerini sanki *Erzurum Erzurumlulara* parolası alıvermişti. Gazetenin bölücü fikir yayması üzerine 1921 yılının Mart ayında Mithat Bey'in Kazım Karabekir Paşa tarafından tevkif edilmesiyle gazete kendiliğinden kapanmıştır.

Albayrak gazetesi, Pazar ve Perşembe günleri çıkmaktaydı. Gazete kağıdı olmadığı için bakkal kağıdına yazılan gazete, kapandığı yıl olan 1921 tarihine kadar 131 sayı çıkmıştır.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi

Mesleği, milletin iradesini hakim kılmaktır.

Mustafa Kemal Paşa tarafından ismi konulan gazete, İrade-i Milliye'nin yerine çıkarılıyordu. 10 Ocak 1336 (1920) tarihinde ilk sayısını çıkaran gazete, haftada iki defa yayınlanacağını bildiriyordu. Mesul Müdürü Recep Zühtü (Soyak) Bey idi. 18 Temmuz'da haftada üç defa çıkacağını ilan eden gazete, imkansızlıklar nedeniyle Kasım ayında tekrar haftada ikiye düşürülüyor ve zaman zaman bu da temin edilemiyordu. 6 Şubat 1921 tarihinden itibaren günlük çıkmaya başlayan gazetenin tam koleksiyonu Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi'nde mevcuttur.

İrade-i Milliye Gazetesi

Metalip ve amali milliyetin müdafidir

14 Eylül 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa tarafından Heyet-i Temsiliye adına kurulmuş ve çıkış izni Sivas gençlerinden Selahattin (Ulusalark) 'e alınmıştır. Yazı işleri müdürlüğünü Mazhar Müfit (Kansu) yapmıştır. Başlangıçta haftada bir kez çıkmakta olan gazete, bir aralık haftada iki gün ve sonraları da günlük olarak çıkmaya başlamıştır.

İrade-i Milliye, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Ankara'ya doğru yola çıktığı 18 Aralık tarihine kadar, onun nezareti altında yayınlandı. Bundan sonra da bu gazete aynı adı muhafaza ederek, fakat başlık klişesini değiştirerek yayınına Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam etmiştir. Tam koleksiyonu Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi'nde mevcuttur.

İzmir'e Doğru Gazetesi

Hareket-i Milliye'nin hadim ve mürüvvecidir

Gazete, imtiyaz sahibi ve mesul müdürü olan Hüseyin Vasıf (Çınar) Bey tarafından Balıkesir'de çıkarılmıştır. Haftada iki defa çıkarılan gazetenin orijinali Esat Çınar'ın özel kütüphanesindedir. 1336 (1920)

yılına ait 53 sayı Milli Kütüphane'de, 1335-1336 (1919-1920) yıllarına ait 2-74 sayının fotoğrafları Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi'nde ve Türk Tarih Kurumu'nda vardır.

Nasihah (Öğüd) Gazetesi

Gazete, sahip ve müdürü Abdülgani Ahmed Bey tarafından Ankara'da çıkarılmıştır. Gazete 290. sayıya kadar *Nasihah*, o sayıdan itibaren *Öğüd* adıyla günlük çıkarılmıştır. Koleksiyon Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi'nde ve Milli Kütüphane'de mevcuttur.

D. Hatırat Kitapları

Hatırat kitapları, vesikaya aksetmeyen karanlık bazı noktaları aydınlatırlar ve ikili görüşme ve anlaşmaları ortaya koyarlar. Ayrıca zaman zaman diyaloglarla süslenmiş oldukları için canlı bir ifadeleri de vardır. Bununla beraber şahsi yorumlar ihtiva eden subjektif değerlendirmelerin bulunduğu da bir hakikattir. Çalışmamızda yeterli miktarda faydalandığımız hatırat kitaplarında bu hususa dikkat edilmiştir.

Bu hatırat kitapları arasında Fransız kumandanların eserleri ve ayrıca müdafaa sırasında Antep müdafaasında vazife görenlerin hatırat kitapları da yer almaktadır.

E. Gizli Celse Zabıtları

TBMM Gizli Celse Zabıtları mevzumuzla alakalı kaynaklardır. İlgili mevzular etrafında yapılan münakaşaları, lehte, aleyhte yapılan konuşmaları ihtiva etmesi ve TBMM'nin hassasiyetini göstermesi bakımından çok değerli ve ciddi kaynaklardır.

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİNİ PAYLAŞMA PROJELERİ

1071 Malazgirt Meydan Muharebesinde Sultan Alparslan'ın kazandığı zafer Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış ve Anadolu kısa zaman içinde tamamen Türk yurdu haline gelmiştir. XIII. asrın son yarısında İran Moğollarının tazyiki altında Türkiye Selçuklu Devleti'nin çökmesinden sonra XIV. asrın başlarından itibaren Anadolu'nun kuzey-batı kısmında yeni bir Türk devleti doğdu; bu devlet kısa zamanda Baikanlara ve Anadolu'nun büyük kısmına sahip oldu ve büyük bir siyasi teşekkül olarak varlığını XX. yüzyıla kadar sürdürdü(1). 1071 yılında Hristiyan Batı alemine karşı kazanılan ilk zaferden sonra Türkler Batıdaki ilerlemelerini altı asır daha devam ettirdiler. İşte bu altı asırlık mücadelede mütemadiyen mağlup olan ve savunma durumunda olan Hristiyan alemi Türklerin ilerlemesini durduramamış ve bu mücadele Şark Meselesi'nin temelini oluşturmuştur.

Zamana ve mekana bağlı olarak çeşitli tazahürlerle ortaya çıkan ve değişik şekillerde tarif edilen *Şark Meselesi* nin temelinde Hristiyan-Türk veya Avrupa-Türk münasebetleri yatmaktadır. Avrupalı hayli meşgul eden Şark Meselesi'ni iki kısımda inceleyebiliriz:

1) Fuad KÖPRÜLÜ ; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara, 1972, sh.33.

Birincisi; 1071-1683 tarihleri arasındaki dönemdir ki bu safhada Hristiyan Batı alemi devamlı savunmada, Türkler ise taarruz halindedir. Bu dönemde Şark Meselesi'nin esaslarını Avrupalılar açısından şu şekilde özetleyebiliriz:

- a. Türkleri Anadolu'ya sokmamak,
- b. Türkleri Anadolu'da durdurmak,
- c. Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek.

Ancak, Avrupa'nın bütün gayretine rağmen, Türkler Anadolu'ya girmişler, kısa sürede burayı vatan haline getirerek Balkanlara geçmişlerdir.

1683'de İkinci Viyana muhasarasındaki muvaffakiyetsizliğimiz Şark Meselesi'nin ikinci safhasını başlatmıştır. Bu dönemde Türkler savunma durumuna düşerken, Avrupa taarruza geçmiştir. Bu safha Osmanlı Devleti'nin sona erişine kadar devam etmiştir.

Avrupa, ikinci safhada şu gayeyi gerçekleştirmeye çalışmıştır:

- a. Balkanlardaki Hristiyan milletleri Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak
- b. Bu gerçekleşmezse Hristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Bab-ı Ali nezdinde müdahalelerde bulunmak.
- c. Türkleri Balkanlardan atmak.
- d. Osmanlı Devleti'nin Asya toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan ekaliyetler lehine reformlar yaptırmak, muhtariyet elde etmek veya mümkünse istiklallerine kavuşmak.

e. Anadolu'yu parçalamak ve Türkleri buradan çıkarmak (2).

Türkleri Balkanlardan atma hususunda sınırlı da olsa başarılı olan Batılı devletler artık oyunun son perdesi olan İstanbul'u almak ve Anadolu'yu paylaşmak için XX. yüzyılın başlarında faaliyetlerini artırdılar.

2) Bayram KODAMAN ; Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul, 1983, sh.162

Şimdi, sözkonusu bu devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki menfaatleri ve istekleri üzerinde kısaca duralım.

Bu devletler arasında Türkün kendi düşmanı bulunan Rusya gelmekteydi. 1689-1723 yıllarında hüküm süren Çar Petro'nun Rusya'ya millî bir politika olarak kazandırdığı Boğazlardan Akdeniz'e inmek siyaseti bu devletin Osmanlı Devleti üzerindeki en büyük emeli idi. (3) Rusya için Osmanlı meselesi *herhangi bir yabancıya eline düşmemesi lazım gelen bir anahtar* olan İstanbul ile Boğazları ele geçirmekti. Rusların bu arzusu bazen kuzeyden gelen kumral ırkın Ortodoks kilisesinin en eskisi olan Ayasofya'da bir taç giyerek doğu imparatorluğunun canlandırılması şeklinde de tezahür etmektedir (4). Bu emellerini gerçekleştirmeye çalışan, Türklerin en büyük düşmanı olan Ruslar Kırım'ı alıp, Tuna boylarına kadar ilerlerken bu arada da Balkanlardaki Slavları kışkırtarak Osmanlı hakimiyetinden çıkarmak faaliyetinde bulunuyorlardı. Bunun sonucu Slavlar da ister Katolik olsun, ister Ortodoks olsun kurtuluş imkanlarının ancak Rusya tarafından sağlanabileceği görüşü gittikçe yayılmış ve Rusya da bunların hamiliği rolünü üstlenmiştir (5). Nitekim 1912-1913 Balkan Harbi'nin çıkmasında Rusya'nın bu siyasetinin mühim bir rol oynadığı malumdur. Yine I. Dünya Harbi'nin çıkmasında ve Osmanlı Devleti'nin bu harbe katılmasında Rusların büyük rolü olmuştur. Ruslar böylece Boğazlar üzerindeki tarihi emellerine kavuşacaklarını ümit ediyorlardı. Bu tahakkuk ettiği takdirde Anadolu dahil bütün Türk Devletleri Rusya'nın idaresi altına alınmış ve Rusya için daima tehlike teşkil eden hür bir Türkiye ortadan kalkmış olacaktı. Fakat Rusya'da bolşevik ihtilalinin çıkması bu emellerini gerçekleştirmelerine engel olmuştur (6).

İngiltere ise, Mısır ve Suveyş Kanalı'nı ele geçirmek Osmanlı-

3) Y. Tekin KURAT; Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Ankara, 1976, sh.7

4) Reşat SUGAY ; XIX, ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletler arası Önemli Meseleler. İstanbul, 1972, sh.70

5) A. Nimet KURAT ; "Panslavizm", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XI, Sayı:2,3,4, Sh.250

6) KURAT, A.N.; "Panslavizm", sh.274.

Rus Harbi'nden (93 Harbi) istifade ederek Kıbrıs'ta bir üs elde etmiştir. Böylece Hindistan sömürge yolunu emniyete almada köşebaşlarına sahip olmuştur. Bu durumu daha kuvvetlendirmek istemektedir. Önceleri Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunan İngiltere XIX. yüzyılın sonlarına doğru bu politikasından vazgeçmiştir. Hatta, 1898'de İngiltere Rusya'yı Türkiye'yi nüfuz bölgelerine ayıracak birtaksim projesine katılmaya çağırırdı. Buna göre Bağdat'ın kuzeyi Ruslara, güneyi de İngilizlere ait olacaktır (7). İngiltere daha sonraki gelişmeler sonucu bu politikasını bırakarak Rusya'dan ayrılmak yolunu seçmiştir. Zira, Pamir'de ve İran Körfezi istikametinde faal bir siyaset izlemeye başlayan Rusya İngiltere için tehlikeli bir rakip olma yoluna gitmiştir (8). İngiltere için stratejik bakımdan en önemli nokta Hindistan yolu üzerindeki bulunan Irak idi. Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki ulaşım tamamen İngilizlerin tekelinde bulunuyordu. Aden'in İngilizler tarafından zaptından sonra Güney Anadolu'nun elde edilmesi ise İngiltere için Rusya'ya karşı bir mücadele ihtimalinden daha çok Süveyş ve Mısır'ın savunulmasında bir hareket üssü olarak geliyordu (9).

Fransa'ya gelince, Osmanlı Devleti ile münasebetlerinden çeşitli menfaatler elde ediyordu. Fransızlar Suriye üzerine özel önem veriyorlardı. Suriye, demiryollarının özellikle Bağdat demiryolunun inşası ile önemli bir stratejik mevki kazanıyordu. Fransa bir taraftan Uzakdoğu kolonileri korumak ve nezaret etmek için Suriye sahillerinde ikmal ve yükleme limanı elde etmek isterken diğer taraftan Müslüman memleketlerde hakimiyetini temin için İslamın bazı kültür merkezlerini elinde tutması gerekiyordu. Suriye'nin şehirlerinden Şam bu rolü en iyi oynayacak bir merkezdi (10). Ayrıca, Fransa doküma sanayisi için gereken maddeyi yine Güneydoğu Anadolu ve Adana bölgesinden temin edebi-

7)E.E ADAMOFF ; *Sovyet Devlet arşivi Gizli Belgelerinden Anadolu'nun Taksimi*, Çev.: Hüseyin Rahmi, İstanbul, 1972, sh.34

8) SUGAY, a.g.e. sh.72

9) ADAMOF, a.g.e. sh. 35

10) SUGAY, a.g.e., sh.74

leceğini hesaplarken, diğer taraftan ürettiği malları satmak için önemli bir pazar olarak göstermekteydi (11).

Gizli antlaşmalarda imzası olan diğer bir devlet de İtalya'dır.

İtalya, millî birliğini tahakkuk ettirdikten sonra geniş bir yayılma siyaseti ile Akdeniz'de faal bir siyaset takibine başladı. İtalya'nın gözü Tunus'ta idi. Fakat burada İtalyanların karşısına Fransa çıkacaktır. Zira, Fransa Cezayir'i istila etmişti, Tunus'un İtalyanların eline geçmesi demek Akdeniz'in ikiye ayrılması ve Cezayir'in tehdit altına girmesi demektir. Fransa bunu kabullenemeyerek Tunus'ta 1883'te himayesini tesis etmiştir. İtalya, Kuzey Afrika üzerindeki isteklerini tahakkuk ettiremeyince bütün faaliyetlerini Balkan Yarımadası'na ve Doğu Akdeniz'e doğru çevirmişti. Özellikle Adalar denizi üzerinde duruyordu. İtalya, daha sonra Afrika'nın kuzeyinde büyük devletlerin saldırılarından uzak kalmış olan Libya'ya yönelecektir. Ancak, İtalya Osmanlı Devleti'nin bu vilayeti üzerindeki isteklerini tahakkuk ettirebilmek için hayli çetin diplomatik çalışmalar yapmak mecburiyetinde kalacaktır. Fransa bir andlaşma çerçevesinde İtalya'nın Trablusgarp'ta hareket serbestisini bozmamağa karar verdiğini bildirmiş, İtalya da Fas'da Fransızların hareketine engel çıkarmamayı vaad etmiştir. 1909 yılında Rusya ile İtalya arasında imzalanan gizli Racconiği Andlaşması ile İtalya Rusya'nın Boğazlardaki menfaatini, Rusya da İtalya'nın Trablusgarp'daki menfaatlerini tanıyordu. Ayrıca İtalya'nın Avusturya ile yaptığı antlaşma da İtalya'ya Trablusgarp konusunda rahatlık veriyordu (12).

Sonuçta İtalya 1911'de başlattığı savaş sonunda Osmanlı Devleti ile yapılan Uşi Andlaşması ile Trablusgarp'a ve geçici olarak da Oniki adaya sahip olacaktır. İtalya'nın Türkiye üzerindeki istekleri bitmeyecek, Millî Mücadele döneminde Antalya ve çevresine sahip olmaya çalışacaktır.

11)Yahya AKYÜZ ; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara, 1975, sh.33.

12) SUGAY, a.g.e. sh.74-75

A. GİZLİ ANTLAŞMALAR

İtilâf Devletleri daha savaş sona ermeden, Osmanlı Devleti'nin topraklarını yukarıdaki emelleri istikametinde ne şekilde paylaşacaklarına karar vermişlerdi.

Şimdi bu gizli andlaşmaları sırasıyla görelim :

a. İstanbul Antlaşması

1915 yılı başında İngiltere ile Fransa Çanakkale'yi geçmeye çalışırken, Boğazların ve İstanbul'un elden gideceğinden endişelenen Rusya harekete geçti. Rusya'nın müttefikler üzerindeki baskılarıyla 4 Mart-10 Nisan 1915 tarihleri arasındaki beş haftalık bir süre içerisinde, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki notalaşma suretiyle, tek bir metne dayanmayan bir antlaşmalar demeti ortaya çıktı (13).

Türkiye'ye karşı Birinci Dünya Savaşı düzenlemelerinin ilk gizli antlaşması olarak bilinen bu antlaşma aslında o dönemin yazışma ve haberleşme sistemi içinde bir aylık bir sürede gerçekleşmiştir. Bu mektup alışverişi biçimindedir.

İlk mektup 4 Mart 1915 tarihinde Petrograd'da İngiltere Büyük Elçisi Sir G. Buchanan'a Rus Dışişleri Bakanı B. Sazanof tarafından verilen bir muhtıradır. Aynı metin 6 Mart 1915'de Fransızca olarak Londra'daki Rus Elçisince Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e sunulmuştur. Özet olarak bu muhtırada :

İstanbul şehri, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'nin batı kıyıları ve Midye-Enez çizgisine kadar Güney Trakya Rus İmparatorluğu'nun içine alınmadıkça, varılacak tüm çözümler eksik ve eğrelti kalacaktır, denilerek adı geçen bölgede *Fransız ve Britanya özel çıkarlarına özenle saygı* gösterileceği belirtiliyor (14).

Bu muhtıraya 6 Mart 1915 tarihinde Petrograd'daki İngiliz Büyük Elçisi'nin Rus Hariciye Nazırı Sazanof'a verdiği Muhtıra ile cevap

verildi. Özetle bu muhtıra da İngiltere'nin Çanakkale savaşına girme gayesinin Boğazlar'a yerleşme olmadığının, Türkiye'yi Almanya için faydasız bir hale getirmek, öte yandan da Rusya ve Britanya aleyhine yönelmiş saldırı kuvvetlerini zayıflatmak amacıyla olduğu belirtilerek, İstanbul ve Boğazlar'ın geleceği hususunda Sir E. Grey'in de Sazanof gibi düşündüğünü bildirildi. Ayrıca, Yunanistan'ın Çanakkale muharebeleri esnasında yapacağı yardımın karşılığı olarak, Yunanistan'a verilecek Küçük Asya'daki topraklardan bahsedilmektedir. Buna göre; Yunanistan için düşünülen Türkiye parçası İzmir'dir denilerek *Yüce Kraliyet Hükümetinin bugün için Küçük Asya'daki çıkarları (İzmir-Aydın) demiryolu üzerinde toplanmış olmasına rağmen Yüce Kraliyet Hükümeti, Fransız ve Rus Hükümetleriyle birlikte bu bölgenin Yunanistan'a verilmesine razı olmuştur* denilmektedir (15).

Bu mektup üzerine Rus Dışişleri Bakanı Sazanof 7 Mart 1915 'de Atina'daki Rus Elçisi E.F. Demidoff'a gönderdiği bir telgrafta;

Yunanistan'ın Türkiye aleyhinde savaşa katılmasına karşılık, Küçük Asya'da geniş ölçüde mükafaatlandırılacağı, fakat bu mükafaatın Rusya'nın açık denizlere çıkmasına kesinlikle mani olmayacak şekilde olacağını ve bu noktada teşebbüslerde bulunmasını istiyordu (16).

Bu arada İngilizler de Rus isteklerini artık kabule hazırıldılar. 12 Mart 1915'de verilen bir mektupla da; Savaşın başarılı bir sonuca ulaştırılması, Büyük Britanya ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda başka yerlerdeki arzularının gerçekleşmesi şartıyla, İstanbul ve Boğazlar'a ilişkin Rus Hükümet muhtırasının kabul edileceği bildirildi (17).

12 Nisan 1915 tarihinde Fransa'nın Petrograd Elçisi B. Pa-leologue da B. Sazanof'a İngiltere'nin vermiş olduğu cevabın aynısını verdi (18).

13) Ömer KÜRKÇÜOĞLU ; *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, Ankara, 1978, sh.40

14) Osman OLCAY ; *Sevr Antlaşmasına Doğru, Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler*, Ankara, 1981, sh.LIV-LV; ADAMOF, a.g.e. sh.189, Belge No:16

15) ADAMOF, a.g.e. , sh.190-193, Belge No:17

16) ADAMOF, a.g.e. ,sh. 193-194, Belge No:18

17) OLCAY, a.g.e. ,sh.LV, ADAMOF, a.g.e. ,sh.199, Belge No:22, KÜRKÇÜOĞLU, a.g.e. ,sh.40

18) OLCAY, a.g.e. ,sh.LVI

Böylelikle İngiltere ve Fransa Ruslar'ın İstanbul şehri, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'nin batı kıyıları ve Midye-Enez çizgisine kadar Güney Trakya, İstanbul Boğazı'nın doğu kıyısı ile Sakarya nehri ile İzmit Körfezi'nin sonradan tesbit edilecek bir noktası arasında kalan topraklar, Marmara denizindeki adalar Rusya'ya ilhak edilecek, Imroz ve Bozcaada'nın kaderi de Rusya'ya danışılmadan tayin edilmeyecekti.

Rusya'nın bu baskısı İngiltere ile Fransa'nın hoşuna gitmemesine rağmen, müttefiklerin ortak davası için yaptığı hizmetlerden ve batı cephesinin yükünü hafifletmek için; Boğazlar ve İstanbul konusundaki isteklerini kabul etmek zorunda kaldılar (19).

Ruslar da İngiltere'nin Asya Türkiye'sindeki özel haklarını ayrıca Osmanlı hakimiyetinden ayrılacak Arap ülkelerinin istiklâlini tanıyacaklarını Fransızların da, İskenderun Körfezi ve Toroslar'a kadar Kilikya dahil olmak üzere Suriye'nin Fransa'ya ilhakını kabul ettiğini bildirdi.

Aynı günlerde ise İngilizler Çanakkale muharebelerinde Yunanistan'ın yardımını sağlamak için, Yunanlılar'a İzmir'i vaadediyordu. Britanya'nın Atina orta elçisi Elliot 12 Nisan 1915'de Müttefikler adına sunduğu bir notada şöyle diyordu; *...Yunanistan'a Türklere karşı savaşa katılma bedeli olarak Ocak'ta vaadedilen Aydın vilayeti dahilindeki araziye garanti etmeye hazır olduklarını bildirdiler*. Elliot, bu bildirinin ancak harbe derhal katılmak şartıyla geçerli olduğunu da şifahen ilave ediyordu; fakat bu garanti teklifi 3 Ekim 1915'de müttefiklerin Selanik'e asker çıkarmasına karşı vaki protestodan sonra tekrarlanıp Venizelos'un 5 Ekim'de düşmesinden sonra yeniden suya düştü. Bundan böyle İzmir ve hinterlandını *Yunanistan lehine ipotekle takyit edilmiş* telakki ediyorlardı (20).

b. Londra Antlaşması

İtalya'yı İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa sokmak üzere İngiltere, Fransa ve Rusya ile İtalya arasında 26 Nisan 1915'de Londra'da

yapılan antlaşmalarda, Türkiye üzerinden (İtalya'ya da) pay verildi (21).

Bu antlaşma Londra'daki İtalyan Büyük Elçisi tarafından kendi hükümeti adına Grey'le Fransız ve Rus Büyük Elçileri Paul Combou ve Benckendorf'a verilmiş ve onlarca yine hükümetleri adına kabul edilmiş bir muhtıra (memorandum) biçimindedir. Sonunda İtalya en geç bir ay içinde savaşa katılacağını söylemektedir. Böylelikle İtalya, üçlü antlaşmaya katılmış olur. İtalya aynı gün, ayrı barış yapılmayacağına dair olan 5 Eylül 1914 Londra misakına katıldığını bildiren bir ikinci belge de imzalar. Bundan sonra üçlü antlaşmaya Dörtlü Antlaşma (Quadruple Entente) denildiği de olur (22):

İtalya'nın savaşa katılmak için ileri sürdüğü 16 maddeden müteşekkil şartlar arasında Türk ve İtalyanları ilgilendiren hükümler şunlardır:

MADDE-8. İtalya bu sırada elinde bulundurduğu Oniki Ada (Rodos vs.) üzerinde tam egemenliğe sahip olacaktır.

MADDE-9. Fransa, Büyük Britanya ve Rusya, İtalya'nın Akdeniz denizliği ile ilgili olduğunu ve Asya Türkiye'sinin tamamen veya kısmen paylaşılması halinde İtalya'nın bir İtalyan-İngiliz antlaşmasına zaten konu teşkil etmiş olan hak ve menfaatlerinin bulunduğu Antalya iline yakın olarak kabul ederler. İleride İtalya'ya ayrılabilir olan bölge, vakit gelince Fransa ve Büyük Britanya'nın var olan menfaatleri gözönünde bulundurularak sınıflandırılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü muhafaza edilir ve büyük devletlerin menfaat bölgelerinde değişiklikler yapılırsa, İtalyan menfaatleri de gözönünde tutulacaktır.

Eğer bu savaş boyunca Fransa, Büyük Britanya ve Rusya, Asya Türkiye'sinde yerler işgal ederlerse, Antalya iline yakın olan ve yukarıda sınırlandırılmış bulunan Akdeniz bölgesi İtalya'ya ayrılacaktır. Ve onun burasını işgal etme hakkı olacaktır.

19) Fahir ARMAOĞLU ; *Siyasî Tarih, 1789-1960*, Ankara, 1973, sh.428

20) Gotthard JAECHKE ; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren; Cemal Köprülü, Ankara, 1986; sh.60

21) KÜRKCÜOĞLU, a.g.e. ,sh.41

22) Yusuf Hikmet BAYUR, ; *Türk İnkılâbı Tarihi*, C, III, K.IV, Ankara, 1955, sh.16

MADDE-10. Lozan (Uşi) antlaşması gereğince bugün Libya'da (Trablusgarb'da) Sultan'a ait olan hak ve imtiyazlar İtalya'ya geçecektir (23).

İtalya özellikle bu hükümlerden 9. maddenin yorumunu yaparken *Antalya iline yakın olan Akdeniz bölgesine adilane bir pay alması* cümlesinin İzmir ve hinterlandını da dahil olarak kabul etmiş ve buna dayanarak 17 Nisan 1917'deki Saint Jean de Maurienne Antlaşması'nda bu bölgeyi istemiş ve kabul ettirmişti.

İtalya, Londra Andlaşması'nın kabul edilmesine karşılık bir ay içerisinde savaşa katılmayı taahhüt etmişti. Gerçekte İtalya 20 Mayıs 1915'de Avusturya'ya savaş ilan etti. Çanakkale muharebelerinin şiddetlendiği bir sırada da yani 1915 Ağustosunda Almanya ile Osmanlı Devleti'ne (24) de savaş ilan edecektir (25).

c. Sykes-Picot Antlaşması

İngiltere 21 Ekim 1915'de, o sırada devam eden Hüseyin-McMahon yazışmasından Fransa'yı haberdar etti. Asya Türkiye'si hakkında iki ülkenin kendi çıkarlarını görüşmelerini önerdi. İngiltere adına Sir Mark Sykes ile Fransa adına Charles François Georges-Picot arasında yapılan görüşmeler sonunda 1916 Şubatı'nda Arap vilayetlerinin bölüşümü konusunda antlaşmaya varıldı (26).

Daha sonra Sykes ile Picot 1916 yılının Mart ayında birlikte Rusya'ya giderek, Rus Dışişleri Bakanı Sazanof'la da görüşmeler yaparak bir antlaşmaya vardılar.

Üçlü İtilaf Devletleri arasında yapılan Onbir Mektup (27) teatisi

23) BAYUR, a.g.e. ,sh.271

24) İtalya 3 Ağustos'ta Babialiye 48 saatlik bir ultimaton vererek yerine getirilmesi güç isteklerde bulunur. İsteklerini yerine getirilmemesini de bahane ederek 21 Ağustos'tan itibaren kendisinin Osmanlı Devleti ile savaş halinde olduğu bildirilir. Ültimatın metni için bkz. BAYUR, a.g.e. ,sh. 276-77

25) ARMAOĞLU, a.g.e. ,sh. 431

26) KÜRKÇÜOĞLU, a.g.e. ,sh. 42

27) Bu mektupların tam metinleri için bkz: OLCAY, a.g.e. ,sh. LVII-LXIII, ADAMOĞLU, a.g.e. ,sh. 285-287, Belge No: 103-104

sonunda, *Sykes-Picot Antlaşması* diye bilinen metin kabul edilmiş oldu (28).

Sykes-Picot mutabakatı esas tutularak 26 Nisan 1916'da Fransa ve Rusya arasında bir antlaşma imzalanmıştı. 30 Mayıs'ta İngilizlerin de katıldığı bu antlaşma ile Osmanlılar'ın Asya'daki toprakları bu devletler arasında taksim olunuyordu. Bu antlaşma gereğince Rusya; *Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerini İngiltere, Mezopotamya'nın bütünü ile Akka ve Hayfa limanlarını, Fransa ise Suriye Kıyıları, Kilikya, Harput'u İngiliz ve Fransız nüfuz bölgelerinde bir Arap devleti veya konfederasyonu kurulacak, Filistin milletlerarası bir idareye tabi tutulacaktı* (29).

İngiltere, Fransa ve Rusya Devletleri, 1916 Eylül'ünde bu antlaşmadan İtalyanları haberdar ettikleri vakit, onları kendilerine bırakılmış olan toprakların Fransa'nın hissesine düşenden daha az olduğunu ileri sürerek İzmir ve Mersin'in de İtalyanlar'a bırakılmasını istediler (30).

Petrograd'daki İtalyan Büyük Elçisi Marki A. Karlotti tarafından Rusya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Şturmere 19 Kasım 1916'da bir nota vererek; İtalya'nın herhangi bir tehditle karşılaşmadığı halde kendi isteğiyle savaşa girdiğini, bunun da müttefiklerin yararına olduğunu, binaenaleyh İtalya Hükümeti'nin Akdeniz'in doğu bölümünde kuvvetlerin dengeli olmasını istediğini belirterek, Londra Antlaşması'nın 9. maddesinin yanlış ve olumsuz bir biçimde İtalya'nın aleyhinde yorumlanmasından çekilmesini Lord Grey'in yaptığı değişikliğin kabul edilmeyeceğini bildirdiler. Onlara göre 9. madde aşağıda yazılı üç esastan ibaret olmalıydı:

1. Akdeniz'in doğusunda, İtalya için temel ilke olan kuvvet dengesinin tamamen sağlanması.

28) KÜRKÇÜOĞLU, a.g.e. sh.42

29) Tefik BİYİKLİOĞLU, ; *Atatürk Anadolu'da* 1919-1921, Kent Basımevi, 1981, sh.98; OLCAY, a.g.e. ,sh.LVII.

30) Selahaddin TANSEL ; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I , Ankara,1973, sh.159

2. İtalya için, müttefiklerin alacağı bölge ve sahalarda orantılı hakkaniyete uygun bölge ve sahaların tanınması.

3. Antalya bölgesine bitişik ve halen İtalya'nın bazı haklara sahip bulunduğu bölgeler hakkında İtalyan isteklerinin kabulü.

Aydın, Konya ve Adana vilayetleri Antalya bölgesine bitişiktirler. Mayıs 1915'de imzalanan İtalyan-İngiliz sözleşmesiyle İtalya'ya verilen Antalya bölgesi Aydın (31) ve Konya vilayetlerinin de bazı bölümlerini kapsamaktadır. Fakat, Antalya bölgesinin bu vilayetlerle olan sınırları, adı geçen sözleşmede pratik bir tarzda tesbit edilmemiştir. Halbuki Antalya'nın bütün geleceği Aydın vilayetine bağlıdır (32).

İtalyanlar'ın bu isteklerini ise Ruslar, İzmir'e sahip olan bir devletin Çanakkale Boğazı'nı hem karadan, hem de denizden kontrol edebileceğini düşüncesiyle İzmir'in Türkler'de kalmasını daha uygun mütalaa ettiler. İngiltere'de İzmir'in İtalyanlar'a verilmesine razı olmadı.

Bu razı olmayışın bir sebebi de belki oranın Yunanlar'a vaadedilmiş olması idi. Öte taraftan, Fransızlar da Mersin limanının İtalyanlar'a bırakılmasını uygun görmekte idiler.

İşte tartışmaların bu şekilde sürüp gittiği sıralarda Rusya'da ihtilal olmuş ve Rus kuvvetlerinin Alman ve Avusturyalılar üzerindeki baskısı azalmıştı. Bu sebepten dolayı İngiltere ve Fransa İtalya'yı daha çok tutmak mecburiyetini duydukları için onunla *Sen Jan dö Moriana* (St. Jean de-Maurienne-Saint Giovanni dimoriana) Antlaşması'nı imzaladılar (33).

d. Saint Jean de Maurienne Antlaşması

Sykes-Picot Antlaşması'nın İtalya tarafından öğrenilmesinden sonra, İtalya İtilaf Devletleri'nden aralarında yapılan gizli antlaşmaların kendisine açıklanmasını istedi. Bunun üzerine Londra'daki Rus Büyük Elçisi Benkendorf'un Hariciye Nazırı Sazanof'a çektiği 19 Mayıs 1916 tarihli telgrafa göre İngiltere Hariciye Nazırı Sir E. Grey İtalya'nın Londra Büyük Elçisi İmperiali'ye *gayet dostane bir tavırla; şayet İtalyan*

Hükümeti Müttefikler arasında olup bitenlerin hepsini öğrenmek istiyorsa, o halde durumunu bir müttefik sıfatıyla vakit kaybetmeden açıklamalı ve Almanya aleyhine derhal savaşa katılmalıdır cevabını verdi (34).

Bu konu üzerinde uzun tartışma ve tellesmeler olur ve sonunda İtalya 28 Ağustos 1916'da Almanya'ya karşı savaşa girer. Bunu yapar yapmaz da Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülmesiyle ilgili olanlarla birlikte üç bağlaştığın aralarında yaptıkları bütün gizli antlaşmaların kendisine bildirilmesini ister (35) ve 26 Nisan 1915 tarihli Londra sözleşmesinin 9. bendi gereğince Anadolu'da kendisine vaadedilen hissenin büyük ölçüde genişletilmesine ait olmak üzere Akdeniz havalisinde *Antalya vilayetine adil bir hissenin verilmesi* hususunda isteklerini (36) bildirir.

Bunun üzerine 19 Nisan 1917'de İngiltere, Fransa ve İtalya Başbakanları B. Lloyd, B. Ribot ve B. Bozelli, Saint Jean de Maurienne'de toplanarak (37) İtalya'nın istekleri hakkında antlaşmaya varmışlardır. Bu toplantıda Rusya'nın bir temsilcisi yoktur. Toplantı olup bittikten sonra Rus Hükümeti'ne oraya çağırılmasının nedeni olarak işin ivediliği ve uzaklık ileri sürülecektir. Şu kadar var ki eğer çağırılsaydı bu hükümet Batı'daki Büyükelçilerinden biriyle kendisini temsil ettirebilirdi (38). Fakat daha sonra da görüleceği gibi Paris Konferansı esnasında bu antlaşmaya konulan *Rus Hükümeti'nin muvaffakati ihtirazi kaydıyla* hükmünden dolayı antlaşma geçersiz sayılacaktır.

Saint Jean de Maurienne Antlaşması diye bilinen metin 18 Ağustos 1917'de Londra'da 21-22 Ağustos 1917'de Paris'te (sadece İtalya ile Fransa arasında) ve 26 Eylül 1917'de yine Londra'da Fransa Büyükelçiliğinin 18 Ağustos tarihli ilk mektubunur, Paris'te Başbakana ulaştırıldığını bildiren son bir mektuptan oluşan bir mektuplar alışverişidir (39).

34) ADAMOF, a.g.e. ,sh.294, Belge No:110

35) BAYUR, Y.H; C.III, K.IV, sh. 16

36) JACHKE, Gotthart, a.g.e. ,sh. 60

37) OLCAY, Osman, a.g.e. ,sh.LXIII:

38) BAYUR, a.g.e. ,s.26

39) OLCAY, a.g.e. ,sh.LXIV

31) Eski "Aydın Vilâyeti" şimdiki İzmir vilayetinden farklı ve daha geniş idi. Vilayetin adı Aydın olmakla beraber, merkezi İzmir şehri idi.

32) ADAMOF, a.g.e. ,sh. 279-289, Belge No:207

33) TANSEL, a.g.e. ,C.I, sh.160

İtalya'nın Paris'teki Büyükelçisi Marki Salvago Ragi'nin Başvekili ve Hariciye Nazırı Mösyö Ribo'ya gönderdiği 21 Ağustos 1917 tarihli gizli telgrafa göre antlaşmanın Rus Hükümeti'nin muvafakatına bağlı kalmak şartıyla İzmir ile ilgili hükümleri şunlardır:

1. Fransız ve Büyük Britanya Hükümetleri arasında 9-16 Mayıs 1916 tarihiyle akdedilen antlaşmaların birinci ve ikinci maddelerinde yazılı kararlara İtalyan hükümeti muvafakatını beyan eder. Buna karşılık Fransız ve Büyük Britanya Hükümetleri de, ekli haritada (yeşil) renkteki bölge ile (c) bölgesinin idari ve çıkarları bakımından aynı şartlar altında İtalya'ya aidiyetini tanırlar (40).

2. Fransa'nın sömürgeleri ve himayesi altında bulunan bölgelerin ticaretiyle ilgili hususlar ve keza Büyük Britanya ile ona bağlı bölgelerin ticaretiyle ilgili hususları için, İtalyan Hükümeti İzmir'de serbest bir liman kurulması zorunluluğunu kendi üzerine alır (41).

Yukarıda belirtildiği gibi antlaşmanın tamamlanması için İngiliz Dışişleri Londra'daki Fransız Büyük Elçiliği'nde B. de Fleuriau'ya Paris'teki İtalyan Büyük Elçiliği'nden B. Salvago Raggi imzasıyla Fransız Dışişleri Bakanlığı'na eş manada mektuplar gönderilerek, karşılıklı olarak antlaşmayı kabul ettiklerini hem de antlaşmanın gizli kalması icabettiğini birbirlerine bildirmişlerdir.

Böylelikle 17 Nisan 1917 tarihli Saint Jean de Maurienne uzlaşmasıyla İtalya'nın Anadolu'daki hak iddiaları aydınlatılıyor ve Aydın ile İzmir'in İtalya'ya verilmesi kabul ediliyordu (42).

B. MONDROS MÜTAREKESİ VE TATBİKATI

a. Mütareke Faaliyetleri

Talat Paşa yerine Sadrazamlığa getirilen ve ilk defa milliyetçi

40) Birinci Madde'de 9-16 Mayıs 1916 tarihli antlaşmanın adı geçen maddeleri bağımsız bir Arap devleti kurulması hakkındaki Fransız-İngiliz antlaşması olup, bahsedilen haritanın yeşil renkteki bölge ile (c) bölgesi İzmir'in de dahil olduğu Batı ve Güney Anadolu bölgesini göstermektedir.

41) ADAMOF, a.g.e. ,sh.530, Belge No:331

42) Selâhi SONYEL ; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* C.I, Ankara,1971, sh.2

unsurlara kabinesinde yer veren İzzet Paşa, memleketin içinde bulunduğu kritik durumu gözönünde tutarak, vakit kaybetmeksizin bütün gayreti ile bir antlaşma yapmak yolunda çalışmalara başlamıştı (43).

İzzet Paşa, İngiliz ve Fransızlar'ın Trakya'da kurdukları yedi tümenlik kuvvetin İstanbul ve Boğazlar üzerine harekete geçmesine mani olmak için mütareke yollarını aramaya başladı. Hükümet Almanya, Avusturya-Macaristan ile anlaşarak, barış için 5 Ekim 1918'de Wilson'a müracaatta bulundu. 5 Ekim ile 12 Ekim arasında muhtelif kanallardan yaptığı ve tekrarladığı mütareke ve barış teşebbüslerine hiç bir cevap alamadı (44).

İtlâf başkomutanlığının bu teşebbüsleri cevaplandırmak için, Meriç cephesinde General Milne ordusu tarafından alınmakta olan askeri tedbirlerin baskısını hissettirecek bir zamanın geçmesini ve Çanakkale Boğazı karşısında kuvvetli bir İngiliz filosunun toplanmasını beklediğine hükmetmek mümkündü (45). Ayrıca, Mütarekeyi geciktirmekle görüşmeler başlayıncaya kadar daha çok toprak ele geçirmek istiyorlardı. Çünkü mütarekeyle birlikte toprak işgalleri mümkün olmaya-bilirdi.

43) BAYTOK, a.g.e. ,sh.7. Yeni kabineyi kurma görevi Talat Paşa'dan sonra Tevfik Paşa'ya verilmişti. Fakat Tevfik Paşa kabineyi kuramadığı çini, kabineyi kurma görevi İzzet Paşa'ya verildi. Bu arada geçen süre içerisinde Talat Paşa görevine devam etti. Hatta 10 Ekim 1918'de Meclis'in açılmasında Padişah'ın nutkunu Talat Paşa okudu. İlk mütareke teşebbüsünü de Talat Paşa yaptı. 1 Kasım günü İttihat ve Terakki Fırkası'nın kararı ile de, Enver, Cemal, Talat Paşalar ile bazı ileri gelen ittihatçılar memleketi terk ettiler.

44) 5 Ekim 1918'de İspanya, 12 Ekim 1918'de İsviçre Hükûmteleri vasıtasıyla barış için Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a müracaat olunmuştu. Ayrıca, Ahmet İzzet Paşa barış isteğinde bulunmak üzere bir murahhasını gizlice Selanik'teki Fransız generali Franchet D'Esperey'e gönderdiyse'de, bu murahhas müttefik karakolları tarafından yoldan geri çevrildi. Aynı amaçla, Trakya'ya gönderilen diğer murahhası da İngilizler geri göndermişler. Bkz.Galip Kemâli SÖYLEMEZOĞLU ; *Başımıza Gelenler, Yalnız bir Mazinin Haturaları*, (1918-1922), İstanbul, 1939, sh.61

45) T.H. Mondros Mütarekesi..., C.I, sh.27-28

İzzet Paşa mütareke için faaliyetlerine devam ederken, yapılacak mütarekenin temel esaslarını da ortaya koymaya çalışıyordu. 19 Ekim 1918'de Meclis-i Meb'usan'da okuduğu beyannamede Wilson Prensipleri hakkında *Amerika Reis-i Cumhuru tarafından ilan edilmiş olan hak ve adil esaslarına müstenid bir sulhü kemâl-i hulûs ile kabul edeceğiz. Mösyö Wilson'un Washington'un mezarında irat eylediği nutukta dermeyeran olunan arazî, hakimiyet-i milliye, münasebat-ı siyasiye, İtilâf-ı iktisadiye mesâilinin kendi nüfuzu haricilerin veya mehmanı siyasilerin tem'in etmek isteyen milel ve akvamın menfaatleri esasına nazaran değil, doğrudan doğruya alakadar olan kavim tarafın- dan, serbestçe kabul olunacak bir şekilde hal ve tavsiyesi düsturuna tamamen taraftanz* (46) diyerek, Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Wilson'un prensiplerini yapılacak mütarekede esas kabul ettiklerini söylüyordu.

İzzet Paşa Hükümeti'nin mütareke yapma yollarını arayıp, bir türlü muvaffak olamadığı sıralarda, Kut'ül Amara'da esir düşerek Büyük Ada'da esirlik günlerini geçiren İngiliz Generali Towshend 14 Ekim 1918'de Sadrazam İzzet Paşa ile görüşmek istedi. 15 Ekim'de de eskiden beri tanıdığı Rauf Bey'e bir mektup göndererek esirliği süresince gördüğü *hoş ve şerefli muameleye karşılık olarak, İngiltere ile müzakerelere girildiği takdirde, Osmanlı Hükümeti'ne yardıma hazır olduğunu* bildirdi (47).

General Towshend'in bu müracaatı, Osmanlı Hükümeti'nce bulunmaz bir fırsat telakki olundu. Çünkü, Hükümet mütareke yapabilmek için çeşitli yollardan teşebbüse geçmiş, fakat olumlu bir sonuç elde edememişti. Halbuki şu anda General Towshend hem mütareke için bir zemin hazırlayacağını, hem de Osmanlılar için *Şerefli şartlar elde edilmesi* ne çaba harcayacağını Rauf Bey'e gönderdiği mektupta bildiriyordu (48).

46) Ali TÜRKGELDİ ; *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara, 1968, sh.29

47) Rauf Orbay'ın Hatıraları, *Yakın Tarihimiz*, C.I, Sayı: 4, sh.113-114

48) TANSEL, a.g.e. ,C.I, sh.25

General Towshend ile Sadrazam İzzet Paşa ve Bahriye Nazırı Rauf Bey arasındaki görüşme 17 Ekim 1918 günü gerçekleşti. Towshend görüşmede hazırladığı şu barış taslağının kabul edilip edilmeyeceğini sordu. Bu taslağa göre:

1. İngiliz donanmasına boğazların açılması,
2. Irak ve Suriye'nin Osmanlı hükümrânlığı altında muhtariyeti (Bavyera, Saksonya ve Würtemberg gibi),
3. Kafkasya için de böyle bir durum kabulü,
4. Irak ve Suriye'den üçlü antlaşma ordularının çekilmesi,
5. Avrupa'da Osmanlı sınırları Londra Antlaşması'ndaki gibi olacaktır (Midye-Enez),
6. İngiliz ve Hintli esirlerin geri verilmesi (49).

Towshend'in bu isteklerine Sadrazam İzzet Paşa, Rauf Bey aracılığı ile mütareke esaslarını şu şekilde düşündüğünü söyledi.

1. İtilâf kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda oturan ahalinin idari muhtariyetlerini Türkiye kabul edecektir.
2. Türkiye'nin siyasî, malî ve iktisadî istiklalî mahfuz kalacaktır.
3. Şimdiki buhranın önlenmesi için gerektiğinde Türkiye'ye malî yardım yapılacaktır.
4. Yukarıdaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere Hükümeti'nin dürüstlüğü'nün ve azami müzaheretinin (50) temini (51). Karşılıklı bu metin teatileri ve görüşmelerden sonra 18 Ekim

49) BAYUR, a.g.e. ,C. I. Sh.26, Sina AKŞİN ; *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1976, sh.55

50) Towshend eserinde birkaç defa metindeki "müzaheret" sözünü İzzet Paşa ve Rauf Orbay'ın ağzından Türkiye'nin İngiltere'ce korunulmasından bahsettiklerini yazar. Bu söz İngiltere'nin "himayesi" istenildiği şeklinde yorumlanır. Fakat, İngilizler bunu yalanlamışlardır. Gerçektense, Towshend'in metninde geçen kelime, Mısır, Tunus, Fas biçiminde bir "himaye" istenildiği anlamına gelmiyor. Belki içinde bulunulan güç durumunda dışardan gelecek tehlikelere karşı "korunulmak" anlamını taşıyor. BAYUR, a.g.e. ,C.I, sh.26-27; AKŞİN, a.g.e. ,sh.55

51) ORBAY, a.g.e. ,C.I, Sayı:4, sh.114; TANSEL, a.g.e. C.I, sh. 26-27, AKŞİN, a.g.e. ,sh.55, BAYUR, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.III, K.4, sh.723.

1918'de General Towshend İngiliz Hükümeti yetkilileri ile görüşmek üzere gizlice İstanbul'dan ayrıldı.

Diğer taraftan İngiliz Hükümeti de Osmanlı Devleti ile yapılacak mütareke müzakerelerinin Fransızlar'la değil, bizzat kendisi ile yapılmasını istiyorlardı. İngilizler General Towshend'in getirdiği teklifleri kabul etmemekle beraber, mütareke yapılma isteğini kabul ettiler. Bu arada Towshend ile birlikte Midilli'ye gitmiş ve 22 Ekim'de İzmir'e dönmüş olan Tevfik Bey, mütareke yapılması hususunda Amiral Calthorpe'a İngiliz Hükümeti tarafından yetki verildiği haberini İstanbul'a getirmişti (52).

Limni adasındaki Mondros limanına gelmiş olan İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe 23 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgraf gönderdi. İngiliz Amirali bu telgrafında; Osmanlı Devleti ile mütarekenamenin imzasını kendisinin memur edildiğini bildiriyor ve Osmanlı murahasalarının gönderilmesini istiyordu (53).

b. Mondros Mütarekesi

Amiral Calthorpe'nin bu telgrafı üzerine Padişah Vahideddin ile görüşen Sadrazam İzzet Paşa bir heyet teşkil etti. Heyete Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, o zaman İzmir'de bulunan Erkan-ı Harp Kaymakamlarından Sadullah Bey'ler seçildi (54). Heyet de Bahriye zabıtlarından Sait ile Tevfik Bey ve katip olarak da Ali Türkgeldi dahil bulunmakta idiler.

Osmanlı Mütareke Heyeti 24 Ekim 1918 Perşembe günü gece yarısı *Peyki Şevket* topido kruvazörü ile İstanbul'dan İzmir'e hareket etmiş, 26 Ekim 1918'de *Muzaffer* römorkörü ile de İzmir'den Midilli'ye gitmiştir. Aynı gün Heyet Başkanı Rauf Bey İngiliz Amirali Calthorpe ziyâret

52) Celâl BAYAR ; *Ben de Yazdım*, C.I, İstanbul, 1965, sh.41

53) TİH, *Mondros...*, C.I, sh.29; Türkgeldi, Ali, a.g.e. ,sh.29; TANSEL, a.g.e. ,sh.28

54) Ali TÜRKELDİ , a.g.e. , sh. 31 ; Seçil AKGÜN , *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu (Kurtuluş Savaşı Başlangıcından)*, Tercüman 1001 Temel Eser, Seri No:5 (B.Y.Y.B.T.Y.), sh.29; TANSEL, a.g.e. ,sh.C.I, sh.28

ederek resmi konuşmalara 27 Ekim 1918 sabahı başlanmasını kararlaştırdılar (55).

Görüşmeler 27 Ekim 1918 günü saat 9.30'da Limni adasının Mondros limanında İngiliz Agememnon zırhlısında başladı.

İlk oturumda -önceden Osmanlı heyetine verilmemiş olan mütarekename projesi metni okunarak maddeleri üzerinde müzakere- lere geçildi (56). Maddelerin müzakeresi 27 Ekim sabahından başlayarak dört gün muhtelif saatlerde yapılan beş oturumda bitirilmiş ve mütareke 30 Ekim 1918 saat 20.03'de imza edildi (57).

Müzakereler müddetince Amiral Calthorpe, ilk oturumda verdiği mütareke metni projesinden fazla bir değişiklik yaptırmamaya çalıştı. Kendini, bu şartları Türk delegelerine imza ettirmeye mecbur addediordu. Türk delegasyonu ise maddeler üzerinde küçük bazı değişikliklerden başka bir şey yapamıyorlardı. Delegelere göre şayet şartlar kabul edilmez ise, *ya imzaya veya avdete davet* olunacak, bu takdirde de küçük değişikliklerden de mahrum kalınacaktı (58). Eğer antlaşma yapılmaz ise, İngilizler İstanbul'u işgal edecek, o zaman *bağımsızlık ve varlığımızla bağdaşmayacak kadar ağır bir antlaşma imzalamak mecburiyetinde kalınacağını* düşünüyorlardı. Buna rağmen Calthorpe'un istediği şartları ve ısrarını İstanbul'a bildiren Türk delegasyonu, İstanbul'dan gelecek yeni direktifleri beklemekte iken, Calthorpe'un 30 Ekim günü yapılan müzakereler sırasında o gün akşam saat dokuza kadar mütarekenin *ya imza veya reddedilmesini* istemesi üzerine, hey'et üyeleri kendi aralarında konuştuktan sonra, Bab-ı ali'den

55) TÜRKELDİ, Ali, a.g.e. ,sh. 31-32

56) TÜRKELDİ, Ali, a.g.e. ,sh.34-35, TİH, *Mondros...*, C.I, sh.32. Ayrıca, mütarekenin projesinin tam metni ve müzakereler hakkında geniş bilgi için bkz. Ali TÜRKELDİ, a.g.e. , *Rauf Orbay'ın Hatıraları*, a.g.m. ,C.I, Sayı:8, sh.239-241, Sayı:9, sh.272-274, Sayı:10, sh.304-306, Sayı:11, sh.336-338, Sayı:12, sh.368-370, Sayı:13, sh.400-402, C.II, Sayı:14, sh.16-18, Sayı:15, sh.48-50

57) TİH, *Mondros...*, C.I, sh.33

58) TANSEL, a.g.e. ,C.I, sh.31

cevap almadan imzaya karar verdiler (59).

Mütarekeyi İtilâf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Vis Amiral (Vice-Admira) Calthorpe, Osmanlı Devleti adına da Rauf, Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler imzaladılar (60).

Türk Milletinin kaderini büyük ölçüde etkileyen altı yüz küsür yıllık Osmanlı Devleti'nin sonucunu hazırlayan Mondros Mütarekesinin en ağır maddeleri ya da sık sık ihlalinden şikayet edilen maddeleri şunlardır (61):

MADDE-1. Karadeniz'e geçiş için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçiş güvenlik altına alınması için Çanakkale ve Karadeniz İstihkamlarının müttefikler tarafından işgali,

MADDE-5. Hudutların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için lüzumi görülecek askeri kuvvetten fazlasını derhal terhisi (İş bu askeri kuvvetin sayısı ve durumu İtilâf hükümetleri tarafından Devlet-i Aliye ile müzakere edildikten sonra kararlaştırılacaktır.)

MADDE-7. Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durumda olduğunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır.

MADDE-10. Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali,

MADDE-15. Bütün demiryollarına İtilâf denetleme subayları memur edilecektir. Bunlar arasında halen Osmanlı hükümetinin denetlemesi altında bulunan Mavrayı Kafkas Demiryolu kısımları dahildir. İşbu Kafkas hatları serbest ve tam olarak İtilâf memurlarının idaresi altına verilecektir. Ahalinin ihtiyacının karşılanması gözönünde tutulacaktır.

59) Ali TÜRKELDİ, a.g.e., sh.60; TANSEL, a.g.e., C.I, sh.32, TİH. Mondros..., C.I, sh.38

60) TANSEL, a.g.e., sh.32; TİH. Mondros..., C.I, sh.44

61) Mütarekenin İngiliz teklifleri ile karşılaştırmalı kafi metni için bkz. Ali TÜRKELDİ, a.g.e., sh.69; TİH. Mondros..., C.I, sh.38-41; Nihat ERİM ; **Devletler -arası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, C.I, Ankara, 1953, sh. 519-524, Resmi metin için ayrıca bkz. TİH, Mondros..., C.I, sh.41-44; Fahri BELEN ; **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1973, sh.11-14; BAYUR, Y.H., a.g.e., C.III, K.IV, sh.742-746.

İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Osmanlı hükümeti Batum'un işgaline itiraz etmeyecektir.

MADDE-21. İtilâf Devletleri'nin menfaatlerini korumak için İlaşe Nezaretinde İtilâf mümessilleri bulundurulacak ve kendilerine bu yolda gerekli görülecek bütün bilgiler verilecektir.

MADDE-24. Vilayat-i Sittede karışıklık çıkması halinde bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederler (62).

Meydana getirilen mütareke tamamen İngiliz menfaatlerini ve üstünlüğünü sağlayan bir vesika olmuştu. Bu nihayete kadar İngiltere'nin elinde, Fransa ve İtalya'ya karşı Osmanlı toprakları üzerinde taviz vermekte silah olarak kullanılmıştı (63).

Müzakereler süresince Rauf (Orbay) Bey ve arkadaşları, ilk İngiliz önermelerini hafifletmek için çok uğraşmışlar, bir takım noktalarda ufak başarılar elde etmişlerdir. Ancak bir takım cümleler (64) ve bunların

62) Sabahaddin SELEK ; **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1973, sh.43-45

63) İngilizlerin Fransa ve İtalya'ya danışmadan Türkler'in bırakışma görüşmelerine girişmeleri ve sonunda tek başlarına Osmanlı yönetimiyle bir bırakışma imzalamalarına içerleyen Fransızlar, bu davranışı protesto ediyorlardı. Amiral Calthorpe'le işbirliği yapması için Fransız Amiralî Amet'i Mondros'a gönderdikleri halde İngiliz baş murahhası, Fransız meslektaşını bırakışma Müzakereleri'ne sokmamış, sonunda Fransa ile İtalya, İngilizlerin yarattığı oldu bitti karşısında boyun eğmek zorunda kalmışlardır. R. Selâhi SONYEL , a.g.e., sh.7-31.

64) Mütarekenin İngilizce metni geçerli idi. Türkçe metin ile İngilizce metin arasında da farklılıklar vardı. Ayrıca, maddeler içerisinde kullanılan tabirler yorumlanmaya muhtaç idi. Meselâ, Kilikya, Suriye, Irak adı verilen bölgelerin sınırları belli değildi. Bu durumda galip devletler daha sonra kendi lehlerinde kullanmışlardır. Kelimelerdeki muğlaklıklarda tefsire muhtaç idi. Meselâ mütarekenin 16. maddesindeki Türkçe metinde "Muhafız Kıtası" denilirken, İngilizce metinde "Garnizon", 24. madde de, Türkçe metinde "Vilâyât-ı Sitte" yani altı vilâyet (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) denilmişken, İngilizce metinde "Six Armenian Vilâyets" tabiri kullanılmaktadır. Bu durumda hangi birlik "garnizon" sayılır, hangisi sayılmaz. Doğu Anadolu'nun hemen tamamı Ermenistan mıdır, değil midir belli olmuyordu.

alabildiğince galiplerce kendi lehlerine yorumlamaları mütareke hükümlerinin galip devletlerin elinde öldürücü bir silah olmasına vesile olmuştur. İtilaf devletleri bu mütarekeye, dış görünüşte Osmanlı Devleti'ni ve Türk Milleti'ni yokedici *kayıtsız şartsız teslim* hissini verecek açık hükümler koymaktan dikkatle kaçınmışlardı. Buna mukabil, harp içinde aralarında vardıkları gizli paylaşma anlaşmalarının tatbik edilebilmesi için de yeteri kadar elastiki ve tefsire müsait bir metin düzenlemekte büyük gayret sarfetmişlerdi (65).

Ayrıca, Calthorpe mütareke dışında bir gizli mektubu da Rauf (Orbay) Bey'e verdi. Bu mektupta Amiral, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları istihkamlarının yalnız İngiliz ve Fransız askerleri tarafından işgalini, İngiliz Hükümeti'nin kabul ettiğini, işgal kuvvetleri yanında Türk kuvvetlerinin bulunmasını da hükümetine duyurduğunu, İstanbul ve İzmir'e Yunan askeri gönderilmemesi hakkında Türk dileğini *terviken* bildirdiğini, Osmanlı Hükümeti asayişini koruyabildiği sürece İstanbul'un işgal edilmeyeceğini, Osmanlılar ile İngilizler arasında dostça ilişkiler kurulması hususunda büyük bir gayretle çalışacağını ifade ediyor. Bu mektubun Padişah ve Sadrazam'dan başka kimseye gösterilmemesini istiyordu (66).

Amiral Calthorpe'un Türk isteklerini tasvip eder gibi görünen bu mektubu İngiliz Hükümeti'nce hiç dikkate alınmamıştır. Zaten resmi vesika niteliği olmayan böyle bir vesikadan medet ummak doğru değildir. Çünkü devletlerin menfaatleri bahis konusu olduğu vakit, diplomatların şahsi olarak, imzaladıkları metinleri bile tev'il ettikleri çok görülmüştür. Osmanlı murahhasları bu mektubu ister istemez bir teminat saydılar. Fakat hakikatte ise Boğazlar'daki istihkamlarda İngilizler ve Fransız'dan başka asker bulundurulmaması gerçekleşmiş, öbür tarafları hemen ilk günden hiç dikkate alınmamıştır.

65) TİM.Mondros..., C.I, sh.44

66) TANSEL, a.g.e., sh.32-33; OSMAN, a.g.e., C.I, Sayı: 15, sh.49; TİM.Mondros..., C.I, sh.200, BAYUR, C.I, sh.175; TÜRKGELDİ, All. a.g.e., sh.67

Mütarekenin imzalanmasını her iki hükümetin de kendi açılarından başarı saydıklarını (67), Sadrazam İzzet Paşa'nın Rauf Bey'e gönderdiği teşekkür yazısı ile İngiliz Harp Kabinesi'nin 31 Ekim'de Calthorpe'a müzakereleri kudret ve başarı ile yaptığından dolayı bir tebrik telgrafı göndermeye karar vermesinden anlaşıyor (68).

Aslında mütareke Osmanlılar için, diğer müttefik devletlerin yaptıkları antlaşmalara bakarak daha hafif bir görünüyorsa da, uygulamada Türk Milleti'nin felaketinin başlangıcı olmuştur.

c. Mütarekenin Tatbikati

Mustafa Kemal'in yaptığı yazışmalar gösteriyor ki; memleketin durumu hakkında oldukça endişelidir ve bu endişesini İstanbul Hükümeti'ne yansıtmakla güçlü bir vatanperver olduğunu göstermiştir. Ne yazık ki İstanbul Hükümeti işin ciddiyetini henüz kavrayamamıştır. Mütareke maddelerinin uygulanmaya geçilmesi ile görüşlerinin ne kadar isabetli olduğunu göreceğiz.

Mütareke şartlarının esnek ve çarpışık olması birçok güçlüklerin çıkmasına yol açıyor. Bu şartlardan yararlanan İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'ni parçalamak maksadıyla önceden hazırladıkları gizli planlarını açıkça uygulamaya koyuyorlardı.

İtilaf Devletleri mütareke dışına çıkararak Yedinci ve Onaltıncı maddeleri isteklerine uygun tarzda yorumlayarak işgale başladılar. Özellikle bu iki madde Osmanlı topraklarının işgal edilmesi için yeterli idi. Bu maddeler Fransızlar'ın son derece işine yarayacak ve hemen işgallere başlayacaklardır.

Müttefikler mütareke maddeleri hükümlerine aykırı olmasına rağmen İstanbul'a asker çıkarmaya başlamışlardır. Ayrıca, mütarekenin

67) Her ne kadar Osmanlı Hükümeti yapılan mütarekeden memnun kalmışsa da, Padişah Vahideddin, "Meb'usan ve Ayân Meclisi'nin onayladığı bu mütarekeyi tasdik etmiş olmasına rağmen, 10 Kasım 1918'de arz-ı tazimat" için saraya gelen mütarekeye imza koyan delegeleri kabul etmeyerek, yapılan işi beğenmediğini anlatmak istemiştir. İbnülemin, Mahmut Kemal İnal, a.g.e., sh. 1989; Ali Fuad TÜRKGELDİ: **Görüp İştiklerim**, Ankara, 1984, sh.156

68) JAECHKE, a.g.e., sh.28

birinci maddesine muhalif olarak donanmaları arasında Yunan harp gemilerini de geçirmişlerdir.

Mütarekede bazı maddeler belirsizdi. Mesela *Kilikya* adı resmi herhangi bir yazışmada geçmeyen tarihi bir kelime olmasına rağmen mütareke şartlarına sokulmuştu.

Diğer yandan Suriye ve Irak sınırlarının açıkca çizilmiş olması mütarekede geçen *Kontrol* kelimesinin anlam ve muhtevasının belirtilmemesi daha birçok güçlüklerin çıkmasına yol açmış; bu belirsiz şartlardan yararlanan müttefikler işgalleri altındaki bölgeleri genişletmek gayesiyle adeta yarışır olmuşlardı.

Böylelikle işgaller başladı. İlk işgal hareketi 1 Kasım 1918'de İngiliz askeri kuvvetlerinin Türk olmayan halkın baskı altında olduğu gerekçesiyle Musul'un 20 km güneyindeki Türk işgali altındaki Hamamalık'ın işgaliyle başladı. Altıncı Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın bu işgali şiddetle protesto etmesine rağmen, İngiliz askeri kuvvetleri ilerlemeye devam ederek 3 Kasım'da Musul'u işgal ederler. Daha sonra İngiliz askeri kuvvetleri 9 Kasım'da İskenderun'u işgal ederler. Böylelikle İngilizler mütarekenin 7 nci maddesini kendi menfaatlerine göre kullanmışlardır.

Bu sırada İskenderun'un bir işgal tehlikesi karşısında olduğunu gören Mustafa Kemal savunma fikrinde idi. Hükümet ise bir saldırıya taraftar değildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa *Komutayı hemen teslim etmek üzere yerine tayin edilecek zatın süratle gönderilmesini* bildirdi.

Sadrazam, Amiral Calthorpe'nin müracaatı üzerine İskenderun'un teslim edilmesi emrini verdi. Mustafa Kemal'in direnmesi yukarıya karşı uyarmalarda bulunması iyi karşılanmayarak Yıldırım Orduları Karargahının lağvına karar verildi. Birlikler 2nci Ordu Komutanı'nın emrine verilerek 15 Kasım'da Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti emrine verildiği bildirildi. Aynı günün akşamı Mustafa Kemal Paşa trenle İstanbul'a hareket eder. İngiliz Generali Clark, Türk birliklerinin yılbaşına kadar Ceyhan gerisine çekilmesini ister. Fakat Harbiye Nazırı silahlı karşı koymayı uygun bulmaz. Sonunda Nihat Paşa çekilme süresini uzattı ise de pek az silah ve cephane İngilizler'e terk edilir.

Fransızlar 11 Aralık 1918'de takviyeli bir piyade alayı ile Dört Yol kasabasını işgal eder.

20 Aralık 1918 gününe kadar Adana, Osmaniye sancaklarını işgal ederler. 9 Ocak'ta Fransız Albayı Romien Genel Vali olarak Adana Hükümet Konağına yerleşir. Onun resmi mühüründe *Ermenistan İdari Servisi* yazısı vardır. Fransız birliklerinde Ermeni müfrezeleri bulunduğu gibi Suriye'ye göç eden Ermeniler de getirilerek yerleştirilmekte ve silahlandırılmakta idiler. Ermeniler de Türkler'e baskılarını gittikçe artırıyorlardı. 17 Aralık'ta Mersin, Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş ve 7 Mart'ta Kozan, 24 Mart'ta Urfa İngilizler tarafından işgal edildi. Kuzeyde dağlık bölgede yerleştirilen Ermeniler kasabaları tahkim etmeye, Fransızlar da kuzeye doğru sızmaya başladılar. Tüm bu bölgeler *Kilikya* adının verildiği bölgelerdir.

Bu sırada, İtalyanlar Antalya, Yunanlılar İzmir bölgelerinde çıkarma yapmışlardı. Batı Trakya Yunan yönetiminde, Doğu Trakya Fransız kontrolü altında bulunuyordu.

İşgal edilen yerlerde Türkler'e esir muamelesi yapılıyor, azınlıklar olabildiğine şımartılıyordu. İtilâf Devletleri'nin ve Yunanlılar'ın silahlandırdıkları Rum çeteleri Karadeniz ve Ege bölgesinde Türkler'e saldırmakta idi.

Görüldüğü gibi mütarekenin tatbik şekli galip devletlerin Osmanlı Devleti'ni yok etme çabalarını en açık şekilde gözler önüne sermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ İŞGALİ DEVRİ

A. ANTEP'İN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGALİ

İngiltere, Fransa'ya karşı pazarlık konusu olarak ellerinde bulundurmamak amacıyla, petrol sahası Musul Vilayeti ile birlikte Kilis, Cerablus, Birecik, Urfa, Maraş ve Antep'i işgal etmeyi tasarlıyordu (1). Mondros Mütarekesi Antep sancağını Türk hakimiyetine bırakıyordu. Bununla beraber muahedenin 7. maddesi de iğtişâş halinde emniyetlerini temin için icabeden yerlere asker sevk ederek işgal etmek hakkını İtilaf Devletlerine veriyordu.

İngilizler, çok miktarda süvariye iyi şartlar altında iskân ettirebilmek için iskân mıntıkasını genişletmek istediler (2). Bu maksadı temin

1) Tefvik BİYİKLİOĞLU : *Türk İstiklâl Harbi I. Cilt, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, 1962, sh.77

2) ABADİ: *Türk Verdünü Gaziantep, (Antep'in dört muhasarası)*, Çeviren Necmettin; (Bugünkü Türkçeye aktaran) Şakir Sabri Yener (ve başkaları), Gaziantep, 1959, sh.17, ABADİ; *Gaziantep Fedaileri, (Gazi Ayıntab'ın dört muhasarası)*, Türkçe'ye Çeviren; Necmettin; Eskiden bugünkü dile çeviren; Hüseyin Fevzi Ayberk, İstanbul, 1970, sh.19

için de adı geçen yedinci maddeye dayanarak 17 Aralık 1918 tarihinde Antep'e girdiler (3).

Böylece mütareke görüşmeleri neticesi mütareke şartları arasından çıkarılan 24. maddenin (b) fıkrası İngilizler tarafından uygulamaya koyulmuş oluyordu (4).

İngiliz Kuvvetleri; 5 nci İngiliz Tümeni'nden 3 ncü Süvari Tugay'ı, bir iştiham müfrezesi, bir batarya ve otomobilli ağır makineli tüfek kıtalarından ibaretti (5). Birlikler önce şehrin ortasından çarşı içine doğru gösteri yaptıktan sonra, mutasarrıfın tavsiyesi üzerine kasabaya hakim bir mevkiye bulunan Amerikan Koleji'ni (6) işgal ederek oraya yerleştiler. Aynı gün bir İngiliz albay ile birlikte müfrezekumandanı binbaşı Milis, hükümet konağına gelerek mutasarrıf Celal Bey'le bir görüşme yaptılar. Görüşmede *Antep'e gelmelerinin sebebinin, Haleb'de fazla asker ve hayvanları bulunduğundan dolayı, yalnız kışı çıkarmak lüzum ve maksadından ibaret olduğunu, bu hareketlerinin bir işgal mahiyetinde anlaşılmaması ve hiç bir emel ve maksada dayanmadığını* söylediler.

Sadece kışlamak ve yalnız iaşelerinin temini maksadıyla! Antep'e kadar gelme zahmetine katlanan İngilizler'e karşı herhangi bir tepkinin gösterilmemesi, hatta gereken kolaylığın mahalli idare tarafından sağlanması üzerine İngilizler kuvvetlerini günden güne artırmaya

3) Ahmet Hulki SARAL : *Türk İstiklâl Harbi IV. Cilt. Güney Cephesi*, Ankara, 1966, sh.49, *Esaret Hatıraları*, Haz. Nejat Sefercioğlu, İstanbul, 1978, sh.13

4) İlgili madde için bkz. Ali TÜRK GELDİ ; *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1968, sh.73

5) TİH, IV, sh.49, ABADİ; *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.18, ABADİ; *Gaziantep Fedaileri*, sh.20

6) "1876 senesinde müesses olan Ayıntap Amerikan Koleji şehrin batısındaki bir tepe üzerine inşa olunmuştur. Mektep, dershaneleriyle yatakhaneleri bulunan gayet büyük bir bina olup kalorifer, telefon... ilâh ile teçhiz edilmiştir. Mektep tarafından ve çevre duvarı içinde ikinci nevi binalar da vardır. Memurlara ait mesken, mutfak, hastahane, çamaşırhane, furun, ameliyathanesi vardır" bkz. ABADİ; *Gaziantep Fedaileri*, sh.16, ABADİ; *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.13

başladılar (7). 1 Ocak 1919 tarihinde General Mac Donald'ın emrinde 100 İngiliz süvarisi Antep'e girdi (8).

Bu durum memurların ve aydınların endişelerine sebep oluyorsa da, halkı kuşkulandırmamak ve heyecana sebebiyet vermemek için ses çıkarmıyorlardı. 1919 senesi Ocak ayı ortalarına kadar İngilizler tarafından henüz kimseye saldırılmamış ve bir şeye müdahale edilmemişti. Yalnız arasıra iki, üç, günde bir İngilizler Hindli süvarilerini kasaba içinde bütün çarşı ve mahalleleri dolaştırarak gösteri yapıyorlar ve işçileri de eskisi gibi belediye vasıtasıyla sağlanıyordu. Hatta ekmek, et ve hayvan samanı kolaylıkla sağlanarak, arabalarla karargâha kadar gönderiliyordu.

Durum bu şekilde devam etmekte iken (14 Ocak 1919) günü işgal kavvetleri kumandanı General Mc Andrew Antep'e gelerek, İngilizler tarafından karargah olarak kullanılan Amerikan Koleji'nde kadı, muhasebeci, belediye reisi ve ileri gelenlerden Ahmed Hurşid Efendi, Doktor Hamit Bey ile daha başka, memleketin genç aydınlarından bir takım tanınmış kişileri yanına çağırarak kasabanın içinde ve dışında asayiş bozan bir durumun meydana gelmesine fırsat verilmemesi ve şayet bir hadise meydana gelirse, sebep olanların hadlerinin bildirilerek cezalandırılacağından bahisle, bazı tavsiyelerde bulundu. Generalin bu muamelesi bir nasihatten ibaret olmayıp, aynı zamanda tehdit mahiyetinde idi.

General bu tebligatı yapıp, o gün hemen Halep'e döndüğünden, ertesi günden (15 Ocak 1919) itibaren Antep'de durum birden değişti, İngilizler tarafından telsiz telgraf haberleşmesine başlanarak telgrafhaneye sansür konuldu, hükümetin resmi şifresi derhal yasaklandı. Resmi ve gayr-i resmi haberleşmesinin sansüre tabi bulunduğu tebliğ olundu. Böylece Antep 15 Ocak 1919 tarihinde İngilizler tarafından

7) Esaret Hatıraları, sh.13

8) TİH, sh. 97, Utkan KOCATÜRK ; Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, (1918-1938), Ankara, 1973, sh.12.

resmen işgal edilmiş oluyordu (9).

İngiliz işgaliyle birlikte savaş sırasında tehcir edilen Ermeniler şehre geri gelmeye başladılar. Bunlara, Anadolu içlerinden Sivas'tan, Kayseri'den ve diğer illerden Suriye'ye sürülmüş olup yerlerine dönemeyen Ermeniler de katıldılar (10). İngiliz müfreze kumandanı her gün bir kaç defa hükümet konağına gelerek, memlekete dönmekte olan Ermeniler'in yerleştirilmesi, işçileri ve rahatlarının sağlanması hakkında emirler veriyor ve dairelere tenkit ve tebligatta bulunuyordu. Ermeniler'in gösterdiği evler, gerek kendi mülkü olsun ve gerek başkasına ait bulunsun hemen boşalttırılıyordu (11). İngilizler, maiyetlerinde istihdam ettikleri, Ermeni tercümanlarının özellikle Antepli tercümanlarının tahrik ve teşviki ile Türkler'e karşı kin, nefret ve düşmanlıklarını günden güne artırdılar. Bundan istifade eden Ermeniler de rast geldikleri yerlerde Türkler'i tahrik ediyor ve hatta hakârette bulunuyorlardı. Bu konuda yapılan müracaatlar bir netice vermedi (12).

(15 Ocak 1919) tarihli tebligattan bir hafta kadar sonra General Mc Andrew'in Antep'e geldiği ve tekrar Halep'e gittiği duyulur.

9) Esaret Hatıraları, sh.15, "İngilizler 15 Ocak 1919'da Antep'i ve şubat ayında Maraş ve Urfa'yı işgal ettiler". bkz. Ali Nadi ÜNLER ; **Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması**, İstanbul, 1969, sh.11 "Maalesef arası çok geçmeden bilhassa İngilizler mütareke şartı hilafına olarak (15 Kanun-u sani 349 de Ayntab'ı işgal ettiler" bkz. Mustafa Nureddin LOHANLIZADE ; **İstiklâl Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası** (Osmanlıca aslından sadeleştiren) Mehmet Sağlam, Gaziantep, 1974, sh.16, 120, "İngilizler Halepteki kuvvetlerinin emniyetini sağlamak ve süvarilerinin atlarına yem temin etmek bahanesiyle 15 Ocak 1919'da Gaziantep şehrine girdiler." bkz. Hulusi YETKİN ; **Gaziantep Tarihi ve Davaları**, Gaziantep, 1968, sh.40 "... adı geçen yedinci maddeye dayanarak Ocak 1919'da Antep'i işgal ettiler." bkz. ABADİ ; **Gaziantep Fedaileri**, sh.1, ABADİ ; **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.17, vb.

10) ÜNLER, a.g.e. ,sh.12

11) Esaret Hatıraları, sh.20

12) LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.16, a.g.e. ,sh.13 Hulusi YETKİN ; "Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, " **Yeni Gazete**", Gaziantep 29.4.1988, Sayı Y.964

Generalin Antep'e ne için gelip , gittiği anlaşılamamıştır. Ancak, onun gelişini takiben, mutasarrıf *Antep Haberleri* gazetesinin sahibi Hüseyin Cemil Bey'i yanına çağırarak , gazetesinin geçici olarak yayına ara vermesini tebliğ etti ve o günden itibaren gazete yayından men edildi (13).

Bu sırada Taşcızade Abdullah Efendi, cereyan eden hadiselerden dolayı Kürt Hacı Osman Ağa, Mamat Ağazade Ali Efendi ve başkalarıyla, memleketin düşmandan temizlenmesi çarelerini etraflıca düşünmek ve gerektiğinde müdafa etmek maksadıyla, görüştü. Anlaşmış bir topluluk halinde bulunmak için, halkı gayrete, getirerek tüccardan Ağazade Ali Ağa'nın evinde umumi bir toplantı yapmaya muvaffak oldu. Fakat bu teşebbüsten bir fayda temin edilemedi (14). 23 Ocak 1919 perşembe günü Hükümet Konağı İngilizler tarafından basıldı. İngilizler Kollej Müdürü Mr. Meryi (15), Mutasarrıf Celal Beyle görüşerek memleketin ileri gelenlerinin toplanmasını istediler. Antep ileri gelenleri, aydınları, Hükümet konağı önünde bekleyen otomobillere bindirilerek İngilizlerin karargâhı olan Amerikan Kollejine götürüldüler. Karargâhta yapılan sorgulamalarında, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeniler'e zulm ettikleri, techir esnasında kötü muameleler de bulundukları ve Ermenilerin pek çok eşya vesairesini alarak bu yüzden mühim bir servet elde ettikleri bahanesiyle suçlu bulunarak tutuklanıp Halep üzerinden

13) *Esaret Hatıraları*, sh.19.

14) *Esaret Hatıraları*, sh.21

15) "Otuz seneden beri Kollej Müdürlüğü'ne hizmette bulunmakta olan bu kindar Misyoneri bu müddet zarfında halkın çoğunluğu özellikle memleketin ileri gelenleri kendisini iyi tanırlar ve daima ona karşı bir hocaya yapılacak hürmeti yaparlardı. Maril, liva memurları ile dahi genellikle temasta bulunur, dairelere her ne zaman ve her ne iş için olursa olsun serbestçe girer, memlekette bir yabancı değil, adeta bir üstâd gibi memurlardan ve halktan yardım ve kolaylık görürdü." bkz. *Esaret Hatıraları*, sh.33

Mısır'a gönderildiler (16) Her ne kadar tutuklanan şahısların muhakeme edilmek üzere hükümete teslimleri talep ve ısrar edilmiş ise de etkili olunamamış ve Hükümet Konağı makinalı tüfekler ile silahlandırılmış bir bölük İngiliz askeri ile sarılarak harp ve Ermeni techiri hakkında mevcut evrak ve vesikayla dolu bir çuvala zorla alıp götürmüşlerdi (17).

İşgalin başlangıcından itibaren yapılan bütün muamelelere karşı protestolar ve müdafaalar yazılmış, İstanbul Hükümeti olaylardan etraflıca haberdâr edilerek yardım istenmişse de söz konusu protestolar ve müdafaalar ne İngilizlere tesir etmiş, ne de İstanbul Hükümeti'ne yapılan müracaata bir cevap alınabilmiştir (18).

8 Mart 1919'da İngilizler tarafından sıkı yönetim ilan edilir. Yayınlanan beyanname:

1. Allenby'nin İstanbul'da Türk Hükümetine tebliğ eylemiş olduğu evamirin üçüncü maddesi mucubince, Ayıntab şehri ahalisinin yed'inde esliha ve cephaneye bulunmayacaktır ve Ayıntab şehri, İngilizler İdari-i Örfiyesi tahtında bulundurulacaktır.

2. Her nev-i av silahı, tabancalar ve hançer nev--inden olan alât-ı câriha her nev-i bomba ve dinamitler teslim edilecektir.

3. Silah teslimi için zaman 9 Mart 1919'da saat 8 evvelden 3 sonraya kadardır. Bu zamandan sonra lüzum görülen haneler taharri edilecektir. Bir adamın yanında silah bulunursa İngiliz zabitanından müteşekkil divan-ı harb huzurunda muhakeme edilip, azami ceza olarak yüz altın cezayı nakdî ile beraber i'dâmı hükmedilecektir.

4. Polis ve Jandarmalara aid esliha talep edilmeyecektir

16) ATASE, Arşiv No:1, Dosya No (6)-2, Klasör No:255, Fihrist No:5/1, Selahattin TANSER ; *Mondros'tan Mudanya'ya kadar*, C.II, Ankara, 1978, sh. 213, TİH, C.IV, sh.50, İhsan İlgar hükümet binasının işgalini "25 Ocak olarak almıştır." bkz. *Türk İstiklâl harbi*", BTDD, C.III, Sayı: 17, İstanbul, 1969, sh. 17, adı geçen makaleden mülhem, Abdulhalük ÇAY ; "Millî Mücadelede Gaziantep", *Şahinbey Seminer Bildiri Kitabı*, Ankara, 1988, sh.19, Gömeç, Sadettin; *Millî Mücadelede Gaziantep*, Ankara, 1989, sh.19

17) ATASE, Arş. 1/105, Dos (6)-2, Kl 255, Fih.5/1, LOHANLİZEDE, a.g.e. ,sh.17

18) ATASE, Arş. 1/105, Dos (6), Kl. 255, Fih.5/1

deniliyordu (19).

İngilizlerin tazyiki üzerine memleketin eşraf ve ileri gelenleri bir araya toplanıp mevcut silahların teslim edilip edilmemesi hususunda yaptıkları müzakere neticesinde teslim etmeye karar verdiler. Ertesi gün İngilizler şehrin muhtelif mahallelerinde makineli tüfekler kurarak halkı tehditle silahların teslimini istediler. Halk bu tedhiş karşısında elinde bulunan bütün ateşli ve kesici silahları o gün akşama kadar İngilizler'e teslim ettiler. Teslim edilen silahlar 14 arabayla taşınmış, halkın elinde bir fişenk bile kalmamıştı (20). Halkın silahlarının toplanması Ermeniler'in katliam yapmasına zemin hazırlamak demekti (21).

13 Mart 1919'da İngilizler istihbarat subayı Binbaşı Mills, Antep Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay İrfan Bey'den depolarda bulunan silah ve cephanelerin mütareke şartlarına göre teslim edilmesini istedi. İrfan Bey mütarekenamede böyle bir madde mevcut olmadığını belirterek teklifi nazikane bir şekilde geri çevirdi. Fakat silahları zorla almaları ihtimali bulunduğundan nasıl bir hareket edilmesi gerektiğini 13 üncü Kolordu Kumandanlığı vasıtasıyla Harbiye Nezaretine bildirdi (22).

Amerikan Koleji Müdürü Mr. Merll'in Antep de daha 26.000 silah bulunduğunu ve teslim edilen silahların, miktarını ancak dörtte biri olduğunu İngilizlere tekrar haber vermesi üzerine İngilizler 15 Mart'ta ikinci bir beyanname yayınladılar (23). Ve yine bütün caddeler üzerine makineli tüfekleri yerleştirerek Türkleri tehdit etmeye, şüphe ettikleri

19) ATASE, Arş. 1/16, Dos.79 (10), Kl.180, Fih.143, ÜNLER, a.g.e. ,sh.13 Lohanlızade sıkıyönetimin ilân tarihini 12 Mart 1919 olarak göstermektedir. bkz. a.g.e. ,sh.17, TİH. C.IV, sh.50, GÖMEÇ, a.g.e. ,sh.18

20) ÜNLER, a.g.e. ,sh. 14, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.17, YETKİN; "Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler",Yeni Gazete Sayı Y.964, Gaziantep, 29.4.1988

21) ILGAR, a.g.m. ,sh.17

22) ATASE, Arş. 1/16, Dos.79 (10), Kl.180, Fih.140. ATASE, Arş.1-3, Dos.222/164-A Kl. 42,Fih.1-2, Yarbay İrfan Bey, depodaki silah ve cephanelerin daha sonra köylüler vasıtasıyla dışarıya çıkarılarak Antep müdafaasında kullanıldığını mezkûr belgede zikretmektedir.

23) ATASE, Arş. 1/16, Dos. 79 (10), Kl.180, Fih. 143, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.18

evleri birer birer aramaya ve zırhlı otomobillerle şehir dahilinde her gün sabahdan akşama kadar silahlı devriyeler gezdirerek halkı korkutmaya başladılar.

Ermenilerde binlerce silah mevcut iken bunlardan bir tek silah alınmamıştı. 17 Mart'tan itibaren şehrin bütün işyerleri kapatılmış camilerde ibadet hizmetlerinden başka bütün toplantılar yasaklanmıştı. Bu kapama yasağından yalnız ekmekçiler, un değirmenleri, eczaneler, buğday ve süt satanlar istisna edilmişlerdi. Kasaplar yasağa tabi olduğundan günlerce kapalı kalan dükkanlarda etler kokmuş, çarşılar pis kokulardan geğilmez olmuştu (24). 15 gün devam eden yasaklardan sonra 30 Mart'ta yayınlanan üçüncü bir beyanname ile 31 Mart'tan itibaren dükkan ve kahvehanelerin saat 19.00'da kapatılması, halkın saat 21.00'den sabahın 4.00'üne kadar evlerinden çıkmamaları isteniyordu (25). Nisan ayı başından itibaren Antep'deki İngilizler'in baskısı yarı yarıya azaldı, dükkanlar tamamen açıldı (26).

Tedhiş devresinde Türk ahali o kadar sıkı bir baskı altında tutulmuştu ki, sokaklarda iki kişi yanyana gelemeyişi gibi selamlaştıkları da görülüyordu. Ermeniler'in tahriki ile yapılan bu baskı hareketleri arttıkça halkta mağlubiyetin verdiği yeis ve fütur, gevşeklik yavaş yavaş azalıyor, yerine direnme hisleri uyanıyordu. Zırhlı arabasıyla her gün belediyeye gidip gelen İngiliz işgal Kuvvetleri Kumandanının arabasına sıkılan kurşun (27) İngilizlere karşı değişen hislerin bir ifadesiydi. İngilizler Türklerin iyi niyetli tutumlarını ve duygularındaki değişikliği gördükçe muamelelerini değiştiriyor. Ermenilerin fesat ve tahriklerini dinlemiyorlardı.

İngilizler oldukça temkinli davranıyor, Ermenileri desteklemekle beraber aşırı hareketlerine mücadele etmiyorlardı. Asayiş otomobilli keşif kollarıyla birlikte memleket içindeki asker tarafından temin ediyor ve hiç bir suretle Türk idaresine müdahale etmiyorlardı. Polis ve

24) ÜNLER, a.g.e. ,sh.14, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.18

25) ÜNLER, a.g.e. ,sh.15

26) ATASE, Arş. 1/16, Dos.79/(10), Kl.180, Fih.209

27) Gaziantep Savaşı; Hazırlayan M.Oğuz Göğüs, Gaziantep, sh.13

Jandarmayı tamamen serbest bırakıyor, hiç bir işine karışmıyorlardı. *İstihbarat Şubesi* vasıtasıyla siyasi durumu takip ediyor ve telgrafların sansür edilmesine de göz yumuyorlardı. (28). İngiliz işgalinin son günlerinde İşgal Kumandanlığı Türklere karşı daha teveccühkar davranmış, Hintli müslüman askerler aracılığı ile Türklere silah ve cephane dağıtmak için teşebbüse geçmişlerse de halk bunun bir tuzak olmasından korktuğundan bu teşebbüsten faydalananlar pek az olmuştur (29).

12 Ekim 1919 tarihinde İngiliz İşgal kuvvetleri Kumandanı General Luwr, Mutasarrıf Vekili Sabri Bey'i (30) mülakat için yanına çağırır. Mustafa Kemal Paşa tarafından Maraş ve Antep'e gönderilen telgrafın muhtevası hakkında sorulan soruya Sabri Bey, haberinin olmadığını söyler. *Komite hakkında malumatın neden ibarettir?* sorusuna karşı *Bizce netice verilecek maksadın müdafaai kararından ibaret olduğu zannında olduğunu ve taksim planı gibi feci bir maksada karşı hiç bir Türkün kayıtsız kalamayacağı yolunda beyanatta bulunur.* Bunun üzerine general İngiliz siyasetine muhalif harekât ve durumuna burada ihlale meydan vermeyeceğini bildirdi. Aynı gün Mutasarrıf vekili Sabri Bey Heyet-i Temsiliye'ye Sivas'a telgraf çeker. Cemiyetin yüce maksadını tamamiyle anlamak ve teşkilata ona göre başlamak için esaslarını ihtiva eden bir programın süratle gönderilmesini ister (31).

B. İŞGALLERE KARŞI KUVAYI MİLLİYE TEŞKİLATI

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra, 8 Ağustos 1919'da memleketi haksız olarak işgal eden İtilâf Devletleri'ne karşı, Türk bağımsızlığını koruma uğrunda milli kuvvetlerin kurulması,

28) ABADİ; *Türk Verdünü Gaziantep*, sh. 17, ABADİ; *Gaziantep Fedaileri*, sh.20, Tayyip GÖKBİLGİN ; *Millî Mücadele Başlarken*, C.II, Ankara. 1969, sh.183

29) ÜNLER, a.g.e. ,sh.15, Ukkaş Sakar Bağdat-Basra, Antep Cephelerine ait anılar, TİTE Arşivi, Klasör No:150/36, Belge No:50967, sh.22

30) Mutasarrıfı Celâl Bey'in zihin yorgunluğu ve kansızlıktan rahatsız olması nedeniyle, Hama mutasarrıfı olup Hama'nın işgalinden beri Antep'de bulunan Sabri Bey Mutasarrıf vekili olur. bkz. ATASE, Arş.1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih. 5/1

31) TİH. IV, sh.63

devlet ve milletin kendi iradesine hakim olması bütün Türk Milleti'ne bildirdi. Komutanların, emir dahi verilse, güvenilir kişiler yerlerine geçmedikçe, komuta kademelerini bırakmamaları orduya emredildi (32).

İstanbul Hükümeti tarafından bazı birliklerin lağvı hakkında verilen emrin uygulanmaması kesinlikle bütün komutanlara bildirilmişti.

Bu kesin emirleri veren Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal, milleti, millî gaye uğrunda kurulmuş olan Müdafaai Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri gibi teşkilatların yardımına koşmaya ve beraber çalışmaya çağırıyordu.

Bu emirler, bütün kolordu ve tümen komutanlarına vilayetlere, sancaklara ve Müdafaai Hukuk teşkilatlarına ulaştırılmış ve memleket ileri gelenlerine duyurulmuştu.

Sivas Kongresi'nin tesbit ettiğine göre, bu bölgede yapılan saldırılar şunlardı:

"Fransız ve İngiliz memurları ile bunlar tarafından teşvik ve yardım gören Ermeni komitelerini ve Türkler'in haysiyetini kırmaktan çekinmeyen ve hatta bundan zevk alan Ermeni halkının saldırıları.

Türk vatanının diğer yerlerinde ve özellikle Diyarbakır yönleriyle Halep, Suriye bölgelerinde bulunan Ermeniler'in göçlerini sağlayarak, kolaylaştırarak bu dolaylarda Ermeni nüfusunun çoğunluk haline getirilmesi.

Yabancı ve özellikle Fransız üniformasıyla Ermeni kütalarının bölgeye gönderilmesi ve buradaki Ermeniler'in yabancı kütalara katılması suretiyle takviye edilmesi.

Siyasi, sosyal, ekonomik ve her türlü baskınlarla İslamlar'ın müşkül duruma düşürülmesi ve sosyal üstünlüğü yok edilerek yavaş yavaş halkın göç etmeye zorlanması.

Halk arasında bir çok ayıncı olaylar çıkararak birlik ve beraberliğin bozulması çabası ve yabancı himayesinin zorla kabul ettirilmesi" (33).

Sivas Kongresi'nde de Güney Cephesi'ni ilgilendiren şu

32) TİH. IV, sh.63

33) ATASE, Arş.5/2799, Dos.15, Kl.325, Fih.115, TİH.IV, sh.64

kararlar alındı;

"*Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şeklinde değiştirildi.

Doğu Anadolu'yu temsil eden Heyeti Temsiliye, vatanın bütününe temsil eder şeklinde değiştirildi.

Her türlü işgalin, özellikle Rumluk ve Ermenilik teşkiline ait çalışmaların kabul edilmemesi için işbirliği yapılması esas kabul edildi.

Genel olarak Doğu Anadolu'dan bahseden Erzurum Kongresi'nin 4 üncü maddesi Türk vatanının herhangi bir kısmının ihmal ve terk edilmesinin asla caiz olamayacağı ve Türk vatanını heyet-i umümiyesinin ayrılmaz bir bütün olduğu kararlaştırılmıştı."

Sivas Kongresi'nde, Doğu Anadolu'nun savunmasının bütün Türkiye için genişletilmesinden başka ayrıca Türk askerinin hiç bulunmadığı Adana bölgesinde de savunma için yapılacak teşkiller ve kurulacak millî ordu hakkında kararlar alınmış ve bunun için esaslı bir nizamname dahi hazırlanıp yayınlanmıştı (34).

Bu bölgede gerek yabancı işgali ve istilalar gerekse perde arkasından uygulanmak istenen Ermenilik gayelerini derhal durdurmak ve çoğunluğu teşkil eden Türk halkının haklarını koruyarak bu bölgedeki düşmanları kovmak ve işgalden kurtarmak amacıyla yer yer kurulmak istenen millî teşkillerin 13 üncü, 2 nci ve 12 nci Kolordular bölgelerine bağlanması gerektiğinden bölge kolordulara aşağıdaki gibi bölündü;

Birinci Bölge: Develi-Niğde-Ulukışla-Lâmas çayı (dahil) hattı ile Bahçecik-Kozan-Osmaniye-İskenderun (dahil) hattı arasındaki bölgedir. Bu bölge 20 nci Kolordu ile bölge içindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne verildi. Bu bölgenin batısında 12 nci Kolordu bulunuyordu. 20 nci Kolordu bölgedeki güvenlik işlerini Niğde'deki 11 nci Tümen ile sağlayacaktı.

İkinci Bölge: Birinci bölgenin doğu sınırı (hariç) ile Adıyaman-Damsat-Birecik (hariç) Antep-Kilis (dahil) hattı arasındaki bölgedir. Bu bölge, 3 ncü Kolordu ile bölge içinde bulunan Müdafaa-i Hukuk

Cemiyetleri'ne verildi 3 ncü Kolordu'nun tümenleri Amasya, Samsun bölgesinde bulunduğundan fiilen yardım yapılması mümkün değildi.

Üçüncü Bölge: İkinci bölgenin doğusunda İran sınırına kadar uzayan geniş arazi kısımları olup burası da 13 ncü Kolordu ile bölge içinde bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne verildi (35).

Kolorduların mevcutları çok az ve bunlara bağlı tümenler de bölgeye çok uzak idiler. Esasen İstanbul Hükümeti tarafından kıtaların İtilaf Kuvvetleri'ne silahla karşı koymamaları emredilmiş olduğunda, bu kolorduların kendi bölgeleri içinde yapacakları işler, millî teşkilleri takviye ve yardım etmekten daha ileri gidemiyordu.

Bu teşkilat, çok gizli tutulacak Teşkilatın muhafaza ve emniyeti bakımından emniyet kuvvetleri ve müfrezeler teşkil edilerek vazifelen-dirilecekti.

Heyeti Temsiliye tarafından, halkta bozgunluk yaratmamak için özellikle Maraş ve Antep bölgelerinde şu direktifler verildi;

"*Göç yasaktır. Arazi ve emlak ancak Türkler'e satılacaktır ve yabancılarla Hristiyanların araziye sahip olmalarına meydan verilmeyecektir.*

Halk arasında gayet samimi bir birlik ve beraberlik kurulmasına çalışılacak, herkes birbirine ve millî maksatlar uğruna mâl ve beden bakımından yardım etmekle görevli tutulacaktır. Köyler ve nahiyelerde yardım sandıkları meydana getirilerek millet uğrunda çalışan personele ve ailelerine yardım yapılacaktır.

Türk olmayan elemanlar hakkında sıkı bir boykot tatbik olunarak alış veriş Türkler arasında yapılacaktır.

Jandarma, polis, orman, köy ve çarşı bekçiliği ve her türlü kurulda kolculuk gibi hizmetlerde Türkler'in kullanılması sağlanacaktır. Bu kuvvet personelinin kesin olarak sıkı bir disiplin altında tutulması gerekir.

Teşkilat başkanlarının ve personelin güvenle çalışması için gerekli emniyet tedbirleri alınmalı ve şahsî güvenlikleri sağlanmalıdır. Bu

cümleden olarak teşkilata karşı koyan nüfuzlu şahısların etkisiz bırakılmasına da çalışacaktır.

Millî kurulların idaresi kesinlikle ordu subay ve astsubaylarının ve özellikle başkanlıkta büyük hizmete layık tecrübeli diğer vatanseverlerin eline verilmeli ve bu maksatlarla kolordu bölgelerinden seçilerek gönderilmelidir" (36).

Bu temellere göre Millî Ordu teşkilinde alınacak tedbirler için şu direktifler verildi:

"Millî Ordu teşkil edilecektir. Bu teşkillere kadar gizli kalırsa o kadar başarılı olur. Bunu İslam cemaati teşkilleri şeklinde kurmak ve milletin İslam mabetleri etrafında birleştirilerek, hukukun korunması amacına dini ve ruhani esaslarla kutsal bir şekil vermek pek çok başarı sağlar.

Bu esasa göre, cami veya mescidi olan her köy ve mahalle bir piyade takımı olarak sayılarak bu takımın idaresi mescidin imamı ve müezzini veya köyün hocası gibi din adamlarına veya bu sıfatı takınacak olan gönüllülere teslim edilecektir. Sayısı fazla olacak takımlara komutan tedariki mümkün olmazsa terhis edilmiş kudretli çavuş veya başçavuşlardan faydalanılır.

Hernahiye merkezi bir bölük ve her kaza merkezi (vilayet ve sancak merkezleri dahil) bir tabur heyeti teşkil edecektir. Askerlik şubesi başkanları ve tabur askerlik şubelerindeki subaylarda bölük komutanı olarak atanırlar.

Cami ve mescitlere veya buraya yakın ve gizli yerlere veyahut da kontrol altında olmayan askerlik şubesi depolarına gizlemek üzere kolordular şimdiden silahlarla cephane ve sair gereken gereçleri göndererek hazırlığa başlamışlardır.

Millî ordunun iskeletini, takım, bölük, tabur teşkilatı vücuda getirecektir. Sonra genel bir plan gereğince bunların seferberliği kolaydır. Bu maksatla kolordular, bölgenin durumunu gözönünde tutarak bir yönetmelik hazırlamalıdır.

Gönüllü müfrezeler, saldırıya uğrayan köy ve kasabaların savunamayacak kadar zayıf ise heyetin karar ve askerlik şube başkanlıklarının emri ile bu köy ve kasabalardaki millî ordu takımları gizli bir suretle silah altına alınabilir.

Hükümet ve belge heyetlerinin ve askeri kurulların millî teşkilleri üstün derecede yardımda bulunması şarttır" (37).

I. Antep'de Kuvayi Milliye Teşkili

İngiliz işgali sırasında, İstanbul ile alakası kesilmiş olan bu bölgede idare mekanizmasını elinde tutmak Türk ve İslam halkı her türlü taarruza karşı korumak, halktan topladıkları ile fakirleri, şehirlerine dönen esir askerleri beslemek gibi yüksek maksatlarla faaliyet gösteren Cemiyet-i İslamiye isimli bir cemiyet vardı (38). Türkler'in 1895 yılında Antep'de kurdukları Maarif-i Mahalliye Cemiyeti Antep savaşları başında Cemiyet-i İslamiye ismi altında çalışır (39). Cemiyet silahlı bir teşekkül değildir (40). Cemiyet-i İslamiye açık olarak çalışıyor, Türkler'e yapılan tecavüzlere haksız muamelelere karşı duruyor, protesto ediyordu (41). Türk hakimiyetine her müdahaleye protesto eden, millî günlerde anma toplantıları düzenleyen, Türk halkını savaşa hazırlayan fikri alanda çalışan cemiyet (42), Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuvvetlenmesi ise halk nazarında nüfuz ve kudretini kaybetmiş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne işgal kuvvetlerine karşı bir maske vazifesini görmüştür. Şehir içinde savaşın başlamasıyla tarihe karışmıştır (43).

37) ATASE, Arş. 5/2799, Dos.15, Kl.325, Fih.115, TİH.IV, sh.67, Heyet-i Temsilîyenin bu direktifleri, Antep Heyeti merkeziyesi tarafından titizlikle uygulanmıştır.

38) Sahir UZEL ; *Gaziantep Savaşının İçyüzü*, Ankara, 1952, sh.8

39) Hulusi YETKİN ; *Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey*, Gaziantep, 1970, sh.61 Cemiyetin ismi "Cemaati İslâmîyi" geçmektedir. GÖMEÇ, a.g.e. ,sh.30'da verilen dipnotta sh.61 olması lazımdır.

40) YETKİN, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, sh.42

41) ÜNLER, a.g.e. ,sh.21

42) YETKİN, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, sh.42

43) ÜNLER, a.g.e. ,sh.22

II. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Antep Şubesinin Kurulması

Kongre mukarreratı ve Mustafa Kemal Paşa'nın bir ferd-i millet olarak Temsil Heyeti'nin başına geçmesi bütün yurttan ümit ve heyecanla karşılanmış, mağlubiyetin verdiği yeis ve şaşkınlık yerine kurtuluş ümit ve imanına bırakmıştı. Bu ümit bütün Antep'ileri de sardı. Antep'ilerin ümidini Celal Bey şöyle dile getiriyordu:

Sivas'da Müdafaa-i Hukuk'u Millîye Mümessili umumisi mücahid-i şehir Mustafa Kemal Paşa hazretlerine, Türklüğü bir hizmeti bulunan Ayıntab gençliği mücahid havais keranenizde muvaffakiyetler diler ve Memleket-i Osmaniye'nin bir hayr-ı gayret feki olan Ayıntab (ın) daimi ve ilelebet Türk kalması (nı) muavenet ve mazhariyet-i ileyhimanenizde iştihak ve heyecanla bekleriz büyük kumandan.

21.10.335

Ayıntab Türk Ocağı

Namına Celal (44)

Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği genelgeler, müttefiklerin iyi niyetini inanan ve direnilmez emirleri yerine getirilirse yarı sömürge olarak da millî varlığımıza riayet edileceği kanaatinde bulunan Mutasarrıf Celal Bey tarafından saklanmış ve kimseye gösterilmemiştir (45). 16 Ekim 1919 tarihinde Antep Mutasarrıf Vekili Sabri Bey Sivas'da bulunan Heyet-i Temsiliyeden *Cemiyetin maksadının tamamıyla anlamak ve teşkilata ona göre başurmak için esaslarını ihtiva eden bir programın suretle gönderilmesini* ister (46). 22 Ekim 1919 tarihinde Türk Ocağı

44) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.8

45) ÜNLER, a.g.e. ,sh.16,17

46) ATASE, Arş. 1/105, Dos.(6)-2, Kl.255, Fih.7/1

namına Celal Bey, Mustafa Kemal Paşa ya çektiği telgrafta, *tamimler ve talimatlardan haberdâr edilmediklerini, resmi makamların hareketsiz, miskinlik içinde olduğunu, birlikte işgal kuvvetlerine karşı hareket tedbirleri düşünülmeyişi takdirde Fransızların muhakkak geleceklerini* bildiriyordu (47).

Mutasarrıf gibi düşünmeyen Tahrirat Müdürü Ragıp Bey, Mutasarrıflığa gelen genelgeleri arkadaşlarına göstermekte ve cemiyetin Antep şubesini kurmak için çalışmakta idi. O günlerde belediye hekimi Dr. Hamit Bey, Ragıp Bey'in yakın arkadaşlarından ve cemiyeti kurmak için en çok çaba gösterenlerden idi. Zamanın Belediye Reisi Şeyh Mustafa Efendi birgün şehrin ülema ve eşrafını belediyeye davet ederek Dr. Hamit Bey'e bu konuyu açmıştı. Yapılan konuşmalar ve tartışmalar ve neticesiz kalmıştı. Bunun üzerine kendi aralarında teşebbüse geçmişler bir gece İdare Meclisi baş katibi Eşref Bey'in Gümüş Kastel yanındaki evinde; Dr. Hamit, Tahrirat Müdürü Ragıp, Alay Katibi Avni, telgraf muhabere memuru Mahir, Hakim Kuşcuzaade Hamdi Beyler toplanarak Sivas Kongresi beyannamesini okumuşlar ve cemiyeti kurmuşlardır (48). Telgraf memuru Mahir Bey, telgrafhanede İngiliz nöbetçi ve tercümanın bulunmasına rağmen bütün gece uykusuz kalarak, cemiyetin kurulduğu Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermiştir (49). 23 Ekim 1919 tarihinde, gayet acele olarak çekilen telgrafta;

Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Ayıntab merkezi.....bugün teşekkül etti. İngiliz kuvveti 3-5 güne kadar buradan çekilecektir. Teşrin-i sani'ye kadar Fransızların geleceği muhakkaktır. Vatanın şu parçasını, bu geleceklerden mahfuz bulundurulmak sui cevaba azade arzıdır. Bu bab'da heyet-i muhteremenizde yapılacak tedabirin iş'arı ve

47) ATASE-Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.12.

48) ÜNLER, a.g.e. ,sh.17. A.Hulki SARAL ; *Vatan nasıl Kurtarıldı?* Ankara, 1970, sh.269-270, GÖMEÇ, a.g.e. ,sh.31, LOHANLIZADE, "Esat Bey, Kepkebzâde Abdürrezzak Efendi Marakzâde Şerif Ağa. Körtükzâde Ahmet Efendi'yi de zikretmektedir." bkz. ,a.g.e. ,sh.23

49) ÜNLER, a.g.e. ,sh.18

nizamnamenin irsali sür'atle muhtazır ve müsterhamdır. Teşkilat hakkın-
da tafsilat posta ile takdim edilmiştir (50) deniliyordu.

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa 25 Ekim 1919'da
Amasyadan çektiği cevabi telgrafta;

*Teşekkül eden Heyet-i Merkeziyeniz için muvaffakiyetlerinizi
temenni ederiz. Sevgili Ayıntab'a Vuku'u melhuz hertürlü tecavüze karşı
yegane çare-i müdafaa, teşkilat-ı Milliye'nin sürat-i mümkün ile tesvi
ettirilerek yekpare bir kitle-i azim haline gelmektir. Nizamnamenin
mühim esasatı telgrafla bildirilecek ve nizamname ve beyannamelerden
kaftıktan posta ile gönderilecektir. Mahfuziyetimiz için Heyet-i Temsiliye
hertürlü siyasi tedabiri tevessut etmiştir. Neticesi gariben bildirilecektir.
Vasiyetiniz ve istihsal eyleyeceğiniz malumat-ı cedide hakkında Heyet-i
Temsiliyeyi sık sık haberdar eylemimiz ricasıyla takdim-i ihtimarat
olunur efendim* deniliyordu. Ayrıca Türk ocağı adına Heyet-i Temsiliye ile
muhabere etmekte olan Celal Bey'le mesailerini birleştirmeleride
isteniyordu (51).

Önceleri toplantılar bütün cemiyet üyelerinin iştiraki ile,
üyelerden birinin evinde yapılıyordu. Üye sayısı çoğalınca gizli çalışan
cemiyetin dışardan duyulması tehlikesi dikkate alınarak müteşebbis
heyet, Heyet-i merkeziye adı altında toplanmaya, alınan kararları diğer
üyelerine bildirmeye mecbur oldu (52). İngiliz işgalini takiben memurlar-
dan ve ahaliden bazılarının Mısır'a gönderildiklerini (53) gören eşraf, o
yolda muameleye maruz kalmamak için cemiyete muhalefet ediliyordu.
Cemiyete her vasıta ile muhalefet edecek olan bu takibatdan zarar
görmemek için Heyet-i Temsiliye'den Kuvayı Milliye'nin bu civara gönde-
rilmesi istenir. Cemiyetin çalışmalarına taraftar olan ahalinin büyük

çoğunluğu bu hastalıktan kurtulmakta aynı görüşe sahipti (54).

Fransız işgali ile birlikte yıldırım hızıyla gelişme sağlayan
cemiyetin teşkilatlanmasını ve faaliyetlerini ilgili bölümde teferruatlı bir
biçimde ele alacağız.

C. SURIYE İTİLA FNAMESİ

Birinci Dünya Savaşı esnasında imzalanan Sykes-Picot gizli
antlaşmasına göre, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında bulunan,
Basra Körfezinden Musul'a kadar olan bölge İngiliz nüfuz sahası, Adana,
Mersin, Antep, Urfa ve Musul vilayetleri ile Suriye bölgesinde Fransız nüfuz
sahası olarak tanınmıştı. İngiltere kendi nüfuz sahası ile Rusya arasında
tampon bir bölge oluşturmak gayesiyle bu bölgenin Fransa'ya verilmesini
kabul etmişti (55).

Musul vilayeti petrol zenginliği sebebi ile göz dikilen bir
mıntika idi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın şartları, İngiltere'yi, Musul
bölgesini, Fransa'ya istemeden de olsa vermeye mecbur etmişti. Savaş
telaşı içinde yapılan taksim savaş sonrasında bir takım rahatsızlıkları da
beraberinde getirmişti. Zira gizli anlaşmalarda büyük rol oynayan Rusya
cepheden çekilmiş, kendi iç meselelerine dalmıştı. Öteden beri Irak'ta
ve Musul petrollerinde gözü olan İngiltere, Filistin, Irak ve Suriye
cephelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştı. Kendine göre savaşın
bütün yükünü çeken İngiltere gizli anlaşmalarla kaptırdığı Musul'u geri
elde etmek gayesiyle Fransa'yı Mondros Mütarekesi görüşmelerinde
taraf bile yapmadı (56).

İngiltere, güney vilayetlerini geçici de olsa işgal ederek,
Musul'u almak için Fransızlar'a bir koz olarak kullanmak istemektedir
(57). Bu işgallere karşı sert bir çıkış yaparak, bölgede karşı çıkılamayacak

50) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, K1.255, Fih.20-2, "Cemiyet, beyannamesini
Hükümete vererek teşekkül ruhsatı alınmış (23 Kasım 1919)." bkz. ÜNLER, a.g.e.
, sh.18

51) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, K1.255, Fih.20-1

52) ÜNLER, a.g.e. ,sh.18, GÖMEÇ, a.g.e. ,sh.32

53) Bkz. Yu. sh.5

54) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, K1.255, Fih. 43/3-4, Bekir Sıtkı BAYKAL ;
Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, 1974, sh.33

55) B. Cooper BUSCH ; *India and Araps 1914-193221*, University of Californie
Press, Berkeley, 1967, sh.58

56) Sina AKŞİN : *Kurtuluş Savaşında ve Lozan'da İngiltere ve Fransa ile
İlişkiler*, Lozan'ın 50. Yılına armağan, İstanbul, 1978, sh.58

57) TİH. I, sh.67

menfaatleri olduğunu açıklayan Fransa'nın bu çıkışına İngiltere, pek ses çıkarmayarak bölgeden çekileceğini bildirdi. Ancak, Musul bölgesinin kendisine verilmesini ve Filistin'de nüfuzunun tanınması şartlarını ileri sürüyordu. Bu şartları ileri sürerken özellikle Musul konusunu pek önemsemiyor intibainı veriyordu. Zaten geçen müddet içinde Filistin'de tampon bir saha oluşturmak üzere idi. İngiltere Musul ve Filistin'i istemenin yanı sıra kendisi bölgeden çekildikten sonra menfaatlerinin zarar görmemesini istiyordu (58).

İngiliz finans çevreleri Sykes-Picot Andlaşması'nda alınan kararları daha baştan olumlu karşılamıştı. Clemenceau'nun Fransız Başkanı olması İngiltere'yi memnun etti. Clemenceau İngilizler tarafından, ikna edilebilir, yumuşak huylu bir insan olarak görülüyordu. Aralık 1918'de Lloyd George-Clemenceau görüşmesi tarihi bir sayfa olmuştur. Clemenceau Doğu ile ilgili konularda mütabakata varılmasını ister. Lloyd Georg, Filistin üzerinde İngiliz himayesinin tanınmasını, ayrıca Fransa'nın Musul bölgesindeki haklarından İngiltere lehine feragat etmesini bildirir. İngiltere buna karşılık Türk Petrolleri şirketine Almanya'nın hissesinden % 25'ini Fransa'ya verebileceğini belirtti (59). Bunun üzerine 26 Nisan 1919 tarihinde Fransa ve İngiltere aralarında Long-Berenger petrol andlaşmasını yaptılar. Bu andlaşma ile Rusya'da, Romanya'da, İngiliz ve Fransız sömürgelerinde ve özellikle Mezopotamya'da bulunan petrol bölgelerini yeniden düzenlediler. Fransa, andlaşmayla petrolün % 25 ini kullanabilecekti (60). İngiliz Dışişleri Bakanlığı 9 Şubat 1919'da Musul ile birlikte Suriye'nin önemli bir bölümünde haklarının tanınmasını istemişti (61).

58) Laurance EVANS ; *Türkiye'nin Paylaşılması, 1914 - 1924*, Çev: Tevfik Alanay, İstanbul, 1972, sh.14

59) Jean MELIA ; *Mustaphe-Kemal Ou La Renovation De La Turquie*, Paris, 1929, sh.53, Jean SCHLICKIN ; *Angora... L'aube De La Turquie Nouvelle (1918-1920)*, Paris, 1929, sh.216

60) Müge YILDIZ ; *Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yoketme Planları*, "Hovard Herry N. The Partition of Turkey 1913-1923 (Üniverstiy of Oklahame Press, 1931) adlı doktora tezinden" *BTDD*, Eylül 1970, Sayı 36, sh.34

61) MELIA, a.g.e. ,sh.54

Fransa Suriye'nin mandaterliğini İngiltere'den almak isteyecek bu konuda düşündüğü çözüm yolunu bildirdi. İngiltere, Araplar'a söz verdiğini belirterek bunu kabul etmedi. Sadece kıyı kesiminin mandaterliğini tanıyabileceğini bildirdi (62).

7 Mart'da İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerika Birleşik Devletleri Delegasyon Liderleri özel bir toplantıda konuyu tartışmaya başladılar, Clemenceau bütün Suriye ve Kilikya'ya yönelik manda isteklerini dile getirdi. Lloyd George buna karşı çıktı, bu istek Ermenistan için düşünülen bölgenin en verimli kısmını da içine alıyordu. Tartışmalar Suriye üzerine kaydı. Lloyd George, Clemenceau'ya, Faysal ile andlaşmaya varmadan Suriye'yi işgale kalkarsa kanlı bir savaşın başlayabileceğini belirtti. Bu sebeple Fransa kıyı şeridi ile iktifa etmeli, merkezi Suriye'de ise ortalama bir yol tutulmalı idi. Fakat Fransızlar ilk tekliflerinde direttiler. Ayrıca, İngiltere'yi Sykes-Picot Andlaşması'nda, Suriye hakkında verdikleri sözü tutmamakla suçladılar ve bu hususta Amerika Birleşik Devletleri'ni yardıma çağırdılar (63).

20 Mart 1919 tarihinde Dörtler Konseyi olarak bilinen İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerika Birleşik Devletleri delegeleri, resmi özelliği olmayan, fakat neticeye etki edebilecek bir toplantıda tekrar bir araya geldiler. Fransızlar'a göre önce Araplar'ı Türkler'den ayırmak, sonra İngiliz-Fransız istekleri hakkında karar vermek gerekli idi. Ancak bu iş bölgedeki İngiliz birlikleri ile Fransız birlikleri arasındaki eşitsizlik yüzünden zorluklarla dolu idi. Çünkü, Fransızlar'ın bölgeyi işgal edecek kâfi miktarda kuvveti yoktu. İngilizler, Fransızlar'a her şartını kabul ettiğini, nerede bir İngiliz askeri varsa oraya kuvvet göndermelerini istese, o günün mevcut şartları içinde bu hemen hemen imkansızdı (64). İngilizler bunu iyi bildiklerinden Fransızlar'ı Suriye, Kilis ve Toros geçitlerindeki askerlerini geri çekmekle tehdit etti. Böyle bir çekilme İngiliz işgalinde

62) EVANS, a.g.e. ,sh.134

63) EVANS, a.g.e. ,sh.134

64) Paul Du VEOU, "Le Passion De La Cilice 1919-1922" *Kilikya Faciası, Siyasi ve Askeri Olaylar*, Çev.: Reşat Gögen, sh.64

yalnız Filistin ve Mezopotamya'yı bırakacak, zaten kuvvetleri zayıf olan Fransa bu durumda Suriye'yi tehdit eden Araplar'ın merhametine kalacaktı. İngilizler'in bu tehditlerinde maksat Fransa'yı kendi şartları dahilinde anlaşılmaya zorlamaktı (65).

Her şeye rağmen, Fransa Suriye'de manda isteğinde diretti. Lloyd George, 1916 gizli andlaşmasında bölgede bir Arap Devleti'nin kurulmasının öngörüldüğünü belirtirken Wilson, kaynağını gizli andlaşmalardan alan İngiliz ve Fransızlar'ın tartışmalarına katılmadığını belirtti ve mandaterliğin tatbik edileceği toprak konusunda Konseyin aydınlatılması amacı ile bölgeye Milletlerarası bir Araştırma Kurulu gönderilmesini teklif etti. Fransa bunu ilke olarak kabul etti. İngiltere bu teklifi başlangıçta kabul etti ise de, böyle bir hareketin karışıklıklara yol açabileceğini belirterek işi engelleme yolunu seçti (66).

Temmuz 1919'da Clemenceau ile Lloyd George arasında yapılan görüşmeler neticesinde, Adana, Maraş, Antep, Urfa sancakları ile Suriye'nin bir kısmında İngiliz birliklerinin yerine Fransız birliklerinin geçmesine, Şam ve Halep şehirlerinde de İngilizler'in yerine Şerif birliklerinin almasına ilke olarak karar verildi (67).

Bu görüşmeler yapılırken Fransa, General Allenby'nin ve maiyetinin Suriye'de Fransa'ya karşı kasıtlı bir kampanya yürüttüklerini ileri sürüyordu. Sonunda Lloyd George, Fransızlar'a ve Araplar'a sunmak üzere bir memorandum hazırladı. Buna göre, İngiliz ordusu Suriye ve Adana bölgesini (Kilikya'yı) boşaltmak için derhal harekete geçecek ve bu bölgelerin korunması mesuliyeti Arap ve Fransız ordusuna bırakılacaktı. Bunun anlamı Sykes-Picot hududunun batı yanında, İngiliz birliklerinin yerini Fransızlar'ın alacağı, bunun doğusunda Humus, Hama, Halep ve Şam'ı içine alan bölgenin de Arap kuvvetleri tarafından işgal

65) YILDIZ, a.g.e. sh.23

66) EVANS, a.g.e. ,sh.141

67) Pierre REDAN ; *La Cilicie Et Le Probleme Ottoman*, Paris, 1921, sh.88, E. BREMUND ; *La Cilicie En 1919-1920*, Reuve Des Etudes Armeniennes (1921)'den ayrı basım, Paris, 1921, sh.28

edileceği idi. İngiliz kuvvetleri Filistin'de kalacak Musul dahil olmak üzere Mezopotamya da bu devletetabi olacaktı. İngiltere aynı zamanda Ermenileri koruma mesuliyetini üzerine alan Fransız birliklerinin Kilikya'ya gönderilmesini de kabul etti.

Lloyd George bu memorandumı 13 Eylül 1919 tarihinde Paris'te özel bir toplantıda Clemenceau'ya verdi. Lloyd George'ye göre İngiltere'nin Ortadoğu'da dört yüz bin askeri vardır. Suriye'den çekilmekle bu yük biraz olsun hafifleyecektir (68).

Lloyd George, Memorandumu 15 Eylül 1919'da resmen konseye sundu. Konseyde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Dışişleri Bakanı L. Polk, İngiltere'den Başbakan Lloyd George, Fransa'dan Başbakan Clemenceau, İtalya'dan Dışişleri Bakanı B. Tomasso ile Japonya'yı B. Batsal temsil ediyordu. Lloyd George'nin verdiği muhtıra konseyde görüşüldü ve andlaşmaya varıldı. Buna göre, önceden teklif edildiği gibi, İngiliz kuvvetleri 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren Kilikya'dan ve Suriye'den çekilecek, Şam, Hama, Humus ve Halep Arap Devleti sınırları içinde kalacak, Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonlar da Fransızlar'a teslim edilecekti (69).

Böylece, Suriye ve Kilikya işgal kuvvetlerinin tebdili hakkında İngiliz-Fransız mukavelesi imzalandı. Bu andlaşma tarihe *Suriye İtilafnamesi* diye geçmiştir (70).

Suriye İtilafnamesi üzerinde Fransa, Suriye ve Adana bölgesi Yüksek Komseri olarak Gouraud'u atadı. Maraş, Antep ve Urfa'daki İngiliz

68) EVANS, a.g.e. ,sh.215

69) Osman OLCAY ; "Sevr Andlaşmasına Doğru Çeşitli Konferans ve Toplantı Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler. Ankara, 1981, sh.LXVI.

70) Gotthard JEASCHKE ; *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Cilt I, Ankara 1970, sh.64, Gotthard JEASCHKE ; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara 1987, sh.46, a.g.e. andlaşma "Paris Uzlaşması" diye geçmektedir. Türk kaynaklarında "Suriye itilafnamesi" adı altında zikredilmektedir. Nimet ARSAN ; *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, 1964, sn. 119. *Peyman Gazetesi* I. Teşrin-i evvel 1335 (1 Ekim 1919), *Albayrak Gazetesi*, 23 Teşrin-i sani 1335 (23 Kasım 1919), Sayı 46

birlikleri ile Fransız birliklerinin yer değiştirme görevi Kolonel De Piepape'ye tevdi edildi (71).

Harbiye Nezareti bütün kolordulara gönderdiği şifre tebliğde Suriye İtilafnamesi hakkında şunları bildiriyordu:

"1. Doğuda Fransız nüfuzuna dahil olması lazım gelen havale iki mıntıka ayrılmıştır. Bunlardan biri şimdiye kadar mevcut bulunan İngiliz kıtaları yerine Fransız kıtalarının yerleşeceği mıntıka ve diğeri de Fransa tarafından işgal edilmemek şartıyla İngilizler tarafından tahliye olunacak mıntıkadır. İtilafname bu mıntıkadan birincisini mavi mıntıka, ikincisini de A mıntıkası olarak adlandırmıştır.

2. Bu mıntikalardan birincisi Kilikya'yı, Kürdistan'ın bir kısmını ve Suriye'nin sahil mıntikasını ihtiva eder ki hududu Beyrut'un güneyinden başlar, doğu ve sonra batıya yönelir. Şam, Hama, Humus, Halep şehirleri hariçte bırakır.

Halep'ten, Urfa, Malatya, Harput şehirleri dahilinde bulundurmak üzere Sivas'a gider. Bu şehri de içine alarak doğru bir hat olarak güneye yönelir ve Mersin'in biraz batısından denize kavuşur.

3. İkincisi ise, Halep, Hama, Humus ve Şam şehirlerini ihtiva eden mıntıkadır. Birinci mavi mıntıkada, Fransız memurları kurulacak bir mahalli hükümetle arzu ettikleri gibi bir kontrol hakkına, doğrudan veya dolaylı bir idare tesisine selahiyettar olacaklardır.

4. İkinci A mıntıkası da Fransızlar Arap Hükümeti veya müstakil Arap hükümetler birliğini tanımağa mecbur olacaklardır. A mıntıkasında Fransa'nın mali ve iktisadi menfaatleri gizli tutulacak, Arap Hükümeti yabancı müşavir veya öğretmen çağırmağa lüzum görürse bunları Fransa'dan çağıracaktır.

5. Musul ve havalisi şimdilik yine İngilizler'in işgali altında kalacaktır.

6. Bütün bu havalideki Fransız kıtaları Beyrut'ta bulunacak olan Fransız Generali Fru'nun (72) emrinde olacaktır.

71) BREMOND, a.g.e. ,sh.28.

72) General Gouraud (Gouro) olması lazım gelir.

7. Mavi mıntıkada Fransızlar'ın Senegalli ve Cezayirli'lerden mürekkep olmak üzere otuzbin kadar askeri bulunacağı ve bunun cengaver kabilelerle meskun olan geniş mıntikanın işgali için kafi olduğu ve Kuva-i Milliye merkezine yaklaştıkça tehlikenin artacağını, Maten Gazetesi 29 Ekim tarihli nüshasında yazmaktadır.

8. General Allenby, Türkler'in Araplar'la bir ittifak yapabileceğini, bu sebeple mıntıkayı işgal esnasında çetin çarpışmalar yapmaya mecbur kalmaları için, Araplar'la uzlaşmalarını Fransızlar'a tavsiye etmektedir.

9. Bu itilafname Emir Faysal'ın son defa Suriye'den Marsilya'ya gitmesinden bir gün önce akdedilmiş ve Faysal bunu tadil ettirememiştir. Bu itilafnameden bizim kadar, belki bizden daha ziyade Araplar'ın da nefret ettiği açıktır. Emir Faysal'ın geçenlerde Paris gazetelerinde çıkan bir beyanatına göre, o taraflarda başka hiç bir ümitleri kalmazsa haklarını müdafaya başlayacakları anlaşılmaktadır. Lloyd George'nin son konuşması ve Araplar'ın İngilizler tarafından mütemadiyen silahlandırıldıkları ve hazırlamakta oldukları dikkate şayan bir husustur" (73).

Görüldüğü gibi, İngiltere bölgeyi bir taraftan Fransızlar'a devrederken, diğer taraftan Suriye'deki Araplar'ı da onların aleyhine olarak silahlandırmaktadır. Anadolu'da Türkler'in Fransız işgalini kabul etmeyeceğini ve karşı koyacağını da İngilizler gayet iyi bilmektedir. Bütün bu menfi şartalar rağmen Fransa *doğudaki ölümüne* imza atmıştır (74).

D.SURİYE İTİLAFNAMESİ VE İŞGALLERE KARŞI TEPKİLER

I. Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa'nın Faaliyetleri

Fransızlar'la İngilizler arasında Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun devri hususunda görüşmeler sürerken, Türk Milleti de işgallere karşı koymak amacı ile yurdun her tarafından millî cemiyetler teşkiline

73) Kâzım KARABEKİR ; *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1988, sh.351, Beşinci madde bu baskıda eksik çıktığından 1969 yılı basımından alınmıştır.

74) Yaşar AKBIYIK ; *Millî Mücadele'de Maraş*; (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1988, sh.65.

yöneldi. Bir taraftan cemiyetler kurulurken, diğer taraftan da yurt çapında kongrelerle vatanın ve milletin geleceği hakkında kararlar alınıyordu. Sivas Kongresi'nin açılış günü bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1918'de İtilâf Devletleri ile mütareke akdedildiğini, milletimizin adil bir sulh beklediği bir sırada, mütarekenin vatan ve milletimiz aleyhinde kullanıldığını, İtilâf Devletleri'nden kuvvet alan Hristiyanların, milletimizin haysiyetini kırmak için harekete geçtiğini, Batı Anadolu'da Yunanlılar'ın canavarca fecayit yaptıklarının, doğuda Ermeniler'in Kızılırmak nehrine kadar yayılma hazırlıklarına giriştiklerini ve katliama başladıklarını, Karadeniz sahillerinde Pontus Krallığı kurma hayallerine giriştiklerini, Adana, Antep, Maraş, Konya havalisine kadar Antalya'nın işgal edildiğini belirterek bunun üzerine yurdun her tarafından milli cemiyetlerin kurulduğunu dile getirdi (75).

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya göre İngilizler'in güney vilayetlerini Fransızlar'a devretmesi ve Fransızların da bu bölgeyi işgale kalkışması dikkat çekicidir. Ona göre Doğu Anadolu'da büyük bir Ermenistan kurulmasının imkansızlığını gören İtilâf Devletleri, Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisinde, Diyarbakır'ın ilhaki ile küçük bir Ermenistan oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu sebeple, bölge ahalisinin işgale karşı hareketlessiz kalması halinde bu durum Fransızlar'ın cür'etini artıracaktır. Bunu engellemek için bu bölgelerde gizli teşkilatlar kurularak, halkı işgal aleyhine teşkilatlandırmalı ve kurulacak milli müfrezelerle Fransız müesseseleri ve kıtaları vurulmalıdır (76).

Bu fikirleri müdafaa eden Mustafa Kemal yayınladığı bir tamimle Suriye İtilafnamesi'nde alınan kararları bütün Türk Milleti'ne ve bölge halkına duyurdu. Tamimde; 1916 senesinde yapılan andlaşmanın esas alınarak 15 Eylül 1919'da yeni bir andlaşma yapıldığı, milletin, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde mukaddes ve meşru hukukunu müdafaa azimli ve kararlı olduğunu ilan ettiğini ve bu gibi kararlara asla boyun eğmeyeceğini belirterek vatan ve milleti önemle ilgilendiren

andlaşmada alınan kararları şöyle açıkladı:

"a. Vatanımızda İngilizler'in haksız yere işgal etmiş oldukları bölgeleri bu defa tahliye ile Fransızlar haksızlık üzerine haksızlık olmak üzere işgal ederek işi bağlayacaklardır.

b. Halep'i hariçte bırakarak bu şehrin batısından geçen ve Urfa, Antep, Maraş, Adana vilayetlerini içine alarak Harput ve Sivas'a kadar uzanan, oradan Mersin'in batısına ulaşan hudud içindeki çoğunluğunun Türk olan topraklar Fransız nüfuzu idaresi altına girecektir.

c. İtilafname'nin Suriye'ye ait kısmında, Beyrut vilayetinin Fransızlar tarafından işgal edileceği bildirilmektedir. Bu durum dindaşlarımızı en zengin topraklarından mahrum edecektir (77)."

Durumu böyle millete duyuran Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'ni de bu hususta ikaz etmişti. Yazısında Urfa, Maraş ve Antep'in Mütarekeye aykırı olarak bu defa da Fransızlar tarafından işgal edileceği haberinin bütün halkı heyecanlandığını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu gibi işgallere karşı müdafaa ve mukavemet fikrini kabul ettiğini, tarafsız kalmanın mümkün olmadığını, bölge halkının önce işgali protesto edeceğini, protestolara Fransızlar tarafından itibar edilmediği takdirde milletin her vasıtaya başvurarak bütün mevcudiyetiyle işgale karşı koyacağını Merkezi Hükümet'in bu işgali azimkar bir lisanla anlatarak milleti, itham ve mes'uliyet altında bırakmamak için icap eden tedbirleri almasının gerektiğini bildirdi (78).

Dahiliye Nezaretine Erzurum'dan aynı mealdé çekilen tel-grafta halk, şayiaların doğru olup olmadığını soruyor, buna karşı hükümetin teşebbüslerinin ne olduğunu öğrenmek istiyorlardı (79).

Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne göre, İtilâf Devletleri'nden herhangi birisine silah kullanarak başarı edilmesi mümkün değildir. Devletin gelecekteki selametini sağlayacak başarıları elde etmede en güvenilir silah, siyaset ve hakları tanıtmak olacaktır. Müttefik işgal kuvvetlerini, mahalli silahlı bir ayaklanma veyahut muharebe ile uzaklaştırmak üzere

75) TİTE Arşivi, Belge No: 26/3466, Kemal ATATÜRK ; Nutuk, Cilt I, İstanbul, 1975, sh.1-7

76) ATASE, Arş. 1/105, Dos.4, K1.256, Fih.18, 18-1

77) TİTE Arşivi, Belge No:35/27654-27629, ARSLAN, a.g.e. ,sh.120

78) BAYKAL, a.g.e., sh.34

79) M. Tayyib GÖKBİLGİN ; a.g.e. ,sh.188

memleket içinde silahlı kuvvetler tertip ve sevki başarılı olamaz. Bu gibi hareketler düşmanlığın iadesi suretinde tecelli edecek ve devleti her bakımdan yeni güçlükler içine sokacaktır (80).

İstanbul Hükümeti'nin bu görünüşüne Mustafa Kemal karşı çıktı ve şu görüşleri savundu: Antep, Adana, Maraş ve Urfa şehirlerini haksızlık üzerine haksızlık olarak işgal eden mütarekeden sonra İstanbul'da Türk'ün hukukunu ayaklar altına almada arkadaşlarına taş çıkartan şimdi de Ermenistan teşkili maksadı ile İngilizler'le anlaştıktan sonra Diyarbakır vilayetine de göz diken Fransızlar'ın hoş tutulmasında Türk Milleti'nin ve kazancı olacağına kimsenin aklı ermemektedir. Batının taassub ve riyakarlığı, bir milletten herhangi bir tepki görmezse, o milleti hakir görür ve hain maksatlarını tatbika başlar. Bu sebeple millet avazı çıktığı kadar bağırmalı ve böylece Türk Milleti'nin hayatına kasdetmiş olan Avrupa'ya karşı hayat hakkına sahip olduğu isbat edilmelidir (81).

Suriye İtilafnamesi'nin uygulanmaya konulması, Antep, Urfa, Maraş'tan İngilizler'in çekilerek Fransızlar'ın buraları işgale başlaması üzerine bütün yurt çapında vilayetlere ve Heyet-i Merkeziye idarelerine 6 Kasım 1919 tarihinde Mustafa Kemal tarafından gönderilen tamimde; Maraş, Antep ve Urfa'nın İngilizler'in geri çekilmesi ile Fransızlar tarafından işgal edildiği, İstanbul Hükümeti'nin bu hareketi İtilâf Devletleri nezdinde protesto ettiğini, adı geçen bölge ahalisinin de muazzam mitinglerle Osmanlı vatanının ayrılmaz bir parçası olduklarını dünyaya ilan etmeye başladıkları bildirildi. Ayrıca, bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyetleri ve idareleri ile belediye başkanlarının, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan bu yerlerin haksız olarak Fransızlar tarafından işgal edildiğinin telgraflarla İtilaf Devletleri elçiliklerine, Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurulmasını, bu hususta protestolarda bulunmasını ve haksızlığın düzeltilmesinin kararlı bir dille istenmesi bildirildi (82).

80) TİH. I, sh.32, ATASE, Arş. 1/105, Dos. 5, Kl.256, Fih.3

81) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 4, Kl.256, Fih.33,33-1, BAYKAL, a.g.e. ,sh.53

82) TİTE Arşivi, Belge No:38 4315, ATASE, Arş. 10105, Dos. 4; kl.256, Fih.4, ARSAN, a.g.e. ,sh.115. Utkan KOCATÜRK : *Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları*, Ankara, 1971, sh.12

Bu azimli ve kararlı tutum dış basına da aksettirilmiştir. Mustafa Kemal *Le Temps* gazetesine verdiği demeçte ; *Mütareke hükümlerine göre, anavatan hudutları dışında bırakılmış olan Aydın, Konya, Musul gibi Türk nüfusunun büyük bir çoğunlukta olduğu vilayetleri, Osmanlı Devleti'nden ayırmaya imkan olmadığını ve millî hareketin sarsılmadan devam edeceğini* bütün dünya kamuoyuna ilan etmiştir (83).

Bunun yanında XIII. Kolordu Kumandanlığı'na 26/27 Ekim 1919 tarihinde Mustafa Kemal tarafından gönderilen yazıda Fransızlar'a bölgenin işgal ettirilmemesi için her türlü tedbirin alınması isteniyordu (84). Daha sonra Elbistan'da bulunan Sulh Hakimi Ali Rıza Bey'e; Maraş, Antep ve Urfa'nın işgali hakkında siyasi tedbirler alınmaya başlandığı, ahalinin manevi gücünün takviyesi ile göçe meydan verilmemesi istendi. Ayrıca, III. Kolordu tarafından Aziziyeden hareket ettirilen süvari bölüğü ile irtibat kurulmasını millî teşkilata dayanarak haksızlığa karşı mukabelede tereddüt edilmemesini, ihaneti görülecek kişiler hakkında gereğinin yapılmasını, bölgeye her türlü yardım hususunun da dikkate alındığını belirtti (85).

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün vilayet ve Heyet-i Merkeziye'lere gönderdiği tamimle işgalin protesto edilmesini istemisi üzerine vatanın her tarafında protestolar ve mitingler yapılmaya başlandı.

II. Antepliler'in Suriye İtilafnamesi ve İşgallere Tepkileri

İngilizler'in gitmesinden sonra yeni bir yabancı işgalini istemeyen Antep Türkleri, nasıl hareket tarzı takip etmeleri lazım geldiği yolunda Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya müracaatta bulunmuşlardı (86). Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda faaliyetlere başlanmıştı.

83) VEOU, a.g.e. ,sh.127

84) ATASE, Arş. 1/105, .Do. (6)-2, Kl.255, Fih.25,25-1, BAYKAL, a.g.e. ,sh.34.

85) BAYKAL, a.g.e. ,sh.39

86) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih.14-2, 14-3.

22 Ekim 1919, Cuma günü Cami-i Kebir 'de bir toplantı düzenlenerek *İngilizler gittikten sonra hiçbir devletin memleketi işgali, mütarekenameye muvafık olmadığı* mealinde bir metin, İstanbul'daki İtilaf Devletleri mümessillerine, Antep'deki İngiliz irtibat subaylarına ve Sadarete gönderilir (87).

25 Ekim 1919 tarihinde Antep'de muazzam bir miting düzenlenir. Mitingde alınan kararlar, otuz bin kişilik Miting Heyeti Namına Belediye Reisi Mehmet Lütfi imzasıyla ilgili makamlara duyurularak, Sulh Konferansı'na ulaştırılması istenir. Metinde şöyle denilmektedir:

Mütareke zamanında Ayıntab şehri hiç bir devlet tarafından işgal edilmemiş idi. Fakat İngilizler'in Halep'deki kuvvetleri emniyet altında bulundurmak için mütarekeden iki ay sonra şehrimize birmiktar asker sevk etmişlerdi. Ahalimiz öteden beri kanunlara bağlı ve itaatlı olduklarını ve aramızda bulunan Hristiyan vatandaşlarımızın mal, can ve ırzını, kendi can ve ırzımız gibi muhafaza etmekte olduğumuzu İngilizler kendi gözleriyle görmüşlerdir. Bu defa Halep'teki askeri kuvvetlerini kaldırdıkları için, burada kuvvet bulundurulmasına lüzum kalmadığına kanaat getirerek, yakında Ayıntab'dan çekilmeye karar verdiklerini işitiyoruz. İngilizlerin de istiklal ve meşru haklarımıza gösterdikleri hürmetten dolayı teşekkür ederiz.

İngilterenin burada bulunduğu müddet zarfında müşahade ettikleri vechile, Ayıntab şehri nüfusunun yüzde doksanı ve binden fazla köyleri kemalen Türk ve Müslüman olduğu gibi, emlak ve arazinin büyük çoğunluğu dahi Müslümanlar'a ait olduğundan, tarihen ve muhiten Suriye ile bir alakamız yoktur. Wilson Prensipleri mucibinde bizi kendi mukadderatımıza hakim kılmak insaniyet ve vicdan nokta-i nazarından Birleşik Devletler'in borcu olduğundan İngilizler'den sonra herhangi bir devlet işgale teşebbüs ederse izzet-i nefsimizi rencide edeceği cihetle, olabilecek bu işgali bütün mevcudiyetimizle reddeder ve katıyen kabul edemeyeceğimizi beyan ile beraber yakın bir zamanda Paris'de karar altına alınacak olan mukadderatımızın kayıtsız şartsız millî istiklâlimizin

87) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, K1.255, Fih. 47-5.

korunmasını, meşru haklarımızın müdafaasını insanlık ve medeniyet namına rica eyler ve iş bu millî arzumuzun Sulh Kongresi'ne izahını istihdam eyleriz (88).

Antep'in Fransızlar tarafından işgal edilmesi ile birlikte Antep-liler için yeni bir dönem başlıyordu (89).

III. Protesto ve Mitingler

Güneydoğu Anadolu'nun Fransızlar tarafından işgal edileceğinin duyulmasından ve işgal edilmesinden sonra yurdun her köşesinden İtilâf Devletleri temsilcilerine pek çok protesto telgrafları gönderilmeye başlanmıştı. İngiliz Vis Amiralı Sır J. de Robeck, Lord Curzon'a gönderdiği raporunda *Telgraflar az veya çok birbirinin aynıdır. Mahalli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından iyi bir organize ile gönderilmişti* diyordu (90).

İngiliz kaynaklarına göre İstanbul'daki İngiliz temsilciliğine 25 Ekim ile 16 Kasım 1919 tarihleri arasında 81 protesto telgrafi gönderilmişti (91).

Protesto telgraflarının geldikleri şehirler ve tarihleri şöyleydi:

Ayıntab	25 Ekim
Mardin	25-28 Ekim

88) ATASE, Arş. 1/105, Dos.(6)-2, K1.255, Fih.18/1-4, *İrade-i Milliye Gazetesi*, 27 Teşrin-i evvel 1919, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh. 108-109, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.73-74, ÜNLER, a.g.e. ,sh.176-177, ŞAHİNGÖZ, Mehmet, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un işgali üzerine yapılan protesto ve mitingler* (yayınlanmamış doktora tezi) Ankara, 1986, sh.314-315, *İzmir Doğru Gazetesi*, 20 Teşrin-i sani 1335, Numara 2

89) Fransız işgali döneminde yapılan protesto ve mitingler kronolojik olarak ele alınacaktır.

90) Bilâl ŞİMŞİR ; *İngiliz Belgelerinde Atatürk*(British Documents on Atatürk), Cilt I, Ankara, 1937, sh.222

91) *Documents On British Foreign Policy 1919-1939 First Series*, Wol Iv, London, 1952, sh.536, ŞİMŞİR, a.g.e. ,sh.223-224, AKBIYIK, a.g.e. ,sh.94-97, ŞAHİNGÖZ, a.g.e. , sh. 326-327

Viranşehir	28	Ekim
Kilis	28-29	Ekim
Nusaybin	30	Ekim
	11	Kasım
Siverek	30	Ekim
	12	Kasım
Midyat	13-14	Kasım
Urfa	1,7,12	Kasım
Elbistan	11,17	Kasım
Maden	2,15	Kasım
Dersim	3	Kasım
Tokat	3	Kasım
Elazığ	4	Kasım
Kayseri	8	Kasım
Rodosta (Tekirdağ)	8	Kasım
Erzincan	8,11	Kasım
Edirne	9	Kasım
Yozgat	9	Kasım
Seydighazi	9	Kasım
Çemişgezek	9	Kasım
Şarkikarahisar	9	Kasım
Teke	9,11	Kasım
Rize	9	Kasım
Babaeski	10	Kasım
Keşan	10	Kasım
Akdağmadeni	10	Kasım
İzmit	10	Kasım
Merzifon	10	Kasım
Bolu	10	Kasım
Çorum	10	Kasım
Karacabey	10	Kasım
Köprü	10	Kasım
Alanya	10	Kasım
Ulukışla	10	Kasım

Kırkkilise	10	Kasım
Bursa	10	Kasım
Develi	10	Kasım
Pedjbar	11	Kasım
Isparta	11	Kasım
Seydişehir	11	Kasım
Mudurnu	11	Kasım
Orhaneli	11	Kasım
Eskişehir	11	Kasım
Siliske	11	Kasım
Geyve-Akhisar	11	Kasım
İznik	11	Kasım
Mut	11	Kasım
Bozkır	11	Kasım
Kangal	11	Kasım
Orhan Gazi	11	Kasım
Kastamonu	11	Kasım
Karaman	11	Kasım
Boğazlıyan	11	Kasım
Arabişon (Gülşehir)	12	Kasım
Silvan	12	Kasım
Havza	12	Kasım
Divriği	12	Kasım
Bartın	12	Kasım
Mürefte	12	Kasım
Konya	12	Kasım
İnebolu	12	Kasım
Demirköy	13	Kasım
Mahmudiye	13	Kasım
Bor	13	Kasım
Zonguldak	13	Kasım
Gerede	13	Kasım
Enez	14	Kasım
Uluborlu	14	Kasım

Resul-ayn	14	Kasım
Avanos	14	Kasım
Mabayri	14	Kasım
Aksaray	15	Kasım
Karahisar	15	Kasım
Ladik	15	Kasım
Trabzon	16	Kasım
Hopa	16	Kasım
Bilecik	16	Kasım
Anamur	16	Kasım
Siirt	16	Kasım
Adapazarı	16	Kasım

Bu protestolar üzerine İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Robeck, Lloyd George'e gönderdiği raporda; Suriye ve Güney Anadolu'nun İngiliz işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine gösterilen tepkinin, Adana bölgesinin, Türkiye'nin tabii ve ayrılmaz bir parçası olduğu gereğini bir kere daha ortaya koyduğunu, bu karar üzerine İstanbul'daki Müttefik Devletler'in Yüksek Komiserlerine memleketin çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarda, Fransızlar'ın Antep, Urfa ve Maraş'ı işgallerinin protesto edildiği, gelen telgrafların hemen hemen aynı formun tekrarından ibaret olmasının, milli hareketin teşkilatlanışının yaygın ve süratli olduğunu gösterdiğini, Mütareke sırasında Türk yönetimi altındaki toprakların taksimini gerektiren Sulh Konferansı kararının tanınması fikrinin ne derece yaygın hale geldiğini ve bu hususta milliyetçi hareketin ne kadar gayretli bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşıdığını, ayrıca Mustafa Kemal tarafından Müttefik Devletler Yüksek Komiserlerine gönderilen, Türkçe ve diğer dillerde bir çok gazete de yayınlanan 12 Kasım tarihli genelgenin, bilhassa Fransız Yüksek Komiserliği'nde büyük telaş yarattığını, Yüksek Komiser De France'nin İngiliz ve İtalyan meslektaşlarının, Mustafa Kemal'in Hükümeti ilgilendiren bir konuda, ağır bir dille doğrudan doğruya kendilerini itham etmesi karşısında Bab-ı Ali'ye görüşünü

açıklaması için teşebbüste bulunmağa çağırdığını belirtti (92).

Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri ve tepkiler neticesinde yapılacak bir andlaşmanın Şam'da, Faysal'ın İstiklal mücadelesi ile uğraşan Fransa için faydalı olacağı Fransız Generali Gouraud tarafından anlaşıldı (93).

92) Taner BAYTOK ; İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1970, sh.25

93) JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, sh.210

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ İŞGALİ DEVRİ

A. ANTEP'İN FRANSIZLAR TARAFINDAN İŞGALİ

İngilizler Fransızlara nazaran daha tecrübeli oldukları, çevreyi de iyice iskandil ettiklerinden dolayı burada, durmanın uygun olmayacağını, bilerek, bu vebali Fransızların üzerine atıp dönüyorlardı (1).

Suriye itilafnamesi gereğince İngilizler, 26 Ekim 1919'da ağırlıklarını Antep'den çekmeye başladılar. Aynı gün iki Fransız subayı Antep'e gelerek telgrafhaneye sansür koydular (2). 27 Ekim 1919'da Ermeni ve Fransızlardan mürekkebe 200 kişilik Fransız kuvveti Antep'e geldi (3). Fransız albayı Saint Marie 28 Ekim 1919 günü Ermeniler tarafından muhteşem bir suretle bando-mızıka ile karşılandı (4). Mutasarrıf, İngiliz Generali tarafından öğleden evvel takdim için davet edildi

1) Mustafa KAFALI , "Oturumu Açış Konuşması" Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu (10 Şubat 1986), Ankara 1987, s.17

2) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.21

3) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.47-4

4) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.47-4

(5). Öğleden evvel yapılan mülakatda Antep'deki İngiliz Generali, Antep Askerlik Şubesi Reisine, Antep, Maraş, Urfa livalarının Fransızlar tarafından, tıpkı İngilizler tarafından olduğu gibi işgal edileceğini resmen bildirdi (6).

Antep'deki Ermeniler Fransız ordusuna gönüllü yazılmak için hazırlık yapmaktaydılar (7). 28 Ekim gününe kadar elliden fazla Ermeni, Fransızlar tarafından gönüllü olarak kaydedildi (8).

Antep ve havalisinin işgali için Fransızlar tahsis ettikleri sınıfı selaseden mürekkebe 2000 kişilik iki Fransız fırkası (9) 29 Ekim 1919'da Antep'e girdi ve sayısız bayrak, çiçek taşıyan Ermeni ahalisinin sevgi ve sevinçleriyle karşılandı. Bu gösterilerini sebebi Fransız kıtaları arasında bir Ermeni taburunun bulunması idi (10). Daha önce çetecilik yaparken firar etmiş olan Ermeniler, lejyonlar halinde Adana'da toplanmışlar ve Fransızlar tarafından Urfa, Antep ve Maraş taraflarına gönderilerek Türklere karşı çeşitli zulümlerde bulundular. Bu Ermeni lejyonları güya başlamış oldukları mezalimi bitirdikten sonra, Elbistan üzerinde Sivas'a ve Urfa üzerinden Diyarbakır'a saldıracaklardı (11). Ermenistan hülyasını gerçekleştirmek için de Antep'e Ermeni göçmenler getirildi (12).

5) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih. 1

6) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.31

7) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fin. 47-4, ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.1, *İrade-i Milliye Gazetesi* 10 Teşrin-i Sani 335. Sayı 11.

8) ATASE, Arş. 1/105, Dos.(6)-2, Kl. 255, Fih.35-2

9) ATASE, Arş. 1/105, Dos.(6)-2, Kl. 255, Fih. 35-2, ATASE, Arş.1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih.31

10) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.31, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, s.22, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, s.22, Hulusi YETKİN, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep, 1968, s.37, Hulusi YETKİN, ; Mehmet Solmaz, *Gaziantep Savunmasında Şehit Şahin'in yeri*, Gaziantep, 1973, s.20

11) Ali Fuat CEBESÖY ; *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s.38, Gömeç, Sadettin; *Millî Mücadelede Gaziantep*, Ankara, 1989, s.23

12) ATASE,, Arş. 1/2, Dos. 223, Kl.102. Fih.58, ATASE, Arş. 1/105, Dos. 2, Kl.257, Fih.28.

Ertesi gün 30 Ekim'de Antep'de birbirini müteakip bir çok toplantı oldu.

1. İngiliz-Fransız toplantısı. Bu toplantıda İngiliz Generali Woyer ile Fransız Albay Saint Marie, Antep halkına yayınlanacak beyannamenin esaslarını tesbit ettiler. Beynamede; Paris'teki itilâf meclisi kararıyla Antep'i işgal eden İngiliz birlikleri yerine itilâf kuvvetlerini temsilen Fransız birliklerinin geçeceği, din ve millet farkları gözetilmeyeceği, halkın görev ve huzur ile işlerine devam etmeleri, işgal ile Osmanlı idaresinin tasarruflarına müdahale edilmeyeceği belirtiliyordu (13).

2. İngiliz Generali Woyer'in Mutasarrıf vekili ile Şube Reisini Albay Saint Marie'ye takdim etmek gayesiyle yaptığı toplantı (14).

3. Fransız-Ermeni toplantısında Ermeni Milli İttihadi Cemiyeti davet edildi (15).

31 Ekim'de İngiliz Generali Woyer ile Albay Saint Marie devir ve teslim muamelesini ifa ve değiştirme hareketini süratlendirmek ve İngiliz birliğinin 1 Kasım'da başlayacak hareketine nezaret etmek maksadıyla Maraş'a gittiler (16). İngilizler, Kuvayı Milliye'den telaş ettikleri için Fransız kafi kuvvet celbedinceye kadar büsbütün çekilmemişlerdi (17). 3 Kasım'da hükümete ertesi gün saat dokuzda tamamen çekileceklerini tebliğ ettiler (18). 5 Kasım 1919'da son İngiliz birlikleri Antep'den çekilirken, Fransız birlikleri Ermenilerin taşkın gösterileri arasında şehir dışında Koleje ve Zerdalilikteki ve diğer semtlerdeki İngilizlerin bıraktıkları yerleri işgal ediyorlardı. Antep'i işgal eden Fransız birlikleri, Milli Ermeni Alayının 3 ncü taburu, bir Afrika avcı bölüğü ve bir

13) ÜNLER, a.g.e. ,sh.23

14) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.31

15) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.22, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.23

16) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.22

17) ATASE, Arş. 1/4, Dos. 223-362, Kl. ,Fih.43-2,44

18) ATASE, Arş. 1-105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih.62-1

Fransız bölüğünden ibaretti (19).

Fransızların mevcut kuvvetlerini istihdam etmek için Ermeni Milli alaylarını teşkil etmeleri Türkleri daha fazla rencide etmiş, husumetin büyümesine neden olmuştu (20). Fransızlar gâfletle bizim faydamıza icraat yapıyorlar, İslamların kalplerini kazanacakları yerde onlara kin telin ediyorlar ve yabancı işgalinin acılığını gösteriyorlardı (21).

1. Antep'in Fransızlar Tarafından İşgaline Tepkiler

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa'nın Mardin, Antep, Maraş, Urfa Heyet-i Merkezilerine ve Mutasarrıflıklarına gönderdiği 26/27 Ekim 1919 tarihli telgrafta; *İngilizlerin vaktiyle, mütareke hükümlerine aykırı olarak yaptıkları işgallerin hiç birgeçerli mesnede dayanmadığı, binaenaleyh bu defa Fransız kıtaları tarafından yapılan işgalini hukukumuzda tecavüz olduğu ifade ediliyordu. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bu gibi haksızane ortaya çıkacak her türlü işgale karşı mütemadan müdafaa ve mukavemeti esas kabul edildiğinden bu duruma müzahama edemeyeceği, İstanbul Hükümetinden icab eden siyasi tedbirlerin alınmasının istenildiği, Urfa, Antep, Maraş ve havalisi ahalisinin her ihtimale karşı icabında haklarını fiilen müdafaa etmek üzere hazır bulunmaları bildiriliyordu* (22).

Urfa, Maraş, Antep'i Fransızlara işgal ettirmemek ve işgal etseler bile barındırmamak için 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey'e, Mustafa Kemal Paşa tarafından 26/27 - 10 - 1919 tarihinde çekilen telgrafta şöyle deniliyordu;

19) ÜNLER, a.g.e. ,sh.24, Mustafa Nureddin LOHANLIZADE ; *İstiklâl Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası*, Gaziantep 1974, sh. 20, TİH.IV. sh.61, "Maraş, Ayıntap ve Urfa'yı işgale gidenlerin Fransız kisveli Ermeniler oldukları görülmektedir". *İzmir'e Doğru Gazetesi*, 13 Kanun-u evvel 335 (13 Aralık 1919) Numara 10

20) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh. 19, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.21

21) Fahrettin ALTAY ; *10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İstanbul 1970, sh.215

22) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.27

Urfa, Ayıntab, Maraş hakkında vukubulan haberinizi takiben adı geçen mevkiler ile Mardin ahali ve mutasarrıfları tarafından birçok feryad ve imdat telgrafları alınmıştır. Hükümet-i Merkeziye ye, sürekli ve kararlı bir şekilde siyasi tedbirlere girişmesi lüzumu yazılmış-*dır*. Bundan maksadının ne dereceye kadar gerçekleşeceği tahmin edilemez. Ancak adı geçen mevkilerin vaziyeti, İngilizler tarafından işgali haksız bir muamele idi. Çünkü bu noktalar mütteliklerin emniyetlerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması üzerine işgal olunmamışlardır. Gerçekte böyle bir durum ne o zaman ortaya çıkmış ve ne de şu anda mevcuttur. Bundan dolayı bu defa İngilizler'in tahliyesi üzerine Fransız tarafının işgale geçmesi yapılmış olan haksızlığın devam ve te'yidinden başka birşey değildir. Bundan başka buraları sahihsizmiş gibi İngilizler'den Fransızlar'a devretmek suretiyle maiyetlerinde birtakım itilafları yaymakta oldukları da Avrupa gazetelerini son günlerindeki neşriyatından anlaşılmaktadır. Bütün bu muameleler halen Avrupa devletlerinin milletimizi hukukunu idrak edemeyen hayvan mertebesinde kabul etmelerinden ileri geliyor.

Bütün milletimizin arzusuyla ve millî birliği temin ve millî hukuku müdafaa maksadıyla teşekkül etmiş bulunan cemiyetimizin kabul ettiği kesin kararlara göre haksız işgallere karşı bütün vesait ve mevcudumuzla müdafaa ve mukabele etmek tabii zaruridir. Bu sebeple Urfa, Ayıntab ve Maraş'ı Fransızlara işgal ettirmemek ve işgal etseler bile onları orada barındırmamak için icab eden her türlü tedbirlere hemen başurmak lazımdır. En doğru siyaset de budur.

Urfa'nın muhafazası için bıraktığınız süvari alayını şimdiden oraya göndermek ve hatta bir kısım piyadeyle de takviye etmek, vâriyet icab ettirirse münasib göreceğiniz aşiretten dahi istifade ederek bir an önce maksadın temini lazımdır. Yağmakarlığa ve gayri müslim unsurlara tecavüze meydan verilmemesi pek mühim. Harput ve Malatya'daki kuvvetler dahi Urfa istikametinde kullanılabileceği gibi Ayıntab ve Maraş'da dahi adı geçen müdafaa civarlarındaki ahali kuvvetlerinden istifade olunarak maksadın temini için kullanılır. Hükümet-i Merkeziye'nin görünüşe göre bu işe karşı davranacağı düşünülebilir. Bu sebeple maksada yöneltilcek kuvvetlerin Kolordu dahilinde askeri düzenlemelerini emri vaki

olarak yapmak muvafık olur.

Urfa, Ayıntab, Maraş ahalisinin Fransız işgaline karşı ciddi ve azimkarane mukabelesini temin için şimdiden maneviyatlarına yükseltecek telkinatda bulunulması ve sureti hareketlerinize dair süratle talimat verilmesi mümkündür. Üçüncü Kolordu Kumandanı Beyefendi Maraş ve Ayıntab'daki teşebbüsünüzü takviye için, Sivas ve Aziziye'den mümkün olabilen kuvvetleri harekete geçirecektir (23).

Heyeti Temsiliyenin talimatı üzerine Antep'de Müdafaa-i Osmani Cemiyeti'nin gelişmesi ve güçlenmesi için çalışmalar hızlandırılmıştı (24). İşgale karşı Kuvayi Milliye ile mukabele edilmesi bildirilmesine rağmen bir teşebbüste bulunulmadı. Askerlik Şubesi reisi ahalinin pek ziyade heyecanda olmasına rağmen gayret içinde olmadıklarından bir teşebbüs yapamayacaklarını 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey'e bildirdi (25). Zaten ahalinin elindeki silahlar daha önce İngilizler tarafından toplandığından şehirde silah mevcudu yok gibiydi. Kısım köylerde silah bulunmaktaydı (26).

29 Ekim günü 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey, Fransız işgal kuvvetleri kumandanına bir telgraf yazarak işgali protesto etti (27). Mustafa Kemal, hiç bir ecnebi işgalinin kabul edilemeyeceğini, her nevi muamele ve işgale mümkün olan sürat ile muhalefetin şart ve esas olduğu 31 Ekim 1919 tarihli telgrafıyla Antepliler'e bildiriyor, neticede milletimiz emeline nail olacağı kat'i muhakkaktır diyordu (28).

1 Kasım 1919 tarihinde Antepliler Antep'e gelen Fransız kuvvetleri kumandanlığına verdikleri protestoda, Antepliler'in bu işgale tahammülleri olmadığı, bundan dolayı işgalden geri durmalarını istiyorlardı. Saint Marie'ye verilen bu protestonun bir sureti de İstanbul

23) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih. 25,25-1

24) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih. 35-2

25) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih. 55-4

26) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih.39-1, ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih.35-2

27) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih.31

28) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl.255, Fih. 35-1, 35

Hükümeti'ne gönderildi (29).

5 Kasım 1919 tarihli şifreyle 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey, Genelkurmay Başkanlığına mevcut durumu şöyle bildiriyor; *Maraş, Ayıntab ve Urfa'nın Fransızlar tarafından suret-i müteadditraporlarla nezarete arz edilmiştir. Malum olduğu üzere bunları İngilizler tarafından Fransızlara teslim edilmiş ve tarafımızdan işgale meydan verilmemiştir. Hatta Ayıntab Kalemî Fransızların bir kısım kuvvetinin gelmesine rağmen Kuvayı Milliye'den telaş ettikleri için Fransızlar kafi kuvvet celb edinceye kadar İngilizlerin büsbütün çekilmeyeceklerini bildirmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere bir müsademe olmak ihtimaline binaen ve Nezaret-i Celilenin bu konudaki emrine uyarak hükümetin siyasetine muhalif hareket etmiş olmamak için kolordu hazırlanmış asker sevk edilmemiştir. Fransız askerleri arasında Ermeniler çoktur. Ahali bundan dolayı pek ziyade heyecandadır. Maraş'da ufak bir vak'a da olmuştur. Ermeniler hissiyat-ı milliyeyi rencide edecek tavır ve hareketlerinde ileri giderlerse işgal mıntıklarında müessif hadiselerin olması çok muhtemeldir. Bilhassa işgalin genişlemesi ahalinin fillen mukavemetini icap ettirmektedir. Bu halde kolordu Kuvayı Milliye'nin hareketına muhalefet edemeyecektir....* (30).

İşgalle birlikte Ermenilere hücumla ve müslüman ahalie tecavüze başladılar (31). Fransızların sıkı kontrolleri nedeniyle haberleşme imkansız hale geldiğinden haberleşme Besni'den yapılmaya başlandı (32). Heyet-i Temsiliyenin direktifleriyle Elbistan Sulh Hakimi Ali Rıza Bey'le irtibat kuruldu (33).

2. Fransızların Faaliyetleri

5 Kasım Cuma günü ayağının tozuyla, bir Ermeni tercümanla şehre inen bir Fransız Subayı Akyol Karakolunun önünden geçerken

29) ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh. 77, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh. 113.

30) ATASE, Arş. 1/4, Dos. 223, 362, Kl. 104, Fih. 43-2, 44

31) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, 255, Fih. 50

32) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih. 47-4, 62-1

33) ATASE, Arş. 1/105, Dos. (6)-2, Kl. 255, Fih. 52, 62

sinaya çekilen Türk Bayrağını orada bulunan polise zorla indirtti. Bunun üzerine halk derhalh harekete geçti. Zorla da olsa Türk Bayrağını indiren polis görevden alındı. Bu çirkin hareket Fransızlar nezdinde protesto edildi (34). Türk halkının müracaatı üzerine yersiz şiddet gösteren Fransız komutanı bu kez resmi daireler üzerine Türk Bayrağı çekilmesini yasak etti (35). Hiçbir zaman uygulanmayacak olan bu tebliğ Türklerin işgale karşı duydukları nefreti büsbütün artırdı. Fransızlara ve Ermeni askerlere güvenen yerli Ermeniler gün geçtikçe taşkınlıklarını artırıyor, Ermeni semtlerinde rastladıkları Türkler'i tehdit ediyor, dövüyor, hakaret ediyorlardı. Türkler bu taşkınlıkları her defasında protesto ediyor ve Ermeni asıllı askerlerin değiştirilmesini istiyorlardı (36). Nihayet bu fazla direniş karşısında Fransızlar bu Ermeni taburundan bir kısmını Cezayirli askerlerle değiştirdiklerini bildirdiler. Ancak, bu bir oyalamadan başka birşey değildi. Gene Ermeni askerleri Antep'te kalmış ellerinden gelen kötülüğü yapmakta devam etmişlerdir (37).

Haksız işgallerle, Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı Genel merkezi yakından ilgilenmekte, kendi teşkilatını ve milleti uyarmaktaydı. Güce köyündeki telgrafhane vasıtasıyla olaylar günü gününe Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşıyordu (38). Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa yurdun her tarafına gönderdiği 9 Kasım tarihli bir telgrafta Antep, Maraş ve çevresinin Fransızlar tarafından işgalinin dünya kamuoyuna ve Amerika Hükümeti nezdinde protesto edilmesini bütün idare amirlerine ve

34) LOHANLIZADE, a.g.e., sh. 20, ÜNLER, a.g.e. sh. 24, Sahir UZEL; *Gaziantep Savaşının İcyüzü*, Ankara, 1952, sh. 11, "5 Kasım 1919'da Antep'de Cuma günü Akyol Cami üzerine çekilen Türk bayrağının bazı Ermeni gençler tarafından indirilmesi".... bkz. GÖMEÇ, a.g.e., sh. 24, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh. 24, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh. 34

35) TİH. IV, sh. 62.

36) ATASE, Arş., 1/44, Dos. 223-362, Kl. Fih. 43, 43-1

37) ÜNLER, a.g.e., sh. 25, "Yapıkları hatayı anlayan Fransızlar, Ermeni taburunu bir Cezayir avcı taburu ile değiştirilirse de bu olay kınılan Türk şeref ve haysiyetini tamir edemezdi ve edemedi", bkz. TİH, IV, sh. 62

38) ÜNLER, a.g.e., sh. 25

Müdafaa-i Hukuk şubelerine bildiriyordu.

10 Kasım'da sokaktan geçen bir Türk Ermeni askerlerin tecavüzüne uğradı. Tecavüzü önlemek isteyen polisler silah ile tehdit edildi (39). Ermeni askerleri Adana'da yaptıklarını Antep'de de tatbik etmeye başladılar. 25 Kasım'da Türk Jandarma erlerine Fransızlar tarafından maaş zammı yapılacağı işgal Komutanlığı tarafından Mutasarrıflığa bildirildi. Teklif işlerimize müdahale ve hakimiyet haklarımıza tecavüz niteliğinde olduğu açıklanarak reddedildi (40). Bu notada ayrıca Fransız işgalindeki binalara Fransız bayrağı çekilmesinin Türk hakimiyetine indirilmek istenen bir darbe olduğu belirtilerek protesto edildi.

30 Kasım işgal komutanlığı Türk Jandarma ve polisinin Fransız memurları emrine verilmesi için mutasarrıflığa verdiği tebligat tepki ile karşılandı (41). 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey tarafından protesto edildi (42).

Mustafa Kemal Paşa 1 Aralık 1919'da Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği *son derece mahrem* telgrafta Suriye ve Ermenistan Fransız Fevkalade Komseri George Picot ile Sivas'da yaptığı görüşme hakkında bilgi veriyor; *İç işlerimize jandarma va polisle müdahale gibi Mütareke hükümlerine mugayır hareketların hem hükümet ve hem de ahali tarafından usulü dairesinde yeniden protesto edilmek suretiyle bir intizar ve hazırlık vaziyetinde bulunmak siyasi maksadımıza bugün için en muvafık düşecektir* diyordu (43).

9 Aralık'ta Fransızlar'ın 315 nci Piyade Tugayı Kumandanı General Querrrette Antep'e gelerek Antep (Maraş-Antep) askeri idaresiyle Carablus (Urfa-Carablus) askeri idaresini içine alan Doğu Mintikası

39) LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.21

40) ÜNLER, a.g.e. sh.26

41) ATASE, Arş. 1/105, Dos.b(6)-2, Kl.255, Fih.21, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.26, ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh. 26

42) ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.26, ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.26, LOHANLIZADE, a.g.e. , sh.22

43) Kâzım KARABEKİR ; *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1988, sh.371

Kumandanlığını üzerine almış, karargahını da burada kurmuştu (44). 13 Aralık 1919 tarihi ile neşrettiği beyannamede;

Antep, Maraş, Urfa Sancakları Ahalisine fevkalade komiseri ve Fransız Şark ordusu Başkumandanı olan Ferik'in emriyle Antep, Maraş ve Urfa sancaklarındaki Fransız kuvvetlerinin kumandasını deruhte eyliyorum.

Zat-ı Şahane ile bil'itilaf bugün Fransa hükümeti icraat ve vesayetkaranesini Suriye, Kilikya ve arazi şarkıye üzerine teşmil ediyor. Bütün ahali bilatefrik cins ve mezhep kuvvet ve kudreti galibiyetiyle teeyyüd eden silahlarımızın himayesi altındadır.

Mezahibe, emlak-i hususiyeye ve Memalik-i Osmaniye de kavanine hürmet edecek ve ettirteceğiz.

Uzun harb senelerinden sonra sulh ve sa'yüamel devresi hütlul etmiştir. Namuslu olanlar Fransa tarafını iltizam etsinler diyordu (45). Querette'nen bu beyannamesi üzerine, Heyet-i Temsiliye tarafından Harbiye Nezareti nezdinde teşebbüste bulunuldu. Fransa ile Padişah arasında yapıldığı iddia edilen anlaşma hakkında Heyet-i Temsiliye'nin aydınlatılması isteniyordu (46).

Bu arada Ermeni taşkınlıkları da devam ediyordu. Kundakçılık suçundan dolayı teklif edilen üç ermeni delikanlısı Fransız albayın taleb ve tehdidi üzerine Fransızlara teslim edildi (47). Böylece Fransızlar mahkemenin istiklaline de tecavüz etmiş oluyordu.

Antep'de askerlik şubesi efradına ekmek pişirilen fırının üst katı ve bazı odaları Fransızlar'ın ısrarı üzerine kendilerine verilmiş iken alttaki iki odadan birisini de istemişler, şube reisi fırının işinin muattal

44) ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.27, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.26

45) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 24-19, Kl. 259, Fih. 1/1-2, Hüsameddin KARADAĞ; *İstiklâl Savaşında Maraş*, Mersin, 1943, sh.46-66

46) ATASE, Arş. 1/105, Dosz. 24-19, Kl.259, Fih. 31,36. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Ankara, 1956, Sayı 16, Vesika No,416, Yalçın ÖZALP ; *Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi*, Ankara, sh.70-79

47) ATASE, Arş. 1/16,Dos. 29/135, Kl. 188, Fih.164, ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.25, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.25

kalmaması için bu odalara ilişilmemesini bir yazı ile istemişti. Bu yazıya hiç cevap verilmemiş ve 29 Aralık 1919 günü akşam üzeri mahiyetinde birkaç asker olduğu halde bir Fransız subayı düşmanca bir tavırla fırına gelmiş, zahire konulmuş kitli oda kapılarını kırmış, fırında bulunan efradımıza hakaretle dışarı atmak suretiyle fırını tamamen gasb etmişlerdi. Zahrenin bir kısmı da ziyan edilmiştir (48).

Bu hadiseler Fransızlar'ın tatlı sözlerine rağmen bölgeyi, işgallerinde takip ettikleri siyaset ve gayeyi güzel ifade etmektedir.

Fransız ve Ermeniler'in tutumları halkı canından usandırmıştı. Her neye mal olursa olsun silahlı bir direnmeye manen hazırlanılmıştı. Heyet-i Merkeziye elemanlarının çalışmaları neticesi hemen Türkler'in tamamı Cemiyete üye olmuşlardı. Heyet-i Merkeziye silahlı bir çatışmaya hazırlanıyor, üyelerinin maddi yardımlarıyla ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. Bu çabalar sayesinde 1919 Aralık ayı, Türkler'in Antep'te Fransız işgal kuvvetleri ve Ermeniler'e hakimiyetlerini teessüs ettiği ay olmuştur (49). *Antep, Urfa, Maraş teşkilatının günden güne kendini gistermesi Adana'daki Fransızlar'ı düşündürmeğe başladı. Pek önemli olan şu günlerde Millet birliğini muhafaza, azim ve imanını takviye etmeye devam ettikçe Milli İstiklâl kurtulacaktır* diyordu Mustafa Kemal (50).

Bu durum karşısında Fransız Komutanı Antep'teki kuvvetlerini takviyeye başladı. Bu takviyelerin gelişi her seferinde Türkler tarafından şiddetle protesto edilmekteydi (51).

İstiklal-i Osmaniye Münasebetiyle Düzenlenen Miting

30 Aralık'ta Antep sayılı günlerinden birini yaşadı. Osmanlı İstiklalinin (İstiklal-i Osmaniye) yıl dönümü münasebetiyle Türkler'in her zaman hür yaşadıklarını ifade eden iyi bir program dahilinde bütün esnaf

48) ATASE, Arş. 1/16, Dos. 29/135, Kl. 188, Fih.164

49) ÜNLER, a.g.e. ,sh.26

50) Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Haz.Tc. Genelkurmay Başkanlığı, ATASE, Ankara, 1981, sh.TİD.

51) ÜNLER, a.g.e. ,sh.26

ve yöre halkının katıldığı fevkalade bir merasim yapıldı (52). Antep ahalisi han, mağaza ve dükkanlarını kapatarak Osmanlı Sancaklarıyla donatmışlardı (53). O güne kadar bu yıl dönümü hiç bir zaman kutlanmış değildi. Teşkilatını iyice düzenlemiş ve il dahilinde iyice örgütlenmiş, kuvvetlenmiş olan Heyet-i Merkeziye bu yıl dönümünü vesile yaparak Fransız ve Ermeniler'e karşı bir gövde gösterisi yapmayı kararlaştırmıştı. Belediye önünde yapılan 10.000 kişinin katıldığı büyük mitingde istiklâl ve hürriyet hakkında hararetli nutuklar okundu. Daha sonra yapılan gösteri yürüyüşü akşama doğru tamamlandı (54). Yürüyüş vekar ve sükunet içinde tamamlandı, Antep'de hiç bir olay olmadı (55).

B. ANTEP'TE SAVAŞ TEŞKİLATININ KURULMASI

Fransız işgali ile başlayan Ermeni taşkınlıkları, Türkler'e yapılan zulüm ve hakaret, Türk kadınlarına yapılan tecavüzler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yıldırım hızıyla gelişmesini sağlanmış ve silahlı direnmenin zeminini hazırlamıştır. Her semtte cemiyet mensupları hocalardan kurulu yemin heyetleri akın akın cemiyete giren vatandaşları memleketin kurtuluşu, din ve milletimizin bekası için malen ve bedenlen hiç bir fedakarlıktan kaçınmayacaklarına, cemiyetin bütün emirlerini yerine getireceklerine ve cemiyetin kuruluşu gayesini açıklamayacaklarına yemin ediyorlardı. Cemiyet genişledikçe yeni yeni teşekküllere ihtiyaç duyulmuş, para ve hesap işleriyle uğraşmak üzere bir idare Heyeti ve gene İdare Heyeti'ne bağlı bir maliye, bir satın alma komisyonu kurulmuş, İdare Heyeti'nin kadrosu genişletilmiştir (56).

52) LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.22, "Türk Sancak Bayramı efkâr-ı milliyeyi geleyana getirecek tezahüratı vataniye icrası için Türklere iyi bir fırsat bahş etti." bkz. ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.29, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.30

53) **Nasihat Gazetesi**, 9 Şubat 1920, Sayı 259-14

54) ÜNLER, a.g.e. ,sh.27

55) ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.29, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.30

56) ÜNLER, a.g.e. ,sh.18-19, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin seçtiği (Cemil)ilanat Komisyonu" nam" le teşekkül eden tali bir heyet toplandığı ilaneler ile Suriye'den silah, çevre köylerden halkın daralan iaşesini sağlamak için erzak mübaya ve cem ediyordu." bkz. ÜZEL, a.g.e. ,sh.12

1919 senesi Aralık ayında Cemiyet en verimli devresine girmiştir. Bir taraftan Cemiyet üyeleri artırılırken, bir taraftan da silahlı bir direnme için para, silah ve cephane tedarikine çalışılıyordu. Teşkilata giren her vatandaş, fakir değilse bir silah teminiyle mükellefi. Hali vakti yerinde olanlardan ayrıca yardım parası alınıyordu. Çiftçiler çift hayvanlarını, vatandaşlar yatak ve yorganlarını satarak silah alıyorlardı (57). Halep'ten satın alınan tüfek ve cephaneler işgal kuvvetlerine rağmen, geceleri şehre sokuluyordu (58). Halep'ten getirilen iki araba silah Ermeniler'in ihbarıyla Fransızlar tarafından müsadere edilmiş, fakat halkın galeyan halinde hücum etmesi üzerine Fransızlar arabaları terke mecbur olmuşlardı (59).

Şehir içinde muhabere birlikleri kuruluyordu. Bir kaç mahalle birleştirilerek bir semt teşkil ediliyor, semtin ileri gelen sayılı kişilerinden biri semt reisi ve o semt de oturan yedeksubaylardan, savaş görmüş çavuşlardan biri de kısım kumandanı oluyordu. Her semtin kadrosu 100 kişi idi. Silahlılar savaştacak, silahsızlar tahkimatta çalışacak ve silahlılardan yaralanan veya şehit olanlardan boşalacak yerleri işgal edecekti (60). Bu semt reisleri Heyet-i Merkeziye'nin eli kolu mesabesinde idi. Semt reisleri bütün ihtiyaçların halk tarafından tedarik ve temininde çalışmakta, müdafilerin geri hizmetlerini ifa etmekte idiler. Heyet-i Merkeziye'nin emirlerini harfi harfine, kayıtsız şartsız yerine getirmekle mükelleftirler (61).

57) Hasan YAMAN ; **Savaş Günleri**, (Antep harbine dair hatıralarını ihtive eden iki defterden oluşan hatırat yayınlanmamıştır), sh.10-11, Ukaş SAKAR ; “**Bağdat-Basra, Antep Cephelelerine Ait Anılar**”, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Arş. No:150/36, Belge No, 50967, sh.23, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.28

58) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 2-10, Kl.257, Fih-22, ATASE, Arş.1/16, Dos.132, Kl. 188, Fih..., SAKAR, a.g.e. ,sh.24, ÜNLER, a.g.e. ,sh.19

59) **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 2 Ocak 1920, Sayı 3, sh.4

60) ÜNLER, a.g.e. sh.20, Semt teşkilatının kurulması ile ilgili Heyet-i Merkeziye'nin talimatı için bkz. a.g.e. ,sh.181-182, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.26

61) Kamil YETKİN ; “Gaziantep Harbini İdare Eden Teşkilatımız”, **Gaziantep Kültür Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi**, II. Baskı, Cilt I, Sayı 3, Gaziantep 1958, sh.4

Şehir 27 semte ayrılmıştı (62), Semtler ve semt reisleri şunlardır;

Sıra No	Semtin Adı	Semt Reisi
1	Akyol	Beyazın oğlu Ali Ağa
2	Çınarlı	Recepağa Zade Mahmut Efendi
3	Tövbe Mahallesi	Baba Mustafa
4	Tabakhane	Kepkep Zade Mustafa, sonra Kepkep Zade Abdullah Efendi
5	Küçük Tabakhane	Deli Koyunun oğlu Mehmet Ağa
6	Şekeroğlu	Apo Ağa Zade Hüseyin Efendi
7	Çukur Başı	İnco Zade Hüseyin Efendi
8	Yazıcık	İnco Zade Hüseyin Efendi
9	Bekirbey	Seyfettin oğlu Ökkaş Efendi
10	Mağarabaşı	Attar oğlu Abdullah Efendi
11	Boyacı Mahallesi	Kabak Zade Şakir Efendi
12	Kara Sakal	Selahın oğlu Hamo, (şehit) yerine H. Şerif Hacı Zade Mehmet Tevfik Efendi
13	Kozluca	Kahraman Zade Süleyman Ağa
14	Bişirici Başı	Bilal Efendi
15	Gaffarhane	Mütevelli Zade Ramazan Efendi
16	Kabasakal	Uncunun oğlu Mehmet Ağa
17	Kaya Sokağı	Yeni Komşunun oğlu Ahmet
18	Aydınaba	Nazlı oğlu Sakıp Efendi
19	Karatarla	Hacı Fazlının oğlu Bekir Ağa
20	Ehl-i cefa	Kasap Karaca
21	Musullu	Durdunun oğlu Süleyman Ağa

62) GÖMEÇ, a.g.e. ,de Semt sayısını 26 vermekte, bkz.sh.32-33.

22	Alaybeyi	Aliveli oğlu Ali Efendi
23	Tarlay-i atik	Küçük Ağanın oğlu Ahmet Ağa
24	Kozanlı	Sait Onbaşı
25	Eyyupoğlu	Hasan Koca oğlu Tahir Efendi
26	Balıkli	Abdi Bey'in oğlu Ali Efendi
27	Kazaz	Araptarlı Hasan Ağa (6).

1. Fransızlara Karşı Girişilecek Savaş Stratejisi

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlanmasını süratli bir şekilde tamamlamış, gün geçtikçe köylere varıncaya kadar dal budak salmaya başlamıştı. Artık Fransızlar'a karşı koyabilecek bir kuvvet vücut bulmuş oluyordu (63). Fransızlar'a karşı bir an önce harekete geçilmesi için Heyet-i Temsiliye'nin Kolordulara verilen talimatında şunlar bildiriliyordu;

"1. Umumi vaziyete rağmen Fransızlar aleyhine Kuvayi Milliye'nin harekete geçmesini daha ziyade te'hirde maruz ve mazarrat vardır. Sulh görüşmelerinin neticeye bağlanmak istenildiği bu devirde memleketimizi kurtarmak için en büyük kuvveti sarfedeceğimizden Avrupalılar şüphe etmemelidirler. Bu şüpheyi ancak Harekât ile izale etmek mümkündür. Diğer taraftan Fransızlar Maraş'ta kuvvet ile kat'i bir surette yerleşmeye başlamışlardır ki çarpışmanın neticesi ne olursa olsun hadiseye sessiz kalma, her mıntıka ahalisini birer birer ezilmeğe maruz bırakmaktadır. Bu nokta-i nazardan dahi Maraş Fransız hareketine fiilen cevap vermek mecburiyetindeyiz.

2. Fransızlar aleyhine kıyam hareketinin şekli, Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire bulundukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra büyüyecek Kuvayi Milliye kitlelerini yavaş yavaş değişik yerlerde toplayacak ve ufak garnizonlardan başlayacak onları arkasından esir ve imha etmektedir. Muhasara tedbirleri, demir yolu köprülerini ve tünelleri atmak, yolları otomobil işlemeyecek hale getirmek, her Fransız kuvvetinin her ulaşım yolunu seyyar müfreze ile kesmek, her Fransız

63) ATASE, (Yarbay İrfan Bey'in "Ayıntap Harbine Dair Hatıratı") Arş. 1-3, Dos.222, 164-A, Kl.42, Fih.3

kuvvetini ne kadar az olursa olsun mutlaka bir kuvvetle tutuşturmakdan ibarettir. Bu kıyam şeklinde kesin olan başarının sırrı ulaşınının daimi durdurulmasındadır. Cephe teşkili gibi bizim için düşmandan daha çok fedakarlığa ihtiyaç olan ve mehazır-i siyasiyeyi davet edebilen usûl-ü muntazamadan da bu suretle mümkün olduğu kadar uzaklaşmış olur.

3. Kıyam devreleri peyderpey tayin olunacaktır. Birinci devre Urfa kıyamıdır. Bu kıyama hemen başlanacaktır. Bu devrede muhtelif cephelerin vazife, maksad ve hareket tarzları aşağıda bildirilmiştir.

4. Onüçüncü Kolordu cephesinin vazifesi Fırat'ın doğusunu boşaltırmaktır. Bunun için demiryolu hattının devamlı tahribiyle vazifeli değişik demiryolu müfrezeleri, Fransızların işlediği her yol için ulaşım müfrezeleri, her Fransız müfrezesinin bulunduğu binalar veya çadırları her gece ateşe tutacak temas müfrezeleri tayin olunacaktır.

Eğer bu müfrezeleri işgal bölgesi dahilinde yerli olarak tertip etmek mümkün olmasa işgal bölgesi dışında tertip etmeyi, gidip geleceği yolu ve zamanı tayin eylemeli, emniyetsiz köylerde yatmasına hacet kalmayacak erzakını yanına vermeyi, ikinci müfrenzin gidip vazifesini teslim alması için değişik noktaları tâyin eylemelidir.

Burada müfrezelerin faaliyet sahaları Fırat'a kadardır. Ulaşım müfrezelerinin her nöbet esnasında bir Fransız kafilesini vurmuş olması şart olduğuna göre hizmet süresi tayin olunacaktır. Temas müfrezelerinin hemen her gece vazifedar olduğu Fransız garnizonuna baskın ateşi yapması şarttır.

5. Onüçüncü Kolordu aynı zamanda Antep Fransız mıntıkası aleyhine de faaliyete geçecektir. Faaliyet tarzı dördüncü maddede bildirildiği gibi ulaşım ve temas müfrezeleri ile yapılacaktır. Fakat faaliyet sahası nihayet Antep gerisine kadardır. Ve müfrezelerin dahilinde tertip lazımdır (64)."

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Fransızlara karşı gerçekleştirilecek olan gerilla harbinin yapılış tarzı hakkında ilgili birliklere gönderdiği bu talimata, I, XV nci Kolordularla 61 nci Tümen kumandanının verdikleri karşılıklarda harekâtın muvafık olacağı hakkın-

64) HTVD, 1956, Sayı 15, Belge No:383

da hem fikir oldukları görülüyordu (65).

Mustafa Kemal Paşa, tali cephe olan Güney Cephesindeki müstevli devletlerin kuvvetlerine karşı orduyla değil, *halk* la savaşmayı tercih etmişti. Yüzyıl önce *Halk Savaşı* adını alan bu savaş, aslında *Gerilla Savaşı* nın bir parçasıdır, fakat Millî Mücadele'de Güney Cephesinde halk gerilla savaşı değil tam anlamıyla halk savaşı yapmıştır. Halk açıkça silahlanmış ve işgal edilen kentlerini, bayrağını savunmuştur(66).

Antep'li de Fransız işgaline karşı girişecekleri mücadeleyi tayin için bir gece Körükçüzade Ahmet Efendi'nin evinde bir toplantı yaptılar (67). Yarbey İrfan Bey'in, *Ermeni mahallelerinin Fransız ordugahı tarafında olmasından, şehir içinde silah patlatılacak olursa Ermeniler zaten mütemayil oldukları Fransız tarafına geçeceklerinden, Fransızların şehrin yansını ve bilhassa hakim kısmını kolaylıkla ellerine geçireceklerini ve onbinlere varan Ermeni efradından istedikleri gibi istifade edecekleri ve düşmanın şehirden tardin orksan vesaitle mümkün olmayıp bunun için her şeyden evvel kuvvetli bir topçuya, özellikle ağır toplara ihtiyaç olduğu ve bilakis düşmanın mevcut topçu ile ve celp edeceği ağır toplarla islam mahallelerini tahrib edeceğini, nüfusun çokluğu sebebiyle ağır zaiyata sebep olacağını ileri sürerek neticesi şüpheli bir maceraya atılmaktansa, şehirde sükunun muhafazası ile hariçte düşmanın ulaşım yolları üzerinde gidip gelen kollarna baskınlar verilmek sureti ile mücadeleye girişmenin muvafık olacağı yolda icraata geçildi (68).*

II. Antep Savaşlarının Başlaması

Araplar Vakası

12 Ocak 1920'de Antep'ten hareket eden ve piyade süvari kuvvetleriyle dört dağ topu, altı makinalı tüfek, mühimmat yüklü yirmibeş arabadan ibaret 450 kişilik bir Fransız müfrezesi Maraş'a yardım için

65) HTVD, 1956, Sayı 15, Belge No.385-387.

66) Nurettin TÜRKŞAN ; "Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı Stratejisi", **Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri III**, Ankara, 1983,sh.28

67) ATASE, Arş.1-3, Dos. (222)-164-A, K1.42, Fih.3

68) ATASE, Arş. 1-3, Dos.(222)-164--A, K1.42, Fih.4-5

gönderildi. 12/13 gecesı Araptar köyüne ulaşan müfreze, geceyi orada geçirmek, konak mahalli, erzak vesaire tedarik maksadıyla zulme başladılar. Özellikle Fransız elbisesi giymiş olan paralı Ermeni askerleri evlerin kapılarını kırarak mal ve ırza sarkıntılığa başlayınca köylüler etraf köylere ve dağlara kaçmaya mecbur oldular. Dağlara kaçan ahali o gece dağlarda barınarak kış mevsiminin şiddetinden ateş yakmağa mecbur olmuşlardı. bu ateşi gören civar köylüler fevkalade bir hadisenin mevcudiyetini hissederek ateş mahalline toplandılar. Sabahleyin Araptar köyünden hareket eden Fransız müfrezesinin civar dağ ve tepelerde görülen şahıslar üzerine ateş açmasıyla çarpışma başladı (69). Çevreden gelen silahlı çeteler, Boynoğlu Memik Ağa ve Yamaç obalı Dede Ağa'nın gayretleri ile toplanan kuvvetlerle, Fransız müfrezeleri arasındaki şiddetli çarpışma akşama kadar devam etti (70). Çarpışmada Türkler on şehid, Fransızlar altmış ölü verdi (71).

Fransız komutanının isteği üzerine meseleyi daha yakından anlamak, mesuliyeti tayin maksadıyla Türk ve Fransızlar'dan mürekkep bir inceleme heyeti 14 Ocak'ta Araptar köyüne gitti. Yapılan incelemelerde, hadiseye Fransızların sebep olduğu anlaşıldı (72). Mesele böylece kapanmış, işgal komutanlığı hiddetten çırpınmaları ve dövünmeleri ile başbaşa kalmıştır.

Karabıyıklı Vakası

20 Ocak'ta Teğmen Feniş kumandasında, bir süvari takımı, bir kısım piyade korumasında, Antep'ten Maraş'a hareket eden bir ikmal

69) ATASE, Arş. 1/105, Dos.2-10, K1.257, Fih.29, 31-1, 46, ATASE, Arş.5/2068, Dos. 57-26, K1.306, Fih. 104, 154, ÜNLER, a.g.e. ,sh.28, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.28, GÖMEÇ, a.g.e. ,sh.36, **İrade-i Milliye Gazetesi**, 2 Şubat 1920, Sayı 23, sh.1

70) LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.29, ÜNLER, a.g.e. sh.28

71) ATASE, Arş. 5/2068, Dos. 57-26, K1. 306, Fih.104

72) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 2-10, K1.257, Fih.46, **İrade-i Milliye Gazetesi**, 22 Nisan 1920, Sayı 38, sh.2 ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.32. ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.30, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.29.

kolu, Karabıyıklı köyünden Tulhum ovasına inildiği yerde Karayılan Çetesi tarafından baskına uğradı. Baskın o kadar ani oldu ki, Fransızlar silah patlamaya vakit bulamadan imha edildi ve bütün arabalar, silah ve erzak ele geçirildi (73).

Şehirde Türkler'in direnişi, Ermeni ve Fransız taşkınlıklarına şiddetle karşı koyuşları iki taraf arasındaki gerginliği artırıyordu. Zahir ve gıda maddeleri ticaretini ellerinde tutan Türkler, Fransız ve Ermenilere bu maddelerin satışını kısıtlar. Fransızların Direkçi pazarından bol miktarda direk ve kereste almaları dikkati çekiyordu. Az bir araştırma neticesi Fransızların direk ve keresteleri tahkimatta kullandıkları anlaşıldı. Bunların satışı da durduruldu. Bu durum zaten gergin olan havayı büsbütün elektriklendirdi. Silahlı bir çatışmanın arefesinde bulunduğu anlaşıyordu. Bu hal Türk mahallelerinde oturan Ermenilerin, Ermeni mahallelerine, Ermeni mahallelerinde oturan Türklerin de Türk mahallelerine taşınmalarına sebep oldu.

Şehit Kamil : 21 Ocak 1920 akşama doğru İnönü caddesinde, askeri fırının önünden onbeş-onaltı yaşlarında(74) oğlu ile geçmekte olan Türk kadınına fırındaki iki Fransız askeri yılışık bir eda ile tecavüz etmek maksadıyla peçesini açmak istemişlerdi. Mehmet Kamil anasını savunmak için Fransızlara taşla hücum etmiş ve iki bedbaht tarafından süngülenerek şehit edilmişti (75). Kadının feryadına koşan civardaki Türklerin hücumu karşısında katiller askeri fırına sığınarak kurtulmuş-

73) TİTE Arşivi, Belge No: 10/1880, ATASE, Arş. 1-3 Dos.(222) 164-A, Kl. 42, Fih.5, ATASE, Arş. 1/16, Dos. 132, Kl. 132, Kl. 188, Fih.44, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.30, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.35, ÜNLER, a.g.e. ,sh.29
74) Şehit Kamil'in yaşı ABADİ, **Türk Verdünü**, sh.33'de oniki, GÖMEÇ, a.g.e. , sh.28'de oniki, İhsan ILGAR, "Türk İstiklâl Harbi" BTDD, Cilt 3, Sayı 17. İstanbul, 1969, sh.18'de yedi. vb. olarak gösterilmekte TİTE Arşivi, 10/1880 numaralı belgede ise onbeş-onaltı yaşlarında olduğu zikredilmekte, Mehmet Solmaz'ın Şehit Kamil hakkında çıkardığı müstakil eser yaşının onbeş-onaltı olduğunu teyid etmektedir. bkz. Mehmet SOLMAZ ; **Şehit Kamil**, Gaziantep 1966.

75) ABADİ, **Türk Verdünü**, sh.33, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.31, **İrade-i Milliye Gazetesi**, 9 Şubat 1920, Sayı 24, sh.4

lardı. Bu alçakça davranış şehirde bomba gibi patladı, halk galeyana geldi, bütün dükkanlar kapatıldı. Şehirde muazzam bir cenaze töreni düzenlendi. Fransız işgal kumandanlığına şiddetli protestolar yağdırdı. Albay Saint-Marie, Cemiyet-i İslamiyenin toplantı yaptığı Nakş-i Bendi tekkesine gelerek tarziye verdi. Suçlunun şiddetle cezalandırılacağını söyledi. Şehit Kamil'in babasına ikiyüz altın lira tazminat vermek teklifinde bulundu ise de, bu asil Türk babası teklifi reddetti(76).

Hadise bununla yatışmadı, dükkanlar günlerce kapalı kaldı, bir kısım gençler derhal Fransızlara hücum edilmesini istiyorlardı. Heyet-i Merkeziyenin zamanın gelmediği, sabırlı olmak gerektiği yolundaki tavsiyeleri ve Fransızların oyalayıcı, yumuşak tutumu ile düzeldi.

C. ANTEP-KİLİS YOLU SAVAŞLARI

Şahin Bey'in Antep-Kilis Yolundaki Faaliyetleri

Fransızlar başlangıçta Anteplilerden açıktan açığa pasif karşı koyma görüyorlardı. Antepliler ve köylüleri, Fransızlara ve Ermenilere tahıl, keresteler detahkimat yapıyor diye kereste satmıyorlardı. Antep'den erzak tedarik edemeyeceklerini anlayan Fransızlar yiyecek maddelerini diğer bölgelerden getirmek zorunda kaldılar (77).

Fransızlar ikmallerini devamlı olarak Antep-Kilis yoluyla yaptıklarından burası önem taşımaktaydı. Heyet-i Merkeziye aldığı tertiplerle Maraş yolunu Fransızlara kapattıktan sonra Fransızların tümen karargahı olan Katma'dan ve Kilis garnizonundan Antep'e gelecek yardımları önlemek için Antep-Kilis yolunda da çevre köyler halkından teşkil edilen müfrezelerle müdafaa tedbirleri alınmıştı (78).

76) ATASE, Arş. 1/3. Dos. (222), 164-A, Kl.42, Fih.4-5, TİTE Arş. ,Belge No:10/1880, ÜNLER, a.g.e. ,sh.28. " .. Ermeni Fransızlar tarafından idâma mahkum edilmiştir" bkz. ATASE, Arş. 1/105, Dos. 2, Kl. 257, Fih.47, Geniş bilgi için bkz. SOLMAZ, a.g.e.

77) TİH, IV, sh.123

78) ÜNLER, a.g.e. ,sh.30

Bu teşkilatın başına çevre köylerle alakası bulunan Mısrızade Nuri Bey'i memur etmiştir. Katma'daki tümenin Antep garnizonlarını beslemek için daha ciddi harekate tevessül edeceğini kararlaştırmış, Kilis yolu Kuva-i Milliye komutanlığına her bakımdan yüksek vasıflı ve tecrübeli bir subayın gönderilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

Tesadüf Heyet-i Merkeziyenin karşısına Şahin Bey'i (79) çıkarmıştır. Şahin Bey Heyet-i Merkeziye azasından Muhtar Bey'in samimi ve eski bir dostu idi. Şahin Bey'i yakından tanıyan Muhtar Bey onu

79) Şahin Bey'in asıl adı Mehmet Sait'dir. 1877 (1923) 'de Gaziantep'de doğmuştur. Antep nüfusunda Bostancı Mahallesi 55. hanede kayıtlıdır. Babası Abdullah Efendi, annesi Ayyuş (Ayşe) hanımdır. Tellâk (Dellâk) oğullarındandır. Dört yaşında yetim kalmış, annesi Elbiyeloğlu Abdülkadir Efendi ile evlenmiştir. Mehmet Sait dayısı Sipahi Hacı Kara Mehmet Sait'in yanında büyümüştür. Rüştîye'de okuu daha sonra tabaklık yapmıştır. Mehmet Sait büyüünce, annesi onu askere gitmesin diye yetim bir kız olan Zeynep ile evlendirmişti. İzzeti nefsi çok yüksek olan Mehmet Sait bir hadise dolayısıyla komşuları Fahrettin Hoca'nın bir sözünü hazmedemeyerek iade etmiş ve bu defa Fahrettin Hoca'nın bir müdahalesi ile asker edilerek Yemen'e sevk edilmişti. (Hulusi YETKİN ; Şahin Bey, Gaziantep 1970, sh.73) 1899'de er olarak Yemen'e gitmiş, burada gösterdiği gayret, üstün cesaret ve atılganlığı sayesinde başçavuş olmuştur. Başçavuş iken mensup olduğu alayla, Ayn-ül cebel denilen bir kalede Araplar tarafından sarılmıştır. Muhasara uzun sürmüş, erzak bitmiş, cephanesiz, alay komutanı da şehit olunca açlık ve sefaletten biten birlikler arasında Araplara teslim olmak eğilimi belirmeğe başlamıştır. Mehmet Sait birkaç arkadaşıyla teslim olmak isteyenleri yakalayıp hapis etmiş ve bir gece karanlıktan faydalanarak çok sarp ve çetin bir geçitten askerleri muhasara dışına geçirmek suretiyle alayı kurtarmıştır. Bu fevkaleda hizmetine karşılık olarak ordu kumandanlığınca mülâzım-ı sani (teğmen) lige terfi ettirilmiştir. Terfisine cevap gelmeden terhis olunarak Antep'e gelmiş teğmenliği kendisine Antep'de tebliğ edilmiştir. (ÜNLER, a.g.e., sh.30). 1911'de Trablusgarb savaşına gönüllü olarak katılmış, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Romanya, Filistin cephanelerinde savaşmış Filistin'de esir olarak bir sene Mısır'da kalmıştır. 1919 yılında İstanbul'da dönen Şahin Bey, Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'dan bir vazifeye tayinini istemiş, Antep'e yakın Birecik Askerlik Şubesi Reisliğine tayin edilmişti. (YETKİN, Şahin Bey, sh.74. "Nizip Askerlik Şubesinde vazife alarak Antep'e gelmiştir." bkz. ÜNLER, a.g.e., sh.30). Yeni vazifesine hareket eden Şahin Bey önce Sivas'a uğramış, Sivas'tan gereken direktifi aldıktan sonra Antep'e gelmiştir. (Şahin Bey hakkında bkz. YETKİN, a.g.e., sh.72-76, YETKİN, **Gaziantep Tarihi ve Davaları**, sh.30-36, ÜNLER, a.g.e., sh.30 UZEL, a.g.e. sh.17 LOHANLIZADE, a.g.e., sh.75)

arkadaşlarına tanıştırmıştır. Heyet-i Merkeziyenin Kilis yolu Kuva-i Milliye Komutanlığı teklifini Şahin Bey bir vatan vazifesi olarak memnuniyetle karşılamış, ailesine bir ev bulup yerleştirme işini Ahmet Muhtar Bey'e bırakarak hemen yeni vazifesinin başına hareket etmiştir.

Antep savunmasını her şeyin üstünde tutan Şahin Bey Çapalı Köyüne giderek burayı merkez yaptı ve köyleri dolaşarak 100 mevcutlu bir kuvvet teşkil etti. bir süre sonra Ulumesere köyünü kendine karargah yaptı. Kilis'ten itibaren birer boğaz olan Kızılburun, Kertil, Ulumesere gibi üç önemli yerde sipereler kazarak hazırlandı ve bu yolun kontrolü tamamen sağlandı.

3 Şubat 1920 tarihinde Kilis'ten Antep'e hareket eden iki bölüğün himayesindeki 150 arabalı bir erzak kolu Şahin Bey kuvvetleri tarafından Kertil'de pusuya düşürülerek Kilis'e geri dönmek zorunda bırakıldı (80).

4 Şubat 1920'de Kilis yoluna hakim olan milli kuvvetler telgraf hatlarını tahrip ve Fransızların Kilis'le olan her türlü irtibatını kestiler (81). Bu esnada Antepliler Şahin Bey'e cephanesiz ve erzak göndermekle beraber bir taraftanda dahili teşkilatı tanzim ile uğraşıyorlardı.

11 Şubat da Şahin Bey Fransız kumandanına aynen şu mektubu gönderdi (82).

"Fransız Kuva-i İsgaliye Kumandanlığına- 11 Şubat Maraş isyanı Ermenilerle Türkler arasında nifak tohumu eken General Keret in hiylekarlığıneticesidir. Fransızlarasayışı muhafaza etmek ve (11 Şubat) da dört Amerikalının katline mani olmak hususunda ade-i kabiliyet

80) UZEL, a.g.e., sh.16, bkz. TİH, IV, sh.124, "Kuvvetli bir düşman tarafından düşürüldü, tecavüz olarak Kilis'e evdete mecbur olundu". bkz. ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.34, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh. 31, Poul Du VEOU ; **Kilikya Faciası "La Passion della Cilicie"** 1919-1822, Çeviren Reşat Göğen, sh. 196-197, ÜNLER, bu saldırının Nuri Bey idaresindeki çeteler tarafından yapıldığını yazmaktadır, bkz. ÜNLER, a.g.e., sh.30

81) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222) -164-A, K1.42, Fih.4, TİTE Arş., Belge No: 10/1744, **İzmire Doğru Gazetesi**, 13 Şubat 1920, Numara 29, sh.2

82) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.33

gösterdi. Halen Antep-Kilis yolunda asayiş temin edilmiştir. Fransızlar'dan gayri herkes mesuliyetim altında bila tehlike seyahat edebilir.

**Kilis Kuva-i Milliye Kumandanı
Şahin**

Fransızlar 18 Şubat'ta bu yoldan geçmeyi bir daha denediler. Fakat bunlarda öncekiler gibi Şahin Bey kuvvetleri tarafından mağlub ve perişan edilerek Kilis'e kadar kovalandılar.

Bu son hareketin de başarısızlığı Kilis'ten Katma'daki Fransız karargahına bildirdiği zaman artık Türk Kuva-i Milliye'sinin ihmal edilmeyecek bir kuvvet olduğu kanaati uyanmıştı. Bu olay üzerine Fransız garnizon komutanı 21 Şubat 1920 günü Antep mutasarrıfına bir mektup göndererek Şahin Bey kuvvetlerinin yoldan çekimelerini istedi ve bir anlaşma yapılmasını da teklif etti.

Antep Heyet-i Merkeziyesi 22 Şubat'ta Fransızlara dört maddelik bir nota verdi. Bu notada asayişin temini için aşağıdaki şartlar ileri sürülüyordu:

1. İlk önce Antep'de bulunan Ermeni kıtaları memleketten uzaklaştırılacak.
2. Türk İdaresine Fransızlar müdahale etmeyecek.
3. Antep'e başka takviye kıtaları getirilmeyecek.
4. Asayişin temin için Antep havalisine iki Türk taburunun gelmesine müsaade edilecek (83).

Bu teklif Fransızlar tarafından kabul edilmediğinden anlaşmaya varılmadı. Fransızlar her neye mal olursa olsun Antep yolunun açılması için daha büyük kıtalar göndermeye karar verdiler. Bundan başka Antep de bulunan Fransız erlerin bir kısmının da terhis ve diğer

sabeplerle değiştirilmesi gerekiyordu.

24 Mart 1920'de Küçük Kızılhisar'da bulunan Şahin Bey'e Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne, Kilis Milli Kuvvetler Komutanı Polat Bey'den şöyle bir rapor geldi (özet):

Bu akşam Kilis'e Katma'dan 6000 kadar Fransız kuvveti geldi. Fransız karargahındaki telaşlı hareketlerden, birçok arabaların şose üzerinde ve Fransız karargâhı etrafında toplanılışından, Antep için kuvvetli bir ulaştırma kolu hazırlamakta oldukları ve şu bir iki gün içinde hareket edecekleri kesin olarak anlaşılmıştı.

Antep Heyet-i Merkeziyesi bu rapor üzerine, bir yönden Şahin Bey'e takviye kuvvetleri gönderilmesine başlamış, bir yönden de durumu 25 Mart 1920'de telgrafla Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'e bildirmişti.

Bu telgrafta özellikle, Antep yolunun açılması halinde Fransızlar'ın süresiz olarak takviye kuvveti göndereceklerinden kuşkanıldığı bildiriliyor ve Besni ilçesinde Antep'e gönderilmek üzere hazırlandığı bildirilen topçu ve makinalı tüfek müfrezelerinin Antep kesimine yollanması isteniyordu (84).

1. 26-28 Mart Savaşları ve Şahin Bey'in Şehadeti

Antep garnizonuna erzak nakline memur edilen Kolonel Andrea 25 Mart saat 15.00 'de Kilis'ten hareket etti (85). Bu konvoyu 3 piyade taburu (bir Cezayir Avcı Taburu, bir Senegal Avcı Taburu, bir müstemleke taburu), 2 süvari bölüğü, bir dağ bataryası, 1 seyyar hastahane ve 400 nakliye arabasından kurulmuştu (86). Toplam olarak 2500 insan ve 1400 hayvandan ibaretti. Bu kuvvetler emrinde tanklar ve zırhlı otomobiller de vardı (87). Düşmanın hareketi gözcüler tarafından Şahin Bey'e haber verildi. Müdafaa hattına çekilindi. Şahin Bey Acer Kasteli denilen çeşmenin başında düşmanın hareketini gözetirken Antep'e ve

84) TİH. IV, sh.125

85) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 17-16, Kl. 258, Fih. 48, Ali Enver TOKSAY ; "Gaziantep Müdafası" *Ülkü Dergisi*, Sayı 56, 1944, sh.14

86) ANDREA; *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*, Çeviren; Kadri, İstanbul, 1341 (1925), sh.4 VEOU, a.g.e. ,sh.197

87) TİH.IV, sh.125

83) LOHANLIZADE, a.g.e. , sh.34, TİH.IV, sh.124, "21 Şubat, Şahin Bey kıtalarıyla birlikte Antep'i terk etmesi için Daire-i Askeriye Kumandanına bir mektup gönderdi." bkz. ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.36, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.32, "28 Şubat Ayıntab eşrafi tarafından Daire-i Askeriye Kumandanına dört maddeli bir ültimaton verildi." ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.33

çevre köylere yazılar yazıldı, haberciler gönderildi (88).

Fransızların yürüyüş tertibi şöyleydi:

Öncü:

Bir süvari takımı;

İki piyade bölüğü ve bir makinalı tüfek takımı;

1/2 istihkam bölüğü,

1/2 65 mm'lik topçu bataryası (Muhafız olmak üzere bir takım

atlı piyade verilmişti.)

Ayrıca, yancı ve artçı olarak da kuvvetli kıtalar ayrılmıştı.

Bunların kuvvetleri şöyle idi:

Bir piyade bölüğü;

1/2 makinalı tüfek,

1/2 süvari takımı

Büyük kısım öncünün gerisinde yürüyordu. Arabalar en geride mesafeli olarak geliyordu. Arabalar herbiri, bir subay komutasında olmak üzere dört kısma ayrılmış olup, bunların hepsi ulaştırma bölük komutanı emrindeydi.

Öncüler, araziye göre ve makinalı tüfeklerin kademeli ateş desteği altında üçgen şeklinde yürüyorlardı ve gerektiğinde bir kilometrelik bir cepheyi kapatacak şekilde tertiplenmiş, yancıların ve artçıların tertipleri de buna göre idi. Her yönden gelecek tehlikeyi önleyecek düzende tertiplenmişti. Yalnız yancılar, üçgenin ucu dış tarafa gelecek şekilde düzenlenmişti. Bu tertip gerilla savaşlarında alınması gereken iyi bir savaş düzeniydi (89).

Savaşın seyrini Ünler'in eserinde aynen naklediyoruz:

Düşman Kilise 7-8 mesafede Anaz köyü önüne yetişince durdu ve çadırı orduğaha geçti. Düşmanın taarruz için ertesi sabah beklediği anlaşıyordu. Durumu bulunduğu hakim noktadan izleyen Şahin Bey yerden fıskır gibi etraf köylerden gelen çetelere vazifeler veriyor işgal edecekleri mevzileri tayin ediyordu. Düşmanın hareketi yıldırım hızıyla her tarafta duyulmuş, Kilis - Antep şosesi üzerindeki

88) ÜNLER, a.g.e., sh.39

89) TİH, IV, sh.125-126

bütün köyler boşaltılmaya başlanmıştı. Şahin Bey beni de gene sağ cenahda bulunduğum yere iade etti. Burada vazifem, savaşçıların gerisini çevirmek üzere Kilis'ten çıkarılması muhtemel Fransız kuvvetlerini önlemektir. Savaş lehimizden neticelenir, düşman sarsılır ve çekilmeye başlarsa elimdeki kuvvetle ricat hattını kesmek ve düşmanı iki kuvvet arasında sıkıştırarak ezmek de ikinci vazifemdi. Şahin Bey imkan nisbetinde sağ cenahı takviye ediyordu. O gece iki taraftan çıkanlar devriyelerle Acar köyündeki kısm-ı külli ile irtibatı temin ettik. 26 Mart sabahı saat 5.30'da düşman öncüleriyle Kızılburun'a ve şosenin doğusunda Kantara köyüne kadar uzanan tepelerdeki siperlerimize ve kısm-ı külliyesiyle de şosenin batısındaki Acar kasteline kadar uzanan mevzilerimize taarruza başlandı, taarruz şiddetli topçu ve makinalı tüfek ateşleriyle destekleniyordu. Şahin Bey kuvvetlerinde otomatik tüfekler yoktu. Kanşık bir halde Osmanlı, Alman, İngiliz, Rus tüfekleri vardı. Cephane azdı, tüfeklerin çeşitli oluşu cephaneye ikmalini de güçleştiriyordu. Sayı ve her türlü silah üstünlüğünü elinde tutan düşman karşısında köylerden gelmiş talim ve terbiye görmemiş, disiplinden yoksun, dağınık kuvvetler olmasına rağmen çetelerimiz düşman saldırısına şiddetli karşı koyuyordu. Beş saatlik bir mukavemetten sonra düşman sağ kanadı ile şosenin solundaki siperleri zaptetti. Şahin Bey'in bizzat başlarında bulunması dolayısıyla sağ kanadımız şiddetle mukavemet ediyordu. Sağ kanat topçularını da Acardağı'na yönelten düşman bu siperleri çok yoğun bir ateş altına alarak piyadelerini ileri sürdü. Saat 15.00'e doğru sağ kanadımızda çözülmeye başladı. Siperlerin boşaldığını gören Şahin Bey çekilenleri durdurmak için boş yere çırpınıyor, direniyor fakat kimseye laf anlatamıyordu. Bir yaralı veya şehidini bahane eden çeteler, ölü ve yaralıları yüklenerek savuşuyorlardı. Birkaç arkadaşıyla kalan Şahin Bey de çekilmeye mecbur olmuş, düşman, şosenin sağ ve solundaki siperlerimiz düşünce açılan yoldan yürüyüşe geçerek Sinnap suyu kıyısında Han yazısı mevkiinde çadırı orduğaha geçmişti, Şahin Bey kuvvetlerini dağılması üzerine benim emrimdeki çeteler de dağıldığından ben de tek başıma ve yaya olarak Keyfiz köyü yoluyla geri çekildim. Sora sora gece saat 22.00 sıralarında, Çapalı köyünde Şahin Bey'i buldum. Yanında çete reislerinden Mezereli (Mezrea) Kıp

Halil ve bazı köy ileri gelenleri vardı. Şahin Bey, Küp Halil'i çetesinin dağıldığını ileri sürerek baskını kabul etmedi. Gece yansından sonra Şahin Bey'le birlikte Beşgöz köyüne gittik.

Yanımızda Külekçi Mustafa, Güçeylioğlu Mehmet Çavuşla Pekmezci Mehmet Ağavardı. Beşgöze sabaha karşı vardık, Zeki Bey'in odasında bir saat kadar uzanarak istirahat ettik. Sabaha karşıda Kertil'deki savunma mevzilerine hareket ettik. Şosede rastladığımız Antep'den gelen üç yük cephaneyi de yanımıza alarak gün ağınırken Kertil'e vardık. Kertil'de henüz Antep'den gelmiş olan 20-25 kişilik Topal Mamo çetesiyle Akçakoyunlu muhasarasından gelen Savcılı Arif Ağaoğlu Tahir Efendi emrinde 30-40 kadar bir kuvvet bulduk. Tahir Efendi müfrezesini Kopcağız köyünün batısındaki Karataşlık tepeye, çevre köylerden gelen 20 kadar silahlıyı da Kazıklı'nın doğusundaki tepelere yerleştirdik. Güneş doğarken düşman keşif kolu görüldü. Topal Hamdi'nin çetesi henüz yerlerine yetişmemişti. Kazıklı'nın doğusundaki tepelerden, düşman ateş menzili dışında bulunmasına rağmen, ateş başladı. Düşman keşif kolu geri çekildi ve düşman topçusu atışa başladı. bizimkilerin atışı kesildi, düşman ilerlemeğe başladı. Keşif kolu Kazıklı köyünü geçince bizde yanımızdaki 5-10 kişiyle Kertil Siperlerinden ateş açtık. Top ve Makinalı tüfek ateşiyle karşılandık. Mukavemetin yetersizliğini anlayan düşman bir bölük kadar süvarisini Kazıklı köprüsünden geçirerek Külecik Köyü istikametinde sağ kanadımız gerisine saldırdı. Şahin Bey bana ateşe devam emri vererek cephaneleri yüklenip geri çekildi. Şahin Bey uzaklaşınca kadar düşmanı işgal ettikten sonra Beşgöz'de Şahin Bey'e yetiştim.

Bu zamana kadar Kertil'de sağ gerimize sarmak üzere ilerleyen düşman sağ kanadından şiddetli bir ateşle karşılanarak duralamıştı. Çevre köylerden silah seslerine koşan çeteler derhal düşmana ateş açarak duraklamaya ve sola cephe alarak savaşıma zorlanmışlardı. Bu müdahale düşman süvarisinin Şahin Bey ve yanında bulunanları düşman çenberine girmekten kurtarmıştı. Bu zamana kadar Şahin Bey'in yanında da epeyce silahlı toplanmıştı. Bu kuvvetle düşman cepheden de ateş altına alındı ve adım adım gerileyerek savaş saat 5.00'e kadar sürdürüldü. O zamana kadar Elmalı ve Bostancık sırtlarında evvelce

hazırlanan mevziler Şahin Bey kuvvetleri tarafından tutuldu. Düşman da ertesi gün yeni bir Taarruza hazırlanmak üzere Bostancık köyünün doğusunda, şose kenarında çadırı orduğa geçti.

Bu sıralarda Antep'ten Heyet-i Merkeziye azalarından bazıları ile şehrin ileri gelenleri ve Jandarma Bölük Komutanı Esat Bey'den müteşekkil bir heyet gelerek Şahin Bey'le Dohurcum değirmeni önünde görüştü, Antep'te Türk ahalinin heyecan ve korku içinde bulunduğunu söyleyerek yarı akşama kadar düşman durdurulur. Kılıç Ali Bey kuvvetlerinin yetişeceğini, Kılıç Ali Bey'in top ve makinalı tüfekleri de bulunduğu ifade ediliyordu. Şahin Bey savunması gereken mevzilerin, arazinin topoğrafik durumu bakımından, uzun boylu müdafaaya elverişli olmadığını bildirmekle beraber fazla ısrar karşısında bu isteği red edemedi. Bu uğurda ölümü göze alarak Antep'ten gelen heyeti şu cümle ile cevaplandırdı: -Düşman arabaları cesedimi çiğnemedi Antep'e giremez. siz müsterih olunuz. - Heyet, muvaffakiyet dilekleri arasında Antep'e döndü.

Antep'ten ve köylerden harıl harıl silahlı kuvvetler geliyordu. Bunların arasında Boynooğlu Memik Ağa, Karayılan çeteleri, Antepli yedek subayların komutalarında müfrezeler vardı. Şahin Bey siperleri bu kuvvetler arasında taksim etti. Memik Ağa çetesi sol kanadımıza, Elmalı kuzey sırtlarına gönderildi, diğer müfrezelere de işgal edecekleri yerler siperler gösterildi. O sırada hafif bir yağmur da başlamıştı. Siperlerde lüzumu kadar nöbetçiler bırakılarak geri kalan çeteler fecirle beraber mevzilerinde bulunmak üzere Dohurcam ve Mizmiz köylerine gönderildi. Şahin Bey kendi kadrosuyla değirmen önünde kalmıştı. Gece ilerleyip hava soğuyunca kapısının kilidi kınarak değirmene girildi. Antep'ten gelen erzak ve cephe kafileleri ile değirmene girildi. Antep'ten gelen erzak ve cephe kafileleri değirmene yerleştirildi. Gece yansından sonra siperleri yoklamaya çıkan Şahin Bey kızgın ve üzgün döndü. Siperlerde kimse kalmamış idi. Hemen adam göndererek Dohurcum'dan Karayılan çetesi ve Anteplilerden kurulu bir müfreze getirildi. Bunlar değirmenin içinde toplandı. Yağ kandillerinin, harap duvarlarında korkunç gölgeler oynatan değirmende Şahin Bey konuştu. Millî ve dinî duyguları okşayan fedakarlık ve cesaret hislerini kamçılayan sözler

söyledi ve bütün orada bulunanları düşmandan kaçmayacaklarına, ölünceye kadar savaşacaklarına yemin ettirdi.... Yeminden sonra müfrezeler siperlerine gönderildi. Bu zamana kadar sabah olmuş, ortalık aydınlanmaya başlamıştı. Düşman şiddetli topçu ateşi desteğinde sağ kanadıyla Elmalı kuzey sırtlarına sol kanadıyla Bostancık kuzeyindeki kayalık tepelere taarruza başladı. Şahin Bey beni değirmende erzak ve cephanenin başında bırakarak merkezde, şoseye en yakın ateş hattına gitti. Savaş gittikçe şiddetleniyordu. Biraz sonra sağ kanadımız çözülmeye başladı. merkez ve sol kanadımız üzerine atışlarını yoğunlaştırdı. Az sonra buradaki çeteler arasında da kıpırdanmalar oldu. Önce bir kaç kişi siperlerini bırakarak geriye koşmaya başladılar. Bunları gören diğer çeteler de siperlerini bıraktılar. Bu sırada soluyarak değirmene gelen Şahin Bey sol kanadımızı durdurmak için oraya gitmek üzere atını istedi. Atı gecedan Dohurcum köyüne gönderilmişti. Bir cephane beygirine atlayıp değirmen harkının kuzeyine geçti, geçer geçmez şiddetli bir makinalı ateşine tutuldu. Değirmen ölü muntık olduğundan biz düşmanı göremiyorduk. Suyun kuzeyine geçen Şahin Bey'i düşmanı görmüş ve ateşe başlamıştı. Arkamızdaki ovada geri çekilen ve düşman ateşiyle vurulup düşen çeteler görülüyordu. Değirmene erzak ve cephane getirenler de şavuşmuşlardı. Şahin Bey beygiri zorluyor etrafına düşen mermilerden ürken beygiri yerinden kımıldamıyordu. Şahin Bey'e: Duracak vakit kalmadı, çekilelim. diye seslendim. Bu sesleniş işitip işitmediğini bilemiyorum. Beygirden atladı ve şoseye doğru koşmaya başladı (90) Bütün milli kuvvetlerin ve yanındaki arkadaşlarının çekilmelerine rağmen Elmalı köprüsü üzerinde yalnız başına savunun Şahin Bey, en sonunda şehitlik mertebesine ulaşmıştı. Onun şehadeti üzerine Millî Kuvvetler daha gerilerde de tutunamayarak Antep kuzeyine çekilmek mecburiyetinde kaldılar (91).

90) ÜNLER, a.g.e. ,sh.39-43

91) TİH, IV, sh.127, Utkan KOCATÜRK ; Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, (1918-1938), Ankara, 1973, sh.109, Gotthard JAESCHKE ; Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar, (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922), Ankara, 1970, sh. 96

Andrea Kuvvetleri de artık bir direnme karşısında kalmadıkları Antep'ten takviye ve yol güvenliği maksadı ile Kızılıhisar istikametine gönderilen karşılayıcı Fransız müfrezesi ile de birleşerek 28 Mart 1920 akşamı Antep'e girmiş oldu (92).

Bu üç günlük savaşta verilen şehit sayısının 100, yaralı sayısının ise bunun birkaç misli olması muhtemeldir. Düşmanın zayıflığı ise: iki subay olmak üzere dört ölü ve biri subay 25 yaralıdan ibarettir (93).

Fransız kuvvetlerinin Antep'e girişi, Ermeniler tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış ve gösteri yapmalarına sebep olmuştu.

Şahin Bey'in şehid olması ve Türk kuvvetlerinin yeniliğe uğraması Antep'ileri çok üzmüştü. Fakat bu sırada Kılıç Ali Bey'in Antep'e gelişi, Antep'ilerin moralini yükseltti. Mustafa Kemal'in emri üzerine Sivas'tan hareketle Elbistan Pazarcık'a ve oradan da Maraş'a gelmiş olan Kılıç Ali Bey, Antep Heyet-i Merkeziyesinin isteği üzerine Mustafa Kemal tarafından Maraş'dan Antep'e gönderildi (94). Antep'deki Millî Kuvvetlerden Kilis'de Kamil Polat Nizip'de Nizipli Habeş, Urfa'da Ali Saip Bey ve Pehlivanzade Nuri Milis kuvvetleri bulunuyordu (95). Bunların mümkünse bir komuta altında birleştirilmesini düşünen Kılıç Ali Bey, Antep'ilerin savunma gücünü artırmış oldu.

92) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 17-16, K1.258, Fih.48, UZEL, a.g.e. ,sh.21, bkz. LOHANLIZADE, a.g.e. , sh.37, VEOU, a.g.e. ,sh.198

93) ANDREA, a.g.e. , sh.10

94) "... ben Mustafa Kemal paşa'dan Sivas'ta iken aldığım suur üzerine hidayette Mardaş'a sonra da Antep'e gelmiş, Maraş ve Antep'te teşkilat yapmış bu teşkilat bünyesinde Maraş'ı Fransızlardan geri almış ve Antep'te doğuşmaya başlamıştım." bkz. Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor, İstanbul 1955, sh.26. "Kılıç Ali namında azımkar birisi Ayıntab havalisi müdafa-i Milliye kumandanı namını aldı ve muhtelif ırklara mensub Türklerden teşkilat yapmaya başladı." bkz. ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.44, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.36, Hulusi YETKİN, "Gaziantep Müdafaasının bilinmeyen Tarafları", Yakın Tarihimiz, Cilt II, Sayı 19, İstanbul 1962, sh.181

95) UZEL, a.g.e. ,sh.22

Antep-İslahiye yolu üzerinde Sakçagöz köyünde, Fransızlara hizmet eden Hurşit Ağa'yı yola getirdikten sonra Burç köyüne gelen Kılıç Ali Bey Antepililerle temasa başlayarak gerekli bilgileri topladıktan sonra KüçükKızılhisar köyüne geçti ve karargahını kurdu (96). Burada Kilisli Jandarma Üsteğmeni Arslan Bey (Yusuf Rıza) de Kılıç Ali Bey ile işbirliği yaparak Kılıç Ali'nin talimatıyla Antep'e hareket etti.

Şehirde Savaş

Kilisten Antep'e gelen Kolonel Andrea, değiştirilen erlerle birlikleri Kilis'e götürmek üzere 1 Nisan 1920 günü saat 6.00'da 600 piyade, 150 süvari, iki top, dokuz makineli tüfek ve 100 boş araba ile yola çıktı. Kafiye KüçükKızılhisar'ın (Kızılhisar) iki kilometre kadar kuzeyindeki gedik (Balaban Boğazı) civarına geldiği zaman önceden burada mevzilenmiş olan Kılıç Ali bey kuvvetlerinin saldırısına uğradı. Bu baskında Fransızlar büyük rütbeli bir subay ve 20'den fazla ölü bırakarak güçlüğüle Bostancık'a doğru yürüyüşe devam edebildiler. 1/2 Nisan gecesini Bostancıkta geçiren Fransız kıtalarına 2 Nisan 1920 sabahı Kılıç Ali'nin gönderdiği Milli Kuvvetler tarafından ikinci bir baskın yapılarak 30'dan fazla ölü verdirilmiştir. Bu iki günlük çarpışmada Milli kuvvetler biri ağır dördü hafif olmak üzere beş yaralı verdiler (97).

1 Nisan günü Balaban Boğazı'nda savaş devam eder ve top sesleri şehir ufuklarında yankılanırken, şehir içinde de mücadele bilfiil başladı, Belediye hanındaki hapishaneden kaçan bir mahpusun arkasından sıkılan Jandarma kurşunları pazar yerinde alış verişle meşgul halkı heyecana düşürmüştü (98). Zaten bir kıvılcım bekleyen barut fıçısı halinde tetikte duran gergin sınırları birden boşaltmış Ahmet Körükçünün Tuzhanı önündeki musalla yanında bir Ermeniye ateş etmesi dehşetli bir panik

yaratmış, bir anda pazar yerindeki halk dağıtılmıştı (99). Bütün dükkanlar kapanmış silahları dükkanda bulunan Türkler silahını kaparak evvelce hazırlanmış plana göre vazifeli oldukları yere koşarken silahsız Türkler ve Ermeniler de evlerine koşmuşlardır. Kozanlı semtindeki Milli Kuvvetler pazar yerine yakın olan askeri fırını sararak bir subay komutasında 20 Fransız erini esir almışlar ve Musullu semt reisi Durduoğlu Süleyman Ağa komutasında bir kısım kuvvet de Düztepe, Kurbanbaba, Mardin ve Azaz yokuşu tepelerini tutarak Fransız karargahı olan Amerikan Koleji ve Zerdalılık'ı ateş altına almıştı. Şehir içinde plana göre derhal cephele tutulmuş idi. Heyet-i Merkeziye ilk defa olarak Kozluca mahallesinde Müftüzade Abdo Efendinin evinde açık olarak toplandı ve savaşın idaresini eline aldı. Semtler efradı cephelere taksim edildi, her cephede yedek subaylara vazifeler verildi. Şehir içinde savaşın bilfiil başlamış olduğu ve derhal şehre gelip milli kuvvetlerin kumandasını ele alması için Heyet-i Merkeziye tarafından Kılıç Ali Bey'e haber gönderildi (100).

2 Nisan 1920 günü çarpışmalar devam etti. Fransız komutanı Antep Mutasarrıfı ile görüşerek Düztepe'yi işgal eden Türk kuvvetlerinin çekilmelerini, aksi halde topçu ateşine alınacağını bildirdi. Bunun üzerine esasen çıplak ve savunmaya elverişli olmayan bu tepe Heyet-i Merkeziyenin emri üzerine tahliye edildi (101).

3 Nisan-Bugün çevre köylerden gönüllü kuvvetler akını başladı. bunlarla semtlerine göre cepheler takviye edildi. Burç nahiyesi ve çevresindeki köyler Karagöz Vakfı, Çiftçinin Garafı ve çevre tepelere Kızılhisar Nahiyesi; Sarımsak Tepe, Düztepe, Kurban Baba'ya, diğer köylerden gelen çeteler de, şehir içi cephelerine taksim edildi. Şehirce

96) a.g.e. ,sh.23-25, bkz. Burhan CAHİT ; Gazinin 4. Süvarisi, İstanbul 9152, sh.68

97) TİH, IV, sh.128

98) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 17-16, K1.258,Fih.59, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi,

20 Nisan 1920,Sayı 23, sh.3-4, ATASE, Arş. 1/3, Dos. (222), 164-A, K1.45, Fih.8

99) ÜNLER, a.g.e. , sh.48, UZEL a.g.e. sh.29, "Saat 8'de şehirde ateş başladı. İşte bu Türkler tarafından Ayntab'ın ilk muhasarasının başlangıcı idi." bkz. ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.40, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.35, YETKİN, GMBT, sh.182, KOCATÜRK, a.g.e. ,sh.110

100) ÜNLER, a.g.e. , sh.49

101) UZEL, a.g.e. ,sh.30, ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.42, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.37, TİH.IV, sh.129.

görev alan köylü çetelerini iâşesi evlere taksim edilmek suretiyle temin edildiği gibi, şehir dışındaki köylülerin iâşesi de eski saray avlusunda açılan mutfaktan sağlanmaya başlandı. Birgün sonra Milli Kuvvetlerin iâşesi bu mutfaktan verilmiştir.

Savaş başlar başlamaz Şih Camii hastahanesi ittihaz edildi. Sağlık Müdürü Şahabeddin Bey'in idaresinde; Op. Dr. Mecid Bey, Hükümet Tabibi Fahrettin Bey, Dr. İbrahim Bey ve Eczacı Mustafa Nuri Bey'den kurulu kadro çalışmaya başladı. Ayrıca hastabakıcılar, pansumancılar da vardı (102).

Antep üzerinde uçan bir Fransız uçağı şiddetli piyade ateşiyle uzaklaştırıldı (103).

4 Nisan 1920'de Kılıç Ali, maiyeti ile beraber şehre geldi (104). Müdafaa hatlarını gezdi, şehirde mevcut kuvvetleri bu vaziyete göre taksim etti. Kürkçü hanının zemin katında, Heyet-i Merkeziye ile beraber bir toplantı yaparak şehrin müdafaa hattı ve ikmal hizmetleri tesbit olundu.

Kararlaştırılan esaslar şunlardı:

Şehrin içinde bulunacak kuvvet ve müdafaa tertibi,

Şehrin dışında bulunacak kuvvetler ve yerleri,

Sargı yerleri ile bakım ve tedavi yerleri,

Yapılacak tahkimatın cinsi ve malzemenin tedarik şekli,

İaşe ve ikmal işleri,

Bunlardan başka; asker alma, malların muhafazası, göç ve ulaştırma işleri ile uğraşacak ayrı komisyonlar kuruldu.

Bu işler büyük bir gizlilikle yapılmıştı. Şehirde yapılacak muharebenin sevk ve idaresi için Antep şehri, cephe adı verilen yedi bölgeye ayrıldı.

Tabakhane cephesi,

Şeyh Camii cephesi,
Mağarabaşı cephesi,
Şehreküstü cephesi,
Aydın baba cephesi,
Musullu cephesi,
Çınarlı Camii cephesi (105).

İki Taraf Kuvvetleri

Türk Kuvvetleri

Her semtte savaşa kabiliyetli gençlerden onbeşer kişi seçilerek Yıldırım ve Şimşek adlarında dörder bölüklü iki tabur teşkil edildi. Şimşek Taburu komutanı Antepli Üsteğmen Mustafa, Yıldırım Taburu Komutanı Üsteğmen Salih idi (106). Kuvvetlerin kumanda heyetini Antepli yedek subaylar, Birinci Dünya Savaşı'na katılmış çavuşlar ve semt reisleri teşkil ediyordu. Taburların her birinin mevcudu 300-400 kadardı. Ayrıca 400 kişilik tabur teşkilatına bağlanmış gruplar halinde, ayrı ayrı komutanlar emrinde Antep, Besni ve Urfa savaşçıları adı altında milli kuvvetler de vardı. Antep'deki kuvvetlerin tamamı 1200'ün üstünde silahlı ve 1400 silahsız er idi (107). Her erde birer tüfek ve 70-80 mermi vardı. Bu tüfekler de çeşitliydi.

28 Nisan 1920'den sonra Maraş'tan 9 uncu Kafkas Alayı da (1 nci ve 2 nci taburlar) Antep'e geldi. Bu alaya 30 Mayıs 1920'ye kadar Binbaşı Hamdi komuta etmişti. Binbaşı Hamdi'nini hastalığı üzerine Tokat Bölge Komutanı olan Binbaşı Kalkandelen Recep, 9 uncu Alay Komutanlığına atanarak Maraş'a ve oradan da Antep'e geldi, Milli Kuv-

105) TİH. IV, sh.129

106) a.g.e. ,sh.130, LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.43-44, UZEL, a.g.e. ,sh.33, ÜNLER, a.g.e. ,sh.52, Burhan Cahit eserinde; Kılıç Ali Bey tarafından "Kayıhan Şimşek ve Kahraman" adlı üç tabur teşkil edildiğini yazmakta. bkz. CAHİT, a.g.e. ,sh.70

107) TİH. IV, sh.131, "... Ayıntab'da 1700 neler 'ardır.' bkz. ATASE, Arş. 1/105, Dos. 17-16, Kl. 258, Fih. 58, "Türkler 27 semt etrafı yaklaşık 1800 silahlı ve 1400 silahsız er" bkz. ÜNLER, a.g.e. , sh.49

102) ÜNLER, a.g.e. ,sh.50, bkz. Mecit BARLAS ; "Antep Harbinde Sıhhat Teşkilatımız", GTFBD, Cilt I, Sayı 4, Gaziantep, 1958, sh.5

103) ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.42, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.37

104) JAESCHKE, TSKK, sh.97

vetler komutanlığını da eline aldı (108).

Fransız Kuvvetleri

18 inci Cezayir Alayı'nın 3 üncü Taburu, 17 nci Senegal Alayı'nın 3 üncü Taburu, 412 nci Piyade Alayı'ndan bir piyade bölüğü, Ermeni Gönüllü Alayı (sayıları 1000 kişinin üzerinde)

İki sahra bataryası

İstihkam ve muharebe takımları

İkmal ve sıhhiye müfrezeleri

Ulaştırma Kolları (400 araba ve 600 deve).

Bu kuvvetler, şöyle tertiplenmişti: Cezayir Alayı'nın 3 üncü Taburu, Kolej, hastahaneler, Latin Kilisesi'nde. Bataryalar, Kolej ve civarında. Ermeni Gönüllü Alayı, Ermeni mahallesinin batı kenarlarında. Fransızların cephane ve yiyecekleri tamamdı. Ayrıca, üç aylık da stokları vardı. Ulaştırma kolları Kilis-Antep ve Antep Akçakoyunlu yollarında çalışmaktalardı (109).

Antep Ermenilerinin Uyarılması İçin Yapılan Çalışmalar

Antep'de çarpışmalar başlayınca Ermeni mahallesindeki Türkler, evlerini ve eşyalarını olduğu gibi bırakarak Türk mahallelerine sığınmak mecburiyetinde kaldılar. Türk mahallelerinde oturan Ermeniler de kendi bölgelerine kaçtılar. Türk mahallelerindeki Ermeni evlerinin eşyaları teşkil edilen *Muhafaza-i enval (Malları Koruma) Komisyonu* tarafından toplattırılıp Kürkçü hanına gönderilerek muhafaza altına alınmıştı. Evlerin hiç birisi tahrip edilmemiş ve ateş edilmeye uygun evlerden ancak ufak mazgallar açılmıştı. Ermeni mahallelerinde olan Türkler'in eşyaları ise yağma edilmiş, evleri yıktırılmıştı (110).

Kılıç Ali Bey, Fransızlarla birlikte hareket eden Ermenileri uyarmak ve Fransız emellerine hizmet etmekten vazgeçirmek için 6 Nisan 1920'de Ermeni Millet Meclisi'ne haber gönderdi ve özellikle: *Antep vatanın ayrılmaz bir parçasıdır. Burayı istila eden düşmanla*

108) TİH. IV. sh.130, ÖZALP, a.g.e., sh.263

109) TİH,IV. sh.129-130, "Yaklaşık olarak 1500 Ermeni gönüllüsü, (Semt efradı derecesinde)" bkz. ÜNLER, a.g.e., sh. 49

110)ÜNLER, a.g.e., sh. 48-49, TİH, IV, sh.131

çarpışmanın, Sivas ve Erzurum kongreleri'nin kararlarından olduğunu, halkta görülen birleşmenin de bunu ispat ettiğini, Türklerin yalnız Fransızlar düşman gördüklerini, 600 senelik vatandaşlık hakkının ayaklar altına alınarak Türk-Fransız mücadelesine yabancıların kanş- mayıp tarafsız kalmalarının gerektiğini anlattı (111). Ermeni Millet Meclisi'ndeki yaşlı üyeler, Türklerle anlaşmak istedikleri halde gençler bir türlü anlaşmak istemiyor, *Ya Ermenistan, ya mezaristan* teranesiyle düşmanlıkta inad ve ısrar ediyorlardı (112).

Antep Ermenilerini yola getirmek, düşmanlıktan vaz geçirmek için Kılıç Ali Bey 9 Nisan 1920'de bir nasihat heyetini (iki Ermeni Papazı ile Ermeni ileri gelenlerinden birkaç kişi) Maraş'tan getirerek 11 Nisan'da Ermenilere gönderdi (113). Bu heyet Ermenileri yola getirmek için epeyce uğraştı, nihayet Ermenilerin tarafsız kalmalarını sağladı. Türklerle Ermeniler karşılıklı ateş kestiyseler de anlaşma birkaç saat sürdü. Ermeniler akidlerini bozdular (114).

Ermenilerin yaptıklarına karşılık, Jandarma Bölük kumandanı Yüzbaşı Esad Bey, eşraftan Şeyh Mustafa Efendi, Komser Muavini Mustafa Nuri Efendi ve birkaç kişiden kurulu bir heyet Ermeni mahallesindeki buluşma yerine gitti. Ermeni Millet Meclisi azası Dr. Kolej Müdürü Mr. Meryll ve diğerleri ile yapılan görüşmede Ermenilerle ateşkes yapıldı. Fakat heyet oradan ayrıldıktan sonra arkalarından iki el silah atıldı. Heyetlere bir zarar gelmeden geri döndüler. Böylece yapılan ateşkes başlamadan bitmiş oluyordu (115). Yapılan teşebbüsler neticesiz kaldı ve bu hal savaşın sonuna kadar devam etti.

111) UZEL, a.g.e., sh.34

112) ÜNLER, a.g.e., sh.30, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.40

113) ATASE, Arş. 1/105, Dos.17-16, Kl.258, Fih.63

114) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.40-41, ÜNLER, a.g.e., sh.50

115) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.41

II. Norman Birliklerinin Antep'e Gelişi Antep'in Fransızlar Tarafından Kuşatılması

1 Nisan 1920 başlarından beri Antep'de geçen olaylar ve Fransız kıtalarının Milli Kuvvetler tarafından kuşatılması üzerine, Fransızlar durumu düzeltmek için takviye kıtaları göndermek ihtiyacını duydular. Bu amaçla Cerablus'da Albay Normand komutasında takviyeli bir alay kuvvetin 15 Nisan 1920 günü Nizip yolu ile Antep'e doğru yola çıkarılacağı (116), Nizip Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti tarafından Antep'e bildirildi. Bunun üzerine Kılıç Ali Bey Antep'deki cephelere bir miktar asker bırakarak geri kalan ile Norman kuvvetlerini şehre sokmamak üzere hemen hareket etti (117). 16 Nisan'da Kılıç Ali bey kendi müfrezesi, Yıldırım Taburu'nun iki bölüğü, köylü ve şehirli mücahidlerden kurulu bir kuvvetle Babilge sırtlarında düşmanı karşıladı. Düşmanın muntazam birlikleri, sayı üstünlüğü ve fevkalade ateş kudreti karşısında uzaktan taciz hareketinden başka birşey yapamadı (118). Top ve Makinalı tüfek sesleri şehirden duyuluyordu. Şimşek Taburu ve bir çok gönüllü Kılıç Ali Bey'i takviye etmek üzere şehirden hareket etti. Geri çekilerek düşmana yol vermiş olan Kılıç Ali Bey kuvvetleri ile irtibat kuramayan bu birlikler Göllüce yolunda düşmanın ortasına düştü ve pek çok kayıp vererek şehre çekildi. Cünüt dağına toplanırlar yerleştiren Norman şehri bombardımana başladı (119). O güne kadar kullanılmayan Kollej'deki toplar da ateşe katıldı. Bombarduman esnasında sol kanadıyla Selavat yokuşu, Sarımsak Tepe, Düztepe Mardin binası ve Kurbanbaba'yı işgal eden Norman birlikleri, öncülerile Kolejlere irtibat kurdu. Sağ kanadı ile de Kuşçu Dağı, Çıksorut, Hacıbaba Tepelerini işgal ederek kuşatma altına aldı (120). Yıldırım

116) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 17-16, Kl.258, Fih. 66. VEOU, a.g.e. sh.270.

117) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.49

118) ÜNLER, a.g.e. ,sh.52

119) ATASE, Arş. 1/105, Dos. 17-16, Kl.258, Fih. 68,2; "15/16 Nisan bombardumanı esnasında 34 ev ile bir cami, bir mektep, üç han, bir fırın ve bir kahve harab oldu. Kadın ve çocuklar yaralanmış ve şehid olmuşlardı. " bkz. LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.46

120) VEOU, a.g.e. .sh.272

taburunun iki bölüğü ile semt efradının büyük bir kısmı Kılıç Ali Bey'le dışarda kalmışlardı. yıldırım taburunun bir bölüğü de Mardin binasından şehre giremiyerek köylere çekilmişti. Şimşek taburu dağılmıştı. Şehir içinde ancak ikiyüz kadar mücahit kalmıştı (121).

17 Nisanda Albay Debiuvre komutasında iki tabur piyade, bir batarya ve bir erzak koluyla Kilisten Antep'e gelerek şehri batıdan, Azaz yokuşu, Batal Hüyük, Çiftçi garafından çevirerek kuşatmayı tamamlamış oldu (122).

17 Nisan'da Norman mutasarrıflığa gönderdiği ağır bir nota ile şehrin teslimini istemekte aksi taktirde bombardumanla harap edileceğini bildirmekteydi. Ayrıca askerinin iaşesi için un, buğday, tavuk, yumurta, lamba şişesi gibi bazı şeylerde istiyordu. Bunun üzerine Heyet-i Merkeziye subayları ve semt reislerinin katıldığı bir toplantıda durum görüşülmüş, istenilen erzakın verilmesi, şehrin temsili talebine de oyalayıcı cevap verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu suretle birkaç günlük bir sükunet sağlanarak yeni cephelerde tahkimat yapılmış; silahlı efraddan evlerine savuşanlar toplanarak cephelere gönderilmişti (123).

Kuşatmanın ertesi günü durum, Dülük köyünde bulunan Kılıç Ali Bey'e bildirilerek kuvvet istendi, Antep'in sıkışık durumunu haber alan çevre il ve kasabalardan kuvvetler toplanıyor ve bunlarla Yıldırım taburunun dışarda kalan bölükleri geceleri şehre sokuluyordu. Yıldırım taburu Kamil Efendi komutasında yeniden kurulmuş, şehrin cepheleri 4'e ayrılmış (Doğu, Batı, Kuze, Güney) ve her cepheye bir komutan tayin edilmişti. Çınarlı'da Nuri Efendi, Balıklı'da Fehmi Efendi, Musullu'da Emin, Hayri Efendiler, Aydınbaba ve Ahmet Çelebi'de, Mustafa Yavuz Efendi, Mağarabaşı ve Yazıcık'ta (Doğu'da) Lohanizade Mustafa Nureddin Efendi, Tabakhane'de Ökkaş Bahri ve Kara Ali efendiler görev aldılar (124).

121) ÜNLER, a.g.e., sh.53, bkz. HTVD, 19545, Sayı 14, Belge No:362

122) VEOU, a.g.e. ,sh.273

123) LOHANLIZADE, a.g.e. , sh.49, 49-50, ÜNLER, a.g.e. ,sh.54

124) LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.51-52, ÜNLER, a.g.e., sh.54

23 Nisan Cuma günü halk camilerinde namaz kılarak Fransız topçuları Boyacı, Hacınasır, Musullu camilerini bombardıman etti (125).

25 Nisan'da Şark Müstemleke Alayı Komutanı Yarbay Abadi Antep Mıntıkası komutanı Saint Marie'den görevi devralmak üzere Antep'e geldi (126). Aynı gün bir harb meclisi toplanarak şehir teslim oluncaya kadar doğu ve batıdaki toplara Türk mahallelerinin bombardımanına karar verdiler. 25 Nisan gecesi telgrafla mahallelerin bombardımanı yerine Türk mahallelerin doğusuna bir taarruz yapılmasını kararlaştırdılar (127).

III. Mağarabaşı Savaşı (26 Nisan 1920)

26 Nisan 1920 sabahı şehrin doğu kısmını kuşatan Albay Norman kıtaları Mağarabaşı semtini aralıksız olarak 3 saat bombardıman etti (128). Taarruzun doğudan yapılacağını gizlemek için batıda bulunan Albay Debiuvre kıtaları'da batı ve güney cephelerine ateş etmeye başladı. Bu şiddetli topçu ateşi karşısında bir taarruzu yapılacağını anlayan Antep savaşı, esaslı müdafaa tertipleri alarak uyanık durumda düşmanı beklemeye başladılar (129). Bu sırada iki tankın desteği altında 400 kişilik bir Fransız kuvveti Nizip yolu üzerinden şehrin doğu cephesine taarruz etti (130). Küçük çaplı top ve makineli tüfeklerle donatılmış tanklar

125) "Bir kişi çıkmış Allah'ın evini terk etmedi." bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.53
126) KOCATÜRK, a.g.e., sh.112, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.45, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.39, "Bu sırada Kılıç Ali bey Fransız Kumandanlığına şehri terk etmeleri için şiddetli bir mektup gönderdi". bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.53, bkz. CAHİT, a.g.e., sh.82-83

127) ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.45, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.39, VEOU, a.g.e., sh.27

128) UZEL, a.g.e., sh.42

129) TİH.IV. sh.123

130) "Türkleri tazyik maksadıyla Miralay Norman tarafından yaptırılan bu taarruz iki tank himayesinde bir Cezayir Avcı Bölüğü tarafından yapıldı." bkz. ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.45, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.39, **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 17 Mayıs 1336 (1920) tarihli 30. sayfasında Fransız kuvvetlerini "800 piyade, 4 top ve iki tank" olarak göstermekte.

Türksiperine 10 metre kalayanaşarak top ve makineli tüfeklerde mazgalları tahrip ettiler. Tankların ve bilhassa *Makas mağara* sında topçuların desteği altında piyadelerin bir kısmı şehre girdi ve bazı evleri işgal ettiler (131).

Yıldırım taburu dördüncü bölük derhal karşı taarruza geçtiler. Düşmanın girdiği evlerin duvarlarını, damlarını delerek düşmanı büyük zayıyla püskürtüler.

Tanklarla çelik mermilerle yapılan atış sonunda tanklardan biri arızalandı. Bunun üzerine ilerleyemeyeceğini anlayan Fransızlar daha fazla kayıp vermemek için geri çekilmek zorunda kaldılar. Çekilen düşman ateşle takip edilerek ağır zayı verildi. Fransızlar ateş himayesinde ikinci tankın yardımıyla arızalanan tankı geri çektiler (132). Böylece Fransızların Mağarabaşı taarruzu, büyük bir başarısızlıkla neticelenmiş oldu, Fransızların bu başarısızlığı milli kuvvetlerin maneviyatını kuvvetlendirdi.

Kuşatmanın Kaldırılması :

Urfa'da bulunan Fransızların durumu Fransız tarafında endişe yaratmaktaydı. Antep Fransız komutanlığı, Antep'te bulunan Norman kıtasının derhal Urfa'ya hareket etmesi hakkında General Gouraud'un 27-28 Nisan gecesi bir emrini aldı (133). Bu Fransız kıtası Cerablus'a Debiuvre Kıtası da Kilis Katma yolu ile Raco istikametine harekete hazırlanırken, Dokuzuncu Kafkas alayından bir nizammiye taburu ve Maraşlılardan kurulu bir kuvvet de Kılıç Ali'nin bulunduğu Dülük'e gelmişti (134).

131) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.54, SARAL, A. HULKİ: **Vatan Nasıl Kurtarıldı**, Ankara, 1970, sh.291

132) "Fakat bu ric'at esnasında mahallenin kenarında yapılan atışlarla mühim zayı (6 ölü, 8 yaralı) verildi. Pan yapan bir tank diğeri tarafından çekilmek mecburiyetinde kaldı... Yaralı iki avcı neferi Türkler'in eline esir düştü." bkz. ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.46, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.39, bkz. YAMAN, a.g.e., sh.26, VEOU, a.g.e. sh.274, KOCATÜRK, a.g.e., sh.118

133) VEOU, a.g.e., sh.274

134) UZEL, a.g.e., sh.43

27 Nisan 1920 de Kafkas alayından kurulu tabur Sarımsaktepe gerilerine gelerek Norman'ın tahliye ettiği tepeleri işgal etti. Fransızların iyice tahkim ederek müdafaaya karar verdiği Mardin ve Kurbanbaba tepelerinde şiddetli mukavemetle karşılaştılar. Bunları daha gerilerden kuşatma altına aldılar. Mardin ve Kurbanbaba'daki birliklerin geri irtibatını sağlamak için Ermeniler Mardin binasıyla Ermeni mahallesi arasında iki gece içinde 500 metre uzunlukta, adam boyunda yüksek iki duvar yaptılar (135). Aynı zamanda Fransızlar Kolej'e yakın işgallerde bulunan Türk hastahanesini ve Beyazın hanını yine iki büyük ve geniş hendekle Zerdaliliğe ve ordan da Koleje bağladı. Kurbanbabayı müstahkem bir hale getirerek elindeki mevcut kuvveti buna göre taksim etti. Böylece Kurbanbaba Savaşının meydana gelmesine neden oldu.

IV- Kurbanbaba Taarruzu:

Fransızların işgalinde bulunan mevkiiler içinde askeri bakımdan en mühimi Kurbanbaba tepesi idi. Bu tepe hem Fransız karargahının bulunduğu Kolej'e hem de Mardin tepeye hakim bir vaziyette idi. Bu tepe Fransızların elinde bulundukça şehir içindeki Türk kuvvetleri, ateşle tedirgin edilecekti. Bu nedenle burasının ve civardaki tepelerin elde edilmesi mecburiyetiydi.

Fransızların tertipleri şöyle idi: Mardin ibadethanesi-yetimler evi-Sipahi çiftliği-Kurban Baba tepesi Cezayir alayının 3'ncü taburu tarafında; Kolej hastahaneleri Latin Kilisesi, Senegal Alayının 3'üncü taburu tarafından işgal edilmişti. Topçusu kuzey ve doğu cephelerini ateş altına alacak şekilde kolej bölgesinden mevzilenmişti.

Türk Kuvvetlerinin Taarruz Tertipleri İse:

9 ncu Kafkas Alayının 1 nci Taburu batıda ve 2 nci Taburu da onun solunda doğuda olmak üzere Çıksorut sırtlarında güney yamaçları-nda taarruz hazırlık mevzinde bulunuyordu.

Bertiz ve Pazarcık savaşları da Çıksorut tepesinin güneyi-doğusunda hazırlık ve mevziinde idi. Ayrıca Hacıbaba tepesi ile İbrahimi köyü bölgesinde yol güvenliği ve topçuların yakın savunması için bir müfreze bulunmakta idi (136).

135) ÜNLER, a.g.e., sh.56

136) TİH. IV. sh.135

2 Mayıs 1920 günü taş ocağına yerleştirilen makinalı tüfeklerin ve topçunun (137) desteğinde şafakla Fransız cephesine taarruza başladılar. Fransızların şiddetli karşı koyması karşısında hücumu ara verildi. Saat 15.00'de yeniden ve daha şiddetli bir taarruz yapıldı (138). Antepçiler, taarruza geçen nizamiye kuvvetlerini korumak için kendilerini ileri atıyorlardı (139). Akşama yakın siperlere girildi. Yapılan süngü çatışmasından sonra Fransızlar Mardin Tepe istikametinde geri çekilmeye mecbur oldular. Bu geri çekilme esnasında Fransızların tamamı imha edildi. Buradan yalnız Diyaz adlı bir Fransız çavuşu kurtularak Fransız Yetimhanesinesine sığındı (140). Ertesi gün Mardin binasına taarruz edildiyse de binayı tahrip edecek güçte bomba bulunmadığından başarılı olunamadı.

2 Mayıs günü Kılıç Ali Bey ve Hamdi Bey (Seyfullah) işgal kumandanına birer ultimaton göndererek 3 Mayıs öğleden önce şehri terk etmedikleri takdirde karargahlarının imha edileceğini bildirdi (141). Bu notayı alan işgal kuvvetleri kumandanı Abadi şaşırıp kalmıştır. Bir taraftan müdafaaya devam etmesi hakkında General Gouraud'dan aldığı şiddetli emirler, bir taraftan Kuva-i Milliye'nin taarruzları kendisini ihtiyatlı harekete mecbur ediyordu (142). Fransız kumandanı Kılıç Ali'nin notasına hiç bir cevap vermedi.

137) TİTE Arş. Belge No: 50967 (SBakar, a.g.e., sh.26)

138) ÜNLER, a.g.e., sh.57, "Fikri Bey 1 Mayıs 1920'de Mardin tepesinin cenubundaki Karataş denilen tepeleri işgal ederek buradan Kurbanbaba üzerine gece hücumu tertip etti. Fakat durumun zorluğu nedeniyle gündüze ertelendi. "bkz. UZEL, a.g.e., sh.45.

139) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.61

140) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.53, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.44, VEOU, a.g.e., sh.277. *Albayrak Gazetesi*. 13 Mayıs 1920, sh.2 *İzmir Doğru Gazetesi*, 23 Mayıs 1920. Numara 64, sh.2

141) ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.45, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.54, CAHİT, a.g.e., sh.80-81, KOCATÜRK, a.g.e., sh.118

142) UZEL, a.g.e., sh.49

V- Kilis-Yolu Savaşı

9 Mayıs'ta piyade taburu ve iki batarya top muhafazasında bir Fransız erzak kolunun Kilis'ten Antep'e hareket ettiği öğrenildi. Yıldırım Taburu ve bir kısım müfrezeler iç cephelerde bırakılarak 9'ncu alayın iki taburu Antep, Maraş ve Halfeti Mücahitlerinden kurulu 1500 kişilik bir kuvvet Hamdi Bey komutasında Dutluk 'tan hareketle Körkünün batı ve Küçük Kızılhisar'ın doğu sırtlarında mevziye girdi. Geceyi Kazıklı'da geçiren Fransızlar 10 Mayıs'ta Kazıklı'dan hareket etti. Kertil sırtlarındaki öncülerle savaşa tutuştu. Öncüleri kolaylıkla atlatarak yoluna devam etti. Akbaba ve Körkün sırtlarındaki mevzileretarraza geçti. Gördüğü şiddetli mukavemet karşısında taarruzu durdurup geri çekildi. Akbaba-Ulumahsere hattında geceledi. Sabahleyin yeni bir taarruz beklenirken düşmanın çekilmekte olduğu görülerek topçu ateşiyle takip edildi. Geceyi Kazıklı'da geçiren Fransız kuvvetleri gene top ateşi takibi altında Kilis'e döndü (143).

VI- Kılıç Ali Bey'in Antep'ten Ayrılışı

Büyük Millet Meclisine Antep'ten de milletvekili seçilerek derhal hareketlerin temini Mustafa Kemal Paşa tarafından mutasarrıflığa ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine resmen bildirilmişti.

Yapılan seçim sonunda Kılıç Ali Bey, tahrirat müdürü Ragıp Bey, Halfetili Yasin Efendi ve Kilisten Antep Vakıflar Müdürü Abdurrahman Lami Efendi 3 Mayıs 1920'de mebus seçilmişlerdi (144).

10 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal Paşa'dan Kılıç Ali Bey'e şifreli bir emir geldi (145). 12 Mayıs'ta aldığı emir üzerine Yozgat isyanını tenkile memur birlikler arasında vazifelendirilerek müfrezesiyle Antep'ten

ayrıldı (146). Bu suretle Kılıç Ali Bey 4 Nisan 1920'den, 12 Mayıs 1920'ye kadar 39 gün Antep müdafasına katılmış oluyordu.

Kılıç Ali Bey ayrıldıktan sonra bir müddet Aslan Bey vekalet etti. Sonradan Hamdi Bey Kuva-i Milliye Kumandanlığını üzerine aldı. Bu arada köylü efraddan Milli Merkez Taburu namıyla bir tabur teşkil edildi. Taburun komutanlığına Fehmi efendi, bölüklerin kumandanlıklarına da Emin Fazıl, Hanefi, Ceydeli Nuri efendiler tayin edildi. Bu tabur iç cephelere taksim edilerek Yıldırım Taburu 9 ncu Alayın 3 ncü taburu olarak alaya bağlandı, şehirden çıkarılarak şehrin güney cephelerinde yerleştirildi. Bu sırada Alay Kumandanı Hamdi Bey başka bir vazifeye tayin edilerek Antep'ten ayrıldı. 1 nci Tabur Kumandanı Binbaşı Recep Bey, hem alay hem Kuvay-i Milliye Komutanı oldu (147).

VII- Akbaba Savaşı

20 Mayıs 1927 tarihinde Debieuvre komutasında beş tabur piyade, on top ve iki bölük süvari muhafazasında büyük bir nakliye kolunun kilis'ten Antep'e hareketi haber alındı. 9 ncu Alayın birinci ve ikinci taburları Yıldırım Taburu, Milli Merkez taburundan iki bölük 21 Mayıs gecesi Kilis yoluna hareket etti. Alayın ikinci taburu, birinci taburundan bir bölük, iki Rus ve Şnayder dağ topu yolun batısında Akbaba sırtlarında; birinci taburdan iki piyade bölüğü, bir makinalı tüfek takımı ve bir Rus dağ topu yolun doğusunda Körkün köyü sırtlarında mevzilendirildi. 22 Mayıs sabahı Fransız Mizmiz sırtlarıyla Elmalı kuzey sırtları arasında yayılarak Genayık Köyü üzerinde Akbaba mevzilerine taarruza geçtiler. Şiddetli ve kanlı bir savaş başladı. Akşama kadar bütün şiddetiyle devam etti. Milli kuvvetler kadar hücum eden Fransızlarda zayıyat verdiler. Fransızların sayı üstünlüğü ve ateş kudreti karşısında cephanenin yetersizliği dolayısıyla, akşam üzere milli kuvvetler geri çekildi. Elbistan dan gelen 200 mevcutlu

143) ÜNLER, a.g.e., sh.58, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.64.

144) UZEL, a.g.e., sh.53, Cemal KUTAY ; *Kuruluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, 1973, sh.11

145) "Antep'in Ulumunasara civarında yaptığımız bir muharebe esnasında idi ki Mustafa Kemal tarafından makine başına çağırılarak cepheden tasarruf edeceğim kuvvetle derhal hareket etmem Yozgat'a gitmem bildirildi. Zile'de çıkan isyan Yenihana sirayet etmiş ve Yozgat havalisinde baş gösteren isyan da Çapanoğullarının katılmasıyla genişlemişti." bkz. *Kılıç Ali Hatıraları*, sh.26, CAHİT, a.g.e., sh.88

146) ÜNLER, a.g.e., sh.59, Kılıç Ali Bey, (12 Mayıs 36) da Ankara'ya hareket ettiler." bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.64, "11 Mayıs 1920'de yerine Kılıç Aslan Bey'i tevkil ederek Antep'den hareket etti." bkz. UZEL, a.g.e., sh.55, Fahri BELEN ; *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, sh.206

147) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.64-65

ve bir toplu nizamiye kıtası da az bir mukavemetten sonra Dülük ve İbrahimli civarlarına doğru çekildi (148). Yıldırım ve Millî merkez taburları şehre girdiler. Albay Debieuve ve kuvvetleride ikiye ayrılarak bir kısmı Korkün, Nafak Boğazı yoluyla doğrudan bir kısmı Küçük Kızılhisar köyü yoluyla batıdan Antep'e girdiler. Doğudan gelen birlikler Sarımsaktepe Düztepe ve Kurbanbabayı işgal ettiler. Fransız topçusu yenigelen topçuların katılmasıyla Türk mahallelerini uzun boylu ve şiddetli topa tuttular (149).

23-24 Mayıs gecesi Sarımsaktepe gerisinde Fransızların bıraktığı birkaç nakliye arabasını ele geçirmek için, birkaç çetenin ateş açması Sarımsaktepe'de büyük bir çatışmaya neden oldu. Bu tepeyi Fransızlardan geri alaya Molla Karayılan ile Boynoğlu Memik Ağa müfrezeleri memur edildi. Yapılan gece baskınında Molla Karayılan şehit oldu (150). Fransızlara büyük zayıat verildiyse de Sarımsaktepe elde edilemedi.

Şehrin Fransızlar tarafından sarılması ihtimali düşünülerek yeni savunma tedbirleri alındı. Her tarafta tahkimata hız verildi.

Debieuvre kıtasının kuşatmayı yaparak Fransızları zor durumdan kurtarması, Millî kuvvetlerin maneviyatını sarsmış savaşın kesin neticesinin uzamasına başlıca sebep ve amil olmuştu. Debieuve kıtası takip ettiği yollarda durdurulup mağlup edilmiş olsa idi, kuşatmada bulunan Antep'deki Fransızların durumu daha fena bir şekil olacak o zaman Fransızlarla bir anlaşma zemini kendiliğinden meydana gelmiş olacaktı.

D. FRANSIZLARLA YAPILAN MÜTAREKE

Fransızlar, Suriye ve Adana bölgesini işgal ettikten sonra, Adana bölgesinde, Türk kuvvetleri tarafından çok güç durumlara düşürüldü. Maraş'ta ve Urfa'da yenilgiye uğratılan Fransızlar, buralardan

çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Antep'de çok ciddi direnmeler karşısında güç durumlara düştüler. Toroslar ve Adana ovasında Kuvay-i Milliye'nin baskınları Fransızlara ağır kayıplar verdirmiş ve Pozantı'da kuşatılan Fransız taburu çekilmek zorunda kalınca yolda baskına uğramış ve esir edilmişti.

Suriye bölgesinde halk arasındaki hoşnutsuzluklar, zaman zaman ve yer yer çıkan kargaşalıklar Fransızları burada zor duruma düşürmüştü.

Esasen Birinci Dünya Harbinin en ağır yükünü taşımış ve savaştan usanmış Fransız milleti savaş tarafı olmaktan bir tutum takınmış ve 1919 da Sovyet Rusya'ya karşı Basarabya'da savaşan Fransız kolordusunda bu hal açık olarak görülmüştü.

Fransız kamuoyu da Anadolu'daki Hükümetin ve Millî Mücadelenin gücünü kabullenmiş olarak Anadolu Hükümeti ile irtiba geçilmesini arzu ediyordu. Fransa'da çıkan *L'Infermetion Gazetesi* Anadolu Hükümeti ile doğrudan doğruya ilişkide bulunmalarını öneriyordu (151).

Bunlardan başka birçok siyasi konularda ve özellikle Ren Havzası sorununun Fransızlar ile İngilizler arasında anlaşmazlıklar baş göstermiş olduğundan İngilizleri, Fransız çıkarlarına daha elverişli bir durum almaya zorlamak gayesiyle henüz kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile temas ve görüşme lüzumu duymuşlardı (152).

Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiseri General Gouraud, M. Robert de Caix başkanlığında bir heyeti Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya gönderdi. Yapılan görüşmelerde karşılaştırılan esaslar, M. Robert de Caix tarafından General Gouraud'a telgrafla bildirdi. Telgrafta; *Cevabınızı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmek üzere bekliyorum. Müteakiben Mustafa Kemal Paşa ile kat'i itilafımızı size telgrafla bildireceğim.* deniliyordu (153).

Generalin de tasvibi alınarak imzalanan mütarekenin şartları:

151) İzzet ÖZTOPRAK ; *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, 1981, sh.106

152) TİH.IV. ,sh.149

153) ATASE, Arş. 1-3, Dos.,(222), 164-A, K1.42, Fih.2-11, Bilal ŞİMŞİR ; *Atatürk ile Yazışmalar*, Cilt I, (1920-1923), Ankara, 1981, sh.55-56

148) UZEL, a.g.e.e, sh.80, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.57.

149) ÜNLER, a.g.e. ,sh.60

150) YAMAN, a.g.h. ,33-34

1- 29/30 Mayıs gece yarısından itibaren biten Fransız cephe-lerin hareket dolayısıyla Fransızlarla olan muhasemata son verilecektir. İş bu tatil-i muhasemat 20 gün sürecektir.

2- Halen Pozantı ve Kozan'da bulunan Fransız birlikleri silah ve teçhizatları ile birlikte Adana-Mersin demiryolu üzerine çekilecektir. Antep şehri Fransızlar tarafından tahliye edilecek ve buradaki Fransız garnizonu şehrin haricinde Fransız birliklerinin halen orduğah kurdukları mevkie intikal ettirilecektir. Pozantı, Kozan, Antep şehirlerinin tahliyesi ateş kesilmesini takip eden ilk 10 gün zarfında sona erdirilmiş olacaktır.

3- Muhasematın kesilmesinden itibaren ilk 10 gün içinde elimizde bulunan Fransız esirlerinin iadesine tarafımızdan başlanacaktır. Diğer taraftan Fransızlar da ellerinde bulundurdıkları esir askerleri ve bu arada hapiste tuttıkları siyasi suçluları bize iade etmiş olacaklardır.

4- Adana Valisi ve bu arada Osmanlı Devleti memurları aralarında muhabere etmek ve şifresiz fikir teatisinde bulunmak hususunda tam bir serbestiye sahip bulunacaklardır. Pozantı, Kozan, Antep şehirlerinin tahliyesine ve bu meyanda Fransız esirlerinin mübadelesine müteallik şartları muhtevi talimat bilahare gönderilmiş olacaktır. Şimdilik ilk yapılacak iş, 30 Mayıs 1920 sabahından itibaren ateş kesilmesi hususunun sağlanmasından ibarettir (154). Mustafa Kemal'in Ankara Hükümeti'nin resmen tanınması anlamına gelen mütarekeyi ve sağlayacağı faydalar hakkındaki görüşlerini önemine binaen Nutuk'tan aynen alıyoruz.

Efendiler, bu vaziyet üzerine Fransızlar Mayıs 1920 tarihi ibtidallarından itibaren bizimle temas ve müzakere aradılar. Evvela; Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bu zevat İstanbul'dan evvela Beyrut'a gitmişler; Sabık Van Mebusu Haydar Bey bunlara delalet ediyordu. Bu mülakat ve mükalematımızdan esaslı bir netice çıkmadı. Fakat, Mayıs nihayetlerine doğru, Suriye fevkalade Komiseri namına hareket eden Mösyö Duquest namında bir zatın

154) VEOU, a.g.e., sh.328, ATASE-Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A,KI.42, Fih.2-11, bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, Ankara, 1985, sh.43, **İzmir'e Doğru Gazetesi**, 9 Haziran 1920, sh.2.

riyasetinde bir Fransız heyeti Ankara'ya geldi (). Bu heyetle yirmigünlük bir mütareke yaptık. Bu muvakkat tatili muhasamat ile biz Adana muntakasının tahliyesine bir mukaddeme ihzanını istihdaf ediyorduk.*

Efendiler, bu Fransız heyetiyle yaptığım yirmi günlük mütareke Büyük Millet Meclisi'nde bazılarının itirazatına uğradı. Halbuki, benim bu mütarekeyi kabul etmekle temin etmek istediğim noktalar şunlardı:

Evvela Adana muntaka ve cephelelerinde bulunan ve kısmen askerle de takviye olunan Millî kuvvetleri, sukûnetle tanzim ve tensik etmek istiyorum. Millî kuvvetlerin bu fasılai müsadematda dağılmaları ihtimalini de nazarı dikkate alarak terki muhasamat tebliği de, bazı tedabirlerle beraber emrettim. Bundan başka efendiler; mühim addettiğim siyasi bir faydayı da istihsal etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti, henüz İtilâf devletlerince bittabi tasdik edilmemişti. Bilakis, memleket ve milletin mukadderatına mûtaallik mesailde, İstanbul'da Ferit Paşa hükümetiyle münasebet ve muamelede bulunmakta idiler. Bu itibarla, Fransızlar'ın İstanbul Hükümetini bir tarafa bırakıp Ankara da bizimle müzakerede bulunmaları ve herhangi bir meselede İtilaf eylemeleri o gün için temeni mühim siyasi bir nokta idi. Bu mütareke müzakeresinde, hududu milliyemiz dahilinde olup, Fransızlar tarafından tahdî işgalde bulunan menatıkın, kamilen tahliyesini vazîh ve kati olarak dermeyeran ettim. Fransız murahhasları, bu hususta selahiyet almak üzere Paris'e gitmek mecburiyetini ileri sürdüler. Yirmi günlük mütareke, nev'ama daha esaslı bir itilaf yapmak için selahiyet istihsaline zaman bırakmak gibi telakki edildi. Efendiler, bu müzakere ve mükalemelerimizden bende hasıl olan intiba, Fransızlar'ın Adana ve havalisini tahliye edecekleri merkezinde idi. Bu mütalaa ve kanaatimi

(*) "Sahibi selahiyat ve Doks namına diğer bir zat buraya gelmek üzeredir. Bunların İstanbul'a çektikleri telgraf alındı: Antalya'ya muvasallat etmişler ve bareber buraya geleceklerdir. Bu suretle Fransızlara daha katı müzakere yapabiliriz ve belki de anlaşırsınız." bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, (M. Kemal Paşa, 9.5.1336), Cilt I, Ankara, 1985, sh.22-23, (=) (bkz.. TBMM Gizli Celse Zabıtları (M.K.Paşa, 20.5.1336) Cilt I, sh.46-47

Meclise ifade etmiştim (=). Gerçi Fransızlar mütareke müddeti hitam bulmadan Zonguldak'ı işgal etmek suretiyle itilafın yalnız Adana mıntıkasına ait olduğunu göstermek istemişlerse de biz bu hareketi mütarekenin feshini mucip addettik. Fransızlarla anlaşmamı bir müddet teahhur etti (155).

İsmet Bey (İnönü) Mecliste yaptığı konuşmada; İstanbul'un işgal olduğuünkü vaziyetten bugünkü vaziyetimiz daha muvaffakiyetli ve daha kuvvetlidir. İşgal günü düşmanlarımız hiç bir mevcudiyeti olmayan ve bütün merkezi faaliyetleri ellerine geçirerek parakende ve düşük bir halde bir millet karşısında idiler. Dahili hareket için uzun müddetten beri ihzar ettikleri gerek Anzavur ve gerek Düzcce hareketi ve saier için kuvvetli ümitleri vardı. Eskişehir'de idiler ve Konya'ya kadar elleri vardı. Bugün hareketi dahiliye ile bizi yere vurmak için besledikleri ümitler bertaraf edilmiştir. Harekatı askeriye-i hariciye nokta-i nazarından onların bekledikleri inhilal şöyle dursun, bilakis bizimle vuruşan düşmanlar bizim şeriatımızı kabul edecek bir vaziyete girmiştir diyordu (156).

28 Mayıs'ta Ankara'dan mutasarrıflığa ve Kuvay-ı Milliye Kumandanlığına gelen telgrafta, 30 Mayıs'ta başlayıp 18 Haziran'da bitmek üzere Fransızlarla bir mütareke yapıldığı bildirildi (157). Aynı gün saat 6'da gelen bir Fransız uçağı mütareke imza edildiğini Mıntika Kumandanıyla müfreze kumandanı Debieuve tebliğ etti (158).

I. Mütarekenin Antep ile İlgili Taraflarının Tanzim ve Tatbiki

Mütareke görüşmelerinde Antep'in içinde bulunduğu müşkül durum göz önünde bulundurularak tahliyesi konusunda ısrarla durulmuş idi. Neticede Fransızlar şartlarımıza uygun olarak şehrin tahliyesini ve memurlarımızı serbest bir suretle bırakmayı kabul ettiler.

Mütareke hükümlerinin Antep, Maraş ve Urfa ile ilgili olan taraflarını Fransız Generali De Lamothe'la görüşmek, düzenlemek ve tatbik etmek üzere Antep Askerlik Şubesi Reisi Yarbey İrfan Bey görevlendirildi (159). Mustafa Kemal Paşa 28/29 Mayıs 1920 tarihli telgrafta İrfan Bey'e şu vazifeleri veriyordu:

1. Evvela Antep şehrinin tahliyesi ile şehir dahilinde Fransız postalarının şehir haricindeki Fransız ordugahına çekilmeleri. Keyfiyeti mahallinde tetkik edeceksiniz. Tahliyeden sonra şehirtamamen serbest bulunacaktır.

2. Maraş, Antep ve Urfa civarlarında Fransızlar tarafından teklif edilmiş olan adamlarımızın mikdarını ve isimlerini ve isnad olunan suçları tesbit edeceksiniz. Fransızların Siverek'de, Diyarbakır'da ve Maraş'da esirleri vardır. Bu esirlerin emniyetli bir Fransız gamizonuna gönderilmeleri için düşünülen tedbirleri görüşeceksiniz.

3. Antep'de tetkiklerinizi, tutuklu adedini ve Fransız esirlerinin aded ve yerlerini tesbit edecek, Antep ve civar Fransız kumandanıyla ile temasınız neticesiyle hareket edeceksiniz. Tamamı buraya telgrafla bildirecek ve Kilis'e hareketten evvel Antep'den burasını telgrafla bularak malumat verecek ve talimat isteyeceksiniz.

4. Durum dolayısıyla Fırat'ın doğusundaki mevziler üzerine de söz geçirebilir onun için o taraflardaki vaziyetlerini teferruatıyla bilmek lazımdır. Tatil-i muhasemat esnasında ileri hatların takviyesi olunmayacağını, tahrib ettiğiniz köprülerin tamir edilmeyeceğini Fransızlara anlatacaksınız (160).

29 Mayıs 1920 günü Fransız karargahında görüşmeler başladı. Antep'in tahliyesi meselesinde iki tarafın görüşleri farklıydı. Fransız kumandanı Abadi; Ermeni mahallelerindeki Fransız askerlerini geri çekmekle mütareke hükmünün yerine getirilmiş olacağını iddia ediyordu (161). Yarbey İrfan Bey ve Mutasarrıf Celal Bey; şehir haricinde işgal

155) Nutuk; İstanbul, 1975, Cilt II, sh.453-454.

156) TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, sh.43-44 (İsmet Bey 29,5,1336).

157) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih.1/11.

158) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.43, Fih.1/2.

159) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih.1/12.

160) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih.1/13, 2-2.

161) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl. Fih.2-2.

ettikleri yerlerinde (Amerikan Koleji, Mardin Yetimhanesi, Kurbanbaba Türbesi, Kolejin doğusundaki karargah yaptıkları binalar ve Fransızların Sipahi Çiftliği adını verdikleri Çiftçinin Garafı şehrin parçası olmaları itibarıyla boşaltılmalarını talep ettiler. Önce Abadi'ye başlayan ve sonra tesadüfen Antep'de bulunan General De Lamothe'nin katıldığı bu görüşmede de iki türlü netice elde edilemedi. Vakit geç olduğundan, görüşmelere Kilis'te devam edilmek üzere toplantı dağıldı (162).

Durum Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilerek talimat istendi (163). 30 Mayıs 1920 tarihli cevapta;

Bizim Fransızlarla tatil-i muhasemattan beklediğimiz birinci faide Antep muhitini serbest bulundurarak takviyesine imkan hazırlamaktır. Diğer taraftan da bir menfaatleri yok gibidir. Fransızların kuvvetleri hakkında ileri sürecekleri ve ısrar edecekleri his olunan hususların kabul ve reddi hakkında geçici temin olunacak faide ile mukayeseyi siz yapabilirsiniz. İlk önce, bu konuda gizlice Mutasarrıf ve kumandan ile görüşerek, düşüncesini derhal bize bildiriniz. Ondan sonra size yeniden talimat vereceğiz deniliyordu (164).

Durum çok nazik idi, mevcut cephane mücadeleyi birkaç gün bile devam ettirmeye kafi gelmeyecek kadar azdı. Düşmanın devamlı bombardmanı müteakip hücumu ile şehiri ele geçirmesi uzak ihtimal görülüyordu. Bu sebepten dolayı tatil-i muhasematın zaruri olduğu ve mütareke müddeti zarfında kuvvet, silah ve cephane yetiştirilmesi ve düşmanın istihkamlarını tahrip için bir topçu bataryasının gönderilmesi isteniyordu (165).

TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın İrfan Bey'e 31 Mayıs-1 Haziran gecesi gönderdiği telgrafta;

Antep'in tahliyesinde Koleje ve bir kısım Ermeni binalarını işgale devam edilmesi şeklini katiyen kabul etmeyiz. Bilakis Fransızların

162) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl. 42, Fih.2-8.

163) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih.1-15.

164) ATASE, Arş. 1/3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih.2-14.

165) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih. 1/16.

Antep şehrini tamamen tahliye etmelerini ve çekilecekleri orduğahın Antep'in güneyinde ve top menzili dışında olmasını talep buyurunuz.

Fransızların vaziyeti, son Pozantı hadisesiyle daha ziyade fenalaşmış olduğundan bu maddeyi kabul ettirebileceğiniz şüphesizdir diye konu hakkında talimat veriliyordu (166).

2-3 Haziran 1920 tarihlerinde Kilis'te General De Lamothe'la konu üzerine hararetli münakaşalar yapıldı. Şehrin güney sırtlarında bulunan Kurbanbaba türbesiyle Mardin Yetimhanesi'nin tarafımızdan da işgal edilmemesi şartıyla boşaltılmasına razı olan general, kolej ve civarındaki evlerle tayyare alanlarının emniyetini sağlayan Çiftçi Garaf'ın boşaltılmasına bir türlü yanaşmıyordu (167).

Görüşmeler neticesinde De Lamothe Antep işgal kumandanı Abadi'ye ayın sekizi öğleden evvel Ermeni mahallesindeki kuvvetlerini çekmesini emreder (168). 16 Haziran 1920 tarihine kadar yapılan görüşmeler ve yazışmalar neticesinde 17 Haziran'da bir anlaşma imzalanır (169).

Bu anlaşmaya göre:

1- 7 Haziran saat 19.00'da Kurbanbaba, 18 Haziran saat 12.00'de Mardin İngiliz Yetimhanesi boşaltılmış olacak. Buradaki siperler imha edilecek ve bunlar tahliyeleri anında tarafsız kalacaktır.

2- Kolej ve civarındaki evlerle Çiftçi Garafı Fransızların işgali altında kalacak fakat hudutları anlaşmaya bitişik krokide () gösterilen sahanın dışına çıkılmayacaktır.*

3- Antep-Maraş ve Antep-Kilis yollarının Fransız ordugahına düşen kesimlerinden her iki taraf istifade edebilecekti.

4- Tek tüfek ateşi, savaşın başlamasına değil, ancak karşı-lıklı

166) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih.23

167) bkz. ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl.42, Fih.1/16-26

168) ATASE, Arş. 1-3, Dos.(222)-164-A, Kl.42, Fih.1/26-27

169) ÜNLER, a.g.e., sh.61 "Fransız kumandanı o gün mutasarrıf Celal Bey'i keyfiyetten haberdar eyledi" (28 Mayıs 1920) bkz. UZEL, a.g.e., sh.86.

(*) Kroki, tarafımızdan bulunamadığından veremiyoruz.

araştırmaya mahal verecekti.

5- Fransızların ordugah hudutları dışında kalan mezarların silahsız ameleler tarafından tanzimine izin verilecekti; Sacur Çayı ile tayyare meydanlarının güney hududu arasındaki meşire mahallinden Antep halkı serbestçe istifade edebilecekti (170).

Bu anlaşma ile Fransızlar bir çembere alınmış, şehir rahatlamış oluyordu.

II. Antep'de Mütareke Günleri

9 Haziran'da Yıldırım Taburunun iki bölüğü Ermeni mahalleriyle Fransızlar arasında bulunan Türk Hastanesi ve Bezayinoğlu Hanı'nı işgal ettiler. Bu suretle Ermenilerle Fransızlar ilişkileri tamamen kesilmiş oldu. Mütareke ile birlikte Türkler aylardan beri açlık çeken Ermenilerin Türk semtlerine inmelerine, zahire ve yiyecek almalarına (171), iş ve güçleriyle uğraşmalarına müsaade ettikleri gibi savaşın başlangıcında Türk kesiminde Ermeni evlerinde kalıp muhafaza altına alınan eşyaları da sahiplerine iade ettiler (172).

Mütareke ile birlikte Antep'de normal hayata dönüldü. Dükkanlar açıldı, herkes iş ve güçleriyle uğraşmaya başladı. Ermeni cemaat meclisi toplanarak bundan böyle Türklerle iyi geçinmemeye ve Fransızlara yardım etmeye karar vermişler ve bu kararlarını hükümete bildirmişlerdi. Fakat Ermenilerin bu davranışları ne zamana kadar devam edecekti. Bu meçhuldü. Bu arada askeri hazırlıklarda ikmal edildi. 310-314 (1894'98) doğumlu erlerden gönüllü çalışanlar dışında olanlar silah altına çağrılarak nizamiye birliklerine, 360-309 (1890-93) doğumlu erat'da Kuvay-i Milliye adı altında semtlere ve şehir ve dışındaki Milli Müfrezelere emrini verdi.

170) ÜNLER, a.g.e., sh.61-62, bkz. ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.61, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.42

171) "Ermeniler şehre indiklerinde kabirden çıkmış bir ölü gibiydiler. Meğerse yiyecekleri kalmamış. Ellerine ne geçtiyse hepsinden aldılar". bkz. YAMAN, a.g.h. sh.35.

172) "Ermeniler kendi kesimlerinde kalan Türk evlerindeki eşyayı yağma ettikleri gibi Türklerin evlerini de yakarak enkaziyle barikat yapmışlardı." bmz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.78.

Bu doğumluların dışında olanlar serbest idi, silah altına çağrılanlardan 40 altın lira nakdi bedel verenlerde mükellefiyet dışı bırakılmıştı.

Yıldırım Taburu 3 Türk maksim makinalı tüfek, 1 Fransız Hapki, 3 adet Levis hafif makinalı tüfekten kurulu bir makinalı tüfek bölüğü ve 1 inzibat bölüğü ile takviye edildi. Fransızlardan elde edilen Fransız otomatikleri de bölüklere dağıtıldı. Levis makinalı tüfeklerinin cephanesinin az olduğundan Yıldırım Taburu tüfekçisi Yusuf Usta tarafından bu tüfekler mermisine göre tadil edildi (173).

18 Haziran'da mütareke müddeti sona erdiği halde ne Türkler ne de Fransızlar şehir içindesavaşa istekli görünmediğinden mütareke süresi kendiliğinden uzamış oldu. Türkler Fransızların Antep'i tahliye edeceğini umuyor, Fransızlar ise başladıkları Suriye'deki hareketlerinin sukûnet içinde yapılmasını temin için Antep'de yeniden başlarına gaile açmak istemiyorlardı.

Temmuz ayı ortalarında Kuvay-i Milliye Kumandanı Recep Bey görevden alınarak Kurmay Yarbey İrfan Bey tayin edildi. Heyet-i Merkeziyenin müracatı üzerine Mutasarrıf Celal Bey başka yere kaldırılarak yerine eski Hama mutasarrıfı Sabri Bey tayin olundu (174).

25 Temmuz'da Yıldırım Taburu komutanlığına Muharrem Bey (*) tayin edilerek vekalet yapmakta olan Kamil Haznedar tabur yaverliğine atandı. Antep'deki Milli kuvvetlerin yiyecek, giyecek cephane ve teçizatı Heyet-i Merkeziyece temin edildiği gibi 9 ncu alayın da iaşesi gene bu kurum tarafından sağlanıyordu. Büyük Millet Meclisi Memleket İdaresini ele aldıktan sonra Heyet-i Merkeziye Büyük Millet Meclisine müracaatla iaşe ve teçizat giderleri için yardım istedi. Devamlı müracaatları

173) ÜNLER, a.g.e., sh.63.

174) a.g.e., sh.63

(*) 1920 Haziranı sonunda Antep'e gelen Özdemir (Ali Şefik) Bey'in yanında bulunuyordu. "Özdemir Bey'in Üsteğmen Muharrem ile Mısırlı Tüfekçi Ahmet usta da bulunuyordu." bkz. Türk İstiklâl Harbi IV. sh.205, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.82

üzerine hükümetçe Antep livası aşarı geliri Kuvay-i Milliye ve nizamiyenin iase ve teçhizatına tahsis edilmiştir. Savaşın uzaması ile perişan duruma düşen asker ailelerine yardım için Kamil Haznedar'ın teşebbüsü, Heyet-i Merkeziyenin yardımı ve Hükümetin desteğiyle Kamil Haznedar'ın başkanlığında *Muhtac-ı Muavenet asker ailelerine yardım* adıyla bir cemiyet kuruldu. Bu cemiyet gelir kaynağı olarak vakıflar idaresinin elinde bulunan *itama meşrut* (fakirleri yedirmeye ayrılmış) vakıflar geliri ile Belediye'nin telaliye resmi gösterildi ve asker ailelerine yardıma başlandı (175).

Mütareke sırasında Antep'de meydana gelen önemli olaylardan biri de 23 Temmuz'da Ermenilerin başkaldırısıdır.

Olay şudur;

Ermeni mahallesinde bulunan fakat Türk mahallelerine daha yakın olan Eyüpoğlu Camiinde 30 kişilik bir kuvvet bulundurmağa lüzum görüldüğünden bu mevkii teslim almak üzere Yıldırım Taburu 3 ncü bölüğe emir verilmişti. Ermeniler derhal silaha sarılmışlar, camiinin işgaline mani olmuşlardı ve aynı dakikada bütün Ermenilere haber verilerek Türklere karşı yapıp da mütarekede kaldırılan barikatları da arkalarında taş taşıyarak bu toplum, 17 dakikada tamamlamışlardır. Hadiseyi haber alan mutasarrıf ve komutan işe müdahale ederek Ermeni cemaat meclisini çağırmışlar caminin işgaliyle fena bir maksat güdülmediğini anlatarak ikna etmişler ve barikatları kaldırmışlardı (176). Ermenilerin en ufak bir şüphe üzerine düşmanca bir durum almaları, beklenmeyen bir hareket değildi. Bu durum daha öncede biliniyordu. Hatta bu husus 29 Haziran da Ankara'ya, üçüncü kolorduya ve mıntika kumandanlığına Heyet-i Merkeziyece bildirilmişti.

Ermenilerin yeni bir savaş açması, Fransız garnizonu ile Ermeni mahallesi arasında Belediye hastanesi ile Beyazın hanındaki iki bölüğün durumunu tehlikeye düşürecekti. Kolej ve Zerdalilikteki düşmana karşı mevzilenen bölüklerin arkası Ermeni mahalleleri idi. Bu bölüklerin

175) ÜNLER, a.g.e., sh.65

176) bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.80

geri çekilmesi, geri çekilme yolu Ermeni kesiminden geçtiğinden, mümkün değildi (177).

Mütarekede Suriye'nin durumu: Türklerle yapılan mütareke üzerine Fransızların birliklerini Katma'da toplamaları Suriye'nin işgali için bir hazırlık olduğundan Suriye resmî makamları Türklerle anlaşma zemini aramak mecburiyetinde kaldılar. Bu temaslar gayri resmi yapılmıyordu. 3 Temmuz'da Kefergani köyünde yapılan toplantıda hususlar kararlaştırılmış ve Ankara'ya arz edilmek üzere Antep Heyet-i Merkeziyesine gönderilmişti. İki taraf arasında kesin bir anlaşmaya varılmadan 23 Temmuz da Fransızlar Halep'i işgal ettiklerinde bu teşebbüs doğmadan ölmüştür. Bu temaslar savaş tekrar başladığında işbirliği yapılarak Fransızlar meşgul edilmek suretiyle Antep'deki kuvvetlerinden bir kısmını Suriye 'ye aktarma zorunda bırakmalarına yardım etmiştir (178).

III. Adana Cephesi Komutanlığı'nın Kurulması

Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla Millî teşkilat bir hükümet şeklini alınca, Ordu da yeni teşkiller meydana getirmek icap etti. Bir kısım birlikler, batı cephesine sevk edildi ve genel olarak her cephede bir sorumlu komutanlık teşkiline başlandı. Bu arada Bakanlar Kurulunun 26 Haziran 1920 tarihli kararnamesiyle, İran hududu ile Fırat nehri arasında bölge Elceziye cephesi komutanlığı teşkil edildi. Cephe komutanlığına Nihat Paşa atandı. Aynı tarihte (26 Haziran 1920) Fırat'ın batısında Toroslara kadar olan bölgede de Adana cephesi komutanlığı teşkil edildi; ve komutanlığa kurmay Albay Selahattin Adil Bey atandı (179). Bir kolordu komutanlığı niteliğinde olan Adana cephesi mıntıkası Fırat nehrinden Antalya sancağına kadar olan bölgedeki vilayet, sancak ve kazaları içine alıyordu. Önceden merkezi Konya da olup henüz Pozantı'ya alınan 41 inci tümen eski bölgesi olan Batı Adana bölgesi ve Antep Kuvay-i Milliye komutanlıkları, Adana cephesi komutanlığı emrine verildi (180). Selahattin Adil Bey, 29 Haziran'da bir emir subayı, bir topçu

177) ÜNLER, a.g.e., sh.67,

178) bkz. ÜZEL, sh.98-105.

179) TİH. IV. sh.161, Cephelerin kurtuluş tarihi ÜZEL ve ÜNLER'in eserlerinde 20 Haziran 1920 olarak verilmektedir. bkz. ÜZEL, a.g.e., sh.110, ÜNLER, a.g.e., sh.68.

180) bkz. HTVD, 1965, Sayı 52, Vesika No:1190

komutanı (Albay Recep) bir Kurmay Yüzbaşı ve bir yedek subaydan ibaret karargahıyla Ankara'dan hareket etmiş, Pozantı'da 41 inci tümeni ve Tarsus'tan başlayarak bütün Adana Cephesini teftiş ettikten sonra 17 Temmuz'da Maraş'a gelmiş ve gelir gelmez Antep'te Fransızlara karşı bir keşif taarruzu yapılmasını emretmişti. Bu emir yerine getirilmemiş durum 21.7.1336 (1920) tarihli Heyet-i Merkeziyenin telgrafı ile Selahaddin Adil Bey'e bildirilmişti (181).

181) ATASE, Arş. 1-3, Dos. (222)-164-A, Kl. 42, Fih. 1/31-32. bkz. ÜNLER, a.g.e., sh.68-69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTEP MÜDAFAASININ İKİNCİ DEVRESİ

A. MÜTAREKEDEN SONRA YAPILAN İLK TÜRK TAARRUZU (29 Temmuz 1920)

Halep ve dolaylarındaki kritik durum yüzünden Adana bölgesinde bulunan Fransız kuvvetlerinden bir kısmının bu bölgeye gönderilmesi mecburiyeti olduğundan Fransızlar, mütareke isteğinde bulunmuşlardı. Antep'ten de bir kısım birlik Halep'e gönderildiği için Antep'deki mevcutları oldukça azalmıştı. Bu durumdan faydalanarak kesin sonuç almak ve Antep'i kurtarmak için buraya bir taarruz yapılmasını Adana Cephesi Komutanlığına Antep Mıntıkası (Bölge) komutanlığına emredildi, fakat bu taarruz yapılmamış, Heyet-i Merkeziye'nin 21.7.1336 (1920) tarihli telgrafı ile Selahaddin Adil Bey'e bildirilmişti (1). Bunun üzerine Selahaddin Adil Bey, Maraş'dan hareket ederek 26 Temmuz 1920'de Antep'in kuzey batısındaki Sam köyüne geldi. 28 Temmuz'da Mıntıkası Komutanı İrfan Bey, Heyet-i Merkeziye Reisi Ferit Bey ve arkadaşlarından birkaç kişi bu köye gelerek Selahaddin Adil Bey'le buluşup, Antep'deki

1) Telgraf metni için bkz. Ali Nadi ÜNLER ; *Gaziantep Savunması*, İstanbul, 1969, sh.68-69.

durumdan haberdar ettiler (2).

Antep'deki Fransız kuvvetlerin makinalı tüfekler takviye edilmiş iki tabur (400-500) piyade ile üç toptan ibaret olduğu tahmin ediliyordu. Bu kuvvetler, Amerikan Koleji ve Kolejin bulunduğu Zerdalilik ile garaf binalarda yerleşmiş ve burallar modern usul ve gereçlerle berkitilmişti. Fransız karargahı Zerdalikte bulunuyordu.

Taarruzun Kuvay-i Milliye Müfrezeleri ile 9ncu Alay tarafından, Fransızların eğitime çıktığı bir sırada baskın şeklinde yapılması kararlaştırıldı. Taarruz iki istikametten yapılacaktı. Bir tabur Maraş'dan gelen dağ topçu takımı ile İbrahimli bölgesindeki müfrezeyi de emrine alarak Garafa taarruzla burayı elde edecekti. Diğer bir tabur da Antep doğu-güneyinden birkaç milis müfrezesi ve obüs bataryası ile, Mardin yetimhanesi üzerinden Kurbanbaba'yı ve Azezyokuşu'nu işgal ile buradan Kolej'e taarruz edecekti (3). Kıtalar 28/29 Temmuz gecesi taarruz için ileriye yanaşılar. Türk topçusu da mevzilendirildi (4).

29 Temmuz sabahı Çiftçinin Garafı ve Kolejdeki Fransız birlikleri günlük eğitime başlamak üzere binalarından çıktılar. Saat altı da İbrahimli tepelerinden atılan ve garaf binasına isabet eden bir top mermisiyle her taraftan Fransızlar üzerine ateş başladı (5). Tetikte bulunan ve daima bir baskını bekleyen Fransızlar gafil avlanamadı. Kolejin

2) Mustafa Nureddin LOHANLIZADE ; **İstiklâl Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası**, Gaziantep, 1974, sh.83

3) Mıntık Kumandanı İrfan Bey'in birliklere verilen taarruz emri için bkz. ÜNLER, a.g.e., sh.69-70, Kolej Taarruz" bkz. **Öğüd Gazetesi**, 15 Ağustos 1920.

4) "Bizim topçular Fransızlardan habersiz şimdiki Sigorta Hastanesinin yanına topçu yerleştirdi." bkz. Hasan YAMAN ; **Savaş Günleri** (Yayınlanmamış Antep Savaşına ait hatıralar), sh.36

5) ÜNLER, a.g.e., sh.71, UZEL, a.g.e., sh.114, "29 Temmuz günü tam saat altıda 105'lik bir mermi Sipahi Çiftliği üzerine indac edildi. Bu bilimum Fransız mevzili üzerine şedid piyade ve topçu ateşi açmak için bir işaret idi." bktz. ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep'in Dört Muhasarası**, Çeviren. Necmettin (Eskiden bugünkü dile çeviren; Hüseyin Fevzi Ayberk). İstanbul 1970, sh.54

güneyinde talim yapan birlikler hemen siperlerine girerek mukabeleye başladıkları gibi Çiftçi Garafındaki birlikler de kendi binalarına sığındılar. Fransızlar üzerinde bu baskın ateşi ehemmiyetli bir surette tesirini göstermiş, büyük ölçüde zayıat verdimiş idi. İbrahimli civarına yerleştirilen 105 mm'lik iki topla Fransızların sığındıkları kolej binası ateş altına alındı. Taarruz başarı ile geliyordu. Fakat Fikri Bey müfrezesinin hücum dalgaları garaf etrafındaki telörgülerde durdu. Telörgü dışında kalan Fransız askerleri süngülediyse de, mevzilerden açılan makinalı tüfek ateşi karşısında telörgüleri aşamadı (6).

Güneyden taarruz eden Türk kıtaları da Kurbanbaba, Azez yokuşu sırtlarını kolayca işgal ettiler, fakat Fransızların şiddetli ateşleri ve engeller karşısında kolej önünde durakaldılar (7). Topumuzun Garaf ve Kolej bombardumandanı cepheye yetersizliği nedeniyle bir netice alınamadı (8). Büyük okul binasına isabet eden 105'lik obüs mermisi binada büyük bir gedik açtı. 2250-300 metreden hastaneyi bombarduman eden düşman topçusu siperleri, kapalı yolları tamamen tahrip etti. Siperleri çöken erlerden sağ kalanları ateşe devam ediyorlardı (9). Taarruz durduktan sonra karşılıklı topçu ateşi aralıklarla devam etti.

Millî kuvvetler tarafından tertiplenen bu taarruz hareketi ilerleyememiş, şiddetli müdafaa karşısında ancak bir baskın şeklini almıştır. 30 Temmuz'dan 10 Ağustos'a kadar yeni bir teşebbüs yapılmadı. Fransız karargahı ile Kolej devamlı ateş altında tutuldu. Fransız topçusu devamlı olarak hastane ve Beyazın Hanı'nı bombarduman ediyor; gündüz yıkılan siperler gece yapılıyordu.

6) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.84, ÜNLER, a.g.e., sh.71, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.71

7) Ahmet Hulki SARAL ; **Türk İstiklâl Harbi Günye Cephesi IV**, Ankara 1968, sh.203.

8) ÜNLER, a.g.e., sh.71. "Buradaki düşman ateşi derhal şiddetini kaybetti." bkz. ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.73. ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.55

9) bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.85:

Bu taaruz, Antep garnizonu kuvvetleri tarafından yapılmıştı. Adana Cephesi Komutanlığı'nın emrinde Maraş'da yeni teşkil edilmekte bulunan 9 uncu Tümen ve 13 üncü Kolordu kuruluşundan olup daha sonra komutanlık emrine verilen 5 inci Tümen birlikleri, henüz Antep'e gelmediklerinden harekate katılmamışlardı. Bu sebeple yapılan taaruz Türk mücahitlerinin cesurane saldırılarına rağmen, başarılı bir şekilde sonuçlandırılmamıştı (10).

B. ANDREA KUVVETLERİNİN ANTEP'E GELİŞİ VE ŞEHRİN İKİNCİ KUŞATMASI (NAFAK BOĞAZI ÇARPIŞMALARI)

Suriye'deki durumları kısmen düzelen Fransızlar, Antep'deki Türk kuvvetlerini atarak burayı işgal etmek istiyorlardı. Bunun için Albay Andrea komutasında bir kuvvet gönderilerek Antep'i takviye etmek istediler (11). Antep'deki Fransız kumandanına gelen bir telgraf Albay Andrea kumandasında büyük bir kuvvetin 8 Ağustos'ta Antep'e hareket ettiği bildirildi (12). Yeni Fransız kuvveti; bir Senegal avcı takımı, dört Cezayir avcı taburu, bir makinalı tüfek bölüğü, 75 mm'lik bir, 65 mm'lik iki, 155 mm'lik bir bataryadan kurulu bir topçu taburu ile cephane ve yiyecek ağırlıklarından kuruldu. Bu suretle Fransızlar, hem Antep'deki birliklerini takviye etmek hem de gerekli yiyecek ve gereç eksiklerini tamamlamak istiyorlardı (13). 9 Ağustos'ta gelecek olan yardım kuvvetlerini karşılamak üzere bir huruç hareketi yapmayı planlayan Fransızlar 10 Ağustos saat 2'de ani olarak Antep'in güneyindeki 4 üncü bölükten az bir kuvvetin işgalinde bulunan Azaz yokuşu ile Kargasekmez tepelerine taaruz etti. İnatla savunan Türk müfrezesi cephânesinin bitmesi üzerine geri çekilmek

10) TİH.IV. sh.203

11) a.g.e. ,sh.203

12) ABADİ. *Türk Verdünü Gaziantep* sh.76. ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.56, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.89, UZEL, a.g.e., sh.118, Paul Du VEOU ; *Kilikya Faciası "La Passion de La Cilice" 1919-1922*, Çeviren: Reşat Gögen (Yayınlanmamış daktilo metni), sh.427'de tarih 9 Ağustos olarak verilmekte.

13) TİH.IV. sh.204, ANDREA: *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*, Çeviren: Kadri, İstanbul, 1341 (1925), sh.52

mecburiyetinde kaldı (14).

Yeni gelen Fransız kuvveti ile Antep'in takviyesine engel olmak isteyen Adana Cephesi Komutanı Selahaddin Adil Bey, Antep Mıntika Komutanı İrfan Bey'e bütün kuvvetleriyle İkizkuyu'ya doğru hareketle Fransızları durdurmasını emretti.

İrfan Bey şehir dışında ve içinde toplayabildiği bir piyade taburu, bir milis taburu ve üç Kuvay-i Milliye müfrezesinden kurulu kuvvetlerle yol üzerinde ve savunması kolay olan Nafak Boğazı bölgesinde savunma ve baskın için tertiplendi.

Albay Andrea komutasında yürüyen Fransız kuvveti, birinci gün akşamı İkizkuyu bölgesine vararak geceyi burada geçirdi ve 9 Ağustos günü yürüyüşüne devamla Antep-Akçakoyunlu yolu üzerinde ve Antep'in 10 kilometre güneyinde Nafak Boğazı güney-batısında Gürgün (Körkün) kesimine geldiği sırada Türk kuvvetlerinin baskınına uğradı. Türk kuvvetleri Fransızların topçu ateşi karşısında geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar (15). Nafak Boğazı'ndan daha geride savunmaya elverişli yerler bulunmasına rağmen, Milli kuvvetlerin dağılması yüzünden boğazdan yeteri kadar faydalanmak mümkün olmadı. Piyade taburu İbrahimli, Dülük, Sam köyleri üzerine, milis taburu da Antep şehrine geri çekildi. Milli kuvvetlerin ve kısmen muhtelif istikametlerde küçük gruplar halinde çekilen taburların yeniden tertiplenmesine çalışıldı (16).

Türk kuvvetlerinin dağılmasıyla önemli bir direnme görmeyen Andrea kuvvetleri, Antep'e girdiler ve şehrin şimdiye kadar Türklerde bulunan güneydoğu kesimini ele geçirdiler. Bir taraftan da Antep'i kuşatarak emniyet kıtalarını Dülükbaba-Sam köyü güneyi hattına kadar sürdüler. 11 Ağustos öğleye kadar süren savaşlar sonunda şehir üstün

14) bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.89-90, UZEL, a.g.e., sh.118

15) Ejder KÖKSOY ; "Sami Öğücü'nün Antep Savaşı Hatıraları", GKFB, Cilt III, Sayı 27, Gaziantep, 1960, sh.71, Ufkan KOCATÜRK ; *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918-1938)*, Ankara, 1973, sh.138.

16) TİH. IV. sh.204

kuvvetler tarafından tamamen sarılmıştı (17). Fransızlar Antep dolaylarında oldukça fazla kıta bulundurmalarına ve şehir dışındaki Türk kuvvetlerine taaruz etmelerine rağmen, şehir içindeki kuvvetlere taaruzdan kaçınmışlar ve topçu, piyade ateşi altında bulundurmakla yetinmişlerdi. Şehir sarıldığı gün iki taraf kuvvetleri şöyle idi:

Fransızlar: 7 tabur piyade, 2 süvari bölüğü, 3.5 batarya 75 mm'lik sahra, 65 mm'lik dağ topu, 1/2 155'lik ağır batarya, tekrar savaşa hazırlanan 1500 kadar Ermeni gönüllüsü.

Türkler: 350-400 mevcutlu Yıldırım Taburu, 600 semt efradı (Büyük kısmı silahlı) (18).

Düşmana göre çok zayıf olan silahlı mevcudu, her tarafı cephe haline gelen şehrin Türk kesimini savunmaya yetmeyecek kadar azdı, Mintika Komutanı İrfan Bey şehir dışında kaldığından bir kumanda-na da ihtiyaç vardı.

Özdemir Bey'in Komutanlığı: Böyle en kritik, tehlikeli bir zamanda şehrin komutansız kalması mümkün olmadığından Mutasarrıf Sabri Bey'in başkanlığında Heyet-i Merkeziye semt reisleri ve şehrin ileri gelenleri bir toplantı yaptılar ve komuta işini görüştüler. O sırada Antep'te bulunan Özdemir Bey'i (*) etraf-ı şehir cepheler komutanı ünvanıyla

17) bkz. ANDREA, a.g.e. ,sh.58-59, VEOU, a.g.e. ,sh.428, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, ankara, 1961, sh.119

18) ÜNLER, a.g.e., sh.73-74, UZEL, a.g.e., sh.119.

(*) Özdemir Bey Mısır Kölemenleri torunlarından olup, asıl adı Ali Şefik'tir. Suriye bölgesinde İngiliz ve Fransızlara karşı çarpışarak başarılar elde eden ve milli teşkilat başkanı olan yurtsever savaşçı Milis kaymakamı (Yarbay) Ali Şefik Bey, Özdemir takma adıyla Suriye'deki milli hareketler konusunda Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'e bilgi vermek ve emirlerini almak amacıyla 1920 Haziran sonunda Antep'e geldi. Heyet-i Merkeziye ile sıkı teması vardı. Onlara itimat telkin etmişti. Kendisinin Antep savaşına katılması rica edilince kabul etti. Antep'teki Yıldırım taburu komutanı olan Üsteğmen Kâmil istifa ederek aydıldığından Özdemir Bey önce bu tabur komutanlığını sonradan da 8 Ağustos 1920'de Antep'deki Milli Komutanlığını ele aldı. bkz. TİH. IV. sh.205. bkz. UZEL, a.g.e., sh.122-123. E. Behnan ŞAPOLYO ; **Kuvay-ı Milliye Tarihi**, Ankara, 1957, sh.188, KOCATÜRK, a.g.e. ,sh.138

şehirdeki kuvvetlerin başına getirmeyi kararlaştırdılar (19).

Özdemir Bey kumandayı eline aldıktan sonra şehri altı mintıkaya taksim etmiş ve her mintıkaya bir komutan tayin olunmuştur. Birinci Mintika; Çınarlı'dan Musullu'ya kadar iç cephe komutanı, Askerlik Şube Reisi Abdurrahman Bey. İkinci Mintika; Gazhane Cephesi, Musullu'dan Aydınbaba'ya kadar, Komutanı Jandarma Üsteğmeni Kemal Bey. Üçüncü Mintika; Aydınbaba Tepesi, Komutanı Öktaş Bey. Dördüncü Mintika; Şehreküstü Cephesi, Aydınbaba'dan Mağarabaşı'na kadar, şehrin doğu kısmı, Komutanı Milis Asteğmeni Arif Çavuş. Beşinci Mintika; Yazıcık Semti, şehir kuzey kısmı, Komutanı İncezade Hüseyin Efendi. Altıncı Mintika; Tabakhane, Komutanı Dayı Ahmet Ağa.

Dört bölüklü yıldırım taburu iki milli merkez taburundan şehirde kalan ve Antep taburu bu altı cepheye taksim edildi. Ayrıca her semt efradı kendi semtinde vazife almıştı.

Fransızların muhtemel bir taarruzuna karşı yediden yetmişe bütün şehir halkı vazifeye çağrıldı. Herkese yapabileceği işler verildi. İhtiyar, genç, kadın, hatta çocuk bütün şehir halkı kazma kürek gibi elde bulunan vasıtalarla cephaneleri tahkime koştular (20).

Antep savunma teşkilatı, Özdemir Bey'in sevk ve idaresi altında kuvvetlenmiş ve yeni bir çeki düzen almıştı.

Fransızlar 11 Ağustos 1920'de Antep halkına gönderdikleri bir bildiri ile şehrin iki saata kadar kayıtsız şartsız teslimini ve bütün hükümet memurlarının, Kuvay-ı Milliye komutanının Heyet-i Merkeziye üyeleriinin ve ileri gelenlerin, Fransız komutanlık karargahına gelmelerini, bütün kuvvetlerin silahları ile birlikte teslimini ve Antep halkı Fransızlar'a isyan ettiği için ceza olarak 1.5 Milyon altın lira tazminat istemişlerdi. Kabul etmediği takdirde şehre büyük kuvvetlerle saldıracaklarını ve şehri

19) LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.94

20) ÜNLER, a.g.e. ,sh.75, UZEL, a.g.e. ,sh.124-125, bkz. LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.94, "Şehrin her bir kenarını metin surette tahkim etmek ve taşlardan birçok barikatlar yapmak suretiyle Türklerin, şiddetli bir müdafaya hazırlandıkları görülmüştü". bkz. ABADI, **Türk Verdüğü Gaziantep**, sh.80

topa tutacaklarını bildirmişlerdi. Bildiride Yarbay Abadi ve Albay Andrea'nın imzaları vardı.

Antepliler tarafından kabulüne imkan olmayan bu şartlara karşılık Kuvay-ı Milliye komutanı Özdemir Bey (özet olarak) : *Sizin bayrağınızın altına girecek hiç bir Türk düşünemiyorum. Antep halkı ya ölmeyi veyahutta vatanını kurtarmayı kendisine bir düstur kabul etmiştir.* (21).

Fransız kumandanlarına bu cevap verildikten iki saat sonra, bu defa da mutasarrıflığa ikinci bir resmi nota geldi. Bu notada da şehrin derhal teslim olması isteniyor, Fransızların mertliğinden, alicenaplığından, maksatlarının halkın refah ve saadeti olduğundan bahsediliyordu. Şehrin teslimine işaret olmak üzere kalenin güney burçlarından birine beyaz bayrak çekilmesi isteniyordu (22).

Bu nota üzerine Özdemir Bey ile Heyet-i Merkeziye üyeleri mutasarrıflıkta toplanarak durumu tekrar görüştüler. Bu toplantıya Ermenilerin Millet Meclisi'ne mensup üyeler ve ruhani reisi de davet edildi. Fakat gelmediler.

Uzun görüşmelerden sonra bombardmanı geciktirmek ve bundan vakit kazanmak için memleketin sükuneti muhafaza edileceği, Fransızlar tarafından bir hareket olmazsa mukabele edilmeyeceği kararlaştırıldı. Bu suretle verilen karar Ermeni ruhani lideri vasıtası ile Fransız kumandanlarına gönderildi. Bu cevap üzerine topçu ateşi hafifledi. Günlerden beri mağaralarda, su yollarında sıkışıp kalmış havasızlıktan bunalmış olan halk sığınaklardan çıkmış ve temiz hava almak imkanına kavuşmuştu. Yeniden bütün güçler bir araya getirilerek tahkimata hız verildi. Dışardaki birliklerle irtibat kurmak, dışardaki kuvvetleri öğrenmek mümkün olursa cephe ve ilaç getirmek üzere muhasara hattının açık kalan yerlerinden gönüllü postalar çıkarıldı (23).

Birinci nota, Kuvay-ı Milliye kumandanlığına verilip ondan sert ve müteakıl bir cevap alınca, ikinci müracaatı mutasarrıflığa yapmış-

21) UZEL, a.g.e., sh.125-126, ÜNLER, a.g.e., sh.76-76, LOHANLİZEDE, a.g.e., sh.95, ANDREA, a.g.e., sh.59

22) bkz. UZEL, a.g.e., sh.127

23) ÜNLER, a.g.e., sh.77.

lardır. 13 Ağustos'ta gönderilen nota ise her iki otorite de ikinci plana atılarak doğrudan doğruya halka yapılmıştı (24). Bu, bir politikadan başka bir şey değildi. Aynı gün Fransız kumandanlarının tebliğinden bir saat sonra dört Antepli Ermeni imzasını taşıyan bir mektup geldi. Bunda ; *Bugün akşama kadar siz Türkler, Fransızlar'a teslim olmazsanız biz Ermeniler, bu teslim şartlarını size kabul ettirmek üzere bütün kuvvetimizle savaşa çıkacağız* deniliyordu. Böylece durum bir iken iki oluyor, dış cephele bile kafi gelmeyen müdafilerin kuvvet ayırarak Ermeni cephelerini de takviye etmesi gerekiyordu (25). Fransızlar'ın son notalarındaki yumuşak ifade, şehir içinde savaş aleyhtarı olanları harekete geçirmiş, halk arasındaki memnun olmayan kesim tekrar faaliyete başlamış idi.

Bu muhalefeti ikna edip genel arzu ve gaye peşinde hep beraber yürütmek veya muhalefet kazanırsa savaştan vazgeçilerek teslim şıklarının ortaya konulup tartışılması için Karatarla Camii'nde genel bir toplantı yapılması, bu toplantıda alınacak müsbet veya menfi karara göre Fransız notasına cevap verilmesi kararlaştırılmıştı. Karatarla Camii'nde yapılan toplantıda *özgürlük ve bağımsızlığa kavuşmak için sonuna kadar savaşmaya* karar verildi (26). Bu karar o gün telgrafilla Mustafa Kemal'e de bildirildi. Mustafa Kemal Paşa'dan şu cevabi telgraf geldi (27).

"Antep Mutasarrıfı Sabri Bey'e

728-8-Ankara

20/8/1336

C-14/8/1336 şifreye:

Antep ahali muhteremesinin müdafaa-i vatan kaygısıyla yaptıkları içtimai ve bu içtimada ittihaz eyledikleri azim perverane mukar-

24) ANDREA, a.g.e., sh.61, VEOU, a.g.e., sh.432

25) UZEL, a.g.e., sh.129, ÜNLER, a.g.e., sh.77.

26) UZEL, a.g.e., sh.130-133, ÜNLER, a.g.e., sh.78-79

27) UZEL, a.g.e., sh.134. TİH. IV. sh.206

reratı mübeşşirtelgrafınız, Büyük Millet Meclisi'nin heyet-i umumiyesinde okundu.

Antep ahalisinin ibraz eyledikleri derece-i şecaat ve müessiri hamiyet perveri son derece şükran güzariyi mücip olmuş bulunduğunun halka tebliği ve kararı mezkurun neşir ve ilanı rica olunur..

Mustafa Kemal"

Bu emir üzerine Antep halkı, tümüyle savunma kararında direndiklerini bir kere daha tekrarladılar. Karatarla Camii'nde toplantı yapıldığı 13 Ağustos günü Fransızlar; teslim bayrağını kaleye asılacağını beklerken İçkale'nin güney duvarına şanlı Türk bayrağının çekilmiş olduğunu gördüler (28). Bunun üzerine, hazır olan ve kaleye çevrili bulunan topları ile Türk bayrağının üzerine ateşe başladılar, fakat mermi dahi isabet ettiremediler. Bununla beraber şehir bu ateşten çok zarar gördü, bir çok binalar yıkıldı.

1. Fransız Kuşatmasının Kaldırılması

Urfa ve Maraş'da olduğu gibi Antep'in düşmandan kurtarılması için ordu ve millet el ele vererek çalışıyorlardı. Elcezire Cephesi Komutanlığı, Adana Cephesi Komutanlığı aracılığı ile Antep'e yazdığı ve birliklerine gönderdiği yazıda (özet), *Antep'e taarruz eden düşman bu taarruzu pahalıya mal etmek ve Maraş'da olduğu gibi yenilgiye uğratarak çekilmeye zorlamak üzere her taraftan Antep'e genel bir taarruz yöneltilmesi gereklidir. Bunun için Maraş bölgesinde sağlanan ve Antep'e gönderilmesi mümkün olan kıtalar ve Millî Aşiretler, en kısa zamanda Antep'e yollanmayı ve bu arada Maraş'da büyük emekleri görülmüş Elbistanlılar'ın, Pazarcıklılar'ın ve Besni dolaylarındaki aşiretlerin büyük kuvvetleri de Antep'e yöneltilerek burası da düşmandan kurtarılmalıdır* diyordu. Bu amaçla; Urfa bölgesi Komutanı Binbaşı Pehlivanzade Nuri, bir piyadetaburu, iki top ve yeteri kadar makinalı tüfek ve 700 kadar Millî Kuvvet ve aşiret erleri ile Nizip üzerinden Antep'e gönderilmiş ve Antep Kuvay-ı Milliye Komutanı ile yapılacak işbirliğiyle

28) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.80, ABADİ. *Gaziantep Fedaileri*, sh.59.

burasının bir an önce kurtarılması düşünülmüştür. Diğer taraftan Antep Mintika komutanı İrfan Bey ile Kuvay-ı Milliye Komutanı Özdemir Bey ve Antep'de bulunan kıtaların komutanları birleşerek bir bildiri yayınlamak suretiyle halkın moralini düzeltmeye çalıştılar. Bu bildiride çeşitli bölgelerden Kuvay-ı Milliye'nin Antep'i kurtarmak için koştuğu, bir kısım askeri birliklerin de Antep'de savaşmak üzere emir aldıkları bildiriliyordu (29).

Aynı gün Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne Kılıç Ali Bey'den bir telgraf geldi. Bu telgrafta da yeni kuvvetler sevk edileceği bildiriliyordu.

"Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne

Büyük Millet Meclisi

24

Gayet aceledir.

Mümkün kuvvetlerin yola çıkarılması için lazım gelenlere emir verilmiştir. Bu kuvvetlerin vusuluna kadar aman kardeşlerim, fevkalade sebat, metanet ve mukavemet gösteriniz. İnşallah muvaffak olacaksınız. Cümlenize muvaffakiyetler temenni ederim fedakar kardeşlerim.

16 Ağustos 1336

Kılıç Ali (30)"

Yayınlanan bildiriye kuvvetlendiren bu telgraf, halk üzerinde iyi etki yaratmış ve halkın direnme isteği bir kez daha tazelenmişti. Mardin bölgesinde bulunan 5 inci Tümen'den 24 üncü Piyade alayı da takviye amacıyla Antep Mintika Komutanlığı emrine verilmiştir.

Bunun üzerine Fransız kuşatmasını yarmak ve Fransızlar'ı çevirmek için karar verilerek gerekli tedbirler alındı. Bu genel taarruzu mintika komutanı İrfan Bey idare edecekti.

Taarruza katılacak birlikler şunlardı:

24 üncü Piyade Alayı ve Maraş Taburu, Komutanı Binbaşı Fikri Bey,

29) UZEL, a.g.e., sh.136-137. TİH. IV. sh.206-207, "Bir kuvve-i muavenenin (Yardım Kuvveti) geleceği haberi manevi güçlerini artırdı."

30) UZEL, a.g.e., sh.137.

Antep Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Ramazan Efendi
 Birecik Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Birecikli Hasip Bey
 Nizip Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Nizipli Hacı Ahmet Bey
 Pazarcık Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Pazarcıklı Paşa Ağa
 Besmi Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Binbaşı Pehlivanzade Nuri
 Bey
 Suruç Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Seyfettinzade Salih Bey
 Orul Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Osman Ağa
 Yamaçoba Kuvay-ı Milliyesi; Komutanı Yamaçobalı Dede
 Bezigi Aşireti; Reisi Bekir Ağa
 Barak Aşireti; Reisi Mustafa Reis.

Bu kuvvetlerin mevcutları; 24 üncü Alay, 200-300 er, Kuvay-ı Milliye 100-200 mevcutlu müfrezelerden kurulu olduğuna göre tümü 2000 kişiyi geçmiyordu. Aşiret kuvvetlerinin içinde süvari müfrezeleri de vardı (31).

Taarruz planı şöyle idi:

Maksat Antep'i kuşatmadan kurtarmak ve şehre girecek savaşçılara yardım sağlamaktır.

Türk kuvvetleri, ordu birlikleriyle Kuvay-ı Milliye, kısmen karışık bir halde ve muvazzaf subaylar komutasında dört yönden taarruza geçecekti.

Bu maksatla:

24 üncü Alay (1 inci Tabur eksik) genel olarak, Beylerbeyi bölgesinde toplanarak Hacıbaba-Kuşçudağ hattına ve buradan Çıksorut sırtlarına taarruz ederek bu kesimi ele geçirecekti. Bu alayın emrine, Maraş taburu, Antep müfrezesi ve Bezigi Aşireti verildi. Bu taarruz grubunun batısında ve Dülükbaba'nın güney kesiminde sağ kanat emniyeti ve Maraş yolu boyunca taarruz eden kuvvetle ertibat için küçük bir emniyet

31) TİH. IV. sh.107-108, "İstihbarat şubesi hatt-ı muhasaramıza yapılan 18 Ağustos taarruzuna üç muntazam Türk taburunun iştirak etmiş olduğu..." bkz. ANDREA, a.g.e., sh.67.

müfrezesi bulundurulacaktı.

Orullu Osman Ağa ve Yamaçobalı Dede emrindeki Kuvay-ı Milliye, Maraş-Antep yolu boyunca ve İbrahimli doğusunda Garaf istikametinde taarruz edecekti.

24 üncü alayın 1 inci taburu, Nizip kuvvetleriyle Suboğazi'nden güneye doğru hareketle Hayrat üzerinden Rumevlek'e gelerek buradan Cunut sırtlarına taarruza geçecekti.

Süvari kuvvetleri, Kilisecik üzerinden Babilge istikametinde hareketle Nurgana'dan Sarımsaktepe'de bulunan Fransız kuvvetlerine taarruz edecekti.

Binbaşı Pehlivanzade Nuri emrindeki Urfa Kuvay-ı Milliyesi, Kehriz köyü batısındaki sırtlardan Sarımsaktepe batısına taarruz edecekti. Polat Bey emrindeki, Polat Bey müfrezesi ve Süruç Aşiretleri Mazmahor köyü doğusundan, Pehlivanzade Nuri Bey kuvvetleri solunda Düztepe ve Kurbanbaba sırtlarında taarruz edecek, bu kuvvetler aynı zamanda Kilis-Antep yolunu kapatacaklardı.

Üç grup halinde birer bataryadan kurulu olan Türk topçusu; İbrahimli Beylerbeyi güneyi ve Hayret bölgesinde merkeziye girerek bu taarruzu destekleyecekti.

Taarruz şehir Kuvay-ı Milliyesi tarafından da, dışardaki kuvvetlerle işbirliği yapılarak yürütülecek kuvvetin çoğu ve asıl taarruz yönü kuzey doğuda Çıksorut sırtları olmak üzere her taraftan başlayacaktı. Şehir içindeki kuvvetlerin hareketini Özdemir Bey idare edecekti. Hazırlanan bu plana göre taarruz; 18-19 Ağustos gece yarısı şehir için en önemli yeri olan kuzey bölgesinde Kuvay-ı Milliye komutanı bulunan İncezade Hüseyin Bey'in komuta ettiği kesimden atılan işaret fişegi ile her taraftan aynı anda başladı. Kısa bir süre sonra taarruz gelişti ve Fransızlar ilk önce güneyde Cunut tepelerinden atıldı. diğer bölgelerde arka arkaya Türk kuvvetleri tarafından ele geçirildi. Taarruz bütün gece sürdü. Sabaha karşı da Hacıbaba, Çıksorut tepeleri işgal edildi. Fransızlar, her taraftan sıkıştırılmış ve savunma cepheleri iki taraftan ayrılmıştı.

Bazı yerlerde şehir ile irtibat sağlanmış ve bir kısım kuvvetler şehre girmişti. Bu iyi düzenlenen ve idare edilen taarruz karşısında daha fazla direnmenin yersiz olduğunu gören Fransız kuvvetleri çekilmek

zorunda kaldılar (32). 19 Ağustos 1920'de şehre giren mintika komutanı İrfan Bey ve Fikri Bey kuvvetleri halk tarafından sevinç gözyaşlarıyla karşılandı (33).

Fransız kıtaları, Kolej, Zerdalilik ve Garaf bölgesine çekildiler, çoğu Zerdalilik kesiminde toplanmıştı. Buralara yapılan Türk taarruzları başarısızlıkla neticeleniyor ve çok kayıplara sebep oluyordu. Birkaç kez deneme için yapılan keşif taarruzları sonunda birlikler, çok üstün ateş kuvveti karşısında kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Türk topçusu sayıca yetersiz olduğundan, Fransızların bu berkitilmiş bölgesini düşürmek imkanını bulamıyordu. Bu yüzden Zerdalilik kesimine taarruzdan vazgeçilerek birlikler emniyet bölgelerine çekilmek zorunda kaldılar.

II. Fransız Karşı Taarruzu

19 Ağustos 1920'de yapılan Türk taarruzundan sonra Ermeniler, kendi mahallelerinde tahkim edilmiş evlerde gizlenmişlerdi. Fransız birlikleri de Kolej, Garaf ve Zerdalilik bölgesinde toplanmış bulunuyordu (34).

Bu dar alanda sıkışmış bulunan Fransızlar bir taarruz ile hem kendilerini kuşatan kuvvetleri şehrin uzaklarına atmak, hem de bu hareketle bir tedhiş siyaseti yapmak maksadı ile kuzey ve doğu istikametlerinde 21 Ağustos günü hareket ettiler (35).

Bu taarruzdan önce Türk kuvvetleri iki grup halinde savunma mevziinde bulunuyorlardı. 3 üncü Alay Dülükte, 24 üncü Alay da Çıksorut ve Cunut bölgesinde idi. Bu kıtaların emrinde Kuvay-ı Milliye grupları da vardı. Fransızlar bu iki gruba ayrı ayrı karşı taarruza geçtiler. Kuzeye, 9 uncu alay bölgesine taarruz eden kuvvete Albay Andrea ve doğuda 24

üncü Alaya taarruz eden kuvvete de Yarbay Abadi komuta ediyordu.

Albay Andrea komutasındaki Fransız kuvvetleri topçu ile takviyeli iki Cezayir piyade taburu idi. Bu kuvvetlerin mevcutları nisbeten az olduğundan görevi karşısındaki Türk kuvvetlerinin oyalamaktan ibaretti. Yarbay Abadi emrindeki kuvvetler, topçu ve süvari ile takviyeli Senegal Piyade Alayı idi. Emrinde birkaç tank ve zırhlı otomobil de vardı.

21 Ağustos 1920'de taarruz başladı. Kuzey taarruz grubu, Dülüktepe'yi işgal ederek geceyi burada geçirdi.

Ertesi gün Türk birlikleri tarafından yapılan bir karşı taarruzla Fransızlar bu tepelerden atıldı ve sıkı takip karşısında Fransız kıtaları hiç bir yerde tutunamayarak, Garaf ve Kolej mevziine çekilmek zorunda kaldılar.

Doğu istikametinde ilerleyen Yarbay Abadi kıtaları, Rumevlek'in kuzeyinde bulunan 24 üncü Alayın Cunut ve Çıksorut sırtlarındaki kuvvetlerine taarruz ettiler. 24 üncü Alay iki saat dayandıktan sonra geri çekildi. Fransızlar'ın bu doğu taarruz grubu, 24 üncü Alayı takip etti. Birecik'e kadar çekilen 24 üncü Alay Antep-Nizip yolunu Fransızlara bırakmış oldu. Nizip'e kadar ilerleyen Fransız kuvvetleri yiyecek tedarik etmek amacıyla bir müddet burada kaldılar. Bu kuvvet Nizip'de şehrin ileri gelenlerinden birkaç kişiyi esir alarak çok miktarda yiyecek gasb ederek 28 Ağustos'da Antep'e döndü (36).

Şehir dışında bu savaşlar sürerken şehir içinde de birçok çarpışmalar yapılıyor, Fransızlar şehri sürekli olarak ateş altında tutuyordu. Halk bir taraftan bu ateşin etkisi ile kıvrılırken, diğer taraftan da yiyecek darlığı çekiyordu. Fransızlar şehir dışındaki masum halkın elindeki zahire ve hayvanları yağma ile uğraşırken, Antep'te bir kış savaşına hazırlık çalışmaları olanca hızıyla sürüyordu. Alınan tedbirler ana hatlarıyla şunlardı: (37).

1. 155 mm'lik top mermilerine mukavemet edecek sığınak ve siperler yapılması için bir istihkam müfrezesi teşkil edildi.

2. Yıldırım taburu köylü erlere takviye olundu.

36) TİH.IV, sh.210, UZEL, a.g.e., sh.142

37) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.121, ÜNLER, a.g.e., sh.83.

32) TİH.IV. sh.208-209, ÜNLER, a.g.e., sh.80-81, bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.117-118, bkz. VEOU, a.g.e., sh.433-434

33) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.119, ÜNLER, a.g.e., sh.81, bkz. ATSD I, sh.120.

34) TİH. IV, sh.209

35) UZEL, a.g.e., sh.141, bkz. ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.81, ABADİ,

Gaziantep Fedailer, sh. 60, ANDREA, a.g.e., sh.60

3. 25 nci Alay (eski 9 ncu Alay) birinci taburunun 120 mevcudlu birinci bölüğü şehre getirerek Çınarlı Cephesine yerleştirildi.

4. Dışardaki Milli müfrezelerden birkaçı şehre sokuldu. (Maho Paşa'nın kardeşi Ali Bey çetesi, Burçlu Terzi Ahmet çetesi, Zülfikarlı Mehmet Ali Ağa ve Karayılan oğlu Memik Ağa çeteleri).

5. Antep taburunun mevcudu 300'e çıkarılarak Suburcu, Balıklı cephesine yerleştirildi.

6. Biri asker diğeri sivil iki iae komisyonu teşkil edildi.

7. Şehir içindeki milli kuvvetlerinin iaselerinin Yıldırım Taburu mutfağından idaresi kararlaştırıldı.

8. Bütün cephele telefonla merkeze (Kürkçü Hanı) bağlandı.

9. Savaşa katılmayan şehir halkının şehirden çıkmalarına izin verildi. (Bu çıkış için zenginler mali güçlerine göre Heyet-i Merkeziyeye bir para ödüyor. Parasız fakir halk ise çıkış vesikasını parasız alıyordu. Çıkış vesikası için alınacak para miktarını Teymürzade Rifat Efendi ve arkadaşlarından kurulu bir komisyon tayin ediyorlardı.)

10. Memleket ileri gelenlerinden bazı şahıslar, köy ve kasabalardan erzak ve erat toplayarak Antep'e sevkine memur edildiler.

Bir taraftan bu yolda kış savaşına hazırlıklar yapılırken bir yandan da Heyet-i Merkeziyeye Ankara nezdinde teşebbüse geçilerek şehrin kurtarılması için yardım isteniyordu. Şehrin ileri gelenleri de aynı şekilde iç durumu açık şekilde gösteren telgraflar tertip etmiş, Mustafa Kemal Paşa'ya, Büyük Millet Meclisine, Milletvekillerine ve diğer makamlara vermişlerdi (38).

Bu telgraflara şifreli gelen bir cevap, Heyet-i Merkeziye üyelerinin bütün umutlarını kırmıştır. Bu cevapta, *Cihan muvacehesinde Türk varlık ve İstiklal savaşının mihrak merkezi Garp cephesinde cereyan etmekte olan harptir. Böyle hayati ehemmiyete haiz bir harp sahnesinden Antep cephesine bundan daha fazla muavenet edilmesine imkan yoktur. Buna göre tertibat alınarak müdafanın devamı lazımdır* deniliyordu. Heyet-i Merkeziye bu telgrafi açıklamamış ve savunmanın

38) Telgraflar için bkz UZEL, a.g.e., sh.146, ÜNLER a.g.e., sh.84-86.

devamını sağlayacak tedbirlere daha sıkı bir surette sarılmıştır (39).

Antep halkının aylardan beri süregelen bu sıkıntılı günlerini bilen ve özellikle Ermeniler aracılığı ile durumu yakından izleyen Fransızlar, bir beyanname ile halkı teslim etmeye çağırıyorlardı. Bu maksatla Antep'i şiddetli bombardmana devam ettiler.

Göç

Savaşın uzayacağı, kışın savaşla geçeceği anlaşılınca şehirdeki savaşamayacakların, kadın ve çocukların şehir dışına çıkarılarak yalnız savaşanların bırakılması suretiyle beslenme güçlüklerinin azaltılmasının Heyet-i Merkeziyeye kararlaştırıldığını belirtmiştik (40). Savaşanlar genellikle fakir ve orta halli halktan ibaret idi. Şehrin zengin ve ileri gelenlerinden bir çoğu çevre kasaba ve şehirlere hatta en kötüsü Fransızların elinde bulunan Halep'e gitmişlerdi. Şehirde kalan bazı ileri gelenler ile diğer halkın aile ferdlerinin dışarı çıkmalarına izin verilmesi savaşanlar arasında kötü bir etki yapmıştı. Antep'te hiç mal ve mülklerin olmadığı halde kendileri vatan ve millet yolunda savaşırken mal ve mülk sahiplerinin savaş alanı dışında oturup mücadeleye seyirci kalmaları savaşçıları haklı olarak üzüyordu (41). Bu direnişleri subayların ve ileri gelen savaşçıların aracılığı ile yatıştırıldı. Şehirden yalnız savaşa yaramayan kadın, çocuk ve ihtiyarların çıkmasına, eli silah tutan, savaşa-bilenlerin şehir içinde kalmalarına ve aileleri dışarı çıkanlardan mali güçlerine göre içerde kalanların iaselerine harcanmak üzere bir para ödemelerine savaşçıları ikna edildi ise de ailesini bırakıp gelmek üzere şehirden çıkanların geri dönmeyenler oldu (42).

Şehrin doğu ve kuzey kesimini kuşatma dışında kaldığından buralardan geçen yollardan geceleri faydalanmak suretiyle dışarı ile bağlantı kurulabiliyordu. Gündüzleri bu yollardan, düşmana açık olduğundan faydalanılamıyordu. Göçmenler şehrin kuzeyinde Dülük yolu

39) UZEL, a.g.e., sh.146, ÜNLER, a.g.e., sh.84, Kamil YETKİN ; "Gaziantep Harbini İdare Eden Teşkilatımız", GKFBİD, Gaziantep, 1958, sh.4

40) bkz. Antep'de kış savaşına hazırlık çalışmaları alınan tedbirler, 9.

41) bkz. "Hicret Devri" LOHANLIZADE, a.g.e., sh.124-129

42) ÜNLER, a.g.e., sh.87

başlangıcında göç vesikalarını göstermek suretiyle dışarı çıkıyorlardı. Eylül, Ekim ayları boyunca ve Kasım ayının 20'sine kadar bu yolla şehirden yirmibin kişi dışarı çıkmıştır (43).

Bu günlerde Malatya mebusu Hacı Bedir Ağa 300 kişilik aşireti ile Antep'in yardımına koştu. Fakat Antep'in kurtarılması için fazla kuvvete ve özellikle düzenli askeri birliklere ihtiyacı olduğu anlaşılmıştı. Bu durum devamlı olarak komutanlara bildirilmekteydi. Antep mütasarrıfı; önceleri yapılan savaşlarda kayıplar veren kıtalar ve Kuvay-ı Milliye'nin yeteri kadar savunma kudreti göstermediğini ileri sürerek, bir an önce ordu birlikleriyle takviyesini istemekte idi. Bu başvurmalar üzerine Elcezure Cephesi Komutanlığı; Kolordu bölgesinin özel durumu, eşkiya hareketlerinin çokluğu ve Milli Aşiretin çıkardığı iki önemli olay yüzünden emrindeki birliklerden Antep'e yardım yapılmasının şimdilik mümkün olmadığını, bu sebeple Adana cephesi komutanlığından ve diğer kolordulardan acele olarak kıta gönderilmesini ilgili makamlardan rica etti (44).

Fransız birlikleri de yiyecek sıkıntısı içindeydiler. Özellikle hayvan yemi sağlanmasında çok güçlük çekiyorlardı. Topçu, piyade süvari hayvanlarından başka ulaştırma için tuttukları hayvanların tamamı 2000'i buluyordu. Bu hayvanlar için günde 10 ton arpa gerekiyordu (45). Bu sebeple Fransızlar, sürekli olarak işe ve ikmal kollarını kullanmak zorunda idiler. Bu kollarda Milli kuvvetler tarafından yollarda kurulan pusularla basılmakta, ikmal hizmeti aksatılmaktaydı. Antep civarında yem ve yiyecek maddeleri tedariki mümkün değildi (46). Çünkü Antep çevresi, tamamen Millî kuvvetlerle tutulmuş bulunuyordu.

Fransızlar, Eylül başında propoganda yoluyla Türkler'in teslimi işini denedilerse de verilen çeşitli gözdağlarına rağmen Türkler teslim olmadılar.

43) a.g.e., sh.87.

44) TİH.IV. sh.211

45) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.82, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.61, "Hayvanların yekünü 1000'den fazlaydı." TİH.IV, sh.211, "1500'e baliğ olan hayvanların laşesi..." UZEL, a.g.e., sh.149

46) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.82. ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.61

Bütün bu işler sırasında Fransız topçusu, sürekli olarak Antep'i yakıp yıkıyor; evler, camiler, hanlar ve hamamlar harap oluyordu.

1920 Eylülü başında Elcezure Cephesi Komutanlığı durumu kritik gördüğünden Genelkurmay Başkanlığı'na bildirdi. Antep'deki düşman 3000 kadar muharip piyade ile 150 ve 105 mm'lik olmak üzere 16 kadar sahra ve dağ topu ve bol makinalı tüfekten ibaretti. Sarımsak ve Kurbanbaba tepeleri tahrip edilmişti. Kilis ve Akçakoyunlu yollarını elde bulundurmaktaydılar. Yuvalar ancak 105 mm'lik obüslerle tahrip edilebilirdi (47).

Düşmanı bu mevzilerden çıkarmak için topçuya ve taarruz edebilecek göçte 500 mevcutlu 4-5 piyade taburuna ve bu çekirdek etrafında Milli kuvvetlere ihtiyaç vardı. Halbuki mevcut olan 24 üncü Alay ile 9 uncu Alay kısmen elbise ve ayakkabısız bulunan 70-80 mevcutlu taburlarla böyle bir taarruzu gerçekleştirecek durumda değildiler.

Bir süre sonra Fransızlar Antep'e çekildiler. 24 üncü Alayda, Fırat doğusuna alındı. Burada elbise, ayakkabı gibi ihtiyaçlar sağlanarak ve Urfa erleri ile takviye edildikten sonra bu alayın Fırat batısına geçirilmesi, Elcezure Cephesi komutanlığınca emredildi.

Vatanın her tarafında düşmanla mücadele etmek mecburiyeti olduğundan buraya askeri yardım yapılamıyor, ancak halkın moralini yükseltmek için öğütler veriliyordu. Nitekim, Genelkurmay Başkanı Kurmay Albay İsmet Bey: *Antep halkının gayretli direnmesi dini ve millî çok büyük övüncümüzdür. Civar kolordularca gerekli yardım yapılmalı, halk devamlı olarak gayrete getirilmeli ve teşvik edilmelidir* diyordu.

Heyet-i Merkeziye Başkanı Ferit bey imzasıyla Elcezure Cephesi Komutanlığı'na gönderilen bir yazıda (özet), *Antep'de Fransızlara teslim olmak isteyenler çoğaldı, süratle kuvvet gönderilmesi aksi takdirde mesuliyetin kabul edilmeyeceği* bildiriliyordu. Bu telgrafagereken tedbirler alınmaktadır, sebat ve direnmek elzemdir cevabı verildi (48).

47) TİH. IV, sh.211.

48) TİH.IV. sh.212.

III. Fransızların Çınarlı Taarruzu

Şehrin aralıksız bobardumanla düşürülemeyeceğini anlayan Fransızlar, bir defada kuvvetli bir taarruzla şehre girmeyi denemek istemişti. Taarruz iç cephenin kilit noktası olan Çınarlı cephesi için hazırlanmıştı. Çınarlı mevzileri, şehri güneyden kuzeye kesen iç cephe hattının kuzey ucundan batıya kıvrılan kısmının uç noktasındaki Çınarlı Camii ile batısındaki Katolik Kilisesi'ne 30 metre mesafedeki Nikogosyan Ermeni okulu idi (49). Daima kaynayan bir kazan haline bulunan bu cepheye Türkler *Anbumu* adını vermişlerdi. Fransızlar ilk saldırıyı buradan yaptılar 5 Ekim Cuma günü Fransızlar önce cami ve bölgedeki tahkim edilmiş Türk evlerini topçu ateşiyle harap edecek bir dereceye getirdikten sonra hücumla kalktılar (50). Yerlerini terk etmeyerek yıkık duvarlar altında düşmanı bekleyen kahraman Türk evlatlarının ateşi ile karşılaştılar. Ağır ve ehemmiyetli bir çarpışma oldu. Fransızlar, birçok kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar (51).

Fransızlar 14 Ekim 1920'de hareketi tekrar ettiler ise de sonuç değişmedi. Okulun avlusuna girmeğe muvaffak olan birkaç düşman eri de kendi toplarıyla yıkılan duvarın altında can verdi (52).

Çınarlı taarruzlarında tam bir yenilgiye uğrayan Fransızlar, şehrin ne bombardumanla ne de kuvvetli bir hücumla zabtedilemeyeceğini anlamışlar, başarılarının şehri kuşatmayla ve aç bırakmakla kazanılabileceğine inanmışlar, eldeki kuvvetin şehri kuşatmaya yetmeyeceğini tecrübe ile öğrenmiş olduklarından daha fazla bir kuvvetin Antep'e getirilmesini sağlayacak teşebbüslere geçmişler idi. Şehrin

49) ÜNLER, a.g.e., 89.

50) ÜNLER, a.g.e., sh.89. ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.86, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.63, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.160. ANDREA, a.g.e., sh.85, "10 Eylül 1920'de Fransızlar Çınarlı Caminin bulunduğu bölgedeki Türk Kuvvetlerine taarruza geçtiler." bkz. TİH.IV, sh.212.

51) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.86, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh.63, ANDREA, a.g.e., sh.86, VEOU, a.g.e., sh.446, YAMAN, a.g.e., sh.48, KOCATÜRK, a.g.e., sh.143.

52) ÜNLER, a.g.e., sh.90, UZEL, a.g.e., sh.177, ANDREA, a.g.e., sh.86-87.

batısı, güney ve doğusu Fransız kuvvetleri tarafından tamamen çevrilmiş olup yalnız kuzey kısmı açıktı. Kuzey kesimi ise gündüzleri düşmanın gözetlemesinde açık olduğundan buradan yalnız geceleri hâricte bağlantı kurulabiliyordu.

C. 2. KOLORDU'NUN KURULUŞU, 5. TÜMEN'İN ANTEP'E GELİŞİ

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen 9 Kasım 1920 tarih ve 337 sayılı şifre ile Adana Cephesi, komutanlığı 2 nci Kolordu Komutanlığı adını aldı (4). Kurmay Yarbey Hayri Bey komutasında 24,25,27 nci alaylardan kurulu 9 uncu Tümen ile, Kurmay Yarbey Kenan Bey komutasındaki 5 inci Tümen bu kolordu kuruluşuna katılmıştı. 5 inci Tümenin Genel Kurmay Başkanlığı'nın emriyle Antep bölgesi kurtarıncaya kadar, yapılacak hareket süresince emir ve komuta bakımından Adana Cephesi Komutanlığı'na bağlı olacağı, yiyecek ve ikmal desteğinin eskisi gibi Elcezire Cephesi Komutanlığı'nca yapılacağı bildirildi.

Kenan Bey tümenin Diyarbakır, Urfa ve Siverek gibi merkezlerde bulunan depo ve eğitim hizmetlerinde kullanılan birlikler hariç olmak üzere geri kalan kuvvetler ile, Urfa sancağının teşkil ettiği 1000 mevcutlu dört milli taburun ve aşiret kuvvetlerinin bir hafta içinde Antep cephesine hareket etmek üzere hazırlığa başlanmasını emretti. Önce, mevcutları 70-100'er olan piyade taburları, ikmal erleri ile 250'ye yükseltildi. İkmal erlerinin eğitim görmesi de gerekiyordu. Bu sebeple tümen Urfa'ya geldikten ancak bir ay sonra Antep'e hareket etmek zorunda kaldı.

3 Kasım 1920'de 5 inci Tümen şu kuvvetlerle Urfa'dan Antep'e hareket etti.

14 üncü Piyade Alayı,

15 inci Piyade Alayı,

Urfa Piyade ve süvarileri

Süvari Alayı (iki bölüklü)

Topçu taburu (ikişer toplu iki sahra bir dağ bataryası);

İstihkam ve muhabere müfrezeleri;

Cephane ve erzak kolları (halktan teşkil edilmiştir) (53).

53) TİH. IV. sh.214-215.

Süvari alayından bir bölükle Cerablus'daki piyade taburu, Fırat müfrezesi ile Cerablus bölgesinde bulunduruluyordu. Bu müfreze hareketi başlayınca bir kısım aşiret ile takviye edilerek Akçakoyunlu ile Çobanbeyli arasında demiryolunun tahribi ile ulaştırmanın önlenmesi görevini aldı.

Karaburun ve İkizkuyu Harekatı

5 inci Tümen, Antep bölgesine giderken yolda Akçakoyunlu'dan Antep'e bir Fransız birliği geleceği haberi aldı. Tümen bu birliği Akçakoyunlu İkizkuyu arasında baskın yapmaya karar verdi. Bu taarruz Akçakoyunlu, İkizkuyu yolunun , doğusunda açılmak ve muhabereye hazırlanmak suretiyle yapılacaktı. Taarruza 9 uncu Tümenin yeni kurulan Antep ve Maraş alayları ile Bekit ve Mülk kesimine gelecek olan Kilis müfrezesinin de katılması kararlaştırılmıştı (54).

5 inci Tümenin mevcutları ve top sayısı, Fransızların kabile muhafızı kadar olduğundan ve sayıca 9 uncu Tümen ve diğer bazı aşiretler de bu taarruza katılacağından başarı ümit edilmekteydi. 5 inci Tümen Komutanı, durumu ve araziye yakından görmek üzere İkizkuyu'ya hareket etti.

5 inci Tümen, 15 Kasım 1920'de güneş doğarken yola çıkarken, Nizip batısında Gavürköy-Orul-Yarımtepek köy hattına geldi.

Fransızlar 5 inci Tümenin bu hareketini haber almışlardı. 16 Kasım 1920 sabahı erkenden bir piyade alayı ve iki bataryadan kurulu kuvvetleriyle Akçakoyunlu istasyonuna yürüyüşe geçtiler. İstasyonun batısındaki Telhalit kesiminden açılarak Kılavuz köyü-664 tepe hattına ilerlemeye başladılar. Fransızların bu hareketi, önceden Türkler tarafından düşünüldüğünden 664 rakımlı tepe 24 üncü alayın iki dağ topuyla takviyeli 3 üncü Taburu ve aşiret birlikleri ile tutulmuştu. Bunun gerisinde 24 üncü Alayın iki taburu ihtiyat olarak bulunmakta idi. Ayrıca Haral'da da üç tabur kuvvet, tümen ihtiyatı olarak bulunuyordu (55).

5 inci Tümenin planı, 9 uncu Tümen kuzeyden Antep yönünden taarruz ederken, yandan taarruza geçmekti. Düşman topçu desteği

altında 664 rakımlı tepeye taarruza başladı. Bu tepedeki 24 üncü Alayın 3 üncü Taburu iyi direndi, fakat bir süre sonra aşiret kuvvetlerinin çözülmesi üzerine geri çekildi ve topların da düşmana bıraktı. Bu hareket ihtiyatta bulunan 24 üncü Alayı da etkilemiş ve bütün kuvvetler dağınık bir şekilde geri çekilmeye başlamışlardı. Fakat Haral bölgesinde, tümen ihtiyatında bulunan kuvvetlerle tümen Kılavuz istikametinde gelişen bu karşı taarruz etkisiyle Fransızlar, akşama doğru çekilmek zorunda kaldı ve bırakılan dağ topları da tekrar ele geçirildi. Ertesi gün, Fransızlar taarruzlarına devamla Antep'den çıkarılan kuvvet de birleşerek Antep bölgesine gelmeye muvaffak oldular (56).

Bu taarruzla, aşiret müfrezeleri çok erken çekilmiş, Fransızlar'a oldukça kayıplar verdirilmiş ise de Türklerin de şehit ve yaralıları çok olmuştu.

D. 4. FRANSIZ TÜMENİ'NİN (Goubeau) ANTEP'E GELİŞİ

Fransızlar'ın Suriye ve Adana bölgesindeki durumları gittikçe zorlaştığından Antep hareketini bir an önce neticelendirmek istiyorlardı (57). Bunun için General Goubeau'nun komuta ettiği 4 üncü Tümeni Adana bölgesine getirdiler. Bu tümen bir kısım kuvvetini Tarsus-Pozantı ve Osmaniye bölgelerine ayırdıktan sonra büyük kısmı ile Antep'e yöneldi (58).

Bundan amaçları, Antep'deki kuvvetlerini takviye ederek şehri bir an önce düşürmekti. 19 Kasım 1920'de Kilis'den hareket eden Goubeau kuvvetlerinin öncüleri ve General Goubeau 20 Kasım 1920'de, geri kalan kısımlar 21 Kasım 1920'de Antep'e vardılar (59).

56) **Etraf-ı Şehr Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defter-i (12.11.336)**. Antep Savaş Müzesi, Envanter No:26, sh.216, ANDREA, a.g.e., sh.97-99

57) bkz. ANDREA, a.g.e., sh.101, VEOU, a.g.e., sh.450

58) UZEL, a.g.e., sh.190, TİH, IV. sh.216, "General Gobo Yedi sekiz bin kuvvetle Adana'dan çıkarak çeşitli kuvvetlerimizi dağıtarak yürümüş..." bkz. Bedri BAŞAKINCA; "Anteb'i Düşman Hiçbir Zaman Muhasara Edemezdi". **Yakın Tarihimiz**, Cilt IV, Sayı 49, 1963, sh.185-187

59) ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.90, ABADİ, **Gaziantep Fedailer**, sh.65, ANDREA, a.g.e., sh.101

54) TİH. IV. sh.215

55) TİH. IV. sh.215.

Kuşatma kuvvetlerini 13 tabur piyade ve 38 topa (2 adet 105'lik ve 4 adet 155'lik topçu var) yükselten bu takviye kuvveti, şehrin kuşatmasını ikmal etmekle beraber diğer bölgelerdeki Türk kuvvetlerine karşı yapılacak harekâtı da kolaylaştırmış oluyordu. Ayrıca 1 uçak filosu, 1 süvari alayı da bu kuvvetlere dahil idi. Bunların genel toplamı nakliye arabaları, deve bölükleri, cephane kolları, seyyar hastane vs. ile 12 bin insan ve altıbin hayvanı bulunuyordu (60).

Buna mukabil, şehirdeki Türk kuvvetleri ise;

500 mevcutlu Yıldırım Taburu

200 mevcutlu Antep Taburu

120 mevcutlu 25 inci Alay, 1 Taburu, 1 bölük

750 Semt efradı

500 Millî kuvvetler

850 Tahkimat ve diğer işlerde çalışan efrat olmak üzere toplam 2920 kişilik bir kuvvete sahip bulunuyordu (61).

21 Kasım öğleden sonra Ağustos ayındaki mevzileri işgal etmek suretiyle Fransızlar kuşatmayı tamamlamış oluyorlardı (62). Fransızlar bu seferki kuşatmaya daha çok önem vermiş ve derhal şehrin dört bir tarafını, iki hat üzerine siperler inşa, bazı yerlerine de tel örgü çekerek kapatmışdı (63).

I. Fransızlar'ın 2 inci Kolorduya Karşı Giriştiği Harekat

23 Kasım 1920'de Sacur vadisinde toplanan büyük bir kuvveti, Antep'in kuzeydoğu bölgesini Türk kuvvetlerinden temizlemek ve bu kuvvetleri Fırat'ın öte yakasına (Birecik'e) atmak üzere harekâta başladı (64). 9 tabur piyade, 3 sahra bataryası ve ağır toplarını şehri kuşatmak için bırakmışlardı (65).

60) ANDREA, a.g.e., sh.101, VEOU, a.g.e., sh.191, TİH IV, sh.216-217.

61) ÜNLER, a.g.e., sh.96

(62)bkz. ÖZDEMİR, sh.18-24, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.90

63) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.178

64) ÖZDEMİR, sh. 25, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.90, ANDREA, a.g.e., sh.102

65) ÜNLER, a.g.e., sh.100, UZEL, a.g.e., sh.196

Bu taarruzdan önce, Antep dışında bulunan Türk kuvvetlerinin durumu şöyle idi:

9 uncu Tümen Antep kuzey bölgesinde, Erikçe-Dülükbaba (1211) Beylerbeyi hattında; 5 inci Tümen Antep doğusunda Şahmelek-Ballıkaya hattında savunma mevzilerinde tertiplenmişlerdi. Heriki tümen arasında irtibat ve emniyet birliği olarak 1053 ve 1069 tepeler hattında 9'uncu Tümenin Antep piyade alayı 125 inci Alay bulunmakta idi (66).

Fransız kuvvetleri 24 Kasım 1920'de gün doğarken Rumeylek ve Güllüce köyleri üzerinden ilerlemeye başladılar. Fransızların önce, 5 inci Tümene taarruz edeceği sanıldı. Fakat bu kuvvetler doğuda 5 inci Tümene taarruz etmeyip, bu tümen karşısında emniyet kitaları bırakarak 1069-1053 rakımlı sırtlardaki Antep alayına taarruz ettiler. Zayıf olan Antep Alayı, taarruz karşısında batıya çekildi. Fransızlar da bu bölgeyi işgal etmek suretiyle; iki tümen arasına girmiş oldular. Durumu gören ve taarruza uğramayan 5 inci Tümen saat 9.00'a doğru Fransızların yanına taarruza başladı. Fransız kuvvetleri, 5 inci Tümenin bu etkisiz taarruzuna rağmen, Suboğazi kesiminde ilerleyerek Suboğazi-Bedirköy bölgesinde toplanmaya başladı. Bir kısım Fransız kuvvetleri de 9 uncu Tümenin Beylerbeyi ve Karahöyük'teki kuvvetlerine taarruz ederek onları geri çekilmek zorunda bıraktı. 9 uncu Tümen bu düşman taarruzları karşısında Dülükbaba sırtlarında toplanarak savunmaya geçti.

Önce 9 uncu Tümene taarruz ederek onu geri çekilmeye zorlayan Fransız kuvvetleri, bu defa da 5 inci Tümene dönerek onu hırpalamak istedi. Bu maksatla 25 Kasım 1920 sabahı dört piyade taburu ve iki sahra topçu taburundan ibaret kuvvetle Suboğazi-Gurenis-Arıl istikametinde; bir süvari bölüğü ve bir sahra bataryasıyla takviyeli iki piyade taburundan kurulu diğer bir kuvvetle de Suboğazi güneyinden Şahmelek kuzeyi yönünden ilerlemesi üzerine 5 inci Tümen yanının kuşatılmasına meydan vermemek için Arıl-Sinan kesimine çekilerek savunmaya karar verdi. Fakat 1069 rakımlı tepe kuzey-doğusunu geçmiş olan düşman sağ kolunun, Sinan köyü üzerinden Nizip yolu istikametinde ilerlediği görüldüncə, 5 inci Tümenin çekilme istikameti bütünü tehlikeye

66) TİH, IV, sh.217.

girmiş oluyordu; Fransız kuvvetlerinin süratle ilerlemesi karşısında çok güç duruma düşen 5 inci Tümen, büyük güçlüklerle bir esir vermeden yolun güneyinden çekilerek, dağınık bir surette Nizip'te toplanabildi. Fırat'ın doğusuna geçmek zorunda kaldı. Bu çekilişte tümen birlikleri, Şeyhbekir ve Belkıs geçitlerinden, tümen karargahı ise Birecik'ten Fırat doğusuna geçmiş bulunuyordu ve bu bölgede savunma için gereken tedbirler alındı. Fransızlar, 25-26 Kasım gecesi Orul-Tilfar-Abdullahdede ziyaret hattına varmışlardı (67).

26 Kasım 1920'de Fransızlar piyadeleriyle Birecik; üç bölük kadar süvarisiyle de Belkıs kuzeyi istikametinde ilerlemeye başladılar. Bunları desteklemek üzere iki batarya da vazifelendirilmişti. Bu bataryalar, ilerdeki piyadeleri desteklerken öğle vakti de iki Fransız uçağı Birecik doğusu sırtlarındaki Türk topçu mevzileriyle, 5 inci Tümen karargahını bombalamışlardı. Fransızlar tarafından yolun güneyinde mevzide sokulmuş olan topçu, Fırat'ın batı kıyılarına tamamen hakim olan Birecik güneyinde mevzilendirilen Türk topçusunun ateşiyle susturuldu ve toplardan biri de tahrip edildi. Hafif arazi dalgalarından faydalanarak Fırat Nehri kenarına kadar ilerlemiş olan Fransız süvarileri de topçu, makinalı tüfek ve piyade ateşlerinin etkileriyle geriye atıldı. bu durum karşısında piyade birlikleri durmak zorunda kaldılar. Belkıs geçidi istikametinde ilerleyen Fransız kıtaları geçiş araçları önceden 5 inci tümen tarafından tahrip edilmiş olduğundan doğuya geçemediler. Daha kuzeyden Şeyhbekir geçidinden doğuya geçerek güneye doğru yürümekte olan bir Türk piyade alayının ve daha önceden buraya yerleştirilen bir sahra bataryasının etkili ateşleri karşısında önemli bir hareket yapamayan Fırat batısındaki Fransız kıtaları Türk topçu ve makinalı tüfek ateşleri altında hep birden Nizip'e doğru çekilmek zorunda kaldılar (68).

Güneyde Cereblus'da bulunan Türk taburu, üstün Fransız taarruzu karşısında Fırat nehri doğusuna çekildi ve Fransızlar bir piyade taburu, bir süvari bölüğü iki topla Cerablus'u işgal ettiler. Fakat kuzeydeki kuvvetlerin çekilmesi üzerine 26 Kasım 1920 öğleden sonra Münbiç

istikametinde geri çekildiler (69).

5 inci Tümenin Birecik, Belkıs ve gerek Şeyhbekir geçitlerinden Fırat nehrinin doğusuna çekilen kıtaları eksiksiz olarak Birecik bölgesinde toplanmış ve önemli bir kayıp vermemişti. Yalnız Nizip Millî Taburu dağılmış bulunuyordu.

Fransızlar 24 Kasım 1920'den beri Antep, Nizip bölgelerinde ve Fırat batısında yaptıkları savaşlarda, 5 inci tümeni ve iki tümeni ayrı ayrı yenilgiye uğratmak maksadını güttüler.

Bu başarısızlık üzerine 2 inci Kolordu Komutanlığının savaşları yakından sevk ve idare etmesi için karargahın Antep'e gelmesi Genelkurmay Başkanlığı'nca emredildi. 27 Kasım 1920'de kolordu karargahı Antep'in 30 km. kadar kuzeyine Koçlu'ya geldi (70).

30 Kasım 1920'de Goubeau müfrezesi Antep'e döndü (71) ve 1 Aralık'ta Fransız mevzilerini piyade ve topçu ateşine tutan kuzey bölgesindeki Türk mevzilerine karşı seri bir taarruz harekâtı başladı. Bu taarruz karşısında 9 uncu Tümen emniyet kıtaları geri çekildiler. Tümenin büyük kısımları da Fransızlar'ın üstün kuvvetlerle yaptıkları taarruzlar karşısında İncesu gerisinde Karabıyıklı bölgesine çekilmek zorunda kaldı (72).

Fransızlar'ın bu taarruzları üzerine Genelkurmay Başkanlığı 5 inci Tümenin tekrar Antep'e alınması için verdiği emirde (özet):

Fransızlar 5 inci Tümen karşısında kuvvetlerini tamamen Antep yakınlarına kadar çekmiş ve 9 uncu Tümen taarruz etmiştir. Şimdi hedefi bu tümeni dağıtmak ve bütün kuvvetleriyle Antep'i işgal etmektir. Bunun için 5 inci Tümenin en normal hareketi 9 uncu Tümeni sıkıştıran Fransızlar'ın yanına taarruz etmektir. Antep direndikçe Fransızların Fırat nehri doğusunda Urfa ve Mardin'e doğru bir hareket yapması umulamaz. Tümen aslında 2 inci Kolordu emrinde olduğundan bütün emirleri bu

69) TİH. IV, sh.219.

70) a.g.e. ,sh.220

71) Açıkşöz Gazetesi, 6 Aralık 1920, Numara 101, sh.4, Açıkşöz Gazetesi, 30 Aralık 1920, Numara 107, sh.3, ANDREA, a.g.e. ,sh.104

72) TİH, IV, (Fransızların 9'ncu Tümen'e taarruzları) sh.220, ABADİ, Türk Verdünü Gaziantep, sh.91, ABADİ, Gaziantep Fedaileri, sh.66

67) TİH. IV, sh.218. ANDREA, ag.e., sh.103.

68) ÖZDEMİR, sh.71

kolordudan alacaktır diyordu (73). Bu emir üzerine 5 inci Tümen, 3 Aralık 1920'de büyük bir kısmı ile hareket etti.

Fransızların bu hareketi sırasında Antep en buhranlı günlerini yaşıyordu. Telgraf ve telefon hatları kesilmesi dolayısıyla hariçteki birliklerle irtibat kesilmişti. Dışardan içeri posta güvercinleri, içerden dışarı fedai postalarla haberleşme sağlanıyordu. Bu postalar kuşatma hatları arasından geçerek dışarıdaki komutanlara raporlar götürüyor, gelirken de cephane, ilaç gibi önemli ihtiyaçları getiriyorlardı (74).

23/24 Kasım'da kuşatmayı yarmak üzere bir hücum müfrezesi tertip edilerek güney tepesinde bulunan Fransız siperlerine taarruz yapılmış ise de muvaffak olunamamıştır. Fransız topçularının yağmur gibi yağın top gülleleri altında bu kuvvet güçlüğüle Antep'e dönebilmişlerdi (75).

Şehrin çepeçevre kuşatması üzerine, cephane ve erzak azlığını göz önünde tutan Etraf-ı Şehr Cepheler Komutanlığı 24/25 Kasım tarih ve 488 sayılı şifre ile muntika komutanlığına kuşatma tamamen kaldırılmasa bile şehre erzak ve cephane sokmak için Dülük yolunun iki yanına, içerden ve dışardan ortaklaşa yapılacak bir taarruzla Hacıbaba ve Çakmak tepelerinin alınarak bir kaç saat için olsun yolun açılıp erzak ve cephane ikmalini teklif etti. 9 uncu Tümen Komutanlığı Güçe köyündeki karagahından yazdığı 26/11/1920 tarihli şifre ile 5 inci Tümenin düşman kuvvetleri tarafından Fırat'ın doğusuna atıldığını 25 inci alayında 5 inci Tümen üzerine atıldığını bildiriyor ve bu kuvvetlerin uzun zaman Antep'e yardım edemeyecekleri belirtilerek elde kalan Maraş Alayı (27 nci Alay) ve mevcut toplarla her neye mal olursa olsun şehirle bağ kurmak üzere son bir teşebbüste bulunarak 26/27. 11. 1920 gecesi Hacıbaba'ya taarruz edileceğini açıklıyordu (76).

27 nci Alay önce Hacıbaba'ya bir taarruz yaptı. Şifre geç geldiğinden şehir bu taarruza katılamadı (77). Tarruz başarısız olmuştu.

Tümen komutanı yazdığı şifrelerde şehrin taarruza katılmamasını yeriyor ve kendisine erzak ve cephane hakkında yanlış bilgi verildiğinden bu taarruzun tertiplendiğini ve 25 inci Alayın tümene iltihakı beklenmeden hazırlıksız olarak yapılan bu taarruz neticesinde iki kıymetli subayın şehit düştüğünü belirtiyordu (78).

28 Kasım 1920'de Kolordu Kumandanı Selahaddin Adil Bey'e diğeri T. B. M. M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmek üzere aynı mealde bir mektup yazıldı (79).

Antep tam bir ümitsizlik içinde bulunurken 30 Kasım'da 2 nci Kolordudan 28 Kasım 1920 tarihli mektuba cevap olarak gelen şifre solan ümitleri yeşertmişti, herkese yeni bir şevk ve gayret vermişti. Bu şifrede kuvvetler toplandığını, kuşatmanın açılması için çalışmalar yapıldığını ve topların yetiştiği belirtiliyordu (80).

Kuşatmanın uzayacağını göz önünde tutan Heyet-i Merkeziye fakir halkın ve millî müfrezelerin en az bir aylık işelerini temin maksadıyla bir yazıyla umumi işe heyeti kurmuş ve bu heyet grup halinde kendi yiyeceklerinden fazla zahire bulunması muhtemel evleri arayarak buldukları zahireyi değer pahasıyla satın almışlar ve hususi ambarlarda depo etmişlerdir. Cephane ikmalinde daha önce kurulan ve karabaruttan fişek ve Fransızların patlamamış mermilerinin dinamitlerinden bomba imal eden imalathanelin çalışmaları hızlandırılmıştı.

General Goubeau 1 Aralık 1920 tarihinde Antep Kuvay-ı Milliye Komutanı Özdemir Bey'e gönderdiği mektupla *daha önce bildirilen şartları dahilinde şehrin, kayıtsız şartsız teslimi* isteniyordu (81). General Goubeau'nun bu ültimatı, içinde bulunulan ağır şartlar altında savaşı yöneten Heyet-i Merkeziye'ye ağır sorumluluklar yüklüyordu. Durumun nezaketini göz önünde tutan Heyet-i Merkeziye şehirde

73) TİH. IV, sh. 221

74) ÜNLER, a.g.e., sh. 101-102, LOHANLIZADE, a.g.e., sh. 181

75) LOHANLIZADE, a.g.e., sh. 180, UZEL, a.g.e., sh. 197.

76) ÖZDEMİR, sh. 50.

77) ÖZDEMİR, sh. 58

78) ÜNLER, a.g.e., sh. 102

79) bkz. ÖZDEMİR, sh. 68, ÜNLER, a.g.e., sh. 103, UZEL, a.g.e., sh. 201-203

80) ÜNLER, a.g.e., sh. 104

81) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh. 91, ABADİ, *Gaziantep Fedaileri*, sh. 66, Mektup metni için bkz. ÜNLER, a.g.e., sh. 105-106, UZEL, a.g.e., sh. 204-205

kalan memleket ileri gelenleri ile hükümet erkânı, mıntika kumandanlarını çağırarak bir harp meclisi topladı. Neticede şehrin bombardu-manını azaltmak, noksan tahkimatı kuvvetlendirmek ve dışardaki 2 nci kolordu birliklerinin toplanması için zaman kazandırmak maksadıyla Fransızlar'ı oyalayan bir cevap hazırlanması kararlaştırıldı.

Özdemir Bey'in General Goubeau'ya gönderdiği cevapta (özet): *Verdün sizin için ne ise Antep de bizim için o kadar azizdir. Yazınızda taştışılması gereken konular vardır. Muhabere yoluyla tartışmaya devam edilebilir. Eski şartlarınızda ısrarederseniz bizim için şerefli bir ölümle müdafaadan başka çaremiz yoktur* deniliyordu (82).

Bu mektup üzerine General Goubeau derhal bombardu-manı hafifletmiş ve Özdemir Bey'e 2 Aralık 1920 tarihli bir mektup yazarak şifahi görüşme isteğinde bulunmuştu. Goubeau bu mektubunda teferruat üzerinde anlaşmaya varmak için yüzyüze görüşmek gerektiğinde ısrar ediyor ve yazışmanın gecikmeye vetercümeler de yapılacak hataların bir anlaşmazlığa sebep olacağı bildiriliyordu. 3 Aralık saat 14.00'de genel karargahında randevu veriyor ve bir subay komutasında bir kaç muhafızın Çınarlı barikatlarında kendisini bekleyeceğini bildiriyor ve gelirken kurmaylarınızdan bir iki subayla, bir tercüman ve bir katip getiriniz diyordu (83).

Özdemir Bey, verilen görüşme müddetini biraz daha uzatıp zaman kazanmak maksadıyla görüşmenin ertesi güne bırakılmasını Goubeau'dan bir mektupla rica etti. Aynı zamanda Goubeau'nun notasını da bir taraftan kolorduya bildirmiş idi. Gelecek cevabı beklemek için Fransızları mümkün olduğu kadar oyalamak gerekiyordu. Bu hem teslim şartının kolordunun vereceği cevabı anlamak ve hem de şehrin biraz daha nefes almasını temin etmek için lüzumlu idi.

Goubeau 3 Aralık 1920 tarihli mektubunda görüşme üzeri-ne ısrar ederek bunun için 4 Aralık saat 14.00'ü tayin ediyor ve bu mektub cevabını 4 Aralık günü saat 7.00'de beklendiğini ve cevabı almak üzere

Balıklı'da bir posta bulunduracağını bildiriyordu.

4 Aralık'ta Özdemir Bey bu görüşmeye gitmedi. Fakat Fransızları Antep dışı hedeflere yöneltici ve müdafilerin teslim hakkında ileri sürdükleri bir teklifi General Goubeau'ya gönderdi (84).

Fransızları oyalamak vakit kazanmak maksadından başka bir anlam ifade etmeyen bu mektuba General Goubeau cevap vermedi bile lüzum görmeden dört gündür durdurduğu bombardumana tekrar ve daha büyük bir şiddetle yeniden başladı. Ayrıca şehir halkını idareciler aleyhine kışkırtıcı, teslim olmaya davet eden beyannameler attırdı (85).

5 Aralık'ta 2 nci Kolordu Kumandanı Selahaddin Ali Bey'den gelen mektup mücahitlerin maneviyatlarını yükseltmiş, ümitlerini arttırmıştı (86).

6 Aralık 1920'de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın gönderdiği mektupda *Hariciye Velaketi tarafından lazım gelen protesto yapılacaktır. Kahraman Antep şehri mücahitlerine Genelkurmay şükranlarını taktim eder* deniliyordu (87).

Aynı gün 2 nci Kolordu Komutanı Selahaddin Adil Bey'in gönderdiği ikinci mektup da ise Fransızların şehri genel istek ve sulhan teslim almak istediklerini bu arzularına mani olmak ve vakit kazanmak için hareket edilmesini, yardım kuvvetlerinin toplayacağı bildiriyordu (88).

Antep kolordunun toplanarak yeni harekâta girişmesini sabırla beklerken, Özdemir Bey kendi görüşüne göre düşmanı niyetini ve şehrin genel durumu ile alınacak tedbirleri 6 Aralık 1920 tarihli mektupla Kolorduya bildiriyordu (89). Özdemir Bey'in mektubunda belirttiği gibi

84) UZEL, a.g.e., sh.210-211, ÜNLER, a.g.e., sh.110-111, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.192-192

85) ÜNLER, a.g.e., sh.111, Beyanname için bkz. Mustafa Güzelhan ; "Antep Savaşında Fransızların Uçaktan Attıkları bir Beyanname Sureti". Cilt III, GKFBİD, 1960, Sayı 25, sh.11.

86) bkz. ÖZDEMİR, sh.75

87) ÖZDEMİR, sh.75

88) ÖZDEMİR, sh.75, ÜNLER, a.g.e., sh.113, UZEL, a.g.e., sh.214-215

89) ÜNLER, a.g.e., sh.114-115, UZEL, sh.216-217

82) Mektup metni için bkz. LOHANLIZADE, a.g.e., sh.184-185, ÜNLER, a.g.e., sh.107-108, UZEL, a.g.e., sh.206-208.

83) bkz. UZEL, a.g.e., sh.208-209, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.191.

Fransızların maksadı kış içinde harekâttan vazgeçerek şehri kuşatmayla yetinmek Antep halkını açıkla amana getirmektir (90).

5 Aralık 1920'den beri şehrin bombardumanı büyük bir dehşet kazanmıştı. Her gün bir çok kadın, erkek, çocuk yaralanıyor veya şehit oluyordu. Şeyh Cami hastanesi çoktan dolmuş camiye yakın sokaklardaki evler de hastaneye eklenmişti. Şehrin bu acıklı durumu bir çıkar yol bulunması dileği ile 9 Aralıkta şehir halkı adına Büyük Millet Meclisi Başkanlığına çekilen telde *Manda kelimesinin (m) sini kabul etmiyoruz. Dokuz aylık müdafaamız, merdane müsadelerimiz hep onun içindir. Şerefli bir ölüm bundan yüzkere daha hayırlıdır.Eğer cihan-ı insaniyet bu faciaya karşı tizarnı sükut ederse kefenlerimizi boyunlanımıza takarak kanımızın son damlasına kadar çarpışacağız.*

Sancağına, ırkına, dinine, milletine ve mükeddasatına ebediyyen bağlı olan biz Antepçiler, herne olursa olsun haksız bir karar kanımızla silecek ve ebediyyen Türk kalacağız deniliyordu (91).

İmalat-ı Harbiye Fabrikası

Mevcut cephanenin yetersizliği ve dışardan ithalinin imkansızlığı Antepçileri mermi ve bomba imalathanesi açmaya zorladı. Şehirde Yusuf ve Tevfik ustalar gibi kıymetli tüfekçiler vardı. Yusuf Usta Lewis hafif makinalı tüfeğini Türk mermisine göre tadil etmiş ve muvaffak olmuştu. Bu nüve üzerine Kara Nazarın sabunhanesinde ve bunun mağarasında bir bomba ve fişek imalathanesi kuruldu. Eskiden tüfekçilikten anlayan Yıldırım 4 ncü Bölük Kumandanı Lohanizade Mustafa Nureddin Efendi imalathane müdürü tayin edildi. Şehirdeki tüfekçi, demirci, tenekeci, tamirci, marangoz, barutçu gibi sanatkarlar buraya toplandı. Makinalar getirildi. İlk iş olarak mermi imaline başlandı. Birliklerdeki, semtlerdeki, cepheler ve evlerdeki boş kovanlar toplandı. Bunları mermi haline getirmek için üç şey gerekiyordu: Barut, kapsül, kurşun. Barut, güherçile,

kükürt ve söğüt kömüründen yapıldı. Mağaraların duvarlarından kalenin burçlarından, birikmiş küfler toplanarak eritilip süzölmek suretiyle güherçile yapıldı. Şehirde ne kadar kurşun ve tutya varsa toplanarak imal edilen kalıplarda mermi döküldü. En mühimi kapsül işiydi. Gaz tenekeleri toplanarak Tevfik Usta'nın imal ettiği elle işleyen bir makinada pullar halinde kesiliyor, sonra ayrı bir makinada çukurlaştırılıp kapsül haline getiriliyordu. Kapsülün ateş alması için asıl lüzumlu madde mevcut olmadığından birçok tecrübelerden sonra kloryat potas ile zırnık ve diğer maddelerle bu da temin edildi. Mermihane kısmı günden güne gelişerek mermiler, yüzü aşkın şehit ve fakir çocukları tarafından barutla dolduruluyor, sonra kurşuna takılarak makinadan geçirilip kutulara yerleştiriliyordu. Mermi imalathanesinin günlük istihsalı 6000 mermiye kadar yükselmisti.

İmalathanenin tamirhane kısmında bozulan tüfekler tamir ediliyordu. Dökümhanede elbombası dökülüyordu. Bu dökümler tamirhanede tesviye ediliyor, düşmanın patlamayan mermileri yanlarından delinerek içindeki dinamitleri alınıp bombalar dolduruluyordu. bombalar için bir fitil makinası imal edilmişti. Fitiller sonradan sağlanıyor, bombanın tapa taksimatı müsademeli olup, tahtadan çevriliyordu.

Özdemir bombası adı verilen bu bombalar gayet kullanışlı idiler. Günlük üretim elli bombaya yükselmisti. İmalathanede yüzlerce çocuk ve kadın çalışıyor, bunlar burada iâşe ediliyorlardı. Çocuklara iki kadın ve beş erkek öğretmen tarafından ayrıca ilkokul programına göre ders veriliyordu.

11 Aralık 1920'den savaşın son bulduğu tarihe kadar geçen müddet içinde savaşta elzem olan mermi, bomba ve çeşitli savaş malzemesi bu fabrikada imal ve temin olunmuştur (92).

II. İkinci Mağarabaşı Taarruzu

Kuvay-ı Milliye Komutanlığı müdafaanın sürdürülmesi ve kuşatmanın bir an önce açılması için insanüstü çabalar harcarken şehrin Fransızlar tarafından insafsızca bomduman aralıksız devam

92) ÜNLER, a.g.e. ,sh.117-119, UZEL, a.g.e. ,sh.220-222, bkz. LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.203-214.

90) "Artık mesele muhasara açlık ve bombardumanla olacak tesire kalmıştı." bkz. ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*.shn.b92, ABADİ,*Gaziantep Fedaileri*, sh.66.
91) LOHANLIZADE, a.g.e. ,sh.201-203, ÜNLER, a.g.e. ,sh.216, UZEL, a.g.e., sh.218.

etmekte idi.

12 Aralık 1920 sabahı Fransızlar Yazıcık cephesini sıkı bir gözetlemeden sonra Ahmet Çelebi, Mağarabaşı, Yazıcık mevzilerine şiddetli topçu hazırlığını takiben taarruza geçtiler. Yalnız Mağarabaşı cephesinde siperlerin ön ve arkasına ağır ve hafif toplarla 100'ü aşkın mermi attıktan sonra Sakıp Efendi tarafından Hacıbaba, Çıksorut mevzileri arasından düşman piyadesi taarruza kalkmış mevzilere 200-400 metreye kadar yanaşmışlardı. Müdafilerin şiddetli mukavemeti karşısında kırk küsur zayıat vererek gece karanlığından faydalanmak suretiyle geri çekildiler. Bu taarruzda Türk tarafı üç şehit ve beş yaralı vermiş idi. Taarruz süresince bir Fransız uçağı taarruz mıntıkası üzerinde uçmuş ve bombalar atmış, Ahmet Çelebi'den açılan ateşle isabet alarak Sarım-saktepe gerisine inmiş idi (93).

III. 4 üncü Fransız Tümeni'nin (Goubeau Tümeni) Antep'ten Ayrılışı

İkinci kolordu komutanlığı bir taraftan Antep cephesiyle meşgul olurken Antep üzerindeki düşman tazyikini azaltmak maksadıyla, Suriye'deki millî hareketi kuvvetlendirme ve teşkilatı takviye faaliyetine azami ehemmiyet vermiştir.

İbrahim Henano, Asım, Necip Uveyt gibi millî hareketimize taraftar olan her türlü yardım ve desteği ettikten sonra bunları Suriye'ye sevk etmiş idi.

Birtaraftan da Şanlı ve Sakallı Bedri Bey'leri, Binbaşı Mahmut Bey gibi tanınmış güney akıncılarını takviye ederek Suriye'ye hareket ettirmişti.

Bu kuvvetler Suriye'de derhal harekete geçerek halkı teşvik ve harekete getirmiştir. Silahlarla teçhiz etmek suretiyle bütün mahalli halkı ayaklandırmışlar, Fransızlara taraftar millî hareket aleyhinde bulu-

93) ÜNLER, a.g.e. ,sh.121 "... Türk mahalleleri de her gün bilhassa 12 Aralık günü, Kemal-i şiddetle bombarduman ediliyordu. Sahte bir taarruz yapılan doğu cephesi, bu cepheyi Türklere çok kuvvetli işgal ettirmek maksadıyla topçumuz tarafından harikulâde bir şiddetle yarım saat kadar atış altına alındı." bkz. ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.92, **Açıksöz Gazetesi**, 20 Aralık 1920, Sayı, sh.3. .

nanlar hakkında da şiddetli harekete geçmişlerdi. Az zamanda kuzey Suriye, Lazkiye, Hama hattına kadar bütün bölge tamamen isyankar bir hale getirilmiş, Halep İskenderun-Antalya yolları Fransızların geçemeycekleri bir hale getirilmişti.

İkinci kolordunun Suriye'ye attığı bu kundak az zamanda tutuşmuş, buradaki millî hareket Fransızlar için önemli aynı zamanda korkunç bir şekil almağa başlamıştı (94).

Kuzey Suriye'de baş gösteren olaylar bir çok Fransız kuvvetinin buraya sevkini icab ettirdiğinden 4 üncü Fransız Tümeni (Goubeau Tümeni) 18 Aralık'ta bir kısım kuvvetiyle Kilis yolundan diğer kısım kuvvetiyle de Sacur yolundan çekilmek suretiyle Antep'i terketti (95). Antep'te Yarbay Abadi komutasında aşağıdaki birlikler kaldı.

9 piyade taburu (*), 2 süvari bölüğü, 1 tank müfrezesi, 65 mm'lik bir dağ bataryası, 75 mm'lik 3 batarya, 155 mm'lik yarım batarya (iki top), 1 muharebe müfrezesi, 1 istihkam müfrezesi, 1 nakliye bölüğü (arabalı), 1 deve bölüğü, 1 seyyar hastane.

Bu kuvvetlerin toplamı, 6500 insan ve 3000 hayvandı (96). Ayrıca 3000 silahlı Ermeni de Fransızların yanında Türkler'e karşı savaşıyordu (97).

IV. 19-23 Aralık 1920 Savaşları

19 Aralık 1920'de Türk kıtalarının durumu şöyle idi:

2 nci Kolordu Karargahı Koçlu'da

Kolordu süvari alayı Toktamurlu'da

5 inci Tümen Karargahı Sillo'nun obasında,

14 üncü Piyade Alayı (iki taburlu) Fırat batısında, Çardak ve taburlar 100 mevcutlu idi.

94) UZEL, a.g.e., sh.228

95) ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.93, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.67, ANDREA, a.g.e., sh.106

(*) TİH, IV. sh.221'de tabur sayısı 4 olarak verilmekte.

96) ANDREA, a.g.e., sh.106

97) UZEL, a.g.e. ,sh.229, ÜNLER, a.g.e. , sh.125

15 inci Piyade Alayı, Hacımallı-Saraymağara'da
24 üncü Piyade Alayı, Mavzut-Güngürge'de,
5 inci Tümen'in işe mevcudu, 1500 insan ve 700 hayvandı.

Taburlar 100 mevcutlu idi.

9 uncu Tümen karargahı Akçaburç'da,
25 inci Alay, Karadinek-Karacaören'de,
27 nci Alay, İncesu-Karacaören'de,

26 ncı Alay Sakçagözü'nden Karabıyıklı'ya henüz gelmişti. İki tümen arasında keşif, emniyet ve muharebe hattı, Ağurca Güngürge-Bekirköy-Antep (5 inci Tümene dahil) idi.

Tümenler emniyet kıtalarını, Gücüğe-Göksuncuk-Karaköy-Ülk-Bedirköy-Gürenis-1069 rakımlı tepe hattına sürmüşlerdi. Ayrıca Dülük-Beylerbeyi-Tarlabası sırtlarında muharebe ileri karakolları bulunuyordu (98).

Antep'deki Fransız kuvvetlerinden önemli bir kısmının 18 Aralık'da Antep'den ayrıldığı 2 nci Kolordu Komutanlığı tarafından haber alınmıştır. Bu durumda faydalanmak isteyen kolordu komutanlığı, 19 Aralık 1920'de fecirle beraber iki tümenle Beylerbeyi doğu ve batısından Çıksorut-Hacıbaba ve batısı hattına taarruz kararı verdi. Bu taarruzda şehirdeki Türk savunma kuvvetlerinin de bir çıkışı yaparak Fransızların gerilerinden taarruza geçmeleri kararlaştırıldı (99). Fakat şehirdeki kuvvetlere bu haberi ulaştırmak mümkün olmadığından genel taarruz hareketi, 19/20 Aralık 1920 gecesine bırakıldı (100).

Öncetopçu ve makinalı tüfek ateşleri karşısında düşmana bir taarruz keşfi yapılmakla yetinildi. Bu suretle 27 nci Alay Dülük sırtlarına ve 25 inci Alay da Beylerbeyi sırtlarına kadar ilerlemiş oldular.

Türkler'in zayıf kuvvetlerle Dülük-Beylerbeyi hattına ilerlediğini gören Fransız komutanlığı, daha gerideki Türk kuvvetleri yetişmeden bu zayıf kuvvetleri hırpalamak amacıyla 23 Aralık 1920 sabahı erkenden

98) TİH.IV, sh.222

99) ÖZDEMİR, sh.85.

100) ÖZDEMİR, sh.87.

Dülük-Beylerbeyi-Taşbaşı sırtlarında bulunan Türk ileri karakollarına şiddetli topçu ateşinden sonra iki grup halinde mahdud hedefli taarruza başladılar.

Doğu taarruz grubu (iki piyade taburu, iki süvari takımı, 65 mm'lik bir yarım batarya) 5 inci tümen cephesine yöneldi.

Batı taarruz grubu (üç piyade taburu, iki süvari takımı, bir yarım sahra bataryası, 65 mm'lik top) Maraş yolu doğusundan Sam Köyü ve Karahöyük istikametlerinde 9 uncu Tümen bölgesine taarruz etti (101).

Muharebe ileri karakollarını geriye atan Fransızlar, taarruzlarını 5 inci ve 9 uncu Tümenin asil kuvvetlerine yönelttiler.

9 uncu Tümenin Dülük'de bulunan 27 nci Alayın bir taburu şiddetli topçu ateşi altında tutunamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu durum karşısında bu alayın sonunda bulunan 25 inci Alay kanadını kırarak savunmaya devam etti.

9 uncu Tümen ihtiyatta bulunan bir alayı ve iki dağ topu ile cepheyi takviye etmek suretiyle Fransızların bu taarruzunu durdurdu ve aşağı Araplar-İncesu bölgesinde savunmaya devam etti.

Bu suretle Fransızların muharebeyi kazanamayınca akşama doğru çekilmeye başladıkları görülmüş ve gece her iki tümen muharebe ileri karakollarını, teması koruyacak şekilde ileri sürmüştü (102).

V. Karataş Taarruzu

Şehirde çelik ve cephanesizlik son haddini bulmuştu. Goubenau Tümeninin uzaklaşmış ve şehri kuşatan kuvvetlerin azalmış olmasını göz önünde tutan ve her hafta Akçakoyunlu'ya giden düşman kafilesinin hareket gününü de dikkate alan 2 nci Kolordu Komutanlığı'nca 27 Aralık'ta muhasır kuvvetlere karşı bir taarruz hazırlandı. Bu defa taarruz düşmanın hiç ümit etmediği bir noktaya şehrin güneyindeki Düztepe ve Kurbanbaba'ya güneyden, Karataş'tan yapılacaktı (103).

Taarruz planı şöyle kararlaştırıldı:

5 inci Tümen Antep'e kuzeyden taarruz edecek, asil kuvvet-

101) ANDREA, a.g.e. ,sh.110

102) TİH.IV, sh.222-223, ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, sh.94, ABADİ, **Gaziantep Fedaileri**, sh.68.

103) ÖZDEMİR, sh.91, ÜNLER, a.g.e. ,sh.131.

leri, Hacıbaba istikametinde bulundurulacaktı. Bu maksatla bölgeye dört tabur ayrıldı. İkitabur da Çıksorut istikametine taarruz edecekti. Butümen, 9 uncu Tümen'den bir taburla takviye edildi. Taarruz saat 05.00'de başlayacaktı.

9 uncu Tümen Antep'i güneyden kuşatacaktı.

Bu maksatla Tümenin büyük kısmı gece yürüyüşü ile Antep güneyine sığınacak ve saat 06.00'dan itibaren Kilis Antep şosesi iki tarafından Kurbanbaba sırtlarına taarruz edecekti. Maraş Alayından bir tabur, Maraş'dan gelen gönüllülerle bir süvari bölüğü ve 105 mm'lik dağ obüsü ve iki makinalı tüfekten ibaret bir müfreze Dülükbaba batısından taarruz edecekti. Bunun görevi irtibat ve yan korumaktı.

Katırlı süvari bölüğü emrine verilen 70 kadar gönüllü atlılarla birlikte Erikçe'de toplanıp İbrahimli güneyinden baskınlar yapacaktı.

Her ne yönden olursa olsun açılan gedikten Antep'i savunanlara mümkün olduğu kadar yiyecek ve cephane verilecekti (104).

Taarruz 27 Aralık 1920 saat 06.00'da başladı. Hacıbaba üzerine baskın sureti ile taarruz eden 5 inci Tümenin ileri harekâtı düşmanın şiddetli ve devamlı topçu ateşiyle durduruldu. Güneyden taarruz eden 9 uncu Tümen ise Karataş'tan ilerleyerek Salavat tepelerini işgal etti. Bu esnada topçularımız kuzey ve güneyden ateşe başladılar. Fransız topçusu bu iki ateş arasında sükuta mecbur oldu (105).

Saat 15.00'de obüsler bombardumana başladı. Kolejdeki düşman cephaneliğine isabet eden bir mermi orada bulunan cephaneyi infilak ettirdi. Kolejdeki büyük okul binasının kuzey cephesinde büyük bir gedik açtı, düşmana hayli zayıat verildi (106).

Daha önceden Akçakoyunlu'ya yiyecek almaya giden Fransız kolu bu taarruz üzerine geri çevrilerek Fransız kuvvetleri takviye edilmişti. Bütün gayretlere rağmen Fransız siperleri ele geçirilememiş, Antep mücahitlerine yiyecek ve cephane yardımı yapılması için de bir gedik

104) TİH.IV, sh.224.

105) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.224.

106) ÜNLER, a.g.e., sh.132.

açılamamıştı. Bu durum karşısında kıtalar geceyarısı mevzilerini bırakarak geldikleri yolla şehrin kuzeyindeki köylere çekildi (107).

Açlık Devri

Şehrin dışında birlikler tarafından bu neticesiz hareket icra olunurken, şehrin bombardumanı aralıksız devam ediyor, ölü ve yaralı sayısı hergün biraz daha artıyordu. Harp ve bombardumana alışılmıştı. Ama açlığa alışmak mümkün değildi. Askerin istihkakı yarıya indirilmiş olmasına rağmen buna yetecek işe maddeleri de kalmamıştı. Yeniden komisyonlar teşkil edilerek bütün evler taranmış yiyecek namına ne bulunmuş ise az bir miktarı sahibine bırakılarak gerisi işe anbarlarına taşınmıştı (108).

Halk arasında açlık daha müthişti. Ağız diye yüzlerce yoksul ve aceze hergün Heyet-i Merkeziye'nin önünde ve şehir komutanının kapısında inliyordu. Bunlara da evlerden toplanan işelerden ölmeyecek kadar veriliyordu. Kolordu kuşatmayı yarıp şehre yiyecek ve cephane sokmaktan ümidini kesmiş gibiydi. Kolordu Kumandanı 30 Aralık tarihli gizli mektubunda Özdemir Bey'i şehrin dayanmasında veya teslim olmasında seçimi kendilerine bırakıyordu (109). Gerek kumandan gerekse Heyet-i Merkeziye ve birlik kumandanları, semt reislerini teslime yanaşmıyor, savunmada ısrar ediyorlardı.

6 Ocak 1921'de Özdemir Bey'in başkanlığında Heyet-i Merkeziye üyeleri, Mutasarrıf, daire müdürleri ve semt reislerinden oluşan heyet, şehirde mevcut erzakın halka 150 gram, askere 300 gramdan ekmek verilmek üzere en çok kaç gün yeteceğini inceleyip görüşerek en çok 1 gün daha dayanabileceği sonucuna varmıştı (110). Bu kadar kolorduya 6/7 Ocak 557 sayılı şifre ile bildirilmişti (111).

VI. İkizkuyu Savaşı

27 Aralık 1920 hareketinden sonra Genelkurmay Başkanlı-

107) TİH.IV, sh.241, ANDREA, a.g.e., sh.111-113

108) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.226

109) ÖZDEMİR, sh.90

110) ÜNLER, a.g.e., sh.133

111) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.227.

ğınca verilen emir üzerine Antep'e yiyecek göndermek maksadıyla bir taarruz yapılması için tekrar incelendi.

Ocak 1920 başında Antep şehri etrafındaki kuşatmayı yarmak üzere bir taarruz yapılması 2 nci Kolorduda uygun görülüyordu. Bunun üzerine araziye görmek için ilgili kıta komutanları, 6 Ocak 1921'de Sarıköyde toplandılar. Kolordu ve tümen komutanlarınca Antep'in 4-5 km. kuzey batısındaki ve Maraş yolu üzerindeki elverişli gözetleme yerlerinden, özellikle Hacıbaba ve Kolej binası arasındaki bölge yakından keşif edildi ve incelendi. Neticede Hacıbaba'dan itibaren Garaf ve güneybatısına doğru arazinin düz, yalayıcı ateşlere elverişli olduğu düşmanın buralarda kuvvetli tahkimatı ve engelleri bulunduğu bu kesimde yapılacak taarruzun başarı vermeyeceği anlaşıldı. Bunun üzerine Antep'deki Fransızlara taarruz etmekten vazgeçilerek kolorduda Akçakoyunlu'dan geleceği duyulan Fransız kuvvetlerine Telbaşar ovasında taarruz kararlaştırıldı (112). Erzak kafilesi yok edildikten sonra da hareket Antep'e yöneltilecekti.

Kolordu tümenlerini buna göre hazırladı. 5 nci Tümen Telbaşara ve Telbaşar mezrisi köyleri arasında 9 ncu Tümen Kavun deresine toplandı. 18 Ocak 9 ncu Tümen Zırambaköyü üzerinden hareketle İkizkuyu kuzey sırtlarına tuttu. Düşman kendisine taarruz ederse müdafaa edecek, etmezse taarruza geçecekti. 5 inci Tümen Mazra ile Telbaşar arasında güneye kayarak düşmanın sağ yan gerisine saldıracaktı. Bu suretle esas vazife, erleri 9 ncu Tümen piyadesine göre az çok eğitime görmüş ve oldukça disiplinli olan 5 nci Tümen'e verilmişti (113).

Fransızlar 18 Ocak 1921 saat 07.20'de Akçakoyunlu'dan İkizkuyu'ya doğru emniyet tertipleriyle yürüyüşe geçtiler. Bu kuvvet öncüsüyle, Tüzel suyunun kuzeyine geçtikten sonra Telbaşar ovasını gözetlemeye başladı. Büyük kısmı ile ulaştırma kıtaları da Cafer Tayyar Ziyareti Yana bölgesine gelmişti.

Bu bölgede Türk kuvvetleri çok iyi gizlendiğinden onları

112) TİH. IV, sh.230.

113) ÜNLER, a.g.e., sh.134.

görmeyen Fransızlar, yeniden yürüyüşe geçtiler (114). Yürüyüş kolu bir süre ilerledikten sonra, tam etki alanına girince; 5 nci Tümen İkizkuyu istikametinde atlı piyade taburu da Yana Köyü Kuzeyinde taarruza başladılar. Taarruz çok ani ve şiddetli oldu. Fransız birlikleri birden bire karıştı. Öncü taburunun bir kısmı doğuya karşı cephe alarak mevziye girdi.

Diğer kuvvetler, bunun desteği altında Kantara köyü batı kuzeyi istikametinde ilerlemeye devam etti ve İkizkuyu'ya kadar geldi. Türk kıtalarının morali çok kuvvetli idi. Erler diz üstünde ve ayakta ateş ediyorlardı. 5 nci Tümen karşısındaki ise, kayıplar vererek geri çekiliyorlardı. İkizkuyu'nun ele geçirilmesi için 9 ncu Tümene bir çok emirler verilmiş olmasına rağmen başarı elde edilemedi. Çok soğuk havada Halep su arkına geçerken ıslanan bu tümen birliklerinden bir kısmı geri çekilmek zorunda kaldılar.

9 ncu Tümen, hareketle etkili bir duruma geçeceği yerde İkizkuyu kuzey sırtlarında kaldığı için Fransızlara bu kesimde kendini toplayarak bir savunma düzeni kurmak fırsatını vermişti.

19 Ocak 1921 sabahı taarruza devam edildi. İkizkuyu-Antep yolunu kapamaya memur 9 ncu Tümenin Maraş Alayının bir kısmı dağıldığından bu yol kapanmadı. Halbuki Fransızlar her taraftan Türk kuvvetleri ile sarılmış bir haldе bulunuyordu (115).

Fransızlar her zaman olduğu gibi, bu kez de kendi kolunu Antep'ten yardım maksadıyla topçu ile takviyeli bir piyade taburunun Nafak Boğazı yoluyla İkizkuyu yönünde yürüyüşe geçmişti (116). Fransızların öğleden sonra Nafak Boğazını geçtiği öğrenilince, iki Fransız kuvveti arasında kalmamak için 2 nci Kolordu Komutanlığı tümenlerin Fransızlarla irtibatı muhafaza etmek şartıyla Mizar-Orul-Keferbostan bölgesinde toplanmasını emretti. 20 Ocak 1921'de Fransızlar, kendilerine yardıma gelen takviye kıtaları ile birleşerek açık olan İkizkuyu-Nafak boğazı-Antep yolu ile Antep'e girdiler (117).

114) TİH. IV, sh.232, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.97.

115) TİH. IV, sh.232, ANDREA, a.g.e., sh.116-117, VEOU, a.g.e., sh.458-459.

116) ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.99, ANDREA, a.g.e., sh.118, VEOU, a.g.e., sh.460,

117) TİH. IV, sh.232, UZEL, a.g.e., sh.261

Bu savaşlarda Fransızlar yenilgiye uğratılması mümkün iken kuzeyde 9 ncu Tümen tarafından yapılan taarruzların gelişmemesi yüzünden başarı elde edilememişti. Ancak Fransızlara ağır kayıplar verdirilmişti, pek çok teçhizat, giyim eşyası, silah ve erzakla yüzden fazla hayvan ele geçirilmişti (118).

Bu taarruzdan sonra kolordu eldeki birliklerle kuşatmayı açmak için hiç bir hareket yapmayacağını Özdemir Bey'e bildirildi. Şehirdeki birliklerle Komutan ve Heyet-i Merkeziye üyelerinin bir hurucla dışarı çıkmalarını tavsiye etti. Kolordu topçusu ile çıkış hareketini destekleyecek ve piyadesine gösteri hareketleri yaptırarak Fransızları dış müdafa hatlarında oyalayacaktı (119).

VII. Musullu Taarruzu

Antep cephe Komutanlığının kuşatma hattını yarmak için taarruz hazırlığını tamamladığını ve gece harekate karar verdiği 30 Ocak 1921 sabahı Fransızlar, Musullu cephesindeki siperlere 155 mm'lik toplarıyla şiddetli bir topçu hazırlığından sonra 75 mm'lik bataryalarının hafif ve ağır makinalı tüfeklerinin himayesinde üç tankla taarruza geçti (120).

Bu cephelerin aralıksız olarak bombardmanı takiben düşmanın mutlaka taarruza geçeceğini anlayan Özdemir Bey bu cepheyi derhal takviye etmişti. Bombardmanın devam müddetince buradaki kuvvetler, kendi mevcudiyetlerini his ettirmek için mukabelede bulunmamışlardı (121).

Fransızlar tanklar ve makinalı tüfeklerin ateşiyle kenar siperlere kadar yanaştıktan sonra millî kuvvetler şiddetli bir ateşe başladılar.

118) Düşmana büyük zayıat verildi. (122 ölü, dokuz subay, 109 yaralı), ÜNLER, a.g.e., sh.135, "25 ölü, 108 yaralı (dokuzu subay)" bkz. ABADI, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.99, "32 maktül, 9'u zabıt olmak üzere 109 mecruh düşmüş..."

ANDREA, a.g.e., sh.119.

119) ÖZDEMİR, sh.97.

120) ÜNLER, a.g.e., sh.138.

121) LOHANLIZADE, a.g.e., sh.237, UZEL, a.g.e., sh.274.

Bomba ve çelik mermilerle yapılan müdafa neticesinde çelik mermilerle delinen tanklardaki müfreze komutanı ile 5 tankçı yaralandığından geri çekilmeğe mecbur oldular. Tankların geri dönüşü, arkadaki Fransız piyadelerini çekilmeğe mecbur etti (122).

VIII. Çıksorut Taarruzu

Antep'deki şehir içinde savaşanların 2 nci Kolordu Komutanlığına yaptıkları teklif ve karşılıklı anlaşma üzerine kolordu komutanı, her ne kadar Genelkurmay Başkanlığına birliklerinin 15 günden evvel bir harekate katılmaması teklifinde bulunmuşsa da, 30-31 Ocak 1921 gecesi, Antep'i kuşatan Fransız birliklerine yeniden taarruz etmek kararını verdi. Antep'de kuşatılmış bulunan mücahitler'de kolordunun taarruz ettiği bölgede geriden taarruz edecek bu suretle Fransızlar cepheden ve geriden sıkıştırılarak başarı sağlanacak ve buradakilerin kurtarılması imkanı aranacaktı (123).

Antep savaşçıları saat 18.00'de merkezdeki daha kuvvetli olmak üzere, üç koldan taarruza başlayacaktı. Sağ kanattaki kol, Acem kayası ile Çıksorut'un birleştiği istikamette; merkez kolu, Çıksorut'a doğru; sol kol ise, Hacıbaba üzerine baskın tarzında taarruz edecek ve zor görmedikçe ateş açmayacaktı.

2 nci Kolordunun birliklerine gelince;

5 nci Tümen; gösteriş taarruzunu yapmak üzere Cünüttepe karşısında yeterli bir kuvvet bıraktıktan sonra asıl kuvvetleri ile Beylerbeyi-Antep kolunun doğrusunda Çıksorut'a doğru taarruz edecek, tümen topçusu da Acemkayası-Çıksorut-Hacıbaba sırtlarını ateş altında bulunduracaktı.

9 ncu Tümen Antep-Maraş yolu doğusundan Hacıbaba'nın batısına taarruz edecek, bu tümenin topçusu da, Hacıbaba ve batısındaki sırtları ateş altında bulunduracaktı. Ayrıca obüs bataryası, Garaf ve Kolej bölgesini ateş altına alacaktı. Atlı piyade taburu, İbrahimli doğusunda

122) UZEL, a.g.e., sh.275, ANDREA, a.g.e., sh.121.

123) ÖZDEMİR, sh.99, CAN, Fahri; "Gaziantep Müdafaasından bir sahife"; *Yakın Tarihimiz*, Cilt IV, Sayı 52; İstanbul, 1963, sh.399.

Garaf istikametinde 9 ncu tümenin yanını koruyacaktı.

Şehir içinde taarruz edecek kuvvetler, Fransız siperlerini ele geçirdiklerini işaret fişeği atmak ya da ateş yakmak suretiyle bildirecekler, dışarıdaki birlikler Fransız siperlerine yanaşarak şehirden verilecek işareti bekleyeceklerdi. Bu zamana kadar kolordu birlikleri kesinlikle ateş açmayacaklardı (124).

Şehirde taarruza memur birlikler (mevcudları 500-600 kadar), saat 18.00'de Boyacı Camii avlusuna toplandılar. Özdemir Bey'de birliklerin hazır olduğunu gördükten sonra harekât emrini verdi. İlk ateş gizlenmeye pek dikkat etmeyen Kartal Bey'in bulunduğu cepheden açıldı ve bütün cepheye sirayet etti.

Baskın fırsatı kaçırılmış olduğundan diğer birliklerde taarruza geçtiler. Çıksorut ve Kuşçudağ'ında Fransızların birinci savunma siperleri alındı. İkinci hatta şiddetli bir çarpışma başladı. Fakat Fransızların şiddetli ateşleri nedeniyle başarı elde edilemedi. Acem kayasına taarruza memur edilen kuvvet taarruzunu geliştirememiş, Kuşçudağ'ında da durum iyi değildi. Gerek Kuşçudağ'ında, gerekse Çıksorut'ta taarruz kırılmıştı (125). Birinci taarruzda düşman hatları arasında bir kısım gedikler açılmıştı. Bu gediklerden bir kısım Türk eri harice çıkmıştı. Düşman fecirle beraber yarılan noktaya yanlardan yaptığı karşı taarruzla durumunu düzeltti. Ortalık ağırırken cephe komutanının verdiği emir üzerine birlikler aldıkları siperleri bırakarak şehre geri döndüler. Birliklerin şehre geri dönüşünden sonra kolordu topçuları atışlarını hızlandırdı. Onbeşlik obüsler düşman karargahın, Koleji, düşman mevzilerini şiddetle bombarduman etti. Fransız topçusu susturuldu. Kolejdeki akaryakıt deposuna bir mermi isabet ederek tutuştu. Topçularımızın ateş kesmesi üzerine Fransız topçusu bütün toplarıyla şehri bombardumana başladı (126).

Maraş-Antep yolundaki karın halk tarafından temizlenmesi suretiyle ve çok güçlüklerle harekâta katılması sağlanan 150 mm'lik obüslerin yardımına rağmen mevzilerin işgal ve hazırlanan yiyecek

124) TİH. IV, sh.234-235.

125) ÜNLER, a.g.e., sh.140.

126) a.g.e., sh.141, ABADİ, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.100, CAN, a.g.e., sh.399.

maddelerinin şehre sokulması mümkün olmamıştı. Sonuç olarak bu taarruzda, kuvvetli tahkimat ve sayıca üstünlük karşısında başarı sağlanamadı (127).

Bu taarruzdaki başarısızlık, Antep'de kuşatılmış olan halkın ve Kuvay-ı Milliye'nin moralini oldukça sarsmıştı. Halkın yiyecek ihtiyacındaki zorluk devam ediyordu, erzak hemen hemen tükenmek üzereydi. Kolordu ile Anteplilerin haberleşme güçlüğü ve durumun şehirdekilere ulaştırılmaz zorlukları yüzünden halk kendilerine söz verildiği halde birlikte hareket edilmediği kanaatine vardı (128).

Bu umumi teessür üzerine Kolordu Komutanlığına, Cephe Komutanlığından ve şehrin ileri gelenlerinden çok ağır ve itham edici yazılar yazıldı.

Özdemir Bey mektubunda, *Kurtuluş ümidi veren vaadlerinize inanarak en seçkin müfrezelerimizle Çıksorut Kuşçudağına taarruz ettik, Kuşçudağ'ındaki düşman siperlerini de zapt ettik. Fakat sizden bir yardım göremediğimizden muhasara yanlamadı. 72 yaralı ve en kahraman subayımız Mustafa Yavuz da dahil olmak üzere 28 şehit verdik (129). Vaad edilen yardımın dörtte birini yapsaydınız hattı muhasara yanlır ve şehir aklıktan kurtulurdu. Bu taarruzda düşmanın yetiştirdiği takviyeler, birliklerimiz arkasından açılan topçu ateşi, telörgülü manialar efradı harekettten alıkoymuştur* diyor, mümkünse bu gece, olmadığı takdirde ertesi gece için son bir teşebbüste bulunmasını istiyordu (130).

Halk adına yazılı 15 imzalı şifre ise daha çok ağır ve ithamkârdı. Kolordu Komutanını adeta hiyanetle itham ediyor ve Büyük Millet Meclisi'ne ve insanlık alemine şikayet edileceğini ifade ediyordu (131).

2 nci Kolordu Komutanının Antep ileri gelenlerine yazdığı cevapta şöyle idi (özet) ;

127) bkz. ANDREA, a.g.e., sh.122-123, VEOU, a.g.m., sh.463.

128) TİH. IV, sh.236.

129) Mustafa Yavuz'un şahadetiyle ilgili, bkz. Hulusi YETKİN, Mehmet Solmaz, *Küçük Hafız ve Mustafa Yavuz*, Gaziantep, 1969, sh.77.

130) ÖZDEMİR, sh.53, LOHANLIZADE, a.g.e., sh.240-241.

131) UZEL, a.g.e., sh.283-284.

Birlikte imzalanarak gönderilen yazıyı aldım. Bu bölgelere geldiğimden beri vakitlerimi ve hayatımı adadığım Antep'in felaketi halinde en büyük üzüntü duyanlar arasında bulunmaktayım. Fakat askerî, millî ve dinî vazifemden dolayı maddî ve manevî sorumluluğum karşısında zerre kadar titremeyerek Allah'a ve ve vicdanıma karşı cevap vermeye hazırım. Kusurum varsa cezalandırılmamı, Büyük Millet Meclisi'nden isteyeceğim. Ancak olaylardan beri yalnız çevresini değil bütün Anadolu'yu, Türklüğü, kahramanlıklar ile iftihar ettiren ve olaylar nedeniyle son derece üzen Antep'in gerek fedakarlığı ve gerek açıklıktan dolayı duyduğu acı karşısında üstün derecede üzüntülü olan ve buna çare bulmak için kudretinin üstünde çalışan kolordum, yazdığınız itham altında kalmasını kabul edemem. Komutanı bulunmak sıfatıyla bu vazife de beni ilgilendirir. Halini ve kuvvetini Özdemir Bey'in pek âla bildiği kolordum her işi büyük bir azim ve irade ile yapmıştır. Araç ve zamanın azlığı ve havanın çok fena oluşuna rağmen mevcudu bazen kasaba savunmalarının miktanna varmayan kolordu, kasabanın kuşatıldığı 70 gün içinde üçü tabur komutanı olan beş şehit, ikisi yine tabur komutanı olmak üzere 15 subay yaralı vermiş ve erat kayıpları 150 şehit, 400'den fazla yaralı olmak üzere aşağı yukarı 600'ü bulmuştur.

Yapılan hareketler, gösterişten ibaret olmadığına ve kuşatmayı-yarmak için büyük bir gayretle çalışıldığına bu rakamlar açık bir belgedir. Teessüf olunur ki, kısmen sizce bilinen ve kısmen bilinmeyen çeşilli sebepler yüzünden millet Antep'in fedakârevatlarına layık olduğu yardımı yapmaya vakit ve imkan bulamamış ve yapamamıştı. Bundaki kusurun kolorduya ait olmadığını zaman ve olaylar isbat edecek ve inşallah bugün yıkık durumuyla Türklüğe şeref veren kasabanız, Türk Bayrağı altında yine eski güzelliğini alacaktır. Antep'in namuslu ve vatansever evlatlarının dışarda da aynı surette hayranları bulunduğunu unutulmamalıdır. Cümlelerinizi saygı ile selamlanım. Allah yürüdüğümüz yolda bize yardımcı olsun. (132).

Antep'liler bir kez daha çıkış hareketini denemek istiyorlardı. Bu maksatla 2 Şubat 1921'de Antep Heyet-i Merkeziye'si üyelerinden

Hacı Ömerzade Mehmet Ali Bey şehrin durumunu anlatmak ve yeni bir taarruza kolorduyu ikna etmek için fedai postalarla şehir dışına çıktı ve kolorduyla temasa geçti. Kolordu Komutanlığı da 4/5 Şubat 1921 gecesi böyle bir baskın hareketinin yapılmasını uygun gördü ve destekleyeceğini bildirdi. Fakat savaşçılar çıkış hazırlıklarını tamamlayamamışlardı. Bunu kolorduya bildirdiler ve kolordu da çıkış hareketini 6/7 Şubat gecesine bıraktı. hazırlık yapan ve ileriye alının birlikleri tekrar eski konaklarına geri çekti.

Çok üstün düşman kuvvetlerinin topçu ateşi altında, açlık içinde savaşa devam eden Antep'lilerin mücadelesi bütün yurttaki dikkatle takip edilmekte idi. TBMM 6 Şubat 1921 tarihinde 93 sayılı kanunla Antep adını Gaziantep'e çevirdi (133).

Antep'de açlık günden güne artıyordu. Bunu Fransızlar da biliyordu. Bu sebeple halka teslim olmaları için beyannameler gönderiyorlardı. Fakat dayanılması güç açlığa rağmen başta Özdemir Bey olduğu halde, bütün komutanlar ve halk teslim olmamakta direniyorlardı. Antep'in bunca fedakârlık ve akıtılan kanlardan sonra Fransızlar'a teslimi onları için çok acı olacaktı. Şehri kurtarmak azim ve iradesiyle işe başladılar, buna tamamen inandılar; şimdi nasıl teslim edebilirlerdi. İşte bu duygu, onları bütün zorluklara ve yokluklara rağmen diri ve ayakta tutuyordu.

Antep'in bu halini yakından bilen Kolordu Komutanı Albay Selahaddin Adil Bey, 6/7 Şubat 1921 gecesi savaşçılara yazdığı bir emirde (özet): *Bu gece kuşatma hattını yapıp çıkmadığınız takdirde dışardaki kuvvetlerin bir daha yardım imkanı olmadığını bildirmek zorundayım. Hareket saat 18.00'de topçu ateşimizle başlayacaktır. Yiyeceklerinizi içinde kalanlara terk ediniz Sizin her halde çıkmanızı rica ederim* diyordu (134).

6/7 Şubat 1921'de çıkış hareketi yapıldığı, 500'e yakın er ve on kadar subay Antep'de bulunan savunma bölgeleri başkanlarından bazıları çıkıp kurtulmaya muvaffak oldular. Bu çıkış hareketinde Fransız siperlerine baskın tarzında hücum edilmiş ve buralarda bulunan Fransız

erleri yok edilmiş, bir kısım silah ve cephane ele geçirilerek bir gedik açmaya muvaffak olunmuştu. Bununla beraber Fransızlar, o civardaki kuvvetlerle yaptığı karşı taarruzla durumunu düzeltmiş ve şehirde kalan kuvvetlerin çıkmasını önlemişti (135).

Son durum üzerine Antep halkı ve kalan savaşılar yiyecek yardımı yapıldığı takdirde çıkış yapmak istemediklerini ve savunmaya devam edeceklerini bildirdiler.

Kolorduca buna imkan olmadığı anlaşıldığından savaşıların isteyenlerinin her an kılavuzlarla gizli yoldan çıkabilecekleri kendilerine bildirildi. 7/8 Şubat 1921 gecesi de 50 kadar savaşı Antep'ten dışarıya çıkmaya muvaffak olmuştu.

8 Şubat 1921'de aralıklı ateşler devam etti. Antep'te açlık son haddini bulmuştu. 8/9 Şubat 1921 günleri şehrin güneyindeki yolun iki tarafındaki hendekler içinde bir çok çocuğun ot yemekte olduğunu Fransızlar da görmüşlerdi (136).

E. ANTEP'İN FRANSIZLAR'A TESLİMİ

8 Şubat sabahı Özdemir Bey ve hükümet erkanının dışarı çıktıkları öğrenildi. Halk telaşa düştü. Şehrin ileri gelenleri, Heyet-i Merkeziye Reisi Ferit Bey olduğu halde, hastane olan Şeyh Camii'nde toplandılar. Uzun tartışmalardan sonra şehrin tesliminden başka bir çıkar yol bulamadılar. Şehrin teslim şartlarını görüşmek üzere Fransız kumandanlarına bir mektup yazarak randevu istediler. Mektubu beyaz bayrak taşıyan iki memur Fransız komutanlığına yetiştirdi. Fransız komutanlığı bu mektuba verdiği cevapta teslim şartlarını görüşecek delegeleri saat 15.00'de kabul edeceği, kaledeki Türk Bayrağının yanında beyaz bir bayrak görüldüğü andan itibaren savaşın durdurulacağını biliyordu.

Kararlaştırılan saatte Dr. Mecit Bey başkanlığındaki Türk Heyeti Fransız karargahına vardılar. Uzun görüşmeler ve tartışmalardan sonra teslim anlaşmasını hazırladılar. Türk Heyeti teslim şartlarını bir kere de ahaliye gösterip muvafakatlarını aldıktan sonra imzaya geleceklerini bildirerek şehre döndüler.

135) ÜNLER, a.g.e., sh.143-146, ANDREA, a.g.e., sh.124, VEOU, a.g.e., sh.464
136) TİH. IV, sh.239.

Şeyh Camii'nde toplanan şehrin ileri gelenlerine bu şartları okuyup anlattılar. İmza için yetki aldılar. 9 Şubat 1921 Çarşamba günü saat 10.00'da Fransız karargahına giden delegeler, bir gün önce hazırlanan şehrin teslim protokolü imzaladılar (137).

Antep'in Fransızlar'a Teslim Şartları

Türk ve Fransız heyetleri arasında kabul ve şehrin teslimine dair imza edilen protokol şudur;

Ahali tarafından müntehap ve selahiyeti kamileye haiz zirde vaziül imza Antep kasabası hükümet-i muvakkata azaları Fransa hükümetine arz-ı inkiyad ederek zirdeki şeriatı kabul ederler.

1. Şehrin tamamen Fransızlar'a teslimi ve 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imza edilen muahede mucibinde Antep sancığının Fransız mandasına girmesine muvafakat edecek ve bunu tanıyacak.

2. Kıtaat-ı nizamiye ile Türk jandarmaları esir-i harp ad edilecek ve Kemalistler elinde bulunan Fransız üserası iade olunduğu andan itibaren bunlar da silahsız olarak ve namus-u askerileri üzerinde yemin verdirerek serbest bırakılacak. Antep'in yerlisi olan nizamiye efradı ve milli efrat hüviyetleri tesbit olunduktan sonra serbest bırakılacaktır.

Antep köylerine mensup olan milli efrad köylerinin arzı mu-tavvat etmesine değin esir-i harp edilecek.

Yemin keyfiyeti, zabitanı başlarında bulunan nizamiye kıtaatına, tabir-i diğerle zabitanı mevcut cüzi tamlara teşmil olunacak.

3. Tüfekler, toplar ve her nevi mühimmat Fransız memurlarına teslim edilecek ve bilumum esliha cephane teslim olunmak şartı ile Türk mahellatı için bir teklifte bulunulmayacak. Eğer Fransız memurları esliha saklandığına şüphe ederse beraberinde Türk memuru bulunmak şartı ile taharriyat yapılacak.

20 Şubat tarihinden sonra her cinsten olursa olsun eslihe bulunacak olursa sahipleri şiddetle cezalandırılacak. Türk zabitanı silahlarını muhafaza edecek.

4. Türk mahallatında yapılan bilumum tahkimat ve mevani hemen tahrip olunacak.

137) ÜNLER, a.g.e., sh.149, ANDREA, a.g.e., sh.126.

Fransız memurları tarafından gösterilecek mühim tahkimat 20 Şubat ve akşamı saire de 28 Şubat'a kadar tahrip edilmiş bulunacak.

5. Tazminat-ı Harbiye talep olunmayacak. Hasarat-ı harbiye ile tamirat için yapılacak masraf muhtelif bir komisyon tarafından bilahare tesbit olunacak.

6. Şehrin idaresi ve asayişin muhafazası için iş'arına lüzum görülen mukata (kale, hükümet konağı civarı, Kürttepe mahreçleri) Fransız kıtaları ikame edilecek. Müsellah hiç bir Ermeni Türk mahallatına girmedigi gibi müsellah hiç bir Türk de Ermeni muhallatına girmeyecek.

7. Fransız hükümetince tayin olunan yerli memurlar tarafından-Fransızlar'ın kontrolü altında olarak icrayı umur edilmek şartıyla-Türk idaresi yeniden tesis edilecektir.

8. Kasaba ve civarın asayişini muhafaza için yerli polis ve jandarma teşkil olunacak.

9. Bala'daki şeriatı tamamen tatbik olunmadığı takdirde şehirden altın olarak ceza-i nakdi alınacak, eşrafı belde tevkif olunacak ve erzak verilmeyecek.

10. Halen şehirde bulunan Antepli rüesa-ı milliye ile müşevvikler af olunacak, şahsa ve dine hürmet gösterilecek, emvale asla dokunulmayacak.

11. Bu şeriat bugün (yani 9 Şubat 1921) imza olunduğu tarihten itibaren meri-ül icra olunacaktır.

9 Şubat 1921, saat 11.00

Heyet Reisi	Tercüman	Aza
Dr. Mecit	Necmettin	Dr. İbrahim Sait
Eşraftan	Eşraftan	Eşraftan
Nuri	Külekçizade Kamil	Fahrettin

Fransız Kıt'atı K.
Abadi-Andrea (138)

138) a.g.e., sh.317-318, ÜNLER, a.g.e., sh.149-150, ANDREA, a.g.e., sh.126-127, VEOU, 466-467.

Halk temsilcileriyle Fransız Komutanlığı arasında 9 Şubat 1921'de imzalanan protokolden sonra Fransızlar şehre girdiler. Kendi-lerince asayiş bakımından gerekli gördükleri yerlere, şehrin dışarı ile bağlantısını sağlayan yolların çıkış yerlerine karakollar yerleştirdiler. Halka yaranmak ve gönüllerini kazanmak için hükümet civarına kamyonlarla un, şeker, yiyecek getirerek fakir halka dağıttılar. Fırınları açtırarak ekmek yaptırıp muhtaçlara parasız verdiler (139).

Antep'in teslim olduğunu Fransız Kumandanı Andrea her tarafa tebliğ etmişti. Bunu büyük bir zafer telakki eden Fransızlar'dan Antep Fransız kumandanlarına tebrik telgrafları gelmeye başlamıştı.

Antep'in teslimi Sevr muahedesinin tetkiki için Londra'da akdedilen konferanstan iki hafta önce olmuştu. Abadi'ye göre *Bu mesut hadise sebebiyle Fransa'nın konferanstaki mevkii pek kuvvetli olarak takviye edilmişti.* (140).

139) ÜNLER, a.g.e., sh.152.

140) ABADI, *Türk Verdünü Gaziantep*, sh.102.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLETLERARASANTLAŞMALAR VE
TÜRK FRANSIZANTLAŞMALARI

A. LONDRA KONFERANSI (21 Şubat 1921)

Fransa Başbakanı Briand Birinci İnönü Muharebesinin etkisi ile İngiltere'yi Sevr antlaşmasının hafifletilmesi için zorlamaya başladı. İtalya'nında Fransa'yı desteklemesi ile Londra Konferansı hazırlandı. 25 Ocakta Türk ve Yunan delegelerinin de katılmasıyla Londra'da bir konferans toplanmış oluyordu (1).

Birinci İnönü Muharebesi Askerlik bakımından küçük bir muharebe olmasına, yenen ve yenilenleri bulunmamasına rağmen dış görünüş itibarıyla Yunanlıların Türkler karşısındaki ilk başarısızlığıdır. Müttefiklerin Londra Konferansı'nın hazırlanmasına ait harekete geçmeleri için bir sebep teşkil etmiştir.

Davet İstanbul Hükümetine yapılmış ve Türk delegasyonu arasında Ankara'nın temsilcilerinin de bulunması bildirilmişti. Bu itibarla T.B.M.M Hükümeti ilk defa batılı devletler tarafından bir konferansa davet

edilmiş oluyordu (3).

Konferans 23 Şubat'ta Türk heyetinin dinlenmesi için toplandı. Tevfik Paşa Ankara Hükümetini Türk Milliyetinin yasal temsilcisi olarak tanıttı. Böylece sözcülük görevini yüklenen Bekir Sami Bey, bütün konferans boyunca Türk görüşünü tek başına savundu (4).

Tevfik Paşa'nın konferansta sözü Ankara'nın temsilcilerine bırakması önemli bir olaydır. İstanbul Hükümetinin başkanı hem Ankara'yı resmen tanımış hem de temsil ettiği hükümetin Türkiye hakkında söz sahibi olmadığını itiraf etmiş oluyordu. Bunun İtilaf Devletleri delegeleri önünde olmasında ayrıca önem taşır. Bu davranış ile Fransa ile İtalya'nın Ankara Hükümeti hakkındaki tereddütleri ortadan kalkmış oluyordu (5). Müttefiklerin Londra Konferansı'ndaki asıl politikasını görme bakımından *Aubrey Herbert'in The Times gazetesinde Konferansın Sevr porselenini illede parçalaması şart değildir. Üzerine yeni bir vernik bulunursa pek ala kullanılacak hale gelebilir* sözleri manidardır (6).

Lloyd George Türk-Yunan harbinin devamını taraftar bir tutum takınmış Yunan delegeler gerek İngiltere'den bir yardım görme umudu, gerekse konferansta bir takım menfaatlar elde etmek arzusuyla Lloyd George'un fikirlerine katılmaktaydılar. Fransa ise Türk kuvvetinin hafife alınamayacağını, Yunan birliklerinin ilerledikçe direnme ile karşılaşacaklarını, coğrafi ve tabii şartların da Yunan ordusunu güç duruma sokacağını hatta başarı için 27 Tümenlik bir kuvvetin bulunması lazım geldiğini söylemiş (6). Türkiye'nin kabul edebileceği bir barış için gayret sarfetmiştir.

Fransa basınında Anadolu harekâtının hafife alınmayacağını, o'nun siyasî ve askerî bir güç durumuna geldiğinin kabul edildiğine dair yazılar çıkıyordu (7). Bu demek ki İtilaf Devletleri *Sevr Antlaşmasının*

3) Lord KINROSS ; *Atatürk, Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Çeviren: Nejdett Sender, İstanbul, 1984, sh.40.

4) SELEK, a.g.e., sh.169-170.

5) KINROSS, a.g.e., sh.402-403.

6) SELEK, a.g.e., sh.167-168.

7) İzzet ÖZTOPRAK ; *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, 1981, sh. 84-85.

1) Sabahaddin SELEK , *İstiklâl Harbi*, İstanbul, 1966, sh.76.

2) a.g.e., sh.100.

kendilerine ait hükümlerin ufak tefek değişikliklerle bize kabul ettirmeye çalışmaktadır (8).

Türk istekleri karşısında ise müttefikler asla tavizkâr olmaya yanaşmamışlardır. Times gazetesi *Bunlar o derece istekler ki bir parçasını kabul etmek Sevr antlaşmasını büsbütün parçalamak demek olur* (9).

Bekir Sami Bey'in 10 Mart 1921'deki Meclis konuşmasında *Fransızlar yüzümüze dostça laflar söylemekle birlikte fiiliyatta buna zıt davranmaktan çekinmiyorlar* demesi (10). Fransızların konferansın başlatılmasındaki gayret ve iyi niyetlerine muhalif davrandıklarını göstermektedir.

Biz burada Londra Konferansındaki bütün gelişmeleri ve Konferansa konu olan hükümetleri ele almayacağız. Türk-Fransız ilişkilerinde Fransa'nın Londra Konferansında ortaya koyduğu tavır önem taşır. Esas bizi ilgilendiren husus Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey ile Briand arasında yapılan 11 Mart 1921 tarihli antlaşmadır (11).

Lloyd George antlaşma sırasındaki görüşmelerin neticeye ulaşmaması için elinden geleni yapmıştır. Hazırlanan barış teklifi Türk ve Yunan Hükümetleri tarafından kabul edilecek bir durumda değildi. Sevr Antlaşmasına göre çok önemsiz bazı değişiklikler taşıyan teklif henüz Ankara'ya ulaşmadan Yunan ordusu Anadolu'da büyük bir taarruza geçecektir.

Londra Konferansı, batılı devletlerin Ankara Hükümeti ile yaptığı resmî ve siyasî görüşmelerin ilki olması, Ankara Hükümetinin İstanbul Hükümeti tarafından resmen tanınmış olması, Millet'in temsilcisinin Ankara Hükümeti olmasının kabul edilmiş olması bakımlarından

8) *Kurtuluş Savaşımız*, Dışişleri bakanlığı yayımları, Ankara. 1973, sh.96

9) KINROSS, a.g.e., sh.403.

10) *Kurtuluş Savaşımız*, sh.98.

11) Hans ROHDE : *Asya İçin Mücadele ve Şark Meselesi*, Çeviren; Binbaşı Nihat, İstanbul, 1932, sh:148.

önem taşır.

Biz Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey ile Briand arasında yapılan bu antlaşma üzerinde geniş olarak durmaya çalışacağız. Zira Ankara Antlaşması ile büyük benzerlik arzeder.

I. Türk Fransız Antlaşması (Bekir Sami-Briand)

Londraya giden delegasyon başkanı Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'e hükümet siyasi görüşmeler için tam bir yetki vermişti. Bekir Sami Bey bunun üzerine Fransa ile antlaşma imzalanmıştır (12).

11 Mart 1921 günü Londra'da imza edilen Türk, Fransız Antlaşmasının hükümleri şöyledir:

Aşağıda imzaları bulunan Yüksek Akit taraflar bir taraftan Fransız hükümeti adına, Başbakan, Dışişleri Bakanı Ekselans Briand. Türk Milli Hükümeti adına usulüne uygun yetki belgesi hamilli, Ankara Büyük Millet Meclisi Temsilcisi Bekir Sami Bey arasında aşağıdaki hususlar kararlaştırılmıştır.

a. İşbu antlaşma eki hükümleri çerçevesinde muhasematın kesilmesi ve esirlerin mübadelesi.

b. Fransız ve Türk Komutanlıkları arasında bir mütabakatla, ahalinin ve çetelerin silahtan tecrit edilmesi,

c. Esasen teşkil edilmiş jandarmanın da kullanılması ile Türk Hükümeti emrine verilen Subaylarında katılacakları Türk Komutasında polis kuvvetleri teşkili,

d. Muharip birlikler tarafından işgal edilen Sevr Antlaşması sınırlarının kuzeyindeki toprakların muhasematın sona ermesinden bir ay içinde Fransız ve Türk komutanlıkları arasındaki bir mütabakatla tahliyesi, ilk olarak Türk birlikleri çekilecek ve Fransız birliklerinin tahliye ettikleri bölgeler tahliyeden 8 gün sonra işgal edecekler.

Sevr Antlaşması ile Suriye'ye verilen ve etnik vasıfları dolayısıyla işbu antlaşma ile Türk devletlerine iade edilen toprakların tahliyesi ile ilgili olarak geçici hükümler alınacaktır.

Uzun süren savaş hali ve bundan doğan derin kargaşalıklar

12) SELEK, a.g.e., sh.174.

sebebiyle Fransız kuvvetleri, aşağıdaki esaslarla bir komisyon teşkil edecek Fransız ve Türk yetkililerin tayin edecekleri şartlar dahilinde tedricen çekileceklerdir. Fiili bir barış hali, Fırat-İskenderun arasındaki demiryolu ulaşımının güvenliğinin teminatı, Amanos sanat eserlerinin ve Cerablus köprüsünün onarılması, çetelerin saldırıları halinde askeri takip hakkı, Urfa tuzağı suçlularının cezalandırılması.

e. Umumi, siyasi afve Kilikya'daki icrai personelin görevlerinde kalmaları.

f. Etnik azınlıkların korunması ve her bakımdan haklarının mutlak eşitliğinin ve karma ahalili bölgelerde jandarmanın ve belediye idarelerinin teşkili için bir dengenin tesisini teminen hakların, pay miktarlarının hakkaniyetli bir şekilde dikkate alınması.

g. Kilikya, Fransız birlikleri tarafından tahliye edilen bölgeler ve Elaziz, Diyarbakır ve Sivas vilayetlerinin iktisadi gelişmeleri doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti veya Osmanlı tabiyetindekiler tarafından millî sermaye yardımıyla gerçekleştirilemediği takdirde bunun yerine getirilmesi için verilecek tavizlerde öncelik hakkı ile Fransız-Türk iktisadi işbirliği.

Ergani maden yataklarının bir Fransız şirketine verilmesi.

Tekel ve İmtiyaz ihtiva eden tavizlerin Osmanlı kanunlarına göre kurulacak şirketler tarafından işletilmesi.

Fransız ve Osmanlı sermayelerinin mümkün olan en geniş şekilde birleşmeleri (Fransız sermayesi Osmanlı sermayesinin yarısı nisbetine kadar çıkarılabilir.)

h. Türk ve Suriye bölgeleri arasında özel bir gümrük rejimi kurulması.

i. Fransız hastahanesi ve okullarının ve yardım müesseselerinin muhafazası.

j. Fransız hükümeti ahalinin karma bir vaziyet arzettiği İskenderun bölgesi için özel bir idare rejim kuracak ve Türk ırkına mensup sakinlere kültürlerinin gelişmesi ve Arap ve Fransız dilleri ile aynı derecede resmi vasfı olacak Türk dilinin kullanılması için taahhütte bulunmaktadır.

k. Kilikya limanları ile Suriye sınırı arasındaki Bağdat demir-

yolu kısmının bir Fransız şirketine devredilmesi.

Demiryolunun iktisadî ve askerî bakımlardan Türkler ve Fransızlar tarafından kullanılmasının kolaylaştırılmasını teminen bütün tedbirleri alınacaktır.

İ. Türkiye ile Suriye arasındaki sınır, İskenderun limanında Payas kazasının hemen güneyindeki bir noktadan hareketle Suriye'ye kalan Meydan Ekbez kazası ve tren istasyonuna doğru hemen hemen doğru bir çizgi şeklinde uzanarak oradan Marsova kazasını, Suriye'ye Karnaba kazasını ve Kilis şehrini Türkiye'ye bırakacak şekilde güney doğu istikametine doğru kırılacak ve Chotenbeg istasyonunda demiryoluna kavuşacak ve sonra demiryolunu takiben Nusaybin'e varacak ve Azak kuzeyinde Fırat'ın dirseğinden itibaren nehri takiben Caziret bin Ömer'e varacaktır.

Türk gümrükleri demiryolunun kuzeyinde, Fransız gümrükleri ise güneyinde yerleşecektir.

MADDE 1: Yüksek akid taraflar arasında çok yakından imzalanacak daha genel bir anlaşmaya kadar, Fransız yetkilileri ve Ankara yetkilileri tarafından kendi birliklerine bu konuda gönderilen emirlerin alınmasıyla ve en geç bir haftalık süre içinde, Kilikya cephesinde ve Türk-Suriye sınırında bütün askeri hareket durdurulacaktır.

Bu muhasematın kesilmesini çabuklaştırmak için Fransız ve Türk birliklerinin komutanları işbu antlaşmanın imzasından ve hareketin durdurulmasından haberdâr edildiklerinde keyfiyeti karşılardaki kuvvetlere bildireceklerdir.

MADDE 2: İki yüksek akid tarafça verilen emirlerin acele alınmasını müteakip iki tarafın esirleri ve muhasebat neticesinde tevkif edilen bütün Fransız ve Türkler serbest bırakılacak ve kendilerini tevkif etmiş olan tarafça ileri karakollara veya bu maksatla tayin edilecek en yakın bir şehre gönderileceklerdir. Sadece durumları ilerde müştereken tayin edilecek olan amme hukuku suçlarının müstesna tutulacaktır.

MADDE 3: İşbu sözleşme süresiz olarak imzalanmış olup, taraflardan birisinin usûlüne uygun bir şekilde feshetmesinden sonra bir ay içinde muhasemata yeniden başlanamaz. Muhasematın tatili esnasında, taraflar kuvvetlerini artırmayı ve durumlarını kuvvetlendirecek her türlü

tedbirlere başvurmamayı taahhüt eder. Tecviz edilen yegane askeri nakliye, mutad birlik değiştirme ve birliklerin ikmal ve idamesi ile ilgili olanlardır (13).

Antlaşmanın bir maddesi ile Suriye-Türkiye sınırı tesbit olunmuştu. Fakat asıl önemlisi antlaşmanın ekonomik hükümleri idi. Antlaşma ile Fransa'ya bir takım imtiyazlar tanınmaktadır. Verilecek imtiyazlarda Fransızlar tercih edilecek, Türk-Fransız ekonomik işbirliği kurulacaktır. Bu inhisar yalnız Kilikya'ya mahsus olmayıp Elaziz, Diyarbakır, Sivas vilayetlerini de içine almaktaydı. Ergani madenlerini işletme imtiyazı bir Fransız grubuna verilecek ve bu maksatla Türk kanunlarına göre kurulacak bir şirkette Türk-Fransız sermayeleri yarıyarıya işbirliği yapılacaktır. Antlaşmanın bir başka maddesi ile de Fransızlar Iskenderun bölgesinde Türklere kültür gelişmesi bakımından kolaylık göstermeyi taahhüt ediyorlardı. Fakat bu tavize karşılık Türkiye'deki Fransız kültür ve sosyal yardım kuruluşlarının devamını sağlamakta idiler (14).

Fransa'nın asıl istediği ekonomik ve kültürel imtiyazlar koparabilmektir. Bu husus Fransa'nın Türkiye'nin yaşamasını istemesindeki yegane sebeptir. Kurtuluş savaşından önce Osmanlı Devleti'nde Fransa, Kapitülasyonlar ile maddi bir imtiyaza sahiptiler. Amerika, İngiltere, Almanya'ya oranla en fazla yabancı okula sahip olan ülke Fransa idi.

Bekir Sami Bey ve arkadaşları Londra'dan ancak İkinci İnönü Muharebesi bittikten sonra dönebilmişlerdi. İnönü Zaferi'nin verdiği güven içinde Mustafa Kemal Paşa tarafından antlaşma menfi olarak karşılandı. Nutuk'ta Atatürk antlaşmayı Misak-ı Milliye ve istiklal anlayışına aykırı görerek Bekir Sami Bey'i ağır bir şekilde suçlamaktadır. Atatürk, Bekir Sami Bey'e isabetsizliğini bizzat söyleyerek Hariciye Vekaleti'nden çekilmesini teklif etmiştir (15).

B. ANKARA İTİLÂFNAMESİ (20 Ekim 1921)

Sakarya Zaferi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve ordularının

13) Kurtuluş Savaşımız, sh.101-107.

14) SELEK, a.g.e. ,sh.174-175.

15) a.g.e. ,sh.175, Taner BAYTOK ; İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1970, sh.79.

kudretini Dünya kamuoyuna bir defa daha tanıtmış oluyordu. Bu zaferin siyasi alanda müsbet sonuçları derhal görülmüştür (16).

Londra Konferansı'nın olumsuz bir şekilde sonuçlanması üzerine Yunanlılar diplomasi yolu ile elde edemediklerini, savaş meydanlarındaki zaferleriyle elde etmek için yeni taarruz hamlelerine girişmişler, fakat 30 Mart-1 Nisan 1921 tarihlerinde İkinci İnönü Savaşı'nda tekrar yenilgiye uğratılmışlardı. 10 Temmuz 1921'de başlayan Yunan saldırısı İnönü Zaferi'nin doğurduğu müsbet havayı yok etmişti. Temmuz sonunda Yunan saldırısı başarıyla son buldu. Fransızlar bu durumda bir süre beklemeyi tercih ettiler.

Mustafa Kemal'in bizzat idare ettiği Türk ordusu, 23 Ağustos-Eylül 1921 tarihleri arasında 100 kilometrelik bir cephe üzerinden (Sakarya 'da) cereyan eden savaşlarda Yunan ordusunu kesin ve önemli bir yenilgiye uğratmaya muvaffak olmuştur (17). Artık kurtulacağına Sakarya Zaferi ile millet de inanmıştır (18).

Atatürk Nutuk'da şöyle demektedir:

Çeşitli sebeplerden dolayı Suriye'den başka Adana ve Antep vilayetlerimizi işgalleri altında bulunduran Fransızların da bizimle anlaşmak temayülünde oldukları anlaşılmaktaydı. Gerçi Bekir Sami Bey'in Mösyö Briand ile yaptığı ve Millî Hükümetimizce kabulü mümkün olmayan ara antlaşma reddedilmiş idiye de ne Fransızlar ne de biz çarpışmaları arzu etmiyorduk. Bu sebeple iki taraf birbirleriyle görüşme yollarını aramaya başladı (19).

1. İtilâfnameyi Hazırlayan Sebepler

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ile İngiltere arasındaki anlaşmazlıklar zinciri gittikçe büyümeye başlamıştır. İngiltere'nin daha sinsi bir politika ile ortak menfaatler hususunda Fransa'dan daha fazla kârlı çıkması Fransa'nın daha değişik bir politika gütmesine yol açmıştır. Fransa'nın bu politikası Türkiye'nin de işine gelmektedir ve

16) SARAR, Cem; Cüz: 10, sh.758.

17) Mehmet GÖNLÜBOL ; Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara, 1987, sh.35.

18) F. Rifki ATAY ; Çankaya, İstanbul, 1980, sh.301.

19) M. Kemal ATATÜRK ; Nutuk, C.II, İstanbul, 1975, sh.219.

karşılıklı bir menfaat alış veriş söz konusudur.

1916 Sykes-Picot Andlaşması'na rağmen 1920 San Remo konferansında İngiltere'nin daha fazla kar alması Fransa'da tepkilere yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız çevreleri Yakınoğu da Fransa'nın gerçek mualifinin yenik Almanya değıil, müttefik İngiltere olduğunu görmüştür. Bütün ısrarlarına rağmen Mondros Mütarekesi görüşmelerine dahil edilmeyen Fransa, Boğazların İtilâf Devletleri tarafından ortak işgal edilmesi hususunda ikinci plana itilmiş, deniz gücündeki üstünlüğü gerekçesiyle İngiltere'nin başrolü oynaması da Fransa'nın tepkisini artırmıştır. İngiltere'nin Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı kullanması Fransa açısından yeni güçlüklerin ortaya çıkacağı aşikardır. İngiltere'ye bağlanacak olan Yunanistan'ın, İngiltere'nin yakın doğudaki üstünlüğünü perçinleyeceği de açıktı.

Avrupa meseleleri karşısında İngiltere-Fransa çatışması Fransa'nın Ortadoğu siyasetini etkilemiştir. -Fransa, İngiltere kendini desteklemediğı sürece yakın doğuda İngiltere'ye karşı çıkmak istemiştir. Bu sebeplerden dolayı Anadolu'da Milliyetçilere yanaşır. Fransa'nın bu tutumu İngiliz-Fransız ayrılığını iyice artırdı. Türk-Yunan savaşında İngiltere Venizelos'un Yunanistanının desteklerken, Fransa da Mustafa Kemal Türkiye'si'ni desteklemekteydi (20).

Almanya'nın parçalanması ve güçsüz hale getirilmesi kara Avrupasında Fransa hakimiyetini sağlayacağı endişesi ile İngiltere buna göz yummak istemiyordu.

Asrın başında Fransa-İngiliz menfaat çatışması açıkça belli idi. Toprakların önemli bir kısmı Almanlar tarafından işgal edilmiş olan Fransa her şeyden önce anavatani kurtarmak kaygusunda idi. Bu sebeple bütün kuvvetlerin Alman ordusuna kullandığından ileride kendisine az pay düşer korkusuyla Türkiye aleyhinde önemli bir askeri hareket yapılmasını istemiyor ve Osmanlı topraklarının bölüşülmesine ait görüşmeleri geciktirmeye çalışıyordu (21).

20) Ömer KÜRKCÜOĞLU *Türk İngiliz İlişkileri*, Ankara, 1976, sh.112-113.

21) Yusuf Hikmet BAYUR ; *Yeni Türkiye Devletinin Harıcı Siyaseti*, İstanbul, 1973, sh.10.

Almanya'nın parçalanması ve güçsüz hale getirilmesi kara Avrupasında Fransız hakimiyetini sağlayacaktır. İngiltere buna göz yumamazdı. En azından yeni bir Alsos-Loren meselesi yaratılmamalı idi. Harp sonrası güçlükleri ve işsizliğin artışı sebebiyle Almanya İngiltere için iyi bir pazardı (22).

Fransızlar doğudaki İngiliz politikasını Ren bölgesi meselesinde İngilizlerin yardımlarını görmek amacıyla kabullenmişlerdi. Fakat Arabistan'ın paylaşılmasında zararlı çıkmışlar, ayrıca Padişah hükümeti nezdinde İngilizlerin belli bir prestij sağlaması yüzünden İstanbul'daki menfaatlerini kaybetmişlerdir.

İngilizlerin hatırı için başladıkları bu maceraya son vermek fikri Fransa'da bu suretle doğmuştur (23).

Güney Anadolu'da Fransa'nın yapmış olduğu savaş kendilerine bir fayda sağlamıyor bilakis İngilizlerin işine yarıyordu. Üstelik ayaklanmış olan Arap milliyetçilerini bastırmak ve Suriye bölgesini nüfuzu altında tutabilmek için önemli kuvvetlere ihtiyaç varken Türk cephesinde savaşmanın ve ağır kayıplar vermenin bir manası yoktu. Zira İslam ülkelerinde prestiji gittikçe sarsılıyordu (24). Fransa'nın Kilikya'nın daha kuzeyinde silahlı bir girişim için araçlarıda kıyafetsizdi (25).

Birinci Dünya Harbinden çok az pay aldığı ifade eden İtalya kamuoyu Fransa aleyhinde faaliyet gösteriyordu (26). Daha sonra kendilerine verilen toprakların ordu kuvvetleriyle elde edilemeyeceğine kanaat getiren İtalyanlar Anadolu'daki kıtalarını geri çekmişlerdir (27).

Suriye ve Lübnan halkı devamlı olarak bağımsızlık istiyorlar ve bu amaçla her bakımdan Fransa aleyhinde çalışıyorlardı.

Suriye ve Lübnan halkının istekleri ve çalışmaları Fransızları yıldırmaştır. Bunun da Fransa'nın işgal ettiğı bölgelerden çekilmesi için

22) a.g.e., sh.48.

23) SELEK, a.g.e., sh.76.

24) BAYUR, a.g.e., sh.48.

25) ÖZTOPRAK, a.g.e., sh.85.

26) TİH. IV, sh.252.

27) SELEK, a.g.e., sh.76.

etkisi olmuştur.

Fransa'ya komşu ve büyük bir tehlike teşkil eden Almanya'da bazı siyasi faaliyetler baş göstermiş Rusların kökleştirmek istedikleri Kominizm Almanya'ya da geçmiştir (28). Bu da Fransa'yı korkutuyordu.

Fransızlar ayrıca Yunanlılara yardım etmekten vazgeçip Türk Milliyetçileri tarafını tutmayı (29), Türkiye devletinin yaşamasını kendi menfaatlerine uygun bulunduğundan tercih ediyordu.

Özetliyecek olursak;

San Remo'da İngiltere fazla pay almıştır.

İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesi kendi menfaatine-
dir. Fransa'nın lehine olmamaktadır.

Fransa Boğazların işgali meselesinde ikinci plana itilmiştir.

Almanya meselesinde Fransa hakimiyetini İngiltere isteme-
mektedir.

Fransa'nın anavatanı kurtarma kaygusu vardır. Fransa, kuv-
vetlerini Alman ordusuna karşı kullanma mecburiyetindedir.

Fransa'nın Kilikya'nın daha kuzeyinde silahlı bir girişim için
gerekli malzemesi yoktur.

Fransa'nın işgal ettiği bölgelerde yabana atılmayacak bir
Türk mukavemeti vardır. Türkler savaşta kararlıdırlar.

Fransa'nın Güney Anadolu'da yaptığı savaş kendisine bir
fayda sağlamıyor, bilakis İngiltere'nin işine yarıyordu.

Fransa, Arabistan'ın paylaşılmasında da zararlı çıkmıştır.

Fransa, İstanbul'daki saray prestijini kaybetmiştir.

İtalya, kısmen desteğini çekmiştir.

Suriye ve Lübnan halkı bağımsızlıkları için Fransa aleyhinde
faaliyette bulunmaktadırlar.

Ermeni hamiliğini yüklenmiş durumda olan Fransa artık
Ermenilerin istek ve menfaatlerine cevap verecek bir durumda değildir.
Zira, Ermeni-Fransız menfaatleri de çakışmaktadır.

28) TİH. IV, sh.252.

29) ATAY, a.g.e., sh.266.

Almanya'daki Komünizm tehlikesinin sirayet etmesinden de
korkmaktadır. Türkiye'nin yaşaması Fransa'nın menfaatinedir.

Fransa'nın asıl niyeti Londra Konferansı'nda olduğu gibi bir
takım maddi ve kültürel imtiyazlar koparabilmektedir.

Saymış olduğumuz bu gibi sebeplerden dolayı Fransa Tür-
kiye'ye yanaşmak mecburiyetini hissetmiş davasından vazgeçerken aynı
zamanda bir takım imtiyazlar koparmayı da ihmal etmemiştir.

II. Antlaşma

Yukarıda zikrettiğimiz sebeplerden dolayı Fransızlarla Anka-
ra Hükümeti'nin yaptığı temaslar olumlu geçmiş ve Fransa Hükümeti,
Ankara Hükümeti ile ayrı bir antlaşma yapmak için 9 Haziran 1921'de
Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı M. Henri Franklin Bouil-
lon'un Ankara ziyareti iki hafta kadar sürmüş ve kendisiyle görüşmeleri
bizzat Mustafa Kemal yapmıştır. Bu görüşmeler hakkında Mustafa Kemal
Nutuk'ta geniş bilgi vermektedir. Bu bilgi yalnız Fransa ile
münasebetlerimizi göstermesi bakımından değil aynı zamanda Milli
Mücadele'nin dış hedeflerini açıklaması bakımından önem arzeder (30).

Mustafa Kemal'in şu sözleri Franklin Bouillon karşısında Türk
Milleti'nin gayesini ve kararlılığını ortaya koyması bakımından önem taşır.

*Biz yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefle yaşamak isteyen
bir milletiz. Bir hataya tebaiyyet yüzünden bu evsafa mahrum
kalmağa tahammül edemeyiz. Alim, cahil, bila-istisna, tek mil efradı
millitimiz belki içinde mündemiç müşkilatı tamamen idrak etmeksizin,
bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar
kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta; İstiklal-i tamamızın temini
ve idamesidir.*

*İstiklali tam denildiği zaman, bittabi siyasi, malî, iktisadi
ve adli, askerî, harsî, ilah... her hususta İstiklâl-i tam ve serbesti tam
demektir. Bu saydıklarının herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet,
millet ve memleketin mana-ı hakikisiyle bütün istiklâlden mahrumiyeti
demektir.*

30) GÖNLÜBOL, a.g.e., sh.35-36.

Biz bunu temin ve istihsâl etmeden sulh ve sukûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen ve usulen sulh yapabiliriz. İtilâf yapabiliriz. Fakat İstiklâlî tamâmımızı temin etmeyecek olan bu gibi sulhlar ve itilâflarla Milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sukûnete mazhar olmayacaktır (31).

Ankara Antlaşması'nın Tam Metni Şöyledir

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükümeti, iki memleket arasında bir itilaf akdi arzusunda bulundukları cihetle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti:

Hariciye Vekili ve Mebus Beyefendi Hazretlerini ve Fransa Cumhuriyeti Hükümet Nuzzar'ı sabıkadan Mösyö Henri Franklin Bouillon Hazretlerinin murahhas tayin etmişlerdir.

Aşağıdaki şu hususlar kararlaştırılmıştır:

MADDE 1. Tarafeyn-i Akideyn işbu itilâfnamenin imzalanmasından itibaren aralarındaki hali harbin nihayet bulacağını beyaneder. Ordular memurini mülkiye ve ahali keyfiyetten derhal haberdâr edilecektir.

MADDE 2. İşbu itilâfnamenin imzasını müteakip tarafeyn üserayı harbiyesiyle mevkuf veya mahpus bulunan Türk ve Fransız bilumum şahıslar serbest bırakılacak ve kendilerini tevkif eden taraf bu hususta irae edilecek en yakın şehre sevk olunacaklardır. İşbu madde hükmü tevkif, hapis ve esaretin tarih ve mahalli ne olursa olsun, tarafeynin bilimum mevkufin ve mahpusunine şamildir.

MADDE 3. İşbu itilâfnamenin imzasından itibaren azami iki ay müddet zarfında Fransız kıtaatı hattı mezkurun şimaline çekileceklerdir.

MADDE 4. Üçüncü maddede zikredilen müddet zarfında vukua gelecek haliye ve işgal, tarafeynin askeri kumandanları tarafırdan tayin edilecek bir muhtelit komisyon marifetiyle tesbit olunacak suve ve eşkale tevfikân icraa edilecektir.

MADDE 5. Tarafeyn-i akdeyn tahliye edilen arazide zikredilen arazinin işgalini mûtaakip tam bir uyum af ilan edecektir.

MADDE 6. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misaki Millide alenen tanınan ekallyetler hukukunun, bu hususta Düvel-i Müttefile ile bunların hasımları bazı müttefikleri arasında münakit mukavelat-taki aynı esasa müsteniden kendi tarafından teyid olunacağını beyan eylerler.

MADDE 7. İskenderun mıntıkası için bir usul-ü idare-i mah-susa tesis olunacaktır, Mıntika-ı mezkurenin Türk ırkından olan sekene-si harsların inkişafı için her türlü teshilattan müstelif olacaktır.

MADDE 8. Üçüncü maddede zikredilen hat berveçhi ati tesbit ve tasrih edilmiştir.

Hattı hudud İskenderun körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen cenubunda olmak üzere intihap olunacak bir noktadan başliya-cak ve kariben Meydanı ekbez'e doğru gidecektir (Şimendifer istasyonu ve bu mevkii Suriye de kalacaktır). Oradan hattı mezkur Marsuva mevkiini Suriye'ye ve Karnaba mevkii ile Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere cenubu şarkıyye doğru meyledecektir. Oradan Çobanbey demiryoluna mülaki olacaktır. Bağdehu Bağdat demiryolunu takip edecek ve demiryolunun platformu Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde kala-caktır. Oradan Nusaybin ile Cezirei İbni Ömer arasındaki eski yolu takip ederek Cezirei İbni Ömer'de Dicle'ye vasıl olacaktır. Nusaybin ve Cezirei İbni Ömer mevkiiileriyle yol Türkiye'ye kalacaktır. Bu yoldan istifade hususunda her iki memleket aynı hukuka malik olacaklardır. Çobanbey ve Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkifleri demiryolu platformunun aksamında addedilerek Türkiye'ye kalacaktır.

İşbu itilâfnamenin imzasından itibaren bir ay zarfında hattı mezkuru tesbit etmek üzere iki taraf murahhaslarından mürekkip bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon aynı müddet zarfında işe mübaşeret edecektir.

MADDE 9. Sülale-i Osmaniye'nin müessisi Sultan Osman'ın büyük pederi Süleyman Şah'ın Caber kalesinde kain ve Türk mezarı namıyla maruf markedi müştemilatıyla beraber Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada muhafızlar ikame ve Türk Bayrağı keşide

edebilecektir.

MADDE 10. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu parçası imtiyazının ve Adana vilayetinde inşa edilmiş bulunan şubelerin imtiyazıyla beraber imtiyazlara marbut ve bilhassa işletmeye ve nakliyat ticaretine müteallik kaffel hukuk mü sadaat ve menafii ile birlikte Fransız Hükümeti'nin irac edeceği bir Fransız grubuna devr edilmesini kabul eder. Türkiye Meydanı Ekbez'den Çobanbey'e kadar Suriye arazisinin şimendiferlerle askeri nakliyelerini icra etmek hakkına haiz olacaktır.

İşbu parça ve şubat üzerinde esas itibarıyla hiçbir tarife-i mütefavite lazolunamaz. Ledel icap işbu kaide hilafına hareket edebilmesi bu iki hükümet müttefikane tetkik etmek hakkını muhafaza ederler.

İtilafın ademi imkanı halinde tarafeynden her bir tekrar serbestli hareketi ihraz edecektir.

MADDE 11. İşbu İtilafnamenin tasdikinden sonra Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük mukavelenamesi akdi için muhtelif bir komisyon teşkil olunacaktır. Mezkur mukavelenin şartları ve devam müddeti işbu komisyon tarafından tayin olunacaktır. Salifüzzikar mukavelenin akdine kadar tarafeyn serbestii hareketlerini muhafaza edeceklerdir.

MADDE 12. Kuveik suyu Halep şehri ile şimalde Türk kalan mıntika arasında her iki tarafı hakkaniyet pervarane bir surette tatmin edecek veçhile tevzii olunacaktır. Halep şehri mıntikanın ihtiyacına medar olmak üzere kendi mesrafiyle Türk toprağında Fırat'dan dahi su alabilecektir.

MADDE 13. Mükim veya nim göçebe ahaliden sekizinci maddeden tesbit edilen hattın öte veya beri tarafına kain meralarda hakkı intifaa veya emlak ve araziye melik bulunanlar kemafissabık haklarını istimalde devam edeceklerdir. Bunlara işletme ihtiyaçları için serbestçe ve hiçbir gümrük veya mera resmi ve ne de sair hiçbir resim vermeksizin hattı mezkurun bir tarafından diğer tarafına yavvuları ile beraber hayvanlarını alet ve edavatlarını, tohumlarını ve mahsulatı ziraiyelerini nakledebileceklerdir. Bunlara müteallik teklif ve rüsumu ikamet ettikleri memlekette eda etmeğe mecbur oldukları mukarrerdir.

20 Teşrinievvel (Ekim) 1337 (1921) tarihinde Ankara'da iki nüsha olmak üzere tanzim kılınmıştır.

İmza: Yusuf Kemal

İmza: Henri Franklin Bouillon

Ankara İtilafnamesi'nin tamam hükümleri bunlardan ibaret tir (32).

III. Neticeleri

Ankara antlaşması sırasında Yusuf Kemal Bey ile Henri Franklin Bouillon arasında mektup yazışmaları da olmuştur. Bu mektuplar andlaşmayı tamamlayıcı ve açıklığa kavuşturucu bir özellik gösterir. Özellikle mali ve kültürel imtiyazları içeren mektuplar önem taşır. Bu mektupların ekonomik ve kültürel ilişkilerle alakalı kısımlarını zikrettikten sonra andlaşmanın genel bir değerlendirilmesinin yapılması daha doğru olur.

Yusuf Kemal Bey'in H. Franklin Bouillon'a birinci mektubu: *Büyük Millet Meclisi Hükümeti, iki millet arasında maddi menfaatlerin gelişmesini ve tergibe hahişkar olduğu cihetle:*

Harşid vadisinde bulunan demir, krom ve gümüş madenleri imtiyazını 99 yıl süre ile % 50'ye kadar Türk sermayesi ile Türk kanunlarına göre teşekkül etmiş bir şirket tarafından işbu anlaşmanın imzasından başlayarak 5 sene içinde tamamlamaya mecbur olacak olan Fransız grubuna vermeğe taraftar olduğu hususa bana yetki vermektedir.

Bundan başka Türkiye Hükümeti Fransız Grupları tarafından madenler, demiryolları, limanlar ve nehirlerle ait diğer imtiyaz taleplerini, işbu talepler Türkiye ve Fransa'nın karşılıklı menfaatlerine uygun olmak şartı ile en büyük bir hayırhane ile tedkik etmeğe hazırdır.

32) İsmail SOYSAL ; Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Andlaşmalar, Ankara, 1985, bkz. İsmail SOYSAL ; Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cild (1920-1945), Ankara, 1983, sh.50-52.

Diğer taraftan Türkiye sanat okullarında Fransız öğretmenlerinden faydalanmayı arzu eder. Bu hususta ihtiyacının derecesini ileride bildirecektir.

Elhasıl Türkiye antlaşmasının imzalanmasından başlayarak Fransa Hükümeti'nin Fransız sermayedarlarının TBMM Hükümeti ile iktisadi ve mali ilişkilere girişmelerin müsaade edeceğini ümit eder.

Franklin Bouillon'dan Yusuf Kemal Bey'e:

Bugünkü hükümetlerimiz imza edilen anlaşmanın 7. maddesini tamamlamak üzere Iskenderun bölgesinde tatbik edilecek idare hakkında, Türk çoğunluğunu içine alan bölgelerin genellikle Türk ırkından olan memurlar tarafından idare edileceği hususunun açıklamayı faydalı buluyorum. Türk kültürünün gelişmesi için bütün kolaylıklardan faydalanılarak okullar açılacaktır.

Bu usul aynen Antakya bölgesi ile eski Adana vilayetinin Suriye'de kalmış olan kısımlarında uygulanacaktır.

Yusuf Kemal Bey'in ikinci mektubu:

Hükümetimin Türk Jandarma okullarında Fransız öğretmenlerden faydalanmak arzusunda bulunduğunu zatlallerine ihtar ile fahreylerim.

Yusuf Kemal Bey'in üçüncü mektubu:

İki hükümet arasında bugün imza edilen anlaşmayı tamamlamak üzere Fransız eğitim ve sağlık kurumları ile hayır kurumlarının hiçbir bahane ile ve hiçbir halde Türkiye'nin menfaatlerine ve Türk kanunlarına aykırı propaganda veya bir fiile girişmiyecekleri kararlaştırılmış olmak şartı ile Türkiye'de mevcut olmakla devam edeceklerini zatlalanelerine beyan etmekle kesbi faahreylerim.

Franklin Bouillon'dan Yusuf Kemal Bey'e:

Londra'da 1921 yılı Mart ayında yapılan görüşmeler sırasında delegelerimiz Fransız Cumhuriyeti delegelerine, bir Fransız Grubuna Ergani madenleri imtiyazını vadetmiş olduklarını zatlallerine bildirmekle kesbi şeref eylemiştim. Zatlalleri bu imtiyazın daha önce bir Türk grubuna verildiğini beyan buyurdunuz. Bunun üzerine zatlallerinizden Fransız ilgililerinin de adil bir nisbet dahilinde bu işe katılmaları için anılan grup nezdinde bütün gayretinizi sarf eylemenizi

rica eylemiştim.

Aynı zamanda Vendeuvre de Lesseps adındaki bir Fransız Şirketinin Kilikya'da bir pamuk arazisi imtiyazı aldığını ve bu şirkete imtiyazını almış bulunduğu arazinin tesliminden en büyük güçlüklerin çıkarılmış olduğunu zatlallerine arz eylemiştim. Zatlalleri bu işin çabuk incelenmesi için mümkün olduğu kadar sarfı mesai eylemeyi temin buyurdunuz.

Bu husustaki beyanatınızı senet ittihaz ederek üstün saygıların kabulünü rica ederim efendim.

Yusuf Kemal Bey'in cevabı:

Bir Fransız grubunun Ergani madenine ve harpten önce Adana vilayetinde verilmiş olduğu söylenen bir zirai imtiyaza dair talebi hakkında irsal buyurulan 20 Ekim 1921 tarihli mektuba cevaben bu iki meseleyi gecikmeden tetkik ettireceğimi beyan eder kesbi şeref eyleyirim. (33).

Fransa bu andlaşma ile Ortadoğu'daki giriştiği maceraya son vermiş olmaktan ve Anadolu'da elde ettiği imtiyazlardan memnundu. Bütün Türk Millî Kuftuluş hareketinin başarıya ulaşmasını ve Anadolu'da müstakil bir Türk devletinin yaşamasını kendi menfaatlerine uygun görmekte ve istemektedir.

Fransa Kilikya'dan kuvvetlerini çekerken Türklere çok sayıda silah ve cephane bırakmıştır. Bunların bir kısmının parası ileride verilecekti. Hediye olarak verilen silah ve malzeme arasında 10 uçak ve 4484 tüfek vardı (34). Fransızların antlaşma sırasında Türklere devrettikleri silah stoku Türklere Yunanlılar arasındaki silah dengesini düzeltmekte büyük rol oynamıştır (35).

Fransa Anadolu'da sağlamak istediği ekonomik ve kültürel menfaatlerinden vazgeçmiş olmuyordu. Gerçi Ankara Antlaşmasında bu konuda yalnız Bağdat demiryolu imtiyazından söz edilmişti. Fakat andlaşma metninde yer almamakla beraber ekonomik ve kültürel alan-

33) SELEK, a.g.e., sh.291-293. *Kurtuluş Savaşımız*, sh.158-162.

34) SELEK, a.g.e., sh.291.

35) KINROSS, a.g.e., sh.438.

lardaki menfaatler Franklin Bouillon, Yusuf Kemal Bey arasındaki yazışmalardaki mektuplar Ankara Antlaşmasının bir tamamlayıcısı sayılır. Menfaatler ve imtiyazlar bunlarda mevcuttur.

Hariciye vekili Ankara Andlaşmasını 1 Kasım 1921 günü meclise bilgi kabiliinde okumuş fakat mektuplara çok sathi değinmiştir. Meclisin tepkisi olur endişesiyle mektuplar aynen okunmamıştır (37).

Fransa ile yapılan bu antlaşma ile Adana ve Antep bölgeleri kurtarılmış Fransız askeri kuvvetlerinin Suriye içine çekilmeleri dolayısıyla buradaki Türk birliklerinin Ankara'ya nakli ile Batı Cephesinde kullanılmaları imkanı sağlanmıştır (38). Doğu Cephesinden sonra Güney Cephesi de kapanınca Türkiye sınırlı gücünü Yunan ordusu karşısında toplamaya çalışacaktır. Zira büyük bir harbin kazanılması için harbin tek cepheye indirilmesi zorunluluğu vardır (39).

Ankara Andlaşması Gazi Mustafa Kemal tarafından diplomatik alanda kazanılmış büyük bir zaferdir. Bu anlaşmanın sonucu olarak İtilâf Devletleri sarfından bir büyük devlet Misak-ı Milli'yi tanıyor, işgali altında bulundurduğu topraklardan çekiliyordu. Ankara Andlaşması ile Hatay'ın Suriye'ye bırakılması Misak-ı Milliye'den verilen birtaviz olmaktaydı. Ancak tenkit etmemek gerekir (40).

Fransız mandası altında bırakılan İskenderun ve Antakya sancağında özel bir idare kurmayı ve burada çoğunluğu teşkil eden Türklerin millî kültürlerine hizmet etmeyi de kabul ve taahhüd ediyordu.

Nutuk'da anlaşmanın neticesi şöyle ifade edilmektedir. *Bu itilâfnameyle siyasi, iktisadi, askerî ilah hiçbir hususta istiklâlimizden hiçbir şey fedae etmeksizin eczayı vatanımızın kıymetli parçalarını işgalden tahlis etmiş olduk. Bu itilâfnameyle amali milliyemiz ilk defa olarak düveli garbiyeden biri tarafından tasdik ve ifade edilmiş oldu* (41).

36) SELEK, a.g.e., sh.291.

37) a.g.e., sh.176.

38) Alp ILGAZ ; *Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal'e*, Tercüman 1001 Temel Eser, sh.13.

39) SELEK, a.g.e., sh.293.

40) SELEK, a.g.e., sh.293.

41) NUTUK, Cilt II, sh.223.

Ankara itilâfnamesi Türkiye için önemli bir siyasi zaferdir. Bu itilâfnameyle Türkiye doğu meselesinden sonra güney meselesini de halletmiş ve böylece Misak-ı Milli amaçlarını kısmen gerçekleştirmiş oluyordu. Bu itilâfnamenin imzalanmasını, öte yandan Türkiye meselesinin halli konusunda müttefikler arasında görüş ayrılığı tahrik eden yeni bir sebep teşkil etmiştir. Milli Hükümetin Fransa tarafından tanınması anlamına gelen ve barış antlaşması niteliğinde olan bu itilâfname Ankara Hükümeti'nin müttefikler nazarındaki durumunu kuvvetlendirmiştir. Öte yandan bu itilâfnamenin yapılmasından sonra Güney Cephesinde bulunan Türk kuvvetlerini Yunanlılara karşı kullanmak üzere Batı Cephesine aktarmak mümkün olmuştur. 1921 yılı içinde Ankara Hükümeti askeri ve siyasi alanda kazandığı önemli başarılarını 1922 yılı içerisinde de devam ettirilmiştir (42).

Bu durumda; Ankara Antlaşması ile Ankara Hükümeti ve Anadolu harekâtı müttefikler tarafından kabul edilmiş oluyordu.

Antlaşma ile Adana ve Antep bölgeleri Fransız kuvvetlerinden kurtarılmış oluyordu. Fransız askerlerinin Suriye içlerine kadar çekilmeleri sağlanıyordu.

Türk kuvvetlerinin tek cephede savaşması sağlanıyordu.

Londra Konferansında Ankara Hükümeti'nin İstanbul Hükümeti'nce kabul edilmiş olması burada da perçinlenmiş oluyordu. Artık Ankara Hükümeti'nin gerek müttefiklerce gerekse İstanbul Hükümeti'nce kabulüyle milletin yegane ve tek temsilcisi olduğu tescil edilmiş oluyordu.

Aynı zamanda Misak-ı Milli duyurulmuş ve bazı tavizlere rağmen müttefikler tarafından tasdik edilmiş olmaktadır.

Fransızlara iktisadi ve kültürel bazı imtiyazlar da verilmektedir.

İskenderun Sancağı'nın Suriye'ye terkedilmesi Türkiye bakımından önemli bir fedakarlıktır.

Millî Hükümet'in kazandığı bu diplomatik zafer, batılı devletleri bir birinden ayırması ve diğer bazı sebeplerin yardımıyla bu devletlerin

42) GÖNLÜBOL, a.g.e., sh.40.

aralarında görüş ayrılığı yaratması itibariyle önem taşır.

Türk-Fransız itilâfnamesinin imzalanmasına müttefik devletler tepki göstermiştir. Aslında müttefikler Ankara Hükümeti'nin prestijini yükseltmiştir.

Ankara Antlaşmasının bir maddesine göre bu anlaşmanın iki hükümet tarafından tasdiki gerekmekte idi. Anlaşmanın meclisler tarafından tasdiki söz konusu edilmemiştir. Ne Fransa ne de Türkiye Hükümetleri anlaşmayı kendi meclislerine anayasaları gereği tasdik ettirmek gerektiği halde bunu yapmamışlardır. Fransa Hükümeti bu anlaşmanın mahiyetinin müttefikleri ve özellikle İngiltere tarafından öğrenilmesini istemediğinden meclislerine tasdik ettirememiş ve yalnız bilgi vermiştir. Türk Hükümeti meclisin tepkisinden korktuğu için anlaşma hakkında çok sathi bir açıklamada bulunmuştur(43).

IV. Tepkiler

Ankara itilâfnamesinin imzalanmasına müttefik devletler tepki göstermişlerdir. En fazla tepkiyi gösteren devletlerden biri İngiltere olmuştur. Yalnız İngiltere değil Sovyet Rusya'nın da tepkisiyle karşılaşmış, anlaşma bu devleti endişelendirmiştir. Fakat Türkiye'nin bu tepkilere mukavemet etmesiyle Ankara İtilâfnamesi Türkiye'nin Sovyetler Birliği nazarında prestijini yükseltmiştir. Nitekim 16 Mart 1921'de Moskova'da Ankara Antlaşması'na benzer hükümleri ihtiva eden bir anlaşma imzalanıp doğu sınırımız teyid ve kabul edilmiş oluyordu (44).

Fransa'nın Sevr Antlaşması'na bağlı *Accord Tripartite* e rağmen müttefiklerden ayrı olarak ve onlara haber vermeksizin Türkiye ile anlaşmaya varması İngiltere'yi endişelendirmiş ve kızdırmıştı. İngiltere hariciyesinin 5 Kasım 1921 tarihli notasına Fransız hariciyesinin gönderdiği cevabi notada Ankara Antlaşması hakkında yatıştırıcı bir üslup ile bilgi verilmekte ve anlaşmanın esasları şöyle belirtilmektedir.

Anlaşma bir barış anlaşması değildir ve Ankara Hükümeti'ni ne hukuken ne de fiilen tanınmasını gerektirmektedir. Anlaşma sırf mevzii mahiyetindedir ve bu fikir ruhuna hakimdir. İtalya'nın ve Büyük

Britanya'nın Üçler Antlaşması ile (Accord Tripartite) tanınan hukukuna Ankara Antlaşması'yla hiç bir surette dokunulmamıştır.

Britanya mandasına tabi topraklara karşı, hasımca tasavvurlara Fransa tarafından kolaylık gösterilmeyecektir. Fransa Türk kıtalarının Suriye'den geçmesine müsaade etmeyecektir.

Mezopotamya'da İngilizler'e karşı tahriklerin teşvik olunduğu hakkındaki iddialar asılsızdır.

Devletler Hukuku Profesörü Cemil Birsell'in de belirttiği üzere Ankara Antlaşması mevzii bir vaziyeti tanzim edici bir akid olduğu ve bu itibarla iki devlet arasında tam bir anlaşma sayılması gerektiği halde Fransa'nın İngiltere'yi yatıştırmak için ileri sürdüğü yukardaki görüşler esasen yatışmayı hazır olan İngiliz Hükümeti tarafından bir teminat olarak kabul edilmiştir. Fakat İngiliz hariciyesi Fransız Hükümeti'ne gönderdiği 25 Kasım 1921 tarihli notada şu endişelerini belirtmektedir.

1. Ankara Antlaşması ile Türkiye'deki azınlıklara gereği kadar teminat sağlanamamıştır.

2. Antlaşmanın 8. maddesi gereğince Suriye'nin kuzey sınırları kesin surette değiştirilmiştir (45).

Bu anlaşma Fransa Hükümeti ile Türkiye arasındaki bir barış hali doğuyor fakat İngiliz Hükümeti ve Fransa halkının büyük bir kısmı bu anlaşmayı uygun görmemektedir. Türk Hükümeti'nin bağımsızlığı demek olan Ankara'daki Kemalistlerden azınlıkların haklarını tanımak konusunda istenilen şeyler Sevr antlaşmasındaki isteklere göre zayıf ve aykırıdır. Bağdat demiryolunun Suriye arazisi içinde kalan kesiminde Türklere askeri ulaştırma hakkı vermiştir (46).

Londra'da Lord Curzon, bu anlaşma karşısında adeta dehşete kapılarak adeta bir şaşkınlık duymuştu. Rumbold, İstanbul'dan kendisine Fransızların şerefsizce davranışlarının müttefiklerin durumunu kökünden sarstığını bildiriyordu.

Lord Curzon, İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanlarını bir araya getirip yeni barış şartları üzerinde anlaşdırmak, sonra müttefik yüksek

43) SELEK, a.g.e., sh.176.

44) GÖNLÜBOL, a.g.e., sh.40.

45) SELEK, a.g.e., sh.289-290.

46) TİH. IV, SH:252-253.

konseyini İstanbul'da toplayarak bu koşulları savaşan taraflara bildirmek istedi. Durumu böylece düzeltmeyi umuyordu. Ancak Fransa Başvekili Briand iktidardan düştü, yerine gelen Doincare böyle bir konferans düşüncesine karşı çıktı (47).

Ankara antlaşması hakkında Fransız halkı da şöyle düşünüyordu:

Geniş birtoprak parçasının Türklere bırakıldığını, Urfa, Antep, Maraş, Adana gibi büyük şehirlerin terkedildiğini, Suriye sınırının savunmasının çok güç duruma sokulduğunu, İskenderun'un Türklerin tehdidi altına konulduğunu, Dünya'nın en hareketli toprakları ve pamuk deposu olan Adana ovasının elden çıkarılacağını, Halep şehri kaynağı Türkiye'de bulunan sulardan beslendiğinden şehrin susuzluktan ölmeye mahkum edildiğini, Türkiye'deki Hristiyanlara verilmiş olan sözün tutulmasından şerefsiz duruma düşüldüğü, Sykes-Picot Andlaşması Fransa'ya Irak petrollerini, Ergani bakırını, Adana pamuğunu ve İran ticaretini kazandırmışken bunların hepsinin elden çıkarıldığını ileri sürüyordu (48).

47) KINROSS, a.g.e., sh.438.

48) TİH. IV, sh.253.

SONUÇ

Adana pamukları, Ergani bakırları ile İran ticaretinin en kısa yolu üzerindeki İskenderun limanı Rusya, İngiltere ve Almanya için pek önemli bir iskele olarak kabul ediliyordu. Bu sebepten Rusya, Fransa ve İngiltere *Hasta Adam* ın mirasını pay etmek için gizli ve açık, öncelikle kendi çıkarlarını ön plana çıkarmak suretiyle, ikili, üçlü antlaşmalar yapmışlardı.

İngiltere ve Fransa 16 Mayıs 1916'da yaptıkları Sykes-Picot Antlaşması ile Irak, *Kilikya*, Suriye ve Filistin'i aralarında bölüşmüşlerdi. Böylece Irak ve Filistin, İngilizlere bırakıldığı takdirde Fransızlar, Ergani bakırlarına, Çukurova'nın pamuğuna ve ölçüsüz imkanlara sahip İran ülkesine en yakın, en elverişli ihraç iskelesi olan İskenderun limanına malik olacaktı. Bu antlaşmaya göre; Musul petrol'leri de Fransızlara bırakılmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi'yle, İtilâf Devletleri, hiç bir hakka dayanmayan ve Türk Milletini öz yurdunda köle yapmak emeliyle, *vahşi akınlarına* başladılar.

Antep, Maraş ve Urfa'yı İngilizler işgal ettiler. İngiliz işgaliyle birlikte savaş sırasında Suriye'ye sürülmüş olan Antep'li Ermeniler de şehre gelmeye başladılar ve bunlara asayişsizlik nedeniyle yerlerine dönmeyen Ermeniler de katıldı. İngilizler işgalden bir müddet sonra,

maiyetlerinde bulundukları Ermeni tercümanların tahrik ve teşvikiyle Türklere karşı baskı ve hareketlerini günden güne artırdılar. Şehrin ileri gelenlerini tutuklayıp Halep'e oradan da Mısır'a sürdüler. Hükümet Konağı'nı basıp, Ermeni tehciri ile ilgili evrak ve vesikayı gasbettiler, sıkıyönetim ilan ederek Anteplilere uzun bir tedhiş devresi yaşattılar.

Ermeni tahrikleri ve bu baskı hareketleri neticesinde Türklerin iyi niyetli, tutumlarında ve duygularındaki değişikliği gören İngilizler davranışlarını değiştirdiler. Hintli müslüman askerler vasıtasıyla münasebetlerini düzeltmeye çalıştılar.

Emperyalist siyasetin tecrübeli tatbikçisi İngilizler, işgal süresince mahalli idareye karışmamışlar, polis ve jandarmayı tamamen serbest bırakarak resmi dairelere Türk Bayrağı çekilmesine mani olmamışlardır.

Bugün Gaziantep denince akla Fransız işgali, Fransızlara karşı yapılan şanlı müdafaa gelmektedir. İngilizlerin yaklaşık on bir aylık işgalleri baskı ve zulümleri hatırlanmamaktadır. Bu da şüphesiz *İngiliz siyaseti* nin bir eseridir.

İngilizler Antep, Maraş ve Urfa'yı Fransızların Musul'dan vazgeçmeleri şartı ile Fransızlara bırakarak tahliye ettiler. Fransızlar az çok bir teşkilata ve sahip olan Suriye topraklarını işgalden önce başsız ve sahipsiz durumda bulunan Antep, Maraş ve Urfa'yı işgaletmeyi hesaplarına daha uygun bulmuşlardı. Fakat Türk Milleti, devlet kurma kabiliyet ve becerisine sahip olmuş, hür ve müstakil yaşamış bir millet olmak sıfatıyla bu durum karşısında kendi kendilerine silaha sarıldı. *Dini ve Millî namusunu kurtarmak için* mücadeleye başladı.

Fransızlar ayak bastıkları her yerde açık bir kin ve düşmanlıkla karşılaştılar. İşgal hareketlerinde kuvvetlerinin yetersizliği bahanesiyle teşkil ettikleri Ermeni Millî Alayı Fransızlar için bir hata idi. Ermenilerin işgal ettikleri yerde yaptıkları taşkın hareketler Türklerin direnme, karşı koyma hareketini kamçılamiş, hızlandırmıştır.

Fransa işgali ile başlayan Ermeni taşkınlıkları, Türklere yapılan zulüm ve hareket, Türk kadınlarına yapılan tecavüzler Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin yıldırım hızıyla gelişmesini sağlamış ve silahlı direnmenin zeminini hazırlamıştır.

Sivas Kongresi kararları ve Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda teşkilatlanmalarını tamamlayan Antep, Maraş, Urfa Türkleri, 1920 yılı başında Fransızlara karşı savaş açtılar. Mustafa Kemal Paşa Güney Cephesinde büyük müstevli devletlerin kuvvetlerine karşı orduyla değil *halk* la savaşmayı tercih etmiştir. Teşvik ve desteğini gösterebilmek için Sivas'tan subaylar, müfrezeler göndermiş, subayları halk liderleri gibi gerilla kıyafetleri ile çarpıştırmıştır. (Şahin Bey, Kılıç Ali Bey, Doğan Bey, Tufan Bey gibi).

Mustafa Kemal Paşa, Urfa ve Maraş kıyımlarına öncelik vermiş, Fransızlar nisbeten az bir direnme karşısında bu şehirleri boşaltmışlardı. Buna karşılık daha çetin bir direnme ile karşılaştıkları Antep'te kuvvetlerinin azamisini kullanarak her taraftan tasarruf ettikleri birlikleri getirmek suretiyle sonuna kadar savaşmışlardır.

Antep şehrinin coğrafi ve stratejik önei bu tutumlarını doğuran sebeplerin başında gelmektedir. Bu sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Güney cephesinde bölge genellikle kuzey-güney diye ikiye ayrılabilir. Kuzey dağlık olduğundan harekâta az imkan verir. Güney bölgesi ise düzlük olup harekâta elverişlidir. Kuzey bölgede, güneyden gelecek kıtalara karşı müdafaa oldukça kolaydır. Geçitler ve yollar tutulduğu takdirde uzun zaman kazanmak ve başarı ile müdafaa etmek mümkündür. Kuzeyden gelecek kuvvetlerin durdurulması güçtür. Bu yüzden kuzey bölgesi askeri hareket bakımından güney bölgesiyle Fırat nehri arasında yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş şehirdir. Demiryoluna yakındır, doğu, batı, güney ve kuzeyden gelen önemli yolların kavşak noktasıdır. Suriye'de hakimiyet kurmaya çalışan Fransızlar bu şehirden daima bir tehlike sezmişlerdir.

b. Antep'i hareket noktası yaparak, mevcut yolları kullanıp işgalleri genişletebileceklerini düşünmüşlerdir.

c. Maraş ve Urfa'da olduğu gibi Antep'i tahliyeleri, teşkilatı hazır olup kaynaşan Suriye'nin de işgalini tehlikeye düşürecek ve işgal teşebbüsleri şiddetli bir direnmeyle karşılaşacaktır.

d. Her türlü müdafaa araçlarından mahrum, açık bir şehrin, Birinci Dünya Savaşı galibi Fransız ordularına karşı koyması bütün hücumların ve bombardumanların faydasız kalması, Fransızlar için askeri

bir haysiyet meselesi halini almıştır. Bu da manevi baskı unsuru olmuştur.

On bir ay gibi uzun bir süre devam eden müdafaada Antep şehri 70.000 top mermisiyle bombarduman edilmiş, 8.000 bina harap olmuş ve bir o kadar bina da hasara uğramıştır. 6.000 Türk evladı şehit düşmüştür.

Gaziantep'in şanlı müdafaası Fransızlara şu gerçeği göstermiştir.

Türk Milleti esir, Türk yurdu işgal edilemez. Çünkü kolay başarılar elde edeceklerini düşünerek istilaya giriştikleri Anadolu'da Gaziantep gibi yüzlerce gazi şehir daha vardır.

Güney cephesindeki hadiseler, gazi şehirlerimizin mücadeleleri neticesinde Atatürk'ün *önemli bir siyasi nokta* olarak gördüğü, Millî Mücadele'nin ilk mütarekesi Fransızlarla yapılmıştır. (30 Mayıs-19 Haziran 1920). Şehir savunmaları Türk ordusunun, *Asıl Cephe* de Yunanlılara karşı yaptığı mücadelede rahat hareket etmesini sağlamıştır. 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara İtilâfnamesi mücibince Fransızların işgalinde bulunan Gaziantep (25 Aralık 1921) ve diğer yerler Fransızlar tarafından tahliye edilmiş, bu cepheden alınan kuvvetler, lojistik destekler de Batı cephesine kaydırılmıştır.

Müfide Ferit 7 Şubat 1921 tarihli yazısında şöyle diyordu:

Türkler! Hürmetle eğiliniz Antep karşısındasınız! Onu, o aşkı vatan timsalini, kendi ezeli ve fitri kahramanlığınızı selamlıyorsunuz...

Fakat Gaziantep'in , Anteplinin karşısında hürmetle eğilen yalnız Türkler değil, insanlık alemi idi. Çünkü Antep halkı *Fransız mandasında şerefli bir ölüm daha hayırlıdır* diyerek memleketlerini savunmuşlar, açığa yenilmişlerdi. Açık bir şehrin bu şanlı savunması yalnız Türklerin değil bütün insanlık aleminin hayret, takdir ve hürmetini kazanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Antep'i, şimdiye kadar tarihte hiç bir şehre nasip olmayan GAZİ'lik ünvanını vererek mükafatlandırmıştır.

Sadece Milli Mücadele tarihimizin değil, büyük Türk tarihi içinde önemli bir yere sahip olan *Antep müdafaası*, yok oldu zannedilen Türk Milletinde daha nice Tiryaki Hasan Paşalar, Gazi Osman Paşaların mevcut olduğunu Dünya'ya göstermiştir. Bir şehrin bir devlete kafa-

tutması ancak bizim milletimize has olan bir davranıştır. Bu davranış, bu ruh, bu şüurdur ki milletimizi daima canlı tutmakta, devletimizin de bekasının teminatı olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV BELGELERİ

a. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdleri Başkanlığı Arşivi (ATASE), **İstiklal Arşivi**:

- Arşiv No 1/3, Klasör No 42, Dosya No (222)/164-A Fihrist No. 1, 1-1, 1-2, 1-3, 1-4, 1-5, 1-6, 1-7, 1-8, 1-9, 1-10, 1-11, 1-12, 1-13, 1-14, 1-15, 1-16, 1-17, 1-18, 1-19, 1-20, 1-21, 1-22, 1-23, 1-24, 1-25, 1-26, 1-27, 1-28, 1-29, 1-30, 1-31, 1-32, 1-33, 1-34, 1-35, 1-36, 1-37, 1-38, 1-39, 1-40.
- Arşiv No. 1/3, Klasör No 42, Dosya No (222)/164-A, Fihrist No. 2, 2-1, 2-2, 2-8, 2-11, 2-14, 2-23.
- Arşiv No 2/2, Klasör No. 102, Dosya No. 223, Fihrist No. 58.
- Arşiv No. 1/4, Klasör No. 104, Dosya No. 223-362, Fihrist No. 43-1, 43-2, 44.
- Arşiv No. 1/16, Klasör No. 180, Dosya No. 79(10), Fihrist No. 140, 143, 209.
- Arşiv No. 1/16, Klasör No. 188, Dosya No. 29/132, Fihrist No. 44.
- Arşiv No. 1/16, Klasör No. 188, Dosya No. 29/135, Fihrist No. 164.
- Arşiv No. 1/105, Klasör No. 255, Dosya No. (6)-2, Fihrist No. 1, 5-1, 7, 7-1, 7-2, 7-3, 12, 13, 14, 14-1, 14-2, 14-3, 18, 18-1, 18-2, 18-3, 18-4, 20--2, 21, 25, 25-1, 27, 31, 35, 35-1, 35-2, 39-1, 43, 43-3, 43-4, 47-4, 47-5, 50, 52, 55-4, 62, 62-1, 91,
- Arşiv No. 1/105, Klasör No. 256, Dosya No. 4, Fihrist No. 18, 18-1.

- Arşiv No. 1/105, Klasör No. 256, Dosya No. 5, Fihrist No. 3, 4.
- Arşiv No. 1/105, Klasör No. 257, Dosya No. 2-10, Fihrist No. 22, 28, 29, 31-1, 46, 47.
- Arşiv No. 1/105, Klasör No. 258, Dosya No. 17-16, Fihrist No. 48, 58, 63, 66, 68, 68-1, 68-2.
- Arşiv No. 1/105, Klasör No. 259, Dosya No. 24-19, Fihrist No. 1, 1-1, 1-2, 31, 36.
- Arşiv No. 5/2799, Klasör No. 125, Dosya No. 15, Fihrist No. 115.

b. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi:

- Klasör No: 10, Belge No. 1744, 1880.
- Klasör No. 24, Belge No. 3085.
- Klasör No. 26, Belge No. 3466.
- Klasör No. 35, Belge No. 27654-27629.
- Klasör No. 38, Belge No. 4315.
- Klasör No. 114, Belge No. 53974-76, 54017.
- Klasör No. 150/36, Belge No. 50967-50969.

c. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri:

- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 14, Vesika No. 362. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1955.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 15, Vesika No. 383-387, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1956.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 16, Vesika No. 418, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1959.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 52, Vesika No. 11900, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1965.
- Atatürk Özel Arşivi'nden Seçmeler, Hazırlayan TC Genelkurmay Başkanlığı ATASE, Ankara, 1981.

B. KAYITLAR VE DEFTERLER

Etraf-ı Şehr Cepheler Kumandanlığı Tahrirat ve Telgraf ve Telefon ve Tamim Defteri (12.11.1336), Gaziantep Savaş Müzesi, Envanter No. 26. İlaşe ve Erzak Defterleri, Gaziantep Savaş Müzesi.

Poliklinik Defterleri, Gaziantep Savaş Müzesi.
Gaziantep Müdafilerinden Hasan Yaman'ın iki defterden meydana gelen hatıra bilgileri, Gaziantep Muharip Gaziler Cemiyeti.

C. SÜRELİ YAYINLAR (GAZETELER)

AÇIKSÖZ GAZETESİ

- 6 Kanun-u evvel 1336 (6 Aralık 1920) No: 101.
20 Kanun-u evvel 1336 (20 Aralık 1920) No: 104.
30 Kanun-u evvel 1336 (30 Aralık 1920) No: 107.

ALBAYRAK GAZETESİ

- 20 Teşrin-i sani 1335 (23 Kasım 1919) No: 46.
13 Mayıs 1336 (13 Mayıs 1920) No: 91.

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ

- 2 Kanun-u sani 1336 (2 Ocak 1920) No: 3.
20 Nisan 1336 (20 Nisan 1920) No: 23.
17 Mayıs 1336 (17 Mayıs 1920)

İRADE-İ MİLLİYE GAZETESİ

- 27 Teşrin-i evvel 1335 (27 Ekim 1919) No: 9.
10 Teşrin-i sani (10 Kasım 1918) No: 11.
2 Şubat 1336 (2 Şubat 1920) No: 23
9 Şubat 1336 (9 Şubat 1920) No: 24
22 Nisan 1336 (22 Nisan 1920) No: 38.

İZMİR'EDOĞRU GAZETESİ

- 13 Kanun-u evvel 1335 (13 Aralık 1919) No: 10.
13 Şubat 1336 (13 Şubat 1920) No: 29
23 Mayıs 1336 (23 Mayıs 1920) No: 64.
9 Haziran 1336 (9 Haziran 1920) No: 69.

NASİHAT (ÖĞÜD) GAZETESİ

- 9 Şubat 1336 (9 Şubat 1920) No: 259-14.

PEYMAN GAZETESİ

- 1 Teşrin-i evvel 1335 (1 Ekim 1919)

YENİ GAZETE

- 29 Nisan 1988 (Gaziantep)

D. HATIRAT KİTAPLARI

- ABADİ; **Türk Verdünü Gaziantep; Antep'in Dört Muhasarası**, Çeviren: Necmettin (Bugünkü Türkçeye aktaran Şakir Sabri Yener (ve başkaları), Gaziantep, 1959.
-ABADİ; **Gaziantep Fedaileri** (Gazi Ayıntab'ın Dört Muhasarası), Türkçeye Çeviren: Necmeddin; Eskiden bugünkü dile çeviren; Hüseyin Fevzi Ayberk, İstanbul 1970.
-ALTAY, Fahrettin; **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve sonrası**, İstanbul, 1970,
-ANDREA; **Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı**, Çeviren: Kadri, İstanbul, 1341(1925).
-BAYAR, Celâl; **Ben de Yazdım**, Cilt I, İstanbul, 1965.
-CEBESÖY, Ali Fuat; **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953.
-Esaret Hatıraları, Hazırlayan; Nejat Sefercioğlu, İstanbul, 1978.
-KARABEKİR, Kazım; **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul, 1988.
-Kılıç Ali; **Hatıralarını Anlatıyor**, İstanbul, 1955.
-LOHANLIZADE, Mustafa Nureddin; **İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafaası**, (Osmanlıca aslından sadeleştirilen) Mehmet Sağlam, Gaziantep, 1974.
-SAKAR, Ukaş (Ökkeş); **Bağdat, Basra, Antep Cephelerine Ait Anılar TİTE Arşivi**, Arşiv No. 150-36, Belge No. 50967.
-TÜRK GELDİ, Ali Fuad; **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1984.
-YAMAN, Hasan; **Savaş Günleri** (Gaziantep Harbine atı hatıralarını ihtiva eden, iki defterden oluşan hatırat, yayınlanmamıştır) Gaziantep Muharip Gaziler Cemiyeti
-Yarbay İrfan Bey'in Antep Harbine Ait Hatıraları, (Genelkurmay Başkanlığı ATASE İstiklal Arşivi).

E. GİZLİ CELSE ZABITLARI VE KAVANİN MECMUASI

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Cilt I., Ankara, 1985
-Kavanin Mecmuası, Cilt I., Ankara, 1925.

F. SÖZLÜKLER

- Şemseddin Sâmî; **Kâmus-ı Türkî**, Dersaadet, İkdâm Matbaası, 1317
-DEVELİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara,

1978.

-Muallim Naci; **Lugat-ı Naci**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.

G. MAKALELER

- BARLAS, Mecit; *Antep Harbinde Sıhhat Teşkilatımız*, **Gaziantep Kültür Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi**, Cilt I., Sayı 4, Gaziantep, 1985
- BAŞAKINCI, Bedri; *Antebi Düşman Hiçbir Zaman Muhasara Edemezdi*, **Yakın Tarihimiz**, Cilt IV., Sayı 45, İstanbul, 1963.
- CAN, Fahri; *Gaziantep Müdafaasından Bir Sahife*, **Yakın Tarihimiz**, Cilt IV. Sayı 52, İstanbul, 1963.
- ÇAY, Abdulhaluk; *Milli Mücadelede Gaziantep*, **Şahin Bey Semineri, Bildiri Kitabı**, Ankara, 1988.
- GÜZELHAN, Mustafa; *Antep Savaşında Fransızların Uçaktan Attıkları Bir Beyanname*, **Gaziantep Kültür Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi**, Cilt III., Sayı 25, Gaziantep 1960.
- İLGAR, İhsan; *Türk İstiklal Harbi*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Cilt III, Sayı 17, İstanbul 1969
- KAFALI, Mustafa; *Oturumu Açış Konuşması*, **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu** (10 Şubat 1986), Ankara, 1987.
- KÖKSOY, Ejder; *Sami Ögücü'nün Antep Savaşı Hatıraları*, **Gaziantep Kültür Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi**, Cilt III, Sayı 27, Gaziantep, 1960.
- KURAT, A. Nimet; *Panslavizm*, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt XI, Sayı 2,3,4, Ankara.
- Rauf Orbay'ın Hatıraları, **Yakın Tarihimiz**, Cilt I, Sayı 4,8,9,10,11,12,13, İstanbul, 1961.
- Rauf Orbay'ın Hatıraları, **Yakın Tarihimiz**, Cilt II, Sayı 14,15, İstanbul, 1962.
- TOKSAY, Ali Enver; *Gaziantep Müdafaası*, **Ülkü Dergisi**, Sayı 56, 1944.
- TÜRKSAN, Nurettin; *Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı Stratejisi*, **Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri III**, Ankara, 1983.
- YETKİN, Hulusi; *Gaziantep Müdafaasının Bilinmeyen Tarafları*, **Yakın Tarihimiz**, Cilt II, Sayı 19, İstanbul, 1962.
- YETKİN, Hulusi; *Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler*, **Yeni Gazete**, Gaziantep, 29.4.1988.

- YETKİN, Hulusi; *Gaziantep Savunmasında Şehir İçi Türk Kuvvetleri Savaş Teşkilatı*, **Gaziantep Kültür Aylık Fikir ve Bilim Dergisi**, Cilt X, Sayı 109, Gaziantep, 1967
- YETKİN, Kamil; *Gaziantep Harbini İdare Eden Teşkilatımız*, **Gaziantep Kültür Aylık Fikir ve Bilgi Dergisi**, Cilt I, Sayı 3, Gaziantep, 1958.
- YILDIZ, Müge; *Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yoketme Planları Howard Harry N. Partition of Turkey 1912-1913 (University Of Oklahama Press, 1931) adlı doktora tezinden*, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Eylül 1970.

H. TETKİKLER

- ADAMOF, E. E.; *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinden Anadolu'nun Taksimi*, İstanbul, 1972.
- AKBIYIK, Yaşar; *Milli Mücadele'de Maraş* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1988.
- AKGÜN, Seçil; *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu*, (Kurtuluş Savaşı Başlangıcından), İstanbul, 1981.
- AKŞİN, Sina; *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İstanbul, 1976.
- AKŞİN, Sina; *Kurtuluş Savaşında ve Lozan'da İngiltere ve Fransa ile İlişkiler*, Lozan'ın 50. yılına Armağan, İstanbul, 1978.
- AKYÜZ, Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu* (1919-1922), Ankara, 1975.
- ARMAĞANOĞLU, Fahir; *Siyasi Tarih* (1989-1960), Ankara, 1975.
- ARSAN, Nimet; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV. Ankara, 1964.
- ATATÜRK, M. Kemal; *Nutuk*, Cilt I, II, İstanbul, 1975.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Ankara, 1961.
- ATAY, F. Rıfki; *Çankaya*, İstanbul, 1980.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı; *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974.
- BAYTOK, Taner; *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1970.
- BAYUR, Yusuf Hikmet; *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III, Kısım IV, Ankara, 1955.
- BAYUR, Yusuf Hikmet; *Yeni Türkiye Devleti'nin Harici Siyaseti*,

İstanbul, 1973.

-BELEN, Fahri; **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1973.

-BIYIKLIOĞLU, Tevfik; **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, Kent Basımevi, 1981.

-BIYIKLIOĞLU, Tevfik; **Türk İstiklâl Harbi**, I. Cilt, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1962.

-BREMOND, E.; **La Cilicie En 1919-1920, Reuve Der Etudes Armeniennes**, Paris, 1921, (1921 'den ayrı basım).

-BUSH, B. Cooper; **India and Araps 1914-1921**, University of California Press, Berkeley, 1967.

-CAHİT, Burhan; **Gazinin 4 Süvarisi**, İstanbul, 1932.

-COŞAR, Ömer Sami, **Millî Mücadele Basını**, İstanbul, 1964.

-**Documents on British Foreign Policy 1919-1939 First Series**, Vol IV, London, 1952.

-ERİM, Nihat; **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri** (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Cilt I, Ankara, 1953.

-EVANS, Laurance; **Türkiye'nin Paylaşılması**, 1914-1924, Çeviren Tevfik Alanay, İstanbul, 1972.

-**Gaziantep Savaşı**, Hazırlayan: M. Oğuz Gögüş, Gaziantep....

-GÖKBİLGİN, Tayyip; **Millî Mücadele Başlarken**, Cilt II, Ankara, 1969.

-GÖMEÇ, Saadettin; **Millî Mücadelede Gaziantep**, Ankara, 1989.

-GÖNLÜBOL, Mehmet; **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1987.

-İLGAZ, Alp; **Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal'e**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.....

-JEASCHKE, Gotthard; **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çeviren; Cemal Köprülü, Ankara, 1986.

-JEASCHKE, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Cilt I., Ankara, 1970.

-KARADAĞ, Hüsamettin; **İstiklâl Savaşında Maraş**, Mersin, 1943.

-KINROSS, Lord; **Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Çeviren: Nejat Sander, İstanbul, 1984.

-KOCATÜRK, Utkan; **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi**, (1918-1938), Ankara, 1973

-KOCATÜRK, Utkan; **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Ankara,

1971.

-KODAMAN, Bayram; **Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası**, İstanbul, 1983.

-KÖPRÜLÜ, Fuad; **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Ankara, 1972b

-KURAT, Y. Tekin; **Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması**, Ankara, 1976.

-**Kurtuluş Savaşımız**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973.

-KUTAY, Cemal; **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara, 1973.

-KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Türk İngiliz İlişkileri 1919-1926**, Ankara, 1978.

-MELIA, Jean; **Mustapha Kemal Ou La Renovation De La Turquie**, Paris, 1929.

-OLCAY, Osman; **Sevr Andlaşmasına Doğru, Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler**, Ankara, 1981.

-ÖZALP, Yalçın; **Mustafa Kemal ve Millî Mücadelenin İlk Zaferi**, Ankara,...

-ÖZTOPRAK, İzzet; **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, Ankara, 1981.

-REDAN, Pierre; **La Cilicie Et La Probleme Ottoman**, Paris, 1921.

-ROHDE, Hans; **Asya İçin Mücadele ve Şark Meselesi**, Çeviren: Binbaşı Nihat, İstanbul, 1932.

-ŞARAL, Ahmet Hulki; **Türk İstiklâl Harbi**, IV. Cilt, Güney Cephesi, Ankara, 1966.

-ŞARAL, Ahmet Hulki; **Vatan Nasıl Kurtarıldı?**, Ankara, 1970.

-SCHLICKIN, Jean; **Angora.....L'aube De La Turquie Novella**, (1918-1920), Paris, 1929.

-SELEK, Sebahattin; **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1973.

-SELEK, Sebahattin; **İstiklâl Harbi**, İstanbul, 1966.

-SOLMAZ, Mehmet; **Şehit Kamil**, Gaziantep, 1966.

-SONYEL, R. Selahi; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt I, Ankara, 1971.

-SOYSAL, İsmail; **Türkiye'nin Dış Münasebetiyle İlgili Başlıca Siyasal Andlaşmalar**, Ankara, 1965.

-SOYSAL İsmail; **Tarihçeleri ve açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, Cilt I, (1920-1945), Ankara, 1983

-SÖYLEYEMEZÖĞLU, Galip Kemal; **Başımıza Gelenler**, Yakın bir

- Mazinin Hatıraları** (1918-1922), İstanbul, 1939.
- SUGAY, Reşat; **XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul, 1972.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet; **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 1986.
- ŞAPOLYO, E. Behnan; **Kuvay-ı Milliye Tarihi**, Ankara, 1957.
- ŞİMŞİR, Bilal; **Atatürk ile Yazışmalar**, Cilt I, (1919-1923), Ankara, 1981.
- ŞİMŞİR, Bilal; **İngiliz Belgelerinde Atatürk** (British Documents on Atatürk), Cilt I, Ankara, 19..
- TANSEL, Selahaddin; **Mondros'tan Mudanya'ya kadar**, Cilt I, Ankara, 1973.
- TANSEL, Selahaddin; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt II, Ankara, 1978.
- TÜRKGELDİ, Ali; **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, 1968.
- UZEL, Sahir; **Gaziantep Savaşının İçyüzü**, Ankara, 1952.
- ÜNLER, Ali Nadi; **Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması**, İstanbul, 1969.
- VEOU, Poul Du; **Kilikya Faciası La Passion de la Cilice**, 1919-1922, Çeviren: Reşat Göğen, (Dağıtım metni Genelkurmay Başkanlığı ATASE kütüphanesinde mevcuttur).
- YETKİN, Hulusi; **Gaziantep Tarihi ve Davaları**, Gaziantep, 1968.
- YETKİN, Hulusi; **Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey**, Gaziantep, 1970.
- YETKİN, Hulusi-Mehmet Solmaz; **Gaziantep Savunmasında Şehit Şahin'in Yeri**, Gaziantep, 1973.
- YETKİN, Hulusi-Mehmet Solmaz; **Küçük Hafız ve Mustafa Yavuz**, Gaziantep, 1969.

İNDEKS

A

- Abadi (Fransız Yarbay), 98, 110, 111, 124, 131, 151, 166
- Abdo Efendi (Müftüzade), 91
- Abdullah dede, 142
- Abdullah Efendi (Attaroğlu), 73
- Abdullah Efendi (Kepkepezade), 73
- Abdullah Efendi (Şahin Bey'in babası), 80
- Abdullah Efendi (Taşçızade), 30
- Abdurrahman Bey, 123
- Abdurrahman Lami Efendi (Antep Vakıflar Müdürü), 102
- Abdülğani Ahmed Bey, XVII
- Acardağı, 85
- Acar Köyü, 83.85
- Acem Kayası, 159.160
- Açıksöz Gazetesi, XIV, XV
- Adalar Denizi, 5
- Adana (Cephesi), 4, 12, 25, 36, 43, 46, 47, 50, 52, 58, 61, 68, 104, 108, 115, 117, 120, 126, 134, 137, 139, 175, 182, 184, 186, 190, 191
- Adapazarı, 58
- Aden, 4
- Adıyaman, 36
- Afrika, 5, 62
- Ahmet Ağa (Dayı), 123
- Ahmet Ağa (Küçük Ağanın oğlu), 74
- Ahmet Efendi (Körükçüzade), 76, 90
- Ahmet Usta (Mısırlı Tüfekçi), 113
- Ahmet (Yeni Komşunun oğlu), 73
- Ahmet Cevdet Bey (13. Kol. Kum.), 63, 65, 66, 68
- Ahmet Çelebi, 97, 150
- Mehmet Hamdi Bey, XIV
- Ahmet Hurşit Efendi, 28
- Ahmet İzzet Paşa, 15, 18, 23
- Ahmet Muhtar Bey, 81
- Akbaba, 102, 103
- Akçaburç, 152
- Akçokoyunlu, 86, 94, 121, 136, 138, 153, 154, 156,
- Akdağmadeni, 56
- Akdeniz, 3, 5, 9, 10, 11, 13
- Akka, 11
- Aksaray, 58
- Akyol, 66, 73
- Alaybeyi, 74
- Alanya, 56
- Albayrak Gazetesi, XV
- Ali Ağa (Ağazade), 30
- Ali Ağa (Beyazın oğlu), 73
- Ali Bey, 132
- Ali Efendi (Abdi Beyin oğlu), 74
- Ali Efendi (Ali Veli oğlu), 74
- Ali Efendi (Mamat Ağazade), 30
- Allenby (General), 31, 46, 49
- Ali İhsan Paşa, 24
- Ali Rıza Paşa, 51, 53, 80
- Almanya, 7, 10, 12, 13, 15, 44, 85, 174, 176, 179, 191
- Alsas-Loren, 177
- Ali Saip Bey, 89
- Ali Türkgeldi, 18

Amanos, 172
 Amasya, 37, 42
 A.B.D., XI, 16, 45, 47, 52, 54, 67, 81, 174
 Amerikan Koleji, 110, 118, 130
 Amet (Amiral), 21
 Anadolu, 1, 2, 4, 14, 29, 34, 36, 40, 49, 50, 55, 58, 63, 74, 162, 176, 178, 187, 189
 Anamur, 58
 Anaz Köyü, 84
 Andrea (Fransız Yarbey), 83, 89, 90, 120, 121, 124,
 Ankara, XVI, XVII, 107, 108, 114, 116, 125, 132, 168, 171, 173, 179, 180, 183, 185, 190, 194
 Antakya, 184, 186
 Antalya, 5, 9, 10, 12, 13, 25, 50, 115, 151
 Anzavur, 108
 Arap (-lar, -istan), 8, 10, 11, 46, 48, 49, 153, 172, 177, 178,
 Araptar, 76, 77
 Arğurca, 152
 Arıburnu, 136
 Arıl, 141
 Arif Çavuş, 123
 Arslan Bey (Yusuf Rıza), 90, 103
 Asım, 150
 Asya, 2, 8, 11
 Atatürk Arşivi, XIII
 ATASE (Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdleri Başkanlığı Arşivi), XIII
 Atina, 8
 Aubrcy Herbert, 169
 Avanos, 58

Avni (Albay Katibi), 41
 Avrupa, 1, 2, 17, 5, 64, 74, 176, 177
 Avusturya, 5, 10, 12, 15
 Ayasofya, 3
 Aydın Baba, 73, 93, 97, 123
 Aydın Vilayeti, 8, 12, 14, 53
 Ayşe Hanım (Şahin Bey'in Annesi), 80
 Azak, 173
 Azez Yokuşu, 91, 97, 118, 119, 120
 Aziziye, 53, 65

B

Babaeski, 56
 Bağdat, 4, 172, 181, 182
 Bahçecik, 36
 Balaban Boğazı, 90
 Balıkesir, XVI
 Balıklı, 74, 97
 Ballıkaya, 141
 Balkanlar, 1, 2, 5
 Balkan Harbi, 3
 Barak Aşireti, 128
 Bartın, 57
 Basarabya, 105
 Basra Körfezi, 43
 Batı Trakya, 25
 B.Batsal, 47
 Battal Höyük, 97
 Batum, 21
 Bavyera, 17
 Bedirköy, 141
 Belkıs, 142, 143
 Benkendorf, 9, 12
 Bekir Ağa, 128
 Bekir Köy, 152

Bekir Bey, 73
 Bekir Sami Bey, 169, 171, 174, 175
 Bekit, 138
 Besni, 66, 93, 126, 128
 Beşgöz, 86
 Beyazın Hanı, 112, 119
 Beylerbeyi, 129, 152, 153
 Beyrut, 48, 51, 106
 Bezigi Aşireti, 128
 Bilal Efendi, 73
 Birecik, 26, 36, 58, 128, 131, 140, 142, 143
 Bitlis, 11, 21
 Boğazlar, 3, 6, 8, 15, 176
 Boğazlıyan, 57
 Bolu, 56
 Bor, 57
 Bostancı Mahallesi, 80
 Bostancık, 87, 90
 Boyacı Mahallesi, 73
 Bozcaada, 8
 Bozeli, B, 13
 Bozkır, 57
 Briand, 168, 171, 175, 190
 Burç, 90, 91
 Bursa, 57
 Büyükkada, 16
 Britanya bkz. İngiltere
 Büyük Millet Meclisi bkz. TBMM

C

Caber Kalesi, 181
 Cafer Tayyar, 156
 Calthorpe (Amiral), 18, 24
 Celal Bey (Mutasarrıf), 27, 30, 34, 40, 42, 109, 113
 Cemal Paşa, 15, 80

Cerablus, 26, 68, 96, 99, 138, 142, 172
 Ceyat (Dursunoğlu) Bey, XV
 Ceyhan, 24
 Cezayir, 5, 49, 53, 67, 94, 98, 100, 120, 131
 Ceziret-i İbni Ömer, 173, 181
 Chotenbeg, 173
 Clark (General), 24
 Clemenceau, 44, 47
 Combon, Poul, 9
 Cunut, 96, 129, 130, 159

Ç

Çanakkale, 6, 8, 10, 12, 15, 20, 22, 80
 Çakmak, 144
 Çapak Köyü, 81
 Çemişgezek, 56
 Çıksorut, 96, 100, 128, 131, 150, 154, 159, 161
 Çınarlı, 73, 93, 97, 123, 132, 136, 146
 Çobanbeyli, 138, 181, 182
 Çorum, 56
 Çukurova, 191

D

Damsat, 36
 Debievre (Fransız Albay), 97-99, 103, 108
 Dede Ağa (Yamaçobalı), 77, 128, 129
 De Lamothe (General), 109, 111
 Demirköy, 57
 De Piepape (Fransız Yarbey), 48
 Dersim, 56
 D'Esperey, Franchet, 15, 58

Develi, 36, 56
 Dicle, 4, 181
 Divriği, 57
 Diyarbakır, 21, 35, 50, 61, 109,
 137, 172, 174
 Diyaz Çavuz (Fransız), 101
 Doğan Bey, 193
 Doğu Trakya, 25
 Dohurcum, 87, 88
 Dört Yol, 25
 Duquest, 106
 Dutluk, 102
 Düzce, 108
 Dülük, 97, 99, 104, 121, 128, 130-
 132, 141, 144, 152, 155
 Düztepe, 91, 96, 129, 153

E

Edirne, 56
 Edward Grey (Sir), 6, 7, 9, 11, 12
 Ehli Cefa, 73
 Elazığ, 21, 58, 172, 174
 Elbistan, 53, 56, 61, 66, 89, 103
 Elcezire, 115, 126, 134, 135, 137
 Elliot, 8
 Elmalı, 87, 88, 103
 Emin Fazıl, 103
 Enez, 57
 Enver Paşa, 15
 Ergani, 175, 185, 190, 191
 Ermeni, 21, 25, 29-31, 33, 35, 45,
 50, 60, 62, 66-68, 70-72, 77-79,
 81, 82, 89, 91, 94, 95, 100, 109-
 112, 122, 124, 125, 130, 132,
 136, 151, 179, 191, 192
 Erikçe, 141, 154
 Erzincan, 56
 Erzurum, XV, 11, 21, 36, 50, 51,

95
 Esat Bey (Yüzbaşı), 87, 95
 Esat Çınar, XVII
 Eskişehir, 57, 108
 Eşref Bey, 41
 Eyüpoğlu, 74, 114

F

Fahrettin Hoca, 80, 166
 Fahrettin Bey, (Dr), 92
 Faysal (Emir), 45, 49, 59, 97
 Fehmi Efendi (Milli Merkez
 Taburu Kom.), 97, 103
 Feniş (Tğm.), 77
 Ferit Bey (Heyet-i Merkeziye
 Reisi), 117, 164
 Ferit Paşa, 107
 Fevzi Paşa, 147
 Fikri Bey (Binbaşı), 127, 130
 Fikri Bey Müfrezesi, 119
 Filistin, 11, 43, 44, 46, 47, 80, 191
 Fırat, 4, 75, 115, 135, 140, 142,
 143, 151, 172, 182, 193

G

Garaf, 129, 130, 156, 159, 160
 Gaffarhane, 73
 Gazhane Cephesi, 123
 Gaziantep Muharip Gaziler
 Cemiyeti, XIV
 Gaziantep Savaş Müzesi, XIV
 Gazi Osman Paşa, 194
 Gavurköy, 138
 Genayık Köyü, 103
 Georges Picot, 10, 68
 Gerede, 57
 Geyve, 57
 Goubeanu, 139, 143, 145, 147,

150, 151, 153,
 Gouraud (General, Fransız
 Yüksek Komiseri), 47, 48, 59, 99,
 101, 105
 Göcüğe, 152
 Göksuncuk, 152
 Güce, 67, 144
 Güllüce, 96, 141
 Gülşehir, 57
 Gümüş Kastel, 41
 Güney Trakya, 6, 8
 Güngürce, 152
 Güreniş, 141

H

Habeş (Nizipli), 89
 Hacı Ahmet Bey (Nizipli), 128
 Hacı baba, 96, 100, 129, 144,
 150, 154, 156, 159
 Hacı Bedir Ağa, 134
 Hacı Malle, 152
 Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, XVII
 Halép, 27, 30, 35, 46, 48, 51, 54,
 72, 132, 151, 157, 182, 190, 192
 Halfeti, 102
 Halil (Küp), 86
 Hama, 34, 46, 48, 151
 Hamamalik, 24
 Hamdi Bey (Kuşçuzade), 41
 Hamdi Bey (Kuvay-ı Milliye
 Kumandanı), 93, 102, 103
 Hamdi (Topal), 86
 Hamit Bey (Dr), 28, 41
 Hamo (Selahattin), 73
 Hanefi, 103
 Han Yazısı, 85
 Haral, 138, 139
 Harput, 11, 51, 64

Hasan Ağa (Araptarlı), 74
 Hasan Yaman, XIV
 Hasip Bey (Birecikli), 128
 Hatay, 186
 Havza, 57
 Haydar Bey (Sabık Van Mebusu),
 106
 Hayfa, 11
 Hayrat, 124
 Hayri Bey, 97, 137
 Henri Franklin Bouillon, 179, 180,
 183, 184, 186
 Hindistan (-lı), 4, 17, 28, 34
 Hopa, 58
 Humus, 46 - 48
 Hurşit Ağa, 90, 183
 Hüseyin Cemil Bey, 30
 Hüseyin Efendi (Apo Ağazade), 73
 Hüseyin Efendi (Incezaade), 73,
 123, 129
 Hüseyin Vasıf (Çınar) Bey, XVI

I

Irak, 4, 17, 21, 24, 40, 190, 191
 Islahiye, 90
 Isparta, 57

İ

İbrahimli, 100, 104, 118, 121,
 129, 159
 İbrahim Bey (Dr.), 92
 İbrahim Henano, 150
 İbrahim Sait (Dr.), 166
 İkizkuyu, 121, 138, 155 - 157
 İmroz, 8
 İncesu, 152, 153
 İngiltere (İngiliz), XI, 3, 4, 6-11,
 15-19, 22, 24-34, 39, 41-49, 51,

53-55, 58, 60, 62-64, 66, 85, 174-178, 188, 189, 191
İrade-i Milliye Gazetesi, XVI
İrfan Bey (Yarbay, Antep Askerlik Şubesi Reisi, Mıntıka Komutanı), 32, 76, 109, 113, 117, 121, 122, 127, 130
İran, 4, 37, 115, 190, 191
İskenderun (-körfezi), 8, 24, 57, 76, 151, 172-174, 181, 184, 187, 191,
İsmet Bey (İnönü), 108, 135, 168, 174, 175
İspanya, 15
İstanbul, 6-8, 18, 19, 22, 24, 31, 39, 51, 52, 54, 55, 58, 65, 80, 83, 106-108, 169, 170, 178, 187, 189, 190
İstiklâl Arşivi, XIII
İsviçre, 15
İtilâf Devletleri, 6, 10, 21-23, 25, 26, 34, 50-52, 55, 189, 191
İtalya, 5, 9-13, 21, 25, 45, 47, 58, 168, 177, 178
İttihad ve Terakki Partisi, XI, XV
İzmir, 7, 8, 10-12, 14, 18, 22, 25
İzmir'e Doğru Gazetesi, XVI
İzmit, 56
İznik, 57

J

Japonya, 47
J. de - Robeck, 55

K

Kabasakal, 73
Kafkas, 17, 20, 93, 99, 100
Kalkandelen Recep (Binbaşı), 93

Kamil Efendi (Üstgım.), 97, 122
Kamil Haznedar, 113, 114
Kamil Efendi (Külekçizade), 166
Kamil Polat, 89
Kamil (Şehit), 78, 79
Kangal, 57
Kantara Köyü, 85, 156
Katma, 79, 80, 83, 99, 115
Kara Ali Efendi, 57
Karabıyık, 77, 78, 152
Karacabey, 56
Karacaören, 152
Karadeniz, 20, 22, 25, 50
Karahisar, 58
Karahöyük, 141, 152, 153
Karaman, 57
Karnaba, 173, 181
Kara Nazar, 148*
Karataş, 101, 153, 154
Karatarla, 73
Karatarla Camii, 125
Kargasekmez, 120
Kartal Bey, 160
Kasap Karaca, 73
Kastamonu, XIV, 57
Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, XV
Kaya Sokağı, 73
Kayseri, 29, 56
Kazaz, 74
Kazıklı, 86, 102
Kâzım Karabekir Paşa, XV, 68
Keferbostan, 157
Kefergani, 115
Kehriz Köyü, 129
Kemal Bey, 123
Kenan Bey (Yarbay), 137
Keret (Querette), 68, 69, 81
Kertil, 81, 86, 102

Keşan, 56
Keyfiz Köyü, 85
Kıbrıs, 4
Kılavuz Köyü, 139
Kılıç Ali Bey, 87, 89, 92, 94-99, 101, 102, 127, 193
Kırım, 3
Kırkkilise, 57
Kızılburun, 81, 85
Kızılhisar, 89, 91
Kızılırmak, 50
Kilikya, 8, 11, 21, 24, 25, 45, 47, 48, 69, 172, 173, 177, 183, 191
Kilis, 26, 36, 45, 56, 79, 81-85, 89, 90, 94, 99, 102, 109, 111, 135, 139, 151, 154, 173, 181
Kilisecik, 129
Koçlu, 151
Kozan, 25, 36, 106
Kozanlı, 74, 91
Kozluca, 73, 91
Konya, 12, 50, 53, 57, 108, 115
Kopçağız Köyü, 86
Köprü, 56
Körkün, 102, 104, 121
Kurbanbaba, 91, 96, 100, 104, 110, 111, 118, 119, 129, 153, 154
Kuşçudağı, 96, 160, 161
Kut'ül Amara, 16
Küçük Kızılhisar, 83, 90, 102, 104
Küçük Tabakhane, 73
Külecik Köyü, 86

L

Ladik, 58
Lâmaş Çayı, 36
Lazkiye, 151
Libya, 5, 10

Limni Adası, 18, 19
Lloyd George, 13, 44-47, 58, 169, 170
Londra, 8, 9, 13, 167-171, 174, 179, 184, 187, 189
Lord Curzon, 55, 189
Lozan, 10
Luwr (General), 34
Lübnan, 177, 178

M

Mabayri, 58
Mac Donald, 28
Maden, 56
Mağarabaşı, 73, 93, 97-99, 123, 149
Mahir (Telgraf Memuru), 41
Mahmudiye, 57
Mahmud Bey (Binbaşı) 150
Mahmud Efendi (Recep Ağazade), 73
Maho Paşa, 132
Malatya, 48, 64, 134
Malazgird Meydan Muharebesi, 1
Mamo (Topal), 86
Maraş, 25, 26, 29, 34, 46, 47, 50-53, 58, 61-67, 69, 70, 74, 76, 77, 79, 81, 89, 93, 95, 99, 102, 104, 109, 111, 116-118, 120, 126, 128, 129, 144, 153, 154, 156, 157, 160, 190-193
Mardin (-tepe), 55, 60, 64, 91, 96, 97, 100, 101, 110, 111, 118, 127, 143
Mark Sykes, 10
Marmara Denizi, 6, 8
Marsilya, 49
Marsuva, 173, 181

Mazhar Müfit (Kansu), XVI
 Mazmahor, 129
 Mc Andrew, 28, 29
 Mc Mahan, 10
 Mecit Bey (Dr.), 92, 164, 166
 Mehmet Ağa (Deli koyunun oğlu), 73
 Mehmet Ağa (Pekmezci), 86
 Mehmet Ağa (Uncunun oğlu), 73
 Mehmet Ali Ağa, 132
 Mehmet Ali Bey (Hacı Ömerzade), 163
 Mehmet Çavuş (Güçeylioğlu), 86
 Mehmet Lütfi, 54
 Mehmet Sait, bkz. Şahin Bey
 Mehmet Tevfik Efendi (H.Şerif Hacızade), 73
 Memik Ağa (Boynooğlu), 77, 87, 104, 132
 Meriç, 15
 Mersin, 11, 12, 25, 43, 48, 51, 106
 Mr. Meryil (Kolej Md.), 30, 32, 95
 Merzifon, 56
 Mezopotamya, 11, 44, 46, 47, 189
 Meydan-ı Ekber, 173, 182
 Mezra, 86, 156
 Mısır, 3, 4, 31, 42, 122, 192
 Midilli, 18
 Midyat, 56
 Midye, 6, 8
 Milli Merkez Taburu, 103
 Milne (General), 15
 Mills (Binbaşı), 32
 Mithat Bey, XV
 Mizar, 157
 Mizmiz, 87, 103
 Molla Karayılan, 87, 104, 132
 Mondros, 14, 18, 19, 21
 Moskova, 188

Mudurnu, 57
 Muharrem Bey (Yıldırım Taburu Komutanı), 113
 Muhtac-ı Muavenet Cemiyeti, 114
 Muhtar Bey, 80
 Mustafa Bey (Üstgım.), 93
 Mustafa Efendi (Baba), 73
 Mustafa Efendi (Kepkepzade), 73
 Mustafa Efendi (Şeyh), 41, 95
 Mustafa Kemal ATATÜRK, XVI, 23, 24, 34, 35, 40-42, 49-53, 58, 59, 63, 65-68, 75, 76, 83, 89, 102, 105, 106, 109, 110, 122, 125, 126, 132, 137, 145, 174-176, 179, 186, 193, 194
 Mustafa Nurettin Efendi (Lohanlızade), 97, 148
 Mustafa Nuri Bey (Eczacı), 92, 95
 Mustafa Reis, 128
 Mustafa Yavuz Efendi, 97, 161
 Musul, 24, 26, 43, 44, 47, 48, 53, 91, 191, 192
 Musullu, 73, 93, 97, 123, 158
 Mut, 57
 Müfide Ferit, 194
 Mülk, 138
 Mürefte, 57

N

Nafak Boğazı, 104, 120, 121, 157
 Nasihat (Öğüt) Gazetesi, XVII
 Necip Uveyt, 150
 Necmettin (Tercüman), 166
 Niğde, 36
 Nihat Paşa, 24, 115
 Nikogosyan, 136
 Nizip, 89, 96, 98, 126, 128, 129, 131, 138, 141-143
 Norman (Fransız Albay), 96-100

Nuri Bey (Mısrızade), 80, 81
 Nuri Bey (Binbaşı Pehlivanzade), 89, 126, 128, 129
 Nuri Efendi (Ceydeli), 103
 Nusaybin, 56, 174, 181, 182

O

Oniki Ada, 5
 Osman Ağa, 128, 129
 Osmaniye, 25, 26, 139
 Osmanlı, XI, 1-7, 9-11, 13, 16, 18, 20, 22, 23, 25, 43, 52, 86, 172, 174, 176
 Orhaneli, 57
 Orhangazi, 57
 Ortadoğu, 47, 176, 185
 Ortadoks, 3
 Orul, 128, 129, 138, 142, 157

Ö

Ökkeş Bahri, 97
 Ökkeş Efendi (Seyfettinoğlu), 73
 Ökkeş Çavuş (Ökkeş Sakar), XIII
 Özdemir Bey (Ali Şefik), 113, 122, 129, 145-147, 149, 155, 158, 160-164

P

Paleologue, 7
 Pamir, 4
 Paris, 13, 14, 47, 49, 54, 62, 107
 Paşa Ağa (Pazarcıklı), 128
 Payas, 173, 181
 Pazarcık, 89, 128
 Pedjbar, 57
 Petro (Çar), 3
 Petrograd, 6, 7
 Polat Bey, 83, 129
 Pontus, 50

Pozantı, 105, 106, 111, 115, 116, 139, 182

R

Racconigi Andlaşması, 5
 Raco, 99
 Rağıp Bey, 41, 102
 Ramazan Efendi (Mütevellizade), 73, 128
 Rauf Bey (Orbay), 16-18, 20-23
 Recep Bey (Binbaşı, 1. Tabur Kum.), 103, 113, 116
 Recep Zühtü (Soyak) Bey, XVI
 Ren, 105, 177
 Resul - ayn, 58
 Reşat Hikmet, 18, 20
 Riba, 14
 Ribot, 13
 Rifat Efendi (Teymurzade), 132
 Rize, 56
 Rebeck, 58
 Robert de Caix, 105
 Romanya, 44, 80
 Romien (Albay), 25
 Rumbold, 189
 Rumeli, 30, 40, 63, 74
 Rumevlek, 129, 131, 141
 Rus (-ya), 3-13, 43, 44, 85, 178, 188, 191

S

Sabri Bey, 34, 40
 Sacur Çayı, 112, 151
 Sadullah Bey, 18, 20
 Saint Jean de Maurienne, 10, 12-14
 Saint Maire, 60, 62, 65, 79, 98
 Sait Bey, 18
 Sait Onbaşı, 74

Sakallı Bedri Bey, 150
 Sakarya, 8, 174, 175
 Sakçagöz Köyü, 90, 152
 Sakıp Efendi (Nazlıoğlu), 73, 150
 Saksonya, 17
 Salavat (Yokuşu), 96, 154
 Salih Bey (Seyfettinzade), 128
 Sam Köyü, 117, 121, 153
 Samsun, 37
 San Remo, 176, 178
 Saraymağara, 152
 Sarıköy, 156
 Sarımsaktepe, 91, 96, 100, 104, 129, 135, 150
 Savcı, 85
 Sazanof, 6, 7, 10, 12
 Selahattin Adil Bey, 115, 117, 121, 145, 147, 163
 Selahattin (Ulusalark) Bey, XVI
 Selanik, 8, 15
 Seydişehir, 57
 Seyitgazi, 56
 Sevr, 169
 Sıtkı (Dursunoğlu) Bey, XV
 Siirt, 58
 Silifke, 57
 Sillo, 151
 Silvan, 57
 Sinan, 141
 Sınnap Suyu, 85
 Sipahi Çiftliği, 110, 111, 118, 119
 Sivas, XVI, 21, 29, 34, 40, 41, 48, 50, 51, 61, 65, 68, 89, 95, 172, 174, 193
 Siverek, 56, 109, 137
 Sovyetler Birliği, 188
 Su Boğazı, 129, 141
 Suriye, 4, 8, 11, 17, 21, 24, 25, 29, 35, 43-54, 58, 60, 68, 69, 104-

106, 113, 115, 120, 122, 139, 150, 151, 171-175, 177, 178, 181, 182, 184, 186, 187, 189-192
 Suruç, 128, 129
 Süleyman Ağa (Durdunun oğlu), 73, 91
 Süleyman Ağa (Kahramanzade), 73
 Süleyman Necati Bey, XV
 Süleyman Şah, 181
 Süveyş Kanalı, 3, 4
 Sykes-Picot And., 10-12, 176, 190, 191

Ş

Şahabeddin Bey, 92
 Şahin Bey, 79-89, 193
 Şahmelek, 141
 Şakir Efendi (Kabakzade), 73
 Şam, 4, 46-48, 59
 Şanlı Bey, 150
 Şark Meselesi, 1
 Şarkikarahisar, 56
 Şenreküstü, 93, 123
 Şekeroğlu, 73
 Şturmer, 11
 Şerif Hüseyin, 46
 Şeyh Bekir, 142, 143
 Şeyh Camii, 93

T

Tabakhane, 73, 92, 97, 123
 Tahir Efendi (Arif Ağaoğlu), 86
 Tahir Efendi (Hasan Kocaoğlu), 74
 Talat Paşa, 14, 15
 Tarlabası, 152
 Tarlay-ı atik, 74

Tarsus, 139
 Taşbaşı, 153
 Teke, 56
 Tekirdağ, 56
 Telbaşar, 156
 Telhalit, 138
 Tellâkoğulları, 80
 Terzi Ahmet (Burçlu), 132
 Tevfik Bey, 18
 Tevfik Paşa, 15, 169
 Tevfik Usta, 148, 149
 Tilfor, 142
 Tiryaki Hasan Paşa, 194
 TİTE (A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü) Arşivi, XIII
 TİTE Kütüphanesi, XVI, XVII
 Tokat, 56, 93
 Toktamurlu, 151
 Tomarso, 47
 Toroslar, 8, 20, 45, 105, 115
 Towshand (General), 16-18
 Tövbé Mahallesi, 73
 Trablusgarp, 5, 10, 80
 Trabzon, 58
 Trakya, 15
 Tufan Bey, 193
 Tulhum, 78
 Tuna, 3
 Tunus, 5
 Türk Tarih Kurumu, XVII
 TBMM, XIII, XVII, 107, 113, 126, 127
 Türkiye Selçuklu Devleti, 1

U

Uluborlu, 57
 Ulukışla, 36, 56
 Ulumahsere, 81, 102
 Urfa, 25, 26, 29, 43, 46-48, 50-

53, 56, 58, 61, 63, 66, 69, 70, 75, 89, 93, 99, 104, 109, 126, 129, 135, 137, 143, 172, 190-193
 Uşi And., 5, 10
 Uzakdoğu, 4

V

Van, 11, 21
 Venizelos, 8, 176
 Vilayat-ı Sitte, 21
 Viranşehir, 56
 Viyana, 2

W

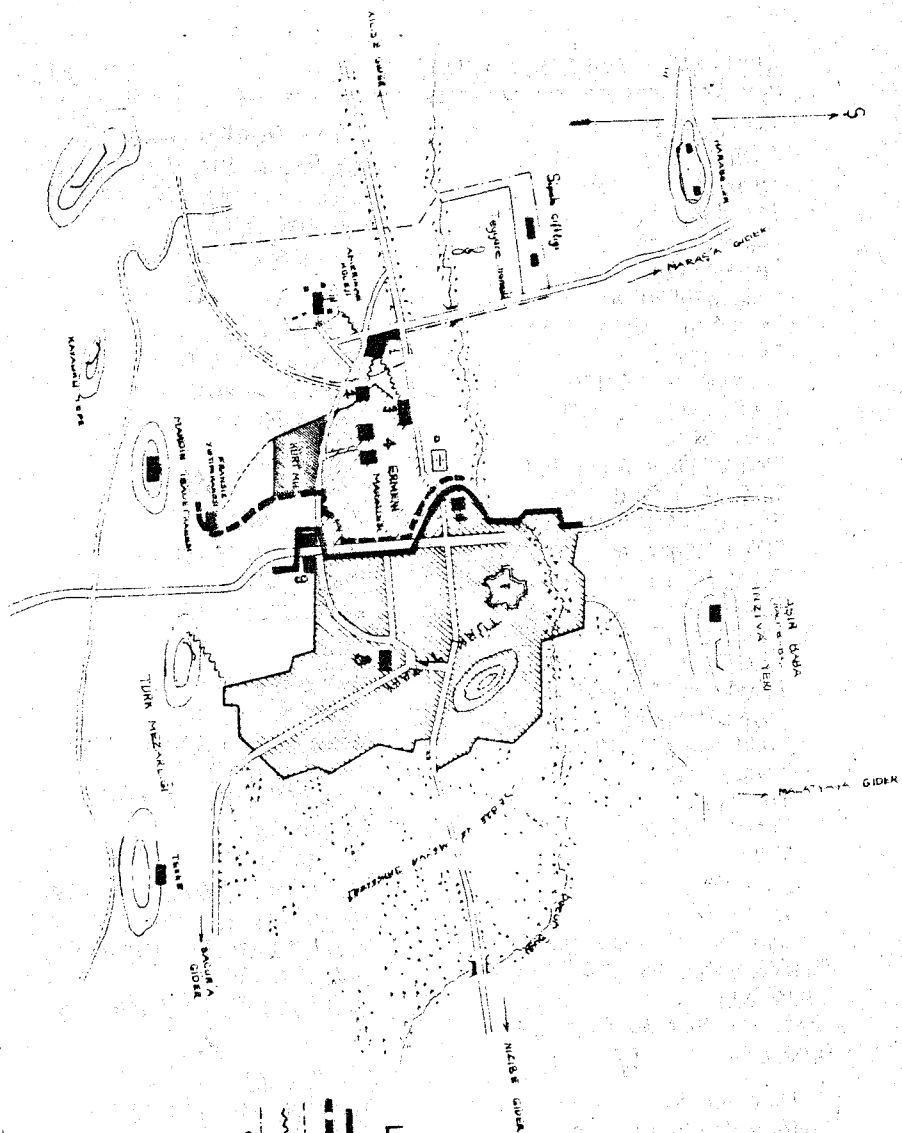
Washington, 16
 Wilson, 15, 16, 46, 54
 Woyer, 62
 Würteamburg, 17

Y

Yamaçoba, 129
 Yarımtepeköy, 138
 Yasin Efendi (Halfetili), 102
 Yaza Köyü, 157
 Yazıcık, 73, 97, 123, 150
 Yemen, 80
 Yozgat, 56, 102
 Yunan (-lılar, -istan), 7, 8, 22, 24, 25, 50, 169, 176, 178, 179
 Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, 183, 184, 186
 Yusuf Usta (Tüfekçi), 113, 148

Z

Zeki Bey, 86
 Zerdalılık, 114, 118, 130
 Zeynep, 80
 Zıramba, 156
 Zonguldak, 57, 108



LEJAND

- | | TOUR CEMENTS: |
|---|---------------------|
| 4 | DRIVEWAYS |
| 3 | MUVAVER RENDALITE |
| 2 | FABRICE CRUVER |
| 1 | MINUTIA by aluminum |
| 1 | TURK HANDELISH |
| 3 | HAS |
| 4 | AMERICAN HANDED |
| 5 | L'AM ALIBED |
| 6 | TRACERT MENTED |
| 7 | C. HARS |
| 8 | MURIST MENDS |
| 9 | OLIVE DRIVE |

GAZİANTEP HAVALİSİNİN KROKİSİ

